

Tamási Anna Éva
A veszprémi és a székesfehérvári szentszékek
törvénykezési gyakorlata házassági perekben
(1850–1920)

Készült a Szegedi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Karának
Európai Jogtörténeti Tanszékén.

Tanszékvezető:
Balogh Elemér
egyetemi tanár

Tamási Anna Éva

***A veszprémi és a székesfehérvári
szentszékek törvénykezési gyakorlata
házassági perekben (1850–1920)***

Iurisperitus Kiadó
Szeged, 2020

A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára

Sorozatszerkesztő:

Balogh Elemér
egyetemi tanár

© *Tamási Anna Éva*, 2020

Lektor:

Herger Csabáné
Völgyesi Levente

A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

Műszaki szerkesztő:

Kovács Ildikó

Felelős kiadó:

Görög Márta dékán, a Pólay Elemér Alapítvány kuratóriumának elnöke

Készült az Innovariant Kft.-ben

Felelős vezető: Drágán György

ISSN 1786-352X

ISBN 978-615-6268-01-3

Édesanyámnak és Édesapámnak

TARTALOM

Előszó.....	11
I. Bevezető gondolatok, jogszabályi alapvetés	15
1. A házasság fogalmának jogtörténeti fejlődése	15
2. A házasság osztályozása.....	25
3. A Magyarországon alkalmazott házassági jogrend és bíraskodás.....	26
4. A legfontosabb házassági eljárást szabályozó jogforrások.....	30
5. A polgári házasság története Magyarországon. Bevezetése és annak előzményei egyházi és állami szemszögből	33
5.1. Történeti előzmények, első bevezetési kísérletek.....	33
5.2. A polgári házasság meghatározása és fajtái	36
5.3. A házassági törvényjavaslat tárgyalásának előzményei, or- szággyűlés előtti megjelenése	38
5.4. A házassági törvényjavaslat vitája	39
5.5. Érvek és ellenérvek a polgári házasságról.....	43
5.6. Összegzés	51
6. A polgári házasság bevezetése Európa egyes államaiban.....	52
6.1. A polgári házasság bevezetése a Német Birodalomban, különös tekintettel hazánk jogalkotására gyakorolt hatásaira	56
6.2. Hazánk civil házassági törvényhozása az európai jogfejlődés tükrében.....	62
II. Anyagi jogi kérdések.....	67
1. A házassági akadályok	67
2. Meghatalmazott útján való házasságkötés, időhöz kötés, a házasság feltételhez kötése	68
3. Az elmebetegség megítélése a házasságkötésre való képesség tekintetében	71
III. Egyes eljárásjogi jogintézmények a törvény szerint és a gyakorlatban	73
1. A vizsgált egyházmegyék története, fennhatósága.....	73
2. A kánoni peres eljárás alapelvei	75
2.1. Az anyanyelv használatának elve	75
2.2. Pasztorális elv.....	76
2.3. Rendelkezési elv – officialitás.....	76
2.4. Tárgyalási elv – vizsgálati elv.....	77
2.5. Szabad bizonyítás elve – kötött bizonyítás elve	78
2.6. A nyilvánosság, a közvetlenség és a szóbeliség-írásbeliség elve...	79
2.7. A perhatékonyság elve	80
3. A bíraskodásban részt vevő személyek	81
3.1. A bíró.....	81
3.2. A házasságvédő (kötelékvédő) és a tisztí ügyész.....	82

3.3. A szentszéki biztos, valamint az ügyhallgató (auditor)	84
4. Illetékességi kérdések, megkeresés	85
5. Eljárási határidők, az eljárás nyelve.	87
6. A felek jelenléte a tárgyaláson.	88
7. A szentszék előtti ügytípusok, a perek száma és nemek szerinti meg- oszlása.	90
8. A békéltetés intézménye	93
8.1. Az eljárás menete	93
8.2. Az állami házasságkötés bevezetése előtti gyakorlat tapasztalatai .	95
8.3. A Házassági törvény és a két egyházi törvénykönyv hatályba lépését követő változások	98
9. A szentszéki per fő jellemvonásai, menete – különös tekintettel a házassági perekre.	99
9.1. Bevezető gondolatok, hatásköri kérdések	99
9.2. Perbeli személyek, a szentszéki ülés résztvevői és az ülések gyakorisága	101
9.3. A per megindítása	104
9.4. A bizonyítás	107
9.5. Az ítélet.	109
9.6. A perorvoslatok és a végrehajtás	111
9.7. A sommás eljárás	113
10. Az egyházi és a polgári per viszonya, változások a Ht. hatályba lépése után	114
11. Eljárás házassági perekben a Házassági törvény hatályba lépését követően	116
12. Kiemelt specialitások az 1917-es CIC hatályba lépése után	117
IV. A leggyakoribb eljárások	121
1. A separatio (ágytól-asztaltól való elválasztás)	121
1.1. A separatio a civiljogban és a kánonjog-történetben.	121
1.2. A separatio a gyakorlatban és hatályos egyházjogunkban	124
1.3. A kegyetlenkedés, mint szeparációs ok az egyházi bíróságok gyakorlatában, kitekintéssel a világi bíróságok gyakorlatára	126
1.4. Önkéntes (hűtlen) elhagyás egyházi és polgári szempontból	135
1.5. A házasságtörés az egyházi bíróságok gyakorlatában.	143
2. A házassági kötelék felbontására irányuló perek	152
2.1. Az el nem hált házasságokkal kapcsolatos perek	152
2.2. Erőszak és félelem (vis et metus).	154
V. Vis et metus a gyakorlatban – egy példa alapján	157
1. Előzmények	157
2. Első-, másod- és harmadfokú ítélet.	158
3. A per negyedfokra kerül.	159
4. Tanúkihallgatások	160

5. Jogkérdések az új tanúkihallgatásokkal kapcsolatban	164
6. A negyedfokú ítélet.....	165
Záró gondolatok	169
Forrás- és irodalomjegyzék	173

ELŐSZÓ

„Hogyan is írhatnám le egy házasság boldogságát? Az Egyház adja össze őket, az önátadás erősíti és Isten áldása pecsételi meg. Milyen szép pár két hívő, akik megosztják egymással azonos reményüket, eszményüket, életfelfogásukat, és a szolgálatra való készségüket! Mindketten ugyanannak az Úrnak szolgálnak, semmi nem választja szét őket, sem testi, sem lelki. Közösén imádkoznak, együtt térdelnek az Úr elé, együtt böjtölnek. Az egyik tanítja és figyelmezteti a másikat, így támaszai egymásnak. Együtt vesznek részt a szent gyülekezetben, az Úr asztalánál. Együtt élik át a megpróbáltatásokat és az örömet. Nem kell félniük attól, hogy az egyikük eltitkol valamit, vagy elhagyja a másikat, vagy hogy egymás terhére lesznek. Szívesen meglátogatják a betegeket és segítenek a rászorultaknak. Krisztus öröme telik az ilyen házaspárban és megajándékozta őket békéjével. Ahol ketten együtt vannak, ott van Krisztus is.”¹ E gondolatébresztő szavak kiválóan összefoglalják az egyházi házasság lényegét, legfontosabb tulajdonságait, valamint egyúttal kánonjogi mibenlétét is. Életünk alapvető emberi kapcsolata, és ezáltal az egyik legfontosabb jogintézmény, a házasság minden korban a vizsgálódások fókuszában volt, és ott is kell maradnia hatalmas jelentőségéből kifolyólag, mint a következő generációk életének kulcsa. Jelen munkában jogtörténeti megközelítésben vizsgálom meg, hogy az egyházi bíróságok gyakorlatában, az egyes eljárásjogi intézmények keretei között miként jelenik meg e jogintézmény. A nagy magánjogász, *Szladits Károly* is megállapította, hogy „a keresztény művelődés keretében a házassági köteléki jog a kánonjogban kapta nagyszerű kiképzését,”² ennek fényében ekötet elsődlegesen kánonjogi alapokon vizsgálja a házassági eljárási kérdéseket. Emellett természetesen helyet kell kapniuk civiljogi³ kérdéseknek is, mivel napjainkra e szabályozás vált uralkodóvá hazánkban és külföldi viszonylatban egyaránt.

A vizsgálódás két fő mezsgyén halad a jogszabályi alapok elemzése során, egyrészt értékelem jogtörténeti fókusszal tisztán az egyházjog házassági ügyekben releváns eljárásjogi intézményeit, ezek 19. századi állapotát, fejlődését, a hatályos kánonjogra gyakorolt hatását. Másrészt civiljogi kontextusba helyezem az egyházjogi vonatkozásokat, a kánoni eljárást, ugyanis ezek jelentős mértékben hatottak egymásra: mind magánjogunk a hazai kánoni gyakorlatra, mind a kánonjog az állami házassági törvényhozásra és törvénykezésre.

A királynék városában az 1570-es években, dolomit sziklára épült várban található a Veszprémi Érseki és Főképtalani Levéltár, ahol – Veszprém megyei illetőségem okán – levéltári kutatásaim egy részét végeztem. 1880 és 1890 között négy földrengést és három tűzvészt élt át a város, így sok felbecsülhetetlen értékű dokumentum nagy számban megsemmisült (a megyei és a városi levéltárban teljesen, az érseki levéltárban pedig, talán mivel a város legmagasabb pontján található, néhány doboz megmaradt.). Sajnos a fellelhető iratok néhol hiányosak a századfordulót megelőző időszakból, a meglévő iratok pedig még nincsenek rendszerezve.⁴ A Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levél-

¹ *Tertullianus gondolatai.* In: Katolikus pedagógia, Egyházatyák írásai házasságról, családról, nevelésről. 1/2011, 2. szám, 249. p.

² SZLADITS 1937. 320. p.

³ Munkámban civiljog alatt az állami magánjogi szabályokat értem, azon belül is témából adódóan a házassági jogi normákat, kánonjogi megközelítésből használva e kifejezést.

⁴ Például a későbbi időkbeli származó dobozokban is találtam a korábbi időszakhoz tartozó iratokat és fordítva. A levéltárt ért pusztításokról ld. bővebben: HOGYA 1990. 36. p.

tárban szerencsére az iratok hiánytalanul fennmaradtak, a fentiekhez hasonló természeti katasztrófák nem pusztították az értékes dokumentumokat, így az ottani anyagból teljesebb képet kaphatunk a bíraskodási gyakorlatot tekintve. Munkámban tehát a veszprémi és a székesfehérvári szentszék törvénykezési gyakorlatát vettem górcső alá, kiegészítve a Szombathelyi Püspöki Levéltár néhány releváns anyagával, ennek megfelelően nagyrészt primer forrásokra – a levéltári anyagra – támaszkodtam.

A monográfia felépítését tekintve először bemutatom, hogy a 19. század folyamán, még a több évszázados múltra visszatekintő *Corpus Iuris Canonici* hatályossága alatt miként alakult az egyházi bíróságok házassági ügyekben folytatott bíraskodási gyakorlata. Ezt követően, ahol a jelentősnek tekinthető változtatások okán szükséges, az 1917-es *Codex Iuris Canonici* rendelkezéseit elemzem. Végül a hatályos, 1983-as kódexünk szabályozását villantom fel röviden, megvizsgálva a házassági ügyekben folytatott eljárás legfontosabb újdonságait. Ahhoz, hogy minél szélesebb körű rálátásunk legyen hazánk egyházi joggyakorlatára, véleményem szerint a partikuláris rendelkezésekből, jogalkalmazásból kell kiindulni, mert ezekből lehet levonni országosan – de minimum a vizsgált szentszékek elhelyezkedését tekintve Magyarország nyugati régiójában – érvényesülő tendenciákat. Jelen munkában tehát elsődlegesen arra a kérdésre keresem a választ, hogy hogyan ültették át a gyakorlatba az egyetemes kánonjogi rendelkezéseket nálunk: miként valósultak meg hazánk szentszéki gyakorlatában a kánoni jogszabályok.

Ezen felül – a teljesség igénye nélkül – arra is választ keresek egyes eljárásjogi intézmények fejlődésének bemutatásán keresztül, hogy a jogtörténeti előzményekhez visszanyúlta-e hatályos egyházi törvénykönyvünk megalkotói (ami elvárás is volt velük szemben), és mennyiben, milyen mértékben tették ezt.

Másrészt, bár nem egyházjogi törvényről van szó, hazánk házassági ügyekben megvalósult szentszéki joggyakorlatának vizsgálatakor nem mehetünk el szó nélkül a polgári házasságot bevezető 1894. évi XXXI. tc., azaz a Házassági törvény (a továbbiakban: Ht.) mellett sem, mivel e törvénnyel állami kézbe került a házassági ügyek intézése, így ez bizonyos mértékig befolyásolta a perek alakulását az egyházi bíróságokon. Természetesen nem a kánonjogi hatásokat tekintve vagy jogszabályi szinten, mivel a szentszékek a kánonjog rendelkezéseit alkalmazták, azonban az állami bíróságok előtti köteléki perek egyes hatásai megmutatkoztak a perek számában és fajtáiban, az ügyek alakulásában, a bizonyítási eljárásban. Ennek megfelelően, ahol szükségesnek tartom, e törvény hatásaira is kitérek, valamint a törvény megalkotásának hosszas folyamatát, „harcait” is bemutatom. Az állam házassági jogalkotására azért is érdemes figyelmet szentelni, mivel az egyetemes kánonjog rendelkezésein túl hazánk szentszékei az állami házassági jogi normákat is alkalmazták néhol mind az eljárásuk vonatkozásában, mind az ítéletek indokolásában anyagi jogi törvényhelyek citálásakor, így ennek vizsgálata szintén részét képezi e munkának. Továbbá a polgári házasság bevezetése kapcsán arra is választ kerestem, hogy hazánkban milyen mértékben vették figyelembe a külföldi, szintén a 19. század második felében zajló polgári házassági kodifikációs munkálatokat, valamint a Német Birodalomban az 1875-ös, a polgári házasságot birodalmi szinten először bevezető törvény milyen megoldásokat alkalmazott.

Több jogintézmény vizsgálatakor – természetesen ahol releváns – az egyházi és a polgári törvényhozásban, törvénykezésben egyaránt megjelenő jogintézményeket párhuzamosan vizsgáltam, rávilágítva azok rokon vonásaira, esetleges egymásra gyakorolt hatásaira, különbözőségeikre. A monográfia fontos célkitűzése volt tehát, hogy azok a házassági jogintézmények, amelyek mind a kánonjogban, mind állami magánjogunkban megtalálhatók

voltak – akár egymástól átvéve, akár külön fejlődés révén – összehasonlító módszerrel bemutatásra kerüljenek.

A kutatásaim során rábukkantam néhány nagyon érdekes, különleges esetre is. Egyik ilyen különlegesség két grófi család tagjának Veszprémben indított, majd egészen ötödfokig jutó házassági perének anyaga. Ezen az érvénytelenség kimondását célzó peren keresztül mutatom be, hogy egyrészt pontosan hogyan zajlott az egyház berkein belül ez a különleges per, másrészt azért szentelek neki külön fejezetet, mert az 1910-es évektől drasztikusan megszaporodó erőszak és félelem címén indított pereknél e jogeset precedensértékűnek számított, ez járult hozzá leginkább az oly sokat emlegetett bírói gyakorlat kialakításához.

Bár jogtörténeti munkát tart kezében a tisztelt olvasó, jelenkorunk égető kérdéseire is szeretnék reflektálni, mind egyházjogi, mind a házasság polgári jogi vonatkozásaiban. Egyházjogi tekintetben hatalmas változások mentek végbe a 2015-ös évben, ugyanis olyan jelentős módosításokat hoztak az eljárásjog tekintetében, mint például a két egybehangzó ítélet megkövetelésének eltörlése házassági perekben. Ezentúl az elvált újráházasodottak egyházjogi megítélésének kérdése sosem volt annyira aktuális téma, mint napjainkban. A korral járó változások szele tehát az egyházat is megérintette. Emellett polgári jogunkat tekintve is megjelentek a házasság intézménye mellett, amely korábban szinte kizárólagos együttélési forma volt, olyan társas együttélési rendszerek, amelyek korábban elképzelhetetlenek voltak, viszont ma már jelentős számot képviselnek. Erre hatályos Alaptörvényünk is reflektált, a házasság fokozott védelmével, amely témakör égető aktualitása mellett szintén nem mehettem el szó nélkül egy házasságjogot tárgyaló munkában.

Végül szeretném megköszönni mindenkinek, aki bármilyen formában hozzájárult e munka megszületéséhez. Elsősorban a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Európai Jogtörténeti Tanszék vezetőjének, konzulensemnek: Dr. Balogh Elemér professzor úrnak a lelkiismeretes segítségét, útmutatását, valamint a szegedi jogtörténész kollégák építő tanácsait. Szeretném köszönetemet kifejezni a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kánonjogi Posztgraduális Intézet kiváló tanárainak, akik nélkülözhetetlen kánonjogi ismeretekkel gazdagítottak, amelyek nélkül e monográfia nem születhetett volna meg. Külön szeretném kiemelni konzulensemét, Dr. Szuromi Szabolcs Anzelm professzor urat, aki munkámhoz nagy segítséget nyújtott. Nagyon köszönöm továbbá a Veszprémi Érseki Könyvtár és Levéltár, a Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, valamint a Szombathelyi Püspöki Levéltár munkatársainak szíves és hathatós segítségét. Végül hálaival tartozom lektoraimnak, Dr. Herger Csabáné professzor asszonynak és Dr. Völgyesi Levente docens úrnak építő tanácsaikért.

I. BEVEZETŐ GONDOLATOK, JOGSZABÁLYI ALAPVETÉS

1. A házasság fogalmának jogtörténeti fejlődése

A házasság és a család intézménye, ahogy a történelem folyamán végig, úgy napjainkban is alapvető fontosságú, mondhatni a jövőnk garanciája, ebből kifolyólag a jogtörténeti vizsgálódás mellett a téma jelenkori aktualitásának, relevanciájának bizonyításához nem szükséges hosszadalmas magyarázatot fűzni. Hatályos Alaptörvényünk is többrétűen foglalkozik vele, e szabályozás azonban nem előzmények nélküli, jelentősen merít a jogtörténeti örökségből. Feltehetjük tehát a kérdést, hogy mennyiben, milyen elemekben fedezhetünk fel rokonságot a hatályos törvények és a korábbi szabályozások között.

Vizsgálódásunk első momentumaként vessünk egy pillantást arra, miként szabályozták a házasságot a különböző jogrendszerek, állami berendezkedések a legkorábbi időktől a római koron és a középkoron át napjainkig. Bár alapvetően eljárásjogi profilú munkáról van szó, a jogintézmény pontos definiálása megkerülhetetlen.

A történelem során a házasság konkrét fogalmának meghatározása elvétve történt meg. Hammurapi kőbe vésett törvényei (Kr. e. 1792–1750), az „igazságos ítéletek gyűjteményei” szerint a házasság jogi alapját két ember, egy nő és egy férfi, illetve azok szülei között kötött szerződés (eljegyzés) hozta létre. Ezzel a megkötött szerződéssel a nő a kérő férfi tulajdona lett.⁵

A római korban kialakult egy eszménykép a családdal kapcsolatban, amely szerint a házasság egy férfi és egy nő tartós együttélése utódnemzés céljából. Természetesen ez egy nagyon tömören megfogalmazott, lényegre törő állítás, rengeteg részletszabályozás élt ennek keretén belül, amelyekre most nincs módunk kitérni. Helyette álljon egy konkrét házasság-fogalom a híres római jogász, *Modestinus* tollából: „a házasság férfi és a nő kapcsolata, egész életre szóló sorsközösség, isteni és emberi jog szerinti közösség.”⁶ Az első keresztény időkben a házasságra vonatkozóan tehát a római jog elvei voltak az irányadók.

A házasság fogalma és mibenléte a Bibliában is sok helyen tárgyalás alá került, bemutatták lényeges vonásait és elemeit. Az Ószövetség könyveiben a következőket olvashatjuk többek között:

„Azután így szólt az Úristen: Nem jó az embernek egyedül lennie. Alkotok neki segítőtársat, aki hozzá illő. [...] Ezért az Úristen álmot bocsátott az emberre, s mikor elaludt, kivette egyik oldalcsontját, s a helyét hússal töltötte ki. Azután az Úristen az emberből kivett oldalcsontból megalkotta az asszonyt, és az emberhez vezette. Az ember így szólt: „Ez már csont a csontomból és hús a húsemből. Asszony a neve, mivel a férfiből lett.” Ezért a férfi elhagyja apját és anyját és feleségéhez ragaszkodik, s a kettő egy test lesz.”⁷

---

⁵ KMOSKÓ 1911. 79. p.

⁶ HERGER 2006. 15–16. p.

⁷ Ter 2. 18–24.

A Biblia régebbi könyvében ezen kívül is találhatunk idézeteket a házasság és a házasság lényegéről, amelyben még a többnejűség nem volt teljesen kizárva, bár semmiképpen sem preferálták.⁸

Az Újszövetségben már egyértelműen a monogám házasság jelent meg, egy férfi és egy nő frigyeiként jellemezték a házasságot, mind az evangéliumokban, mind az apostoli levelekben. Szent Pál a következő jellemzését adta a házasságnak:

„Legyetek egymásnak alárendeltjei Krisztus iránti tiszteletből. Az asszony engedelmeskedjék férjének, akárcsak az Úrnak, mert a férfi feje az asszonynak, ahogy Krisztus feje az Egyháznak: testének ő a megváltója. [...] Férfiak, szeresétek feleségeket, ahogy Krisztus is szerette az Egyházat, és feláldozta magát érte, hogy a keresztségben szavával megtisztítva megszentelje. [...] Így a férj is köteles szeretni feleségét, mint saját testét. Aki feleségét szereti, önmagát szereti. A saját testét senki sem gyűlöli, hanem táplálja, gondozza, akárcsak Krisztus az Egyházat. Mert tagjai vagyunk testének. Ezért az ember elhagyja apját, anyját, feleségével tart, és a kettő egy test lesz. Nagy titok ez, én Krisztusra és az Egyházra vonatkoztatom. Szeresse hát mindegyiktek a feleségét, mint önmagát, az asszonyok meg tiszteljék férjüket.”⁹

Pál apostol tehát a házasságot Jézus Krisztus és az egyház bensőséges, önmagánál a másikat előbbre helyező kapcsolatához hasonlította, amelyben a férj és a feleség a házasságon belül más-más feladattal van megáldva: az asszony kötelessége a feddhetetlen élet és a férjének való engedelmesség, a férfi „feladata” pedig a szeretet kinyilvánítása, féltő vigyázás, gondoskodás.

Az evangéliumokban pedig a következőket olvashatjuk a házasságról és annak felbonthatatlan jellegéről:

„Akkor odamentek hozzá a farizeusok, hogy próbára tegyék. Ezt kérdezték: „El szabad a férfinak bármilyen okból bocsátania a feleségét?” Így felelt: „Nem olvastátok, hogy a Teremtő kezdetben férfinak és nőnek teremtette őket, és azt mondta: Ezért a férfi elhagyja apját, anyját, a feleségéhez ragaszkodik, és egy test lesz a kettő? Most már többé nem két test, hanem csak egy. Amit tehát Isten egybekötött, azt ember ne válassza szét.”¹⁰

Egészen a 13. századig a házasság nagyrészt világi jellegű volt. A házasságnak négy alapformáját ismerték, melyek akár egymás mellett is fennállhattak. A patriarchális germán társadalmakban a monogámia csak az asszonyokra nézve volt kötelező, bár a házasság alapformáját jelentő szerződéses házasságból csak egyet köthettek a férfiak is. A házasság formái a 13. század előtt a következők voltak. A nemzetségek, nagycsaládok szerződésén alapuló, adás-vétel jellegű, a férjnek *mundiumot* nyújtó házasság; a nőrablásból eredő frigy; a házastársak közötti megegyezésen alapuló, a családjaik közreműködését mellőző, a férjnek *mundiumot* nem nyújtó házasság; valamint a férj egyoldalú elhatározásával létrehozott házasság. Ezek közül a fő forma az elsőként említett volt, érdekes módon ezt „fejlesztette” tovább a katolikus egyház, nem pedig a harmadikként említett formát.¹¹

⁸ Fontos ószövetségi idézetek még pl.: Péld. 31, 10-31., Sirák fiának könyve 26. 1-4. 13-16.

⁹ Ef 5. 21-32.; további házassággal kapcsolatos tanítások a levelekben pl.: Ef 4. 1-6; Rom 15. 1b-3a. 5-7. 13; 1 Pet 3. 1-9;

¹⁰ Mt 19. 3-6.; Mk 10. 2-12.

¹¹ RUSZOLY 2001. 238–239. p.

Magyarországon az imént felsoroltak kicsit másként jelentek meg. Bár nálunk is az adás-vétel volt a „nőszerezés” legáltalánosabb módja, és a nőrablásra szintén sok példa akadt, különbségek is tetten érhetők hazánk jogtörténetében. Egyrészt nálunk a házasság államilapításunktól fogva monogám jellegű volt, másrészt a nőt a házasság önjogúvá tette, nem került férje hatalma alá, azaz a germán eredetű mundiumot a magyar jogélet nem ismerte.¹²

A fentebb említettekkel szemben alakult ki a kánonjogi állásfoglalás, amely hamar egyeduralkodóvá vált a középkor folyamán, és kimondta, hogy a házasságot egyedül a konszenzus hozza létre.¹³ Emellett természetesen a trienti zsinat előírásai szerint az érvényes házassághoz a meghatározott formai követelményeket is be kellett tartaniuk a feleknek.¹⁴ Tehát amikor hazánk és gyakorlatilag az egész keresztény Európa házasság fogalmát és házassági jogának eredetét vizsgáljuk, először is a katolikus egyház jogát, azaz a kánonjogot kell alaposabban megvizsgálnunk. Mivel a házasságjogi terület évszázadokon át, már a *ius commune*, Európa közös jogának időszakától kezdődően a katolikus egyház szabályozása alá került teljes egészében, valamint annak egyes jogvitáiban a katolikus egyházi bíróságok voltak illetékesek.

A középkori Európában a kánonjogi szabályozás szerint az egyházi házasság fő fogalmi eleme a konszenzus volt, ugyanis e szent frigyét egy nő és egy férfi egybehangzó akarata hozta létre, és gyermekek nemzésére, nevelésére irányult. A házasság lényege a házastársi élet- és szeretetközösség, amely Isten műve. Ezt a szövetséget az egyház a megkereszteltek között a szentség rangjára emelte. Minden, két keresztény által kötött érvényes házasság szentségnek minősült (és minősül ma napig), így például két protestáns – nem katolikus kánonjog szerint kötött – házassága nem csupán érvényes, hanem szentség is egyben. A házasság lényegi tulajdonságai az egység és a felbonthatatlanság. Az egység azt jelenti, hogy a házasság csakis egyetlen férfi és egyetlen nő közti kizárólagos kapcsolat. A felbonthatatlanság a házasságnak az a lényeges tulajdonsága, amely szerint magától nem szűnik meg másként, csakis a felek egyikének halálával: sem a felek közösen, sem egyikük külön nem képes akaratával a házasságot felbontani, sem emberi karhatalom nem bonthatja fel. Különleges esetekben a pápa valamilyen nem szentségi, de érvényes, vagy szentségi, de nem elhált házasságot felbont, viszont elhált szentségi házasságot még ő sem bonthat fel soha.¹⁵

A görög katolikusoknál a feleség házasságtörése ok a házasság felbontására. A római katolikus vallás esetén ez nincs így, ez az eset sem törheti meg a megkeresztelt felek házasságának felbonthatatlanságát.¹⁶

Ugyanakkor a kánonjog érvénytelennek tartja a római katolikus személy és más keresztény személy házasságkötését, ha azt nem a római katolikus egyház szertartása szerint kötötték, és nem kaptak felmentést a forma betartása alól. Hangsúlyoznunk kell, hogy a meg nem kereszteltekkel való házasságkötés tilalma, a pogányokkal való házasodási tilalom régi zsidó tilalomból származott.¹⁷

Erdő Péter a következő definícióját adta a középkori egyházjog szerinti házasságnak: „A házasságot jogilag képes feleknek törvényesen kinyilvánított konszenzusa hozza létre,

¹² HERCZEGH 1902. 174. p.

¹³ Erről ld. bővebben KOVÁTS 1883. 156–161. p.

¹⁴ A formai kellékek nélkül kötött házasság a IV. lateráni zsinattól (1215) kezdve tilos, de érvényes volt, míg a trienti zsinat után (1545–1563) tilos és érvénytelen.

¹⁵ ERDŐ 1989. 131–132. p.

¹⁶ HANÁK 1986. 184. p.

¹⁷ ERDŐ 2001. 220. p.

ha nincs házassági akadály. Ha ugyanis akár a felek jogképessége, akár a beleegyezés, akár az akaratnyilvánítás törvényes formája hiányzott, a házasság érvénytelen volt.”¹⁸

A két egyházjogi kódex, az 1917-es és a jelenleg is hatályos 1983-as egyházi törvénykönyv egy kicsit alaposabb vizsgálatot követel meg, mivel ezek az évszázadok alatt kikristályosodott elveket, hagyományokat összegezték, burkolták törvényi formába, valamint jelenleg is hatályos kánonjogunk ezekből merít, és az Alaptörvény szellemiségére is hatást gyakoroltak.

A két kódexet vizsgálva észrevehetjük, hogy szoros értelemben egyik sem definiálja a házasságot, hanem mintegy leírást adnak róla, megfogalmazzák a lényeges elemeit.¹⁹ A pontos definiálásra a jogtudósok, törvénytárgyalkodók tettek kísérletet, ennek megfelelően meglehetősen sok definíció született, mely megpróbálta a házasság lényegét kimerítően megfogalmazni. Szemléltetésül álljon itt egy példa az 1917-es kódex magyarázóinak részéről: „Matrimonium quatenus est contractus in se spectatus, describi potest: contractus quo vir et mulier sese mutuo consociant et coniunguntur in intimam, individuum ac stabilem societatem coniugalem.”²⁰

Hatályos kódexünk (1983) kihirdetése után még viszonylag kevés definíció született, *Castano* meghatározásáról azonban szemléltetésül érdemes és hasznos megemlékeznünk: a házasság, mint actus quo: „Matrimoniale foedus quo vir et mulier inter se totius vitae consortium coniugale constituunt. Valamint a házasság mint realitas permanens: „Consortium coniugale resultans (quod nascitur) ex matrimonio foedere.”²¹

A házasság célja hatályos kódexünkben a régi kódexhez képest kissé másképpen került megfogalmazásra, bár lényegi eltéréseket nem fedezhetünk fel. Az 1917-es törvénykönyv szerint „A házasság célja elsősorban gyermekek nemzése és nevelése, másodsorban kölcsönös segítség és az érzékiség fékentartása.”²² Ezzel szemben hatályos kódexünk a következőképpen rendelkezik (a korábbiakkal ellentétben már nem kiemelve explicit módon, hogy ezek a célok): „[...] természeténél fogva a házasfelek javára, gyermekek nemzésére és nevelésére irányul.”²³ Tehát láthatjuk, hogy a lényegi elemek között előtérbe került a házasfelek java, bár nem elsőbbrangú a gyermeknemzéshez képest. Ezzel szemben az 1917-es kódex még elsődlegesnek tekintette a gyermekek nemzését és nevelését,²⁴ és csak másodsorban szólt a kölcsönös segítségről és a szexuális vágy féken tartásáról, mely utóbbi hatályos kódexünkben már egyáltalán nem szerepel, esetleg ez is a „házasfelek java” kategórián belül értelmezhető. Az 1917-es CICa házasság intézményének tárgyalásakor

¹⁸ ERDŐ 2001. 220. p.; A törvényes forma alól csak szűk körben volt lehetséges a felmentés, a rendkívüli forma 1917-es kódex utáni változásairól ld. bővebben: SÍPOS 1941. 993–1006. p.

¹⁹ CIC 1917 1012. kán. 1–2. §§: Krisztus Urunk szentség méltóságára emelte magát a keresztek házassági szerződését. Ezért keresztek között nem lehetséges érvényes házassági szerződés, anélkül hogy ne lenne egyszersmind szentség. 1013. kán. 1–2. §§: A házasság célja elsősorban gyermekek nemzése és nevelése; másodsorban kölcsönös segítség és az érzékiség féken tartása.

CIC 1983 1055. kán. 1–2. §§: A házassági szövetséget, amelyben a férfi és a nő az egész élet olyan közösségét hozza létre egymással, amely természeténél fogva a házasfelek javára, gyermekek nemzésére és nevelésére irányul. Krisztus urunk a megkeresztek között a szentség rangjára emelte. Ezért megkeresztek között nem állhat fenn érvényes házassági szerződés anélkül, hogy ugyanakkor ne lenne szentség is.

²⁰ KUMINETZ 2002. 37. p., *De Smet* definíciója.

²¹ KUMINETZ 2002. 37. p.

²² CIC 1917. 1013. kán. 1. §.

²³ CIC 1983. 1055. kán. 1. §.

²⁴ Ez a nevelés egyrészt fizikai természetű, másrészt az erkölcsi és a vallásos nevelést is magában foglalja. Erről ld. BÁNK 1962. 147. p.

lényegében három célt emelt ki: a gyermek javát, a hit javát és a szentség javát.²⁵ Mint tudjuk, a házasság akkor is érvényes és felbonthatatlan, ha nem születik gyermek belőle, így talán szerencsésebbnek is tekinthetjük a hatályos törvényszöveget, bár kétségtelen, hogy minden házasság lényegi pontja kell, hogy legyen a gyermekvállalásra törekvés is.²⁶

A protestáns házasság-felfogás némileg eltért a katolikus egyház szemléletétől, így arra is ki kell térnünk pár gondolat erejéig.²⁷ A protestantizmus elvetette a házasság felbonthatatlanságát, valamint e frigy szentségének elvét. Polgári jogviszonynak tekintették a házasságot, így azon az állásponton voltak, hogy a felbontott házasság nem akadályozza egy újabb frigy megkötését, viszont szigorúan vétkességi alapon volt csak lehetőség a bontásra. Mivel alapvetően helytelenítették ezt, így alkalmazását is igyekeztek szűk körre szorítani.²⁸

A kánonjog dominanciája a szekularizáció következményeképpen kezdett megtörni, az egyes országok elkezdtek állami szabályozás alá vonni a házasság jogintézményét, és polgári szerződésként tekintettek rá. Ez Európában elsőként Franciaországban történt meg az 1791-es francia alkotmányban, mely a francia forradalom hatására látott napvilágot.

Hazánkban a kánonjogi szabályozás a 19. század végéig volt uralkodó, ugyanis a Házassági törvénnyel létrejövő állami házasságkötés nyomán új házasság-fogalommal kezdett operálni a korabeli jogtudomány. Természetesen nem alkotott teljesen újat, hiszen a házasság lényege továbbra is ugyanaz maradt, legfőbb különbségként a szentségi jelleg hiányát emelhetjük ki, amely tisztán egyházi jogi fogalom, valamint a Ht.-ben előírt szabályok betartásának kiemelését, azaz az állam általi jóváhagyást. Viszont érdemes részletesebben is megvizsgálni, mit értett első házassági törvényünk házasság alatt. Korabeli jogtudósok megfogalmazása szerint a következőképpen definiálhatjuk: „A házasság (*nuptiae, matrimonium, connubium, conjugium*) nem egyéb, mint egy férfinak és egy nőnek, életük egész tartamára, a házassági jogról szóló törvény (1894. évi XXXI. tc.) szabványai szerint kötött, az összes életviszonyokra kiterjedő, oszthatatlan és legbensőbb közössége.”²⁹

Ha megnézzük alaposabban ezt a fogalmat, szembetűnik, hogy három fontosabb eleme van, melyet érdemes egy kicsit körüljárni. Először is láthatjuk, hogy egy férfi és egy nő köthet egymással házasságot, azaz a többférjűség és a többnejűség ki van zárva, a jövőre nézve is.³⁰ Akárcsak az egyenműek házassága,³¹ hiszen a házasság egyik fő célja a gyermeknemzés. Egyes szerzők fontosnak tartják azt is hangsúlyozni, hogy annak is tilos házasságra lépni, akinek a neve nem állapítható meg egyértelműen, azaz hermafrodita.³²

A második lényeges kikötés, hogy a házastársaktól életre szóló elköteleződést vár el a jogalkotó, azaz házasságukat egész életre kötik. Ez nem jelent felbonthatatlanságot, ahogy a katolikus egyház tanítása szerint, viszont a felbontáshoz bizonyos feltételek, a bontó okok fennállását megkövetelték. Ha végigtekintünk jogtörténetünkön és a mai törvényi

²⁵ SZUROMI 2010. 197. p.

²⁶ Vö.: *Gaudium et Spes. Lelkipásztori konstitúció az Egyházról a mai világban*. In: A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai, Budapest, 2000, 695–696. p.

²⁷ A protestánsoknak magáról az egyházi jogi szabályozás lehetőségéről is eltérő véleményük volt, mint a katolikusoknak, egyesek e jog létjogosultságát is vitatták. Erről ld. bővebben: ERDŐ 1995. 17–23. p.

²⁸ HERGER 2004. 24. p.

²⁹ JANCsó 1901. 1. p.

³⁰ A monogámia történetéről és létjogosultságáról alapos fejtegetést ld.: BUDAY 1901. 35–50. p.

³¹ Ezt egyébként egyik AB határozat is alapelveként fektette le: az Alkotmánybíróság értelmezésében a házastársak különeműsége fogalmi eleme a házasságnak. Ld. a bejegyzett élettársi kapcsolatról szóló törvény alkotmányellenességének utólagos vizsgálata tárgyában született 154/2008. (XII. 17.) AB határozat.

³² TóTH 1986. 9. p.

rendelkezéseken, megfigyelhető a házasság felbontásának szabályozásában egy „egyszerűsödési” folyamat, azaz – amint fentebb kifejtettük – az 1894-es Házassági törvényünk előtt a házasság felbonthatatlan volt a kánonjog szerint, napjainkban³³ viszont már gyakorlatilag feltételeket sem szabnak meg, bontó okokat sem követelnek meg a házasság megszüntetéséhez.

A Ht. szabályozásában még megfigyelhető bizonyos, a kánonjogból (a szeparációs eljárásból) „átmentett”, azaz onnan eredeztethető, az addigi joggyakorlatban szereplő bontó okok megkövetelése. Ezek név szerint a következők: házasságtörés, természet elleni fajtalanság, új házasság kötése, szándékos és jogos ok nélküli elhagyás, házastárs élete elleni törés, házastárs testi épségét vagy egészségét veszélyeztető, szándékos és súlyos bántalmazás; büntett elkövetése, amennyiben az elítélt házasefelet halálra vagy legalább 5 évi fegyházra vagy börtönre ítélik. Továbbá vannak olyan – enyhébbnek mondható – esetkörök, amelyeknél nem elegendő a törvényben felsorakoztatott valamelyik ok³⁴ megléte az egyik házasság fél részéről, hanem az is szükséges a házasság felbontásához, hogy a bíróság meggyőződjön arról – a házasfelek egyéniségének és viszonyainak alapos mérlegelésével –, hogy ez az ok a házassági együttélést annyira feldúlta, hogy a további életközösség fenntartása a vétlen fél számára elviselhetetlenné vált.³⁵

Ezzel szemben napjainkban elegendő a felbontáshoz az a tény, hogy a házasság teljesen és helyrehozhatatlanul megromlott. Azonban meg kell jegyeznünk, hogy ezt a körülményt is csak abban az esetben vizsgálja a bíróság, ha a házasfelek véleménye eltér egymástól. Ugyanis amennyiben a felek közös elhatározással, együttesen kérik a bontást, úgy a házasság megromlását sem szükséges bizonyítani. Ahogy jelenleg hatályos, legújabb Polgári törvénykönyvünk családjogi könyve fogalmaz:

„A bíróság a házasságot bármelyik házastárs kérelmére felbontja, ha az teljesen és helyrehozhatatlanul megromlott. A házasság teljes és helyrehozhatatlan megromlása állapítható meg különösen abban az esetben, ha a házastársak között az életközösség megszűnt, és annak helyreállítására – az életközösség megszűnéséhez vezető folyamat, illetve a különélés időtartama alapján – nincs kilátás. A bíróság a házasságot az (1) bekezdésben foglalt körülmények vizsgálata nélkül bontja fel, ha azt a házastársak végleges elhatározáson alapuló, befolyásmentes megegyezésük alapján közösen kérik.”³⁶

E rendelkezés egyértelműen az 1952-es Családjogi törvény rendelkezéseiből eredeztethető, ahol már szintén – bár kicsit más megfogalmazásban – ugyanerre az eredményre jutott

³³ A jelenleg hatályos Polgári Törvénykönyv (2013. évi V. tv.) negyedik könyve foglalkozik a családjoggal, ezen belül is a házasság megszűnésének esetköreivel, mely szabályozás az 1952. évi IV. törvényt, a házasságról, a családról és a gyámságról szóló jogszabályt váltotta fel.

³⁴ Ht. 80. §. A házasság az egyik házasság fél kérelmére felbontható, ha a másik házasság fél:

- a) a házastársi kötelezettségeket a 76-78. §-ok esetein kívül szándékos magaviselete által súlyosan megsérti;
- b) a házastársak családjához tartozó gyermeket bűncselekmény elkövetésére vagy erkölcstelen életre reábirja vagy reábirni törekszik;
- c) erkölcstelen életet megátalkodottan folytat;
- d) a házasság megkötése után öt évnél rövidebb tartamu fegyházra vagy börtönre, avagy nyereségvágyból elkövetett vétség miatt fogházra ítéltetett.

³⁵ 1894. évi XXXI. tc. 76–80. §. Munkámban a felhasznált világi jogszabályokra a Magyar Törvénytár 1000–1895. egyes köteteinek felhasználásával hivatkoztam.

³⁶ Ptk. 4:21. (1) és (2) bek.

a jogalkotó. Ott ugyanis kiemelte, hogy amennyiben a felek közösen kérik a felbontást, abból a teljes és helyrehozhatatlan megromlásra következtethetünk, azaz nincs szükség egyéb bizonyításra.³⁷

Visszakanyarodva vizsgált fogalmi elemünkhöz, az életre szóló kötéshez, ez más jelentéstartalmakat is magában hordoz. Ki kell emelnünk ugyanis, hogy a házasságot eszerint sem feltételhez, sem időhöz nem lehet kötni.³⁸ Sem a házasság megkötésekor, sem a későbbiek folyamán.

Gyakran felmerülnek a házasság intézményének vizsgálata során a szerződés, szövetség, szentség kifejezések mind az állami magánjogi, mind a kánonjogi szabályozásban és a szakirodalomban. Így egy apró kitérő erejéig érdemes megvizsgálnunk, hogy melyik alatt mit értünk, mely fogalom használata lehet a helyénvalóbb az egyes esetekben.

Nézzük meg először a szerződés és a szentség kapcsolatát. A civiljog a szerződés fogalommal operál, azaz a házasságra – jogilag – mint egy szerződésre tekint, viszont megfigyelhetjük, hogy a kánonjog is használja a *contractus* szót.³⁹ Bár előnyben részesíti a *foedus*, szövetség kifejezést, melyet szellemisége szerint az egyházhoz közelebb állónak tekint. Azonban hangsúlyozzák szerzők, hogy a házasság mint szentség azonos a szerződéssel, azaz a katolikus álláspont szerint akik egyáltalán nem akarnak szentségben részesülni, érvényes szerződést sem köthetnek. Továbbá mivel a két fogalom – a szentség és a szerződés – majdhogynem egymás szinonimájának tekinthető az egyházjogban, így kiszolgáltatói maguk a szerződő felek, nem pedig a közreműködő pap (még akkor is, ha a felek nem tudnak erről, vagy nem tekintik szentségnek, mint például a protestánsok).⁴⁰

A szentségi jelleg kapcsán érdemes egy kis fogalmi pontosítást végezni. A házasság szentségi jellegét a következőképpen határozták meg az egyházi törvénykönyvek előtti időszakban: „egy megkeresztelt szabad férfiúnak és nőnek egybekelési szerződése, mely kegyelmet jelent és eszközöl.”⁴¹ Azonban nem csak a katolikusok házassága tekinthető szentségnek a kánonjog szerint. Két keresztény, azaz például két református vagy két evangélikus házassága is szentség. Ellenben amennyiben egy katolikus személy köt házasságot felmentéssel egy nem megkeresztelt személlyel – akár katolikus templomban, katolikus pap közreműködésével –, ez a házasság nem fog szentségnek minősülni. (Csakis abban az esetben lehet szentség, amennyiben a nem megkeresztelt fél később megkeresztelkedik.) Tehát a kulcs minden esetben a keresztség megléte vagy hiánya, nem pedig a katolikus vallás: csak keresztény részesülhet szentségben.⁴²

Ezzel szemben a szekularizálódási folyamatok eredményeképpen az állami szabályozásban – ahogy jeleztük – a házasságra mint polgári szerződésre tekintettek, e szemlélet Európában először Franciaországban jelent meg a 18. században.

Áttérve korunk házasságpolitikai attitűdjeire, elsődlegesen megállapíthatjuk, hogy a házasság és a család intézményének szabályozása ma is alapvető fontosságú, napjainkban is égetően aktuális kérdés, ahogyan – mint láthattuk – egész történelmünk folyamán az volt. Hatályos Alaptörvényünk ezt különösen is hangsúlyozza. Már a Nemzeti Hitvallás-

³⁷ 1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról 18. § (1) és (2). bek.

³⁸ Ht. 39. §. Érdemes itt megemlítenünk egy hatályos egyházi különlegességet, mely szerint a kánonjogban csak a jövőre vonatkozó feltétel tiltott, a múltra és a jelenre vonatkozó feltétellel akár lehet érvényes házasságot kötni. Vö. ERDŐ 2014. 566–567. p.

³⁹ Pl.: CIC 1983. 1055. k. 2. §.

⁴⁰ SCHERMANN 1913. 7. p.

⁴¹ SCHERMANN 1913. 5. p.

⁴² Ld. erről bővebben HUSZÁR 1928. 3–4. p.

ban kitér ennek fontosságára, ahogy ezt a későbbiekben be is fogjuk mutatni. Ezen kívül az L cikkben foglalkozik vizsgált témánkkal némileg bővebben, ahol rögzíti azt, hogy aházasságról rendelkező törvény sarkalatosnak minősül, azaz kiemelt jelentőséggel bír:

L cikk: „Magyarország védi a házasság intézményét mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot mint a nemzet fennmaradásának alapját. A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony.

Magyarország támogatja a gyermekvállalást.

A családok védelmét sarkalatos törvény szabályozza.”⁴³

Vessünk egy pillantást arra, hogy az Alaptörvény milyen definíciót fogalmaz meg a házasságról, mit ért pontosan alatta. Ezt az imént idézett cikkből olvashatjuk ki: a házasságra, mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösségeket tekint. Ebből három lényegi elem világlik ki: egy férfi és egy nő között kell kötődnie a frigynek, önkéntes elhatározás alapján, azaz szabad akarattal, erőszak, befolyásolás nélkül; továbbá harmadik elemként megjelenik az életközösség (gazdasági és érzelmi közösség) is. A jelen munkában fentebb kifejtettek alapján állíthatjuk, hogy ezzel egyértelműen a jogtörténeti és egyben kánonjog-történeti hagyományban szereplő legfontosabb elemeket deklarálja az Alaptörvény.

Egyébként az Alaptörvény házasság-fogalmát az Alkotmánybíróság dolgozta ki a korábbi alkotmányunk 15. §-a alapján, amely a következőképpen rendelkezett: „a Magyar Köztársaság védi a házasság és a család intézményét.”⁴⁴ Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a házasság hagyományosan egy férfi és egy nő életközössége, mind a keresztény kultúránkat, mind a jogunkat tekintve. Ez a közösség főként gyermekek születését és felnevelését célozza, emellett a házaspár kölcsönös gondoskodását és támogatását is szolgálnia kell. A házaspár nemzőképessége nem fogalmi eleme a házasságnak, tehát nem érvényességi feltétel, de a házasság rendeltetéséből kifolyólag a felek különnevelésére igen. Azért említi együtt mindegyik alaptörvényünk a házasságot és a családot, mint az alkotmányos védelem két kiemelt tárgyát, hogy elősegítsék a házastársak számára a gyerekekkel rendelkező család alapítását.⁴⁵

Többek szerint ez az alkotmánybírói állásfoglalás egyszerre pontos és problematikus is egyben. Pontos abban az értelemben, hogy valóban a házasság a legelterjedtebb együttélési forma napjainkban is, tipikusan a család alapja; problematikus viszont abban a vonatkozásban, hogy ez a tényleges társadalmi konvenció jogi kötelezettségek forrása lehet, másrészt napjainkban a társadalom egyre inkább átalakul és erősen változik a hagyományos családmódel is. Kérdésként vetik fel, hogy a házasság fogalmával kapcsolatban milyen mértékben lehet történelmi konvencióra alapozni, hagyatkozni. Az erkölcsi konvenciók mindig nagyon fontos szerepet játszottak a társadalmi együttélésben, azok koordinációs erényei vitathatatlanok, azonban ez az állítás csak akkor igaz, ha a konvenciók normák tartalmáról és az engedelmség alapjairól nincs vita. Napjainkban azonban a házasság megítélése kezd egyre sokrétűbbé válni, így az Alkotmánybíróság morális érveit nem találják

⁴³ A (3) bek. a 2011. évi CCXI. törvényre hivatkozik, mely a családok védelméről címet viseli.

⁴⁴ 1949. évi XX. tv. 15. §.

⁴⁵ 14/1995 (III. 13.) AB határozat.

kellően meggyőzőnek.⁴⁶ Egyre inkább teret nyer az az álláspont is – főként külföldön⁴⁷ –, miszerint mivel ma már a házasságok nagy része sajnos nem egy életre köttetik, így a fogalmát is célszerű lenne minél szűkebbre szorítani. Azonban a házasság intézményének ilyen jellegű módosítása szemben áll az Alaptörvényben rögzített intézményi védelemmel, amely kiemelt szerepet biztosít a házasságnak a többi együttélési formával szemben.⁴⁸

Az Alaptörvény házasság fogalmát, valamint a Nemzeti Hitvallásban megjelenő deklarációt alapul véve érdemes megvizsgálni, hogy mely momentumokat tekinthetjük a házasság lényegi javainak (itt nem a világi jogi értelemben vett, anyagi jellegű javakról van szó), továbbá ezek miként jelentek meg korábbi szabályozásainkban.

A házasság lényegi javai az évszázadokon át uralkodónak mondható kánonjog szerint a házasság fogalmából és a külön megfogalmazott lényeges elemekből vezethetők le. A Kódexek előtti időszakból – azaz a Corpus hatályossága alatt – a következő fejtegetést olvashatjuk a lényeges javakról: a legfontosabb javak a gyermeknemzés és nevelés, a kölcsönös hűség, a felbonthatatlanság, a hit, a szentség.⁴⁹ Az első, majd a jelenleg hatályos kódex hatályba lépésével a következő javak lettek egységes törvénykönyvi szinten deklarálva: egység, felbonthatatlanság, szentségi jelleg, házasfelek közös java, gyerek nemzése és nevelése, hűség, életközösség.⁵⁰

A házasság tartalmi elemeinek többsége megjelenik valamilyen szinten már a Nemzeti Hitvallásban is:

„Valljuk, hogy együttélésünk legfontosabb keretei a család és a nemzet, összetartozásunk alapvető értékei a hűség, a hit és a szeretet.”

E deklaráció magyar magánjogi forrásokat tekintve sem tekinthető új keletűnek, már a 19. század végén, az első Házassági törvény nyomán kibontakozott vitákban is mindkét fél – a polgári házasság támogatói és ellenzői egyaránt – egyetértett abban, hogy az állam az egészséges, rendezett családban az általa olyannyira kívánt társadalmi rendnek a leglényegesebb alapját látja.⁵¹

Majd a Hitvallás sorain túlmenően a fentebb elemzett L pont vonultatja fel részletesebben, szinte szóról szóra ugyanazokat a javakat, melyeket jogtörténetünkben is első helyen hoztak fel a jogalkotók.

Az Alkotmánybíróság gyakorlatában egyébként nem idegen a jogtörténeti alapokon érvelő, történeti momentumokra hivatkozó indokolás. A házasság egyes elemeinek kapcsán is megfigyelhető ilyen argumentáció: például gondnokság alá helyezett, cselekvőképtelen személy házassága kapcsán a „távházasság” jogtörténeti intézményének felidézésével döntötték el az ügyet. Az a probléma merült fel ugyanis, hogy a gondnok, mint képviselő kimondhatja-e érvényesen a házassági beleegyezést a gondnokolt személy helyett, azaz érvényes-e a képviselő útján kötött házasság bizonyos esetekben, vagy pedig a gondnokság alatt lévő személy nem köthet házasságot, mivel cselekvőképtelensége folytán személyesen nem teheti meg a szükséges nyilatkozatot. Az indítványozók kifogásolták, hogy aránytalan korlátozás az ilyen személyek teljes kizárása a házasságkötés lehetőségéből. Az

⁴⁶ HALMAI et al. 2009. 90–91. p.

⁴⁷ A külföldi irodalmat bemutatja: SZEIBERT 2006. 260. p.

⁴⁸ SCHANDA 2008. 67–68. p.

⁴⁹ SCHERMANN 1913. 6. p.

⁵⁰ CIC 1983. 1055. és 1056. kán.

⁵¹ BAGOSSY 1896. 7. p.

Alkotmánybíróság viszont indokolásában elutasította az indítványozók javaslatát, miszerint ebben az esetben engedélyezni kellene a képviselő útján történő házasságkötést, méghozzá arra való hivatkozással, hogy ezt az eljárást a magyar jog nem ismeri. Ennek ellenére alapos vizsgálatnak vetették alá a kérdést, felidéztek a távházasság intézményét, amely a világháborús időszakban nagyon rövid ideig élt Magyarországon, ugyanis 1916 végén ezen intézménnyel próbálták elérni a nagyon alacsony házasságkötési szám emelkedését.⁵²

Az Alkotmánybíróság érvelése szerint ez olyan szűk kivétel a magyar házassági törvényhozási gyakorlatban, amely nem alapozza azt meg, hogy egy magyar jogtól idegen intézményt engedélyezzenek. Ezzel az érveléssel nem feltétlenül érthetünk egyet annak fényében, hogy láthattuk: a magyar házassági gyakorlatban évszázadokon keresztül a kánonjog szabályai érvényesültek, amely viszont mindig is ismerte a meghatalmazott útján való házasságkötést (erre később még részletesebben kitérünk).

Természetesen nem csak jogtörténeti relációban érhető tetten az AB gyakorlatában a házasságnak, valamint egyes elemeinek elemzése. A rendszerváltást követően, működésének megkezdése után az Alkotmánybíróság nagyon hamar foglalkozni kezdett ezen alapvető jogintézmény mibenlétével, értelmezésével, így már igen korai határozataiban máig ható, fontos kijelentéseket tett, alapelveket fektetett le. Legelőször is leszögezte, hogy az Alkotmány 15. és 67. §-a alapján a házasságra és a család viszonyaira vonatkozó szabályok az állampolgárok alapvető jogai és kötelességei körébe tartoznak.⁵³ Ezt egy szintén 1990-ben született határozat azzal egészítette ki, hogy amennyiben „a védelem alapjogként kiterjed a házasság és a család jogi szabályozásának legfontosabb kérdéseire, akkor az Alkotmány 8. §. (2) bekezdéséből egyértelmű, hogy e viszonyokat csak törvénnyel lehet szabályozni, és az is, hogy e jogok lényeges tartalmukban nem korlátozhatók.”⁵⁴

Egy későbbi AB határozat azt is kifejtette, hogy melyek az állam alapvető kötelezettségei a házasságkötéshez való jog biztosítása körében. Eszerint meg kell teremtenie a házasságkötés és a családalapítás feltételeit, jogi kereteit. Tehát a jogalkotó a házasság intézményét nem szüntetheti meg, a házasságkötést nem teheti lehetetlenné, és a frigy feltételeit, esetleges akadályait is csak komoly körülménnyel határozhatja meg.⁵⁵ E határozatában az Alkotmánybíróság az emberi méltósághoz való jogból a házasságkötés szabadságához való jogot is levezette, mely az önrendelkezési jog részeként szintén kiemelt védelemben kell, hogy részesüljön.⁵⁶

Balogh Elemér alkotmánybíró a következő megállapításokat tette a házasság lényegét és alkotmányos védelmét tekintve: „a házasság alkotmányos védelem alatt álló jogintézménye alkotmányunk belső értékrendjének egyik meghatározó eleme, olyan alkotmányos érték, amelynek megőrzése és védelme az állam alkotmányos kötelezettsége.”

Kitűnően állapítja meg, hogy az Alkotmány a házasság és a család intézményét kétirányú alkotmányos védelemben részesíti, ahogy ez az Alkotmánybíróság gyakorlatából is kiolvasható: az Alkotmány 15. §-a a jogintézményi védelmet biztosította, míg az 54. § (1) bekezdésében a házasságkötéshez való jog alapjogi védelme valósult meg. A házasságnak tehát a többi párkapcsolati formához képest alkotmányosan kiemelt szerepe van, amit

⁵² 11/2014. (IV. 4.) AB határozat.

⁵³ 4/1990. (III. 4.) AB határozat.

⁵⁴ 995/B/1990. AB határozat.

⁵⁵ 22/1992. (IV. 10.) AB határozat.

⁵⁶ 22/1992. (IV. 10.) AB határozat; 23/1993. (IV. 15.) AB határozat.

kifejez a szabályozás szintje és az Alkotmányban megjelenő „kétirányú” (intézményi és alapjogi) védelem.⁵⁷

A házasság és az egyéb együttélési formák kapcsolatát is több ízben vizsgálta az Alkotmánybíróság. A bejegyzett élettársakról szóló újabb törvényt vizsgáló AB határozat témánk szempontjából a következő esszenciával gazdagította az Alkotmánybíróság korábbi gyakorlatát: „az Alkotmány a házasságot a család intézményével együtt a társadalmi közösség alapvető építőelemeként tekinti értéknek.”⁵⁸ Emellett azonban kifejtette a határozat, hogy a társkapcsolatoknak számos egyéb formája is létezik napjainkban. Ezen egyéb formákkal kapcsolatosan egy másik határozat nyilatkozott részletesebben, amely lefektette, hogy „az Alaptörvényből fakadó követelmény az is, hogy a házasságot és a családot érintő intézményvédelmi kötelezettség nem eredményezheti a gyermekek bármilyen, közvetlen vagy közvetett jellegű hátrányos megkülönböztetését azon az alapon, hogy szüleik házasságban, vagy más típusú életközösségben nevelik őket.”⁵⁹

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy miként az európai alkotmányok általában alapértékként védik mind a házasságot,⁶⁰ mind a családot, úgy igaz ez az állítás hazánk alkotmányos gyakorlatára is. Ugyanis már az előző alkotmányunkban alkotmányos értéknek jelentek meg e tradicionális társadalmi formák, ráadásul az Alaptörvény még hangsúlyosabb szerepet kíván szánni nekik. Ezzel hazánk nemzetközi kötelezettségeinek is eleget tesz egyben, ugyanis a házasságkötés mint emberi jog és annak védelme a legfontosabb nemzetközi egyezményekben szintén szerepel, így a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában vagy az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában.⁶¹

Láthattuk továbbá, hogy nem előzmények nélküli a mai alkotmányi szintű szabályozás, a jogtörténeti hagyományok talaján kifejlődött, kifejlesztett normákat találunk, melyek megfelelnek a történelem folyamán végig uralkodó házasság szemléletnek. Bár azt nem lehet kétségbe vonni, hogy nagy változás megy végbe napjainkban a társadalmi normákban, egyre elterjedtebbek, népszerűbbek a házasságon kívüli párkapcsolati formák, ennek ellenére megkérdőjelezhetetlen a léte és kiemelkedő fontossága a házasság intézményének, és ez megjelenik, hangsúlytkap az Alaptörvény kiemelt védelmi rendszerében.

2. A házasság osztályozása

A házasságot sok szempont szerint lehet osztályozni, erre nézve többféle csoportosítás született a szakirodalomban, nézzük meg az általánosan elfogadott aspektusokat. Az egyik kategorizálási szempont szerint megkülönböztettek *matrimonium legitimumot*, *ratumot* és *consummatumot*. A legitimum olyan házasság, amelyet a törvények – természeti és tételes – szerint kötöttek, vizsgált korunkban a megkereszeletlenek érvényes házasságát értették alatta. A *matrimonium ratum* vagy – magyar terminussal – megkötött házasság

⁵⁷ Különvélemény a 32/2010. (III. 25.) AB határozathoz.

⁵⁸ 32/2010. (III. 25.) AB határozat.

⁵⁹ 43/2012. (XII. 20.) AB határozat.

⁶⁰ A házasságkötést bizonyos európai államokban (több mint tíz országban, pl.: Nagy-Britannia, Spanyolország) már az azonos neműek számára is lehetővé tették, változtatva ezzel a „klasszikus” jogtörténeti házasság-fogalmon, mely egy férfi és egy nő frigyeiként definiálta a házasságot.

⁶¹ PPJNE 23. cikk, EJENY 16. cikk. Ld. erről bővebben: <http://www.ugyvedvilag.hu/rovatok/szakma/egyuttes-hazassag-csalad-mit-ved-a-jog>, letöltés ideje: 2015. aug. 31.

alatt a keresztények által kötött érvényes házasságot értették, amely egyúttal szentség is volt. A szentszéki iratok is gyakran használták ezt a kifejezést. Ehhez képest a *matrimonium consummatum* kifejezés olyan házasságot takart, amelyet már el is háltak. Azaz a teljesen felbonthatatlan, érvényes házasságot a következőképpen jelezték az iratokban: *matrimonium ratum et consummatum*. E felbonthatatlanság tehát az érvényesen megkötött, elhált és szentségi rangra emelt házasságokra vonatkozott, ezt erősítette meg hitelvként a trienti zsinaton elfogadott, 1563-as *Tametsi* dekrétum.

Egy másik csoportosítási szempont alapján a következő házassági terminusokat különböztették meg: *matrimonium verum*, *praesumptum* és *putativum*. A *matrimonium verum* olyan házasság, melyet törvényesen megkötöttek, így bizonyítható is. A *praesumptum* esetén nem teljesen egyértelmű, hogy létezik a házasság, viszont a jog valamilyen tény alapján feltételezi annak meglétét. A *putativum* (azaz vélt) pedig olyan házasságot takar, melyet a házastársak vagy legalább az egyikük érvényesnek tartott, viszont az titkos házassági akadály miatt valójában érvénytelen. Amennyiben az egyház színe előtt kötötték, és legalább az egyik fél jóhiszeműen járt el, úgy kiváltotta a házasság jogkövetkezményeit, például a született gyermekek törvényesnek számítottak.

Egy további csoportosítás szerint megkülönböztettek egyházi és polgári házasságot, ez nem szorul különösebb magyarázatra, a későbbiekben alaposabban foglalkozunk a témával.

Különbséget tehetünk ezen kívül *matrimonium publicum* és *occultum* között, amelyek mibenlétéről az elnevezése szintén sokat elárul: az előbbit szabályszerű hirdetések után kötöttek, az utóbbit pedig bár az egyház színe előtt, de titkosan kötöttek, hirdetések nélkül, más elnevezéssel lelkiismereti házasságnak is nevezték. Ez utóbbinak, azaz a hirdetések nélkül kötött frigynek volt egy olyan változata, amelyet nem az egyház színe előtt kötöttek, azt nevezték klandesztin házasságnak, mely ellen erőteljesen küzdött az egyház a kapcsolatok tisztasága és követhetősége érdekében, közérdekből.⁶²

3. A Magyarország alkalmazott házassági jogrend és bírászkodás

A házasság felbontására vonatkozó jogrend Magyarországon általában a nyugati kereszténységben elfogadott szabályok szerint alakult. A 13. századig hazánkban sem tekintették a házasságot felbonthatatlannak⁶³, a megkötött házasságok általában klandesztinek voltak (klandesztinneknak nevezték azt a házasságot, melyet nem ünnepélyes szertartások között (*solemnitates*), és az is, amelyet nem nyilvánosan (*in facie ecclesiae*) kötöttek.⁶⁴), bár az így létrejött frigy az egyház sosem helyeselte. A házasság felbontására csak valamelyik házaspár kérésére kerülhetett sor, ha a törvények által elismert bontó ok állt fenn. Majd az 1116-ban, Esztergomban megtartott zsinat⁶⁵ formákhoz akarta kötni a házasságkötést, továbbá kísérletet tett arra, hogy a felbonthatatlanság elvének érvényt szerezzen, úgy ahogy

---

⁶² SCHERMANN 1913. 8–9. p.

⁶³ Árpád-házi királyaink dekrétumaiban megjelent a kötelék felbontása, valamint az életközösség megszüntetése is, újraházasodási tilalom mellett. Pl.: amennyiben a férj elhagyta feleségét és másik országba ment, a feleség új házasságot köthetett. Szent István király dekrétumainak második könyve, 28. fejezet, 1. §.

⁶⁴ ERDŐ 2001. 242–243. p.

⁶⁵ Erről ld. bővebben SZUROMI 2002. 87–142. p.

azt Jézus rendelte.⁶⁶ Ez a 13. század végére megvalósulni látszott, bár kihirdetve hittételként csak a tridenti zsinaton lett. Kimondták, hogy kivételt csak az el nem hált érvényes házasság jelentett, és ha az egyik fél szerzetesi rendbe lépett, valamint nyilvánosan szüzességi fogadalmat tett. Ezen túlmenően a feleknek csak a kötelék fenntartása mellett volt lehetőségük az életközösség megszüntetésére (*separatio a mensa et toro*).⁶⁷ Hatályos kódexünk szerint lehetőség van ezen kívül a házasság felbontására a hit javára is, ez az úgynevezett *privilegium paulinum* esetköre, vagyis a két meg nem keresztelt, vagy egy megkeresztelt és egy meg nem keresztelt közti házasságra vonatkozó szabályozás.⁶⁸ (1142–1147. kk.) A felbonthatatlanság elvét tekintve megoszlanak a vélemények, napjainkban sok támadás éri, elavultnak, az egyháztól eltávolító tényezőnek, és sok esetben igazságtalannak, a tényleges helyzetre nem reflektálóknak tekinti több moráleteológus is.⁶⁹ Ellenben többen mellette, és a hagyományok követése mellett teszik le voksukat.

Az egyházi bíróságok a pápa, mint egyetemes bíró fennhatósága alatt álltak, és a világi bírósági rendszerrel párhuzamosan jöttek létre. Szervezetük megfelelt az egyházi hierarchiának. Kisebb jelentőségű ügyekben első fokon a főesperes járt el (igaz, csak a 16. századig, akkor ugyanis megszűnt a legalsóbb szintű ítélkezésük⁷⁰), akitől a megyéspüspökhöz lehetett fellebbezni. Az általános hatáskörű elsőfokú bíró utóbb a megyéspüspök volt, mindenkor helyettese pedig a helynök (officiális, vicarius).⁷¹ Magyarországon és összefoglalóan mondhatjuk: az Alpoktól délre, például Olaszországban vicariusnak, az Alpoktól északra, például Lengyelországban pedig officialisnak hívták a bíraskodást. Függetlenül a különböző elnevezéstől, ezek élén olyan személy állt, aki egyszerre volt püspök és az egyházmegyei bíróság vezetője. A püspöki szék rendes tagjai voltak az egyházi ülnökök is.⁷²

A római apostoli szentszék rendelete alapján másodfokú fellebbezést az Esztergomi Érseki Főszentszékhez lehetett benyújtani, majd harmadfokon az Esztergomi Prímási Főszentszékhez, amely ritkaságszámba ment és megye mind a mai napig az egész világon, hogy harmadfokon helyi bíróságot létesítsenek. Csakis különleges engedély folytán van néhány országnak erre lehetősége, köztük Magyarországnak is.⁷³ Ezt követően a Rota Romana bírósághoz lehetett másod- illetve további fokon a feleknek fellebbezési jogukkal élni. Bár volt olyan per, például az el nem hált házasság érvénytelenség nyilvánítása, amelyben csakis a pápa volt jogosult dönteni, kisebb fokú bíróság nem. A pert magasabb szintű egyházi fórum előtt is el lehetett indítani, ebből viszont egy olyan gyakorlat alakult ki a magyarországi papok körében, hogy legapróbb jogvitáikkal is a római szentszékhez fordultak, rendkívül nagy költségekkel. Ilyenkor a pápa gyakran bízott meg magyar főpápokból álló delegált bíróságot, amely pápai tekintéllyel dönthetett. Viszont ebből gyakran támadt zűrzavar, ugyanis sok esetben rendes és delegált bíróságok is tettek eljárási lépése-

⁶⁶ Kálmán tehát már a trienti zsinatot jóval megelőzve rendelkezett az érvényes házasságkötés alaki feltételeiről, mégpedig a következőképpen: „az egyház színe előtt, lelkész jelenlétében, alkalmas tanúk előtt, az eljegyzési foglалódás valami jelével, és mindkét fél (szabad) beleegyezésével” kell megkötni a házasságot. Ez kevésnek bizonyult, ugyanis az Anjou korban újra elterjedtek a klandesztin házasságok. Ld. erről bővebben: CSIZMADIA 1983. 174–179. p.

⁶⁷ HOMOKI-NAGY 2005. 31. p.; HERGER 2006. 147–149. p.

⁶⁸ Erről ld. bővebben KOWAL 2004. 24–34. p.

⁶⁹ MOREL 2007. 163–165. p.

⁷⁰ BÓNIS–DEGRÉ–VARGA 1961. 74–75. p.

⁷¹ HERGER 2006. 145. p.

⁷² ERDŐ 2001. 89–90. p.

⁷³ Erről ld. bővebben: GROCHOLEWSKI 2000. 170–173. p.

ket ugyanabban az ügyben, így a középkor végére világi törvények megtiltották a rendes fellebbezési út megkerülését.⁷⁴

Az egyes hatásköri és illetékességi kérdéseket, valamint esetleges összeütközéseket, amelyek a gyakorlatban felmerültek, a 15. századig nagyrészt szokásjogi úton oldották meg. Az egyik első, részletes szabályozást I. Lajos király oklevele tartalmazta, amelyet András erdélyi püspök jogvitája kapcsán bocsátott ki. Ebben rögzítette az egyházi joghatóság főbb területeit.⁷⁵ Egyébként gyakran merültek fel hatásköri összeütközések az egyházi és a világi fórumok között, mivel egyre inkább szűkíteni próbálták a szentszékek hatáskörét. Ennek a mozgatórugói leginkább az anyagi érdekek voltak, mivel el akarták vonni a főpapoktól a jogszolgáltatással járó busás jövedelmeket. Másrészt az is szerepet játszott, hogy a döntéshozatallal járó hatalmat minél inkább kivegyék a papság kezéből. Zsigmond 1405-ös törvényei kimondták, hogy amennyiben hatásköri vita merül fel, azt a király személyes jelenlétének kell megtárgyalni. Ezzel lényegében az uralkodó szabad kezet kapott, amellyel királyaink éltek is.⁷⁶

Összefoglalva elmondható, hogy az egyházi bírászkodás stabil lábakon állt, jól prosperált, olyannyira, hogy az állami bírászkodás az egyháznál bevett perjogi eszközök közül többet is átvett, mint például a fellebbezés⁷⁷ intézményét.

Az évszázadok során kialakultak a házasság megkötésének formai követelményei is. Az 1215-ben tartott IV. lateráni zsinaton megparancsolták a házasságok előzetes kihirdetését. Mivel azonban a kihirdetések és áldáskérések itt-ott ismét elmaradtak, a trienti zsinat⁷⁸ azokat újra életbe léptette, s megakadályozta a nagy visszaéléseket. A papi áldás, mint az érvényes házasságkötés feltétele, először a bizánci császári törvényhozásban jelent meg, Bölcs Leó császár 907 előtt alkotott 89. novellájában mint a házasság érvényes megkötéséhez szükséges egyetlen formula volt meghatározva.⁷⁹ A trienti zsinat a katolikus egyháznak utat mutatott, és meghatározta a házasság érvényességéhez szükséges kellékeket. Kimondták, hogy a kihirdetés mellőzése érvénytelenséget von maga után; továbbá elrendelte, hogy minden plébánián kihirdessék, s az első hirdetés után 30 nap elteltével jogérvényes legyen. Azokban az országokban, ahol a zsinat határozatai ki lettek hirdetve, mint például Ausztriában és Magyarországon, a katolikusok azon házasságai, amelyeket nem az illetékes plébános és két tanú előtt kötöttek, érvénytelenek voltak.

Ezeknek a határozatoknak (például a 30 napos kihirdetésnek, a templomi kifüggesztésnek) valószínűleg azért is lehetett nagy jelentősége, mert anyakönyvezés nem lévén, a trienti zsinat után pedig néhol vagy nem megfelelően működött, vagy kétes esetek merültek fel a kötelező anyakönyvezés mellett is, még az 1800-as években keletkezett dokumentumokban is találkozom visszaélésnek látszó esetekkel.⁸⁰

⁷⁴ BÓNIS–DEGRÉ–VARGA 1961. 20. p.

⁷⁵ BÓNIS 1997, Nr. 1008; idézi: BALOGH 2010. 58. p.

⁷⁶ BÓNIS–DEGRÉ–VARGA 1961. 20–21. p.

⁷⁷ A fellebbezés fejlődéstörténetéről ld. VÖLGYESI 2013. 239–245. p.

⁷⁸ A trienti zsinat legfontosabb egyházi jogi rendelkezéseiről ld. CSIKY 1873. 65–67. p.; valamint azok érvényéről: KAZALY 1882. 41–46. p.

⁷⁹ ERDŐ 2001. 226. p.

⁸⁰ Például 1861. június 10-én Cs. Mihály szabadságos katonát a pap összeeskette L. Katalin özvegygel, holott N. Pál, ezen özvegy első férje ellen indított halottá nyilváníti ügy még nem fejeződött be. Egy másik esetben M. József többnejűség vétségét követte el, mivel már volt felesége, mégis 1865-ben I. Katalinnal Homok-Komáromban, a lelkész előtt újabb házasságot kötött. Ezt kiderülése után a plébános két tanú előtt a házassult anyakönyvből, mint érvénytelen és semmis kötést, kitörölte. Veszprémi Érseki Levéltár (a továbbiakban: VÉL), Szentszéki iratok, 1880–1907.

Ha a magyar törvényhozásra vetünk egy pillantást, azt láthatjuk, hogy több évszázad elteltével (utoljára a 11-12. században), 1719-ben próbálkozott újra házasságjogi kérdéseket szabályozni. Az országgyűlés által kiküldött törvény-előkészítési bizottság tervezete foglalkozott a házasság fogalmával, a vérrokonságból és sógorságból származó házassági akadályokkal, a vérrokonság ízzszámításával. Elmondható erről a szabályozásról, hogy lényegében a kánonjog rendelkezéseit vette át, újat nem alkotott, inkább az volt a célja, hogy Werbőczy szabályait precízebbé tegye.⁸¹ Werbőczy munkájára ugyanis törvénykönyvként hivatkoztak, nagyon hasznos munka volt ez, ugyanakkor a magánjogi jogfejlődést⁸² merevítette évszázadokra, mivel sokáig fel sem merült annak az igénye, hogy a szokásjogi normákat háttérbe szorító, új törvénykönyvet alkossanak.⁸³ A fentebb említett rendelkezések azonban még országgyűlési tárgyalásra sem kerültek.

A következő házasságjogot érintő rendelkezést a *Carolina Resolutio*-ban találhatjuk, amely a szentszékek elé utalta a protestánsok házassági köteléki pereit⁸⁴, és előírta, hogy ilyen esetekben a protestáns hitelveket kell alkalmazniuk az egyházi bíróságoknak. Ők e rendelkezést nem követték, viszont némi méltányosságot alkalmaztak.⁸⁵

II. József házassági rendelete megszüntette a katolikus szentszékek világi ügyekben történő bíraskodását, valamint a felekezetek joga szerint folyó házassági pereket, és a világi törvényszék elé utalta; ugyanakkor a házasságot, hogy érvényes legyen, a felek saját plébánosa vagy vallásslolgája előtt rendelte köttetni.⁸⁶

II. Lipót a mindkét hitvallású evangélikusok házassági ügyeit saját egyházi bíróságaik elé utalta (1790. évi 26. tc. 11., 15., 16. p.). A rendelkezés gyakorlati megvalósítása azonban nem történt meg, a protestánsok házassági ügyeiben továbbra is világi törvényszékek ítéleztek. Tisztán protestáns házasságokban a szentszékeknek megszűnt a hatáskörük. A vegyes házasságokat pedig tekintet nélkül arra, hogy a házasságkötés idején már vegyesek voltak, vagy az egyik fél utólagos áttérése⁸⁷ által váltak azzá, „mivel mind a két esetben valóságos szentségről van szó”, katolikus egyházi bírósági hatáskörbe utasította. A katolikusok házassági pereit természetesen a szentszékek hatáskörébe tartoztak továbbra is.⁸⁸

A kiegyezés után olyan politikai légkör teremődött Magyarországon, beleértve a protestánsok nyomását is, amely a törvényhozást arra készítette, hogy megteremtse a házassági jog új alapokra helyezését, a minden állampolgárra kiterjedő állami bírósági ítékezés bevezetését, annak tükrében, hogy a vegyes házassági köteléki perek egyre kiterjedtebbek

⁸¹ BÓNIS 1936. 6–9. p.

⁸² A magyar magánjog kodifikálásának kísérleteiről és a magánjog-fejlődésről ld. részletesen: DAEMPF 1877. 240–282. p.; SCHWARZ 1901. 10–11. p.

⁸³ HOMOKI-NAGY 2004. 4. p.

⁸⁴ A protestánsok már a 17. század folyamán is nagyon sérelmesnek érezték magukra nézve, hogy a szentszékek járnak el a házassági ügyekben. Ez odáig fajult, hogy Bocsnay István 1605-ben a korponai gyűlésen azt követelte, hogy a szentszékeknek még a neve is szűnjön meg. 1657 után a protestáns zsinati bíraskodás a házasságot felbonthatónak tartotta, a legtöbb házassági per bontóper volt. Elvértve akadt néhány impotenciára alapított érvénytelenlény nyilváníti per. A református zsinatok bontó okként két esetkört ismertek el: a házastárs hűtlen elhagyását és a házasságtörést. Emellett azonban a katolikus szentszékek is maguknak vindikálták a jogot, hogy a házassági perekben kizárólagosan ítékezzenek. DEGRÉ 1941. 162–165. p.; KOLOSVÁRY 1941. 671–683. p.

⁸⁵ DEGRÉ 1983. 36. p.

⁸⁶ RADA 1918. 14. p.

⁸⁷ A vallásváltoztatásról ld. bővebben: MADARÁSZ 1938. (Még 1938-ban sem volt egyértelmű, hogy az elkeresztelési rendelet érvényben van-e még. MADARÁSZ 1938. 95–97. p.)

⁸⁸ Magyar Törvénytár 1740–1835., 175. és 179. p.

és bonyodalomra okot adóak lettek. Azonban az 1868. évi XLVIII. és LIII. tc. nemhogy megoldotta volna a fennálló problémákat, amelyek kialakultak a vegyes házasságok körül, hanem még jobban összekuszálta azokat.⁸⁹ Így a sokfajta felekezet és a náluk alkalmazott különböző eljárások elkerülhetetlenné tették az állam beavatkozását a házassági ügyekbe.⁹⁰ Ettől függetlenül az egyházi bíróságok működése változatlan formában, a kánonjog szabályozta mederben működött tovább, és a vallásos emberek továbbra is fontosnak tartották, tartják egyházilag is rendezni kapcsolataikat.

A házassági jog története Erdélyben az imént felvázoltakhoz képest némileg másként alakult. A teljesség kedvéért néhány gondolat erejéig az ottani viszonyokra is ki kell térnünk. Ezen országrészben a teljes vallási egyenlőség és viszonyosság a római katolikus, a református, az evangélikus és az unitárius vallás között már a 16. század végére érvényes jogként jelentkezett. Ennek megfelelően az Approbáták mindegyik felekezetnek biztosította a házasságkötés és a bíraskodás jogát, továbbá szabályozta a házasságfelbontás okából történő áttérést az egyenlőség elvének fenntartása mellett. A vegyes házassági válópereket a viszonyosság és egyenlőség jegyében az alperes vallása szerint illetékes egyházi bíróság előtt lehetett megindítani.

Ezen a helyzeten a Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályairól szóló 1868. évi XLIII. törvénycikk sem változtatott, ugyanis kimondta, hogy „Erdély mindazon törvényei, melyek az erdélyi területen és a korábban ugynevezett magyarországi részekben a bevett vallás-felekezetek, egyházak és egyházi hatóságok vallásgyakorlat s önkormányzati szabadságát, jogegyenlőségét, egymás közötti viszonyait, s illetőleg hatáskörét biztosítják, nemcsak sértetlenül fentartatnak, hanem egyszersmind a görög- és örménykatolikus, és a keleti-görög szertartású egyházakra is kiterjesztetnek.”⁹¹ Ennek megfelelően tehát Erdélyben az 1895-ben hatályba lépő Házassági törvényig az öt bevett vallásfelekezetnek (mivel 1848-ban a görög nem egyesülteket is bevett vallásnak ismerték el) ötféle házassági anyagi és eljárásjoga volt.⁹²

4. A legfontosabb házassági eljárást szabályozó jogforrások

Elsődlegesen le kell szögezni, hogy a szentszékek a kánonjogban lefektetett anyagi jogi és eljárásjogi szabályok alapján ítéleztek. 1917-ig nem volt egy egységes törvénykönyv, hanem az évszázadok során megszületett jogszabály-gyűjtemények együttesen alkották a kánonjogot. Ez jelentősen megnehezítette a jogalkalmazást a mégoly felkészült és nagy tudású egyházi személyeknek is.⁹³ A középkori egyházjogi normákat a Corpus Iuris Canonici, magyarul kánontörvénytár igyekezett egységes materiába foglalni, amely jogszabály-gyűjteményt többször is kiadták, a Corpus későbbi kiadásai legnagyobbbrészt a XIII.

---

⁸⁹ Vö.: BARTA 1890. 39–40. p.

⁹⁰ SCHLAUCH 1893. 6. p.

⁹¹ 1868. évi XLIII. tc. Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályozásáról, 14. §.

⁹² FODORÉ. N., XI–XII. p.

⁹³ Hübner Emil a következőket fogalmazta meg: „A kutatónak tehát a Codex előtt nemcsak tételes jogásznak, hanem főleg jogtörténésznek is kellett lenni, hogy e kiválogató munkára képes legyen, hogy az élő és holt anyag összekevert és felhalmozott tömegéből a tételes élő jogot összeállítani tudja.” HÜBNER 1928. 5. p.

Gergely pápasága idején, 1582-ben megjelent hiteles kiadáson alapultak.⁹⁴ Azonban nemcsak a Corpus volt a kánonjog, és ezen belül a házassági ügyekben alkalmazott eljárásjog kizárólagos forrása.

Az 1917-es kódex megalkotását megelőzően a házasságra vonatkozó rendelkezéseket az alábbi jogforrások tartalmazták: a *Decretum Gratiani Pars II. C. 27-36.*, IX. Gergely dekretális-gyűjteményének IV. könyve, a *Liber Sextus* rövid, három titulusból álló IV. könyve, a *Clementinae* IV. könyvben szereplő egyetlen titulusa, a korszakalkotó trienti törvényhozás, az azt követő és magyarázó, valamint főképpen a perjogi részt szabályozó pápai konstitúciók, és a legújabb időkben a *Ne temere* dekrétum.⁹⁵ A pápai konstitúciók közül a legjelentősebb perjogi vonatkozású reform XIV. Benedek pápa 1741. november 3-án kiadott *Dei miseratione* kezdetű rendelkezése volt, amellyel a házassági köteléki pereket szabályozta részletesebben.

A pápai rendeleteken kívül az egyes országokban és azon belül az egyházmegyékben igyekeztek a perrendtartás szabályait az egyetemes kánonoknak megfelelően, helyi szinten szabályozni. Ezek közül Magyarországot szorosan érintette az *Instructio pro iudiciis ecclesiasticis imperii Austriaci quoad causas matrimoniales*, amelyet Ferenc József osztrák császár és magyar király adott ki 1856-ban, „Utasítás az ausztriai birodalom egyházi bíróságai számára a házassági ügyek tárgyában” címmel, és ezt a magyarországi szentszékek is irányadónak tekintették.⁹⁶ A Corpus dokumentumain, a pápai dekretálisokon, az egyetemes, nemzeti és egyházmegyei zsinati rendelkezéseken, valamint a magyar partikuláris jog forrásgyűjteményein túl fontos jogforrásnak számítottak a szentszéki gyakorlatban az egyes egyházmegyék jogszokásai⁹⁷, valamint magának a szentszéknek a saját gyakorlata, azaz egyforma ítéletek, amelyek zsinórmértékül szolgáltak a más hasonló ügyek elbírálásakor. Ezen kívül források voltak a világi törvények, amelyeket azonban csak akkor szabadott alkalmazni szorosan vett egyházi ügyekben, amennyiben az egyház nem rosszalta azokat.⁹⁸ Az általam vizsgált szentszékek gyakorlatában leggyakrabban Werbőczy Tripartitumára, valamint Mátyás király és II. Ulászló törvényeire történt hivatkozás az ítéletekben.

Már az I. Vatikáni Zsinat (1869-1870) előkészületei során felmerült az igény egy kizárólagos egyházi törvénygyűjteményre, mert az addig felhalmozódott egyházi jogszabályok sokaságában olyan nehéz volt eligazodni, hogy az a jogalkalmazást jelentősen megnehezítette, nehézkessé tette, mivel a konstitúciók, pápai és kongregációi rendeletek mellett – mint fentebb láthattuk – még az egyes országokban és egyházmegyékben is külön-külön igyekeztek a perrendtartás szabályait az egyetemes kánonjog szabályainak megfelelően összeállítani.⁹⁹

A *Ne temere* dekrétumot X. Piusz pápa adta ki 1907-ben, amely a megkötött egyházi házasság anyakönyvezését szabályozta, valamint másik fontos intézkedése volt az egyházi

⁹⁴ A Corpus Iuris Canonici részei: 1. *Decretum Gratiani*, 2. IX. Gergely dekretálisai. A hivatalos gyűjtemény összeállítására IX. Gergely pápa Pennaforti Szent Rajmundnak teljhatalmat adott. 3. *Liber Sextus*. VIII. Bonifác pápahárom jogtudóst bízott meg azzal, hogy a CIC 2. része utáni érvényes ügyleveleket gyűjtsék össze ötkönyvbe. A bulla kihirdetésére 1298-ban került sor. 4. *Clementinák*. V. Kelemen pápa az 1311-ben tartott zsinat végzéseit és saját ügyleveleit külön gyűjteménybe foglaltatta. 5. *Extravagantes-gyűjtemények*. Az V. Kelemen utáni pápák magángyűjteményekbe összefoglaltatott ügylevelei szerepeltek ezen a néven.

⁹⁵ SIPOS-GÁLOS 1960. 22. p.

⁹⁶ RADA 1918. 21–22. p.

⁹⁷ A jogszokás „oly jogszabály, mely valamely egyháztársulatban tagjai egyforma tetteiből hallgatag beleegyezés alapján keletkezett.” KONEK 1889. 37. p.

⁹⁸ KONEK 1889. 37–38. p.

⁹⁹ RADA 1918. 21–22. p.

házasságkötés rendkívüli formájának bevezetése, amely akkor volt alkalmazható, ha halálvesztély állt fenn vagy súlyos elháríthatatlan körülmények, és az illetékes közreműködő nem lehetett jelen, vagy nem volt elérhető.¹⁰⁰

A kánonjog hivatalos kodifikációját X. Piusz pápa rendelte el 1904-ben, a munkálato-
kat pedig Pietro Gasparri bíboros vezette. Az elsődleges cél nem teljesen új jog alkotása
volt, hanem az addigi rendelkezések összefoglalása, elrendezése, egyszerűsítése, tehát
az elkészült törvénykönyvre inkább kompilációs munkaként lehet tekinteni, mint valódi
kodifikációs termékre. Az anyagot öt könyvbe szerkesztették általános szabályok, szemé-
lyek, dolgok, perjog és büntetőjog címen. A törvénykönyvet (Codex Iuris Canonici 1917)
XV. Benedek pápa hirdette ki 1917. május 27-én, és rá majd egy évre, 1918. május 19-én,
pünkösd napján lépett hatályba.¹⁰¹

A Corpus és a kódex viszonyát tekintve egyrészt a Codex Iuris Canonici 6. kánonja volt
az irányadó, amely alapján bizonyos esetekben kifejezetten a régi jogot kellett figyelembe
venni. Erre akkor kerülhetett sor, ha az adott kérdésben a kódex egy az egyben átvette a
Corpusban található szöveget, erre azonban nem volt sok példa. Ha a kódex rendelkezése
részben megegyezett, részben pedig eltért a régi jogtól, akkor a Corpust a kánon értelmének
megvilágításához kellett használni az új norma sajátos jelentésének szem előtt tartásával.
Abban az esetben, ha kétséges volt, hogy a kódex tartalma eltér-e a régi jogtól, akkor a régi
jogot kellett figyelembe venni mindaddig, amíg nem született hiteles törvénymagyarázat
a kérdéses rendelkezéshez.¹⁰²

Az 1917-es CIC a III. könyv VII. titulusában, az 1012–1143. kánonokban tartalmazta
a házassági anyagi jogot, amely így már nem önálló könyv volt, mint a korábbi dekretális
gyűjteményekben, hanem a szentségek között lett elhelyezve. A házassági pert, azaz az
eljárásjogot pedig a IV. könyv I. részének II. sectiojában, a XX. titulusban szabályozták.¹⁰³

Az 1962–1965. között megtartott II. Vatikáni Zsinat új szemléletet igyekezett vinni a
házasság és a család intézményének szabályozásába, ennek megfelelően az 1983-as CIC
ezt igyekezett elsősorban a kánonjogi nyelvezetre minél korszerűbben átültetni. Emellett
másik fő törekvése az volt, hogy a korábbi kódex óta megszületett törvényhozói, tanbeli
és jogtudományi eredményeket beépítse a hatályos szabályozásba.

A hatályos kódex ugyanazt a módszert követi a házasság érvénytelenségét kimondó
eljárás szabályozására, mint az 1917-es kódex. Egy külön fejezetbe gyűjti össze ennek
az eljárásnak a sajátos szabályait, az összes többi eljárási szabályt pedig a *De iudiciis in
genere* (1400–1500. kán.) és a *De iudicio contentioso* (1501–1655. kán.) elnevezésű ré-
szek tartalmazzák. Tehát az eljárási szabályokat a jogalkalmazók nem egy helyen találják
meg, amely jelentős nehézséget okozott a gyakorlatban mind az 1917-es kódex hatályba
lépése után, mind jelenlegi kódexünkénél. Ennek a nehézségnek a kiküszöbölésére született
meg az 1917-es kódex hatályba lépése után pár évvel, 1936-ban a *Provida Mater* kezdetű
utasítás, amely a jogalkalmazás megkönnyítése céljából összegyűjtötte a kánonokat, a
jogtudományi álláspontokat és a Római Kúria gyakorlatát. Hasonló megfontolásokból
született meg hatályos kódexünkhöz is egy instrukció, nevezetesen a *Dignitas Connubii*,
hogy segítséget nyújtson a bírának és egyéb jogalkalmazóknak a házasságjog helyes
értelmezéséhez és alkalmazásához. Ennek megalkotásáig, akárcsak az 1917-es kódex után,

¹⁰⁰ SZUROMI 2010. 197. p.; vö. HEINER 1908. 21–32. p.

¹⁰¹ ERDŐ 2005. 74. p.

¹⁰² SZUROMI 2008. 83–92. p.

¹⁰³ SIPOS-GÁLOS 1960. 23. p.

most is eltelt pár esztendő a törvénykönyv hatályba lépése után, mégpedig azért, hogy a gyakorlati tapasztalatokat bele tudják építeni az instrukcióba, ezzel is tökéletesítve azt.¹⁰⁴

5. A polgári házasság története Magyarországon. Bevezetése és annak előzményei egyházi és állami szemszögből

5.1. Történeti előzmények, első bevezetési kísérletek

Hazánkban évszázadokon keresztül a katolikus egyházjog terrénúmba tartozott a házasság jogintézményének szabályozása, a kötéshez szükséges feltételeket meghatározta, a házassági jogvitákban döntést hozott. A házasság megkötésénél a trienti zsinat (1545–1563) *Tametsi* kezdetű dekrétumának szabályozása volt az irányadó, amely pontosan meghatározta, hogy milyen feltételek megléte mellett köthető érvényes házasság.¹⁰⁵

A magánjog kodifikációját a természetjogi eszmék és a kibontakozó felvilágosodás gyorsította fel, ez az eszmerendszer Magyarországot sem kerülhette el. A kodifikáció kapcsán Európa államaiban lezajlott vitákat megfigyelhettük hazánkban is.¹⁰⁶ Tehát a 18. század folyamán Magyarország területére is kisebb-nagyobb mértékben begyűrűzött az a folyamat – amely már egész Európában megfigyelhető volt –, miszerint az államnak saját szabályozása alá kellene vonni a házasságkötést, és mintegy polgári szerződésként tekintve rá, szabályoznia kellene a megkötéstől kezdve egészen a jogviták feletti döntésig.

A felvilágosodás hatásai mellett azonban hangsúlyozni kell, hogy a reformáció következtében igen jelentős volt a protestánsok száma Magyarországon, amely tény szintén befolyásolta a házassági jog itteni alakulását.

Hazánkban a fentebb említett szekularizációs folyamatok II. József uralkodása alatt jelentek meg, az ő törvényhozásában találkozhatunk először a polgári házasság gondolatával.¹⁰⁷ 1786. március 6-án kelt pátensében olyan módon próbálta állami szabályozás alá vonni a házasságkötést, hogy kijelentette: a házasság megkötése a tridenti forma módjára menjen végbe. (Az örökös tartományokban ez a pátens már 1783-ban érvényben volt.)¹⁰⁸ Azonban a pátens ellenérzéseket szült a katolikus papság körében, mivel azt várták el tőle, hogy az egyházjog szerint érvénytelen (pl. házassági akadály megléte miatt), viszont a polgári jog szerint érvényes házasságoknál is működjenek közre.¹⁰⁹ Továbbá a katolikus papság körében azt sem találták helyénvalónak, hogy noha elvileg a pátens nem veszi el az egyházi bírósági jogot a házassági ügyek tekintetében, de gyakorlatilag azáltal, hogy polgári szerződésként tekint rá, az állami bíróságoknak adja a jogot, hogy döntést hozza-

¹⁰⁴ *Dignitas Connubii. Instrukció. Az egyházmegyei és egyházmegyei központi bíróságok által a házassági semmisségi ügyek elintézése során megtartandó szabályokról.* Szent István Társulat, Budapest, 2005. 7–9. p.

¹⁰⁵ A feleknek – a szükséghelyet, halálvesztély esetét leszámítva – az illetékes plébános (parochus) előtt kellett kötniük a házasságot két tanú jelenlétében.

¹⁰⁶ HOMOKI-NAGY 2004. 4–6. p.

¹⁰⁷ II. József császár kegyelmes nyílt parancsa a házasságról Magyarországon, in: SZTEHLO 1885. 223–237. p.

¹⁰⁸ Az Osztrák Császárságban szintén e pátens szabályozta először államilag a házasságjogot, „félretéve” ezzel a kánonjogi rendelkezéseket. Arbeitsgemeinschaft Österreichische Rechtsgeschichte (Hg.): *Rechts- und Verfassungsgeschichte*. 3. Auflage, Facultas, Wien, 2014. 109. p.

¹⁰⁹ Az egyházjogban ekkor még ugyanis a harmad- és negyedfokú rokonság és sógorság házassági akadálnak minősült, a magyar világi jog szerint azonban nem.

nak felette. Azonban ez szerintük nem helyénvaló, mivel a szerződés a szentségtől nem választható el, szentségi kérdésekben viszont egyedül az egyházi hatáság lehet illetékes.¹¹⁰

A pátenről a püspökök még 1786-ban magánértekezletet tartottak, amelyen meghatározták a követendő irányvonalakat vele kapcsolatban, próbáltak kompromisszumos megoldásra jutni. Papjaiknak meghatározták, hogy miként járjanak el a gyakorlatban az egyes házasságkötéseknél. Alapkövetelményként lefektették, hogy úgy kell a pátennek érvényt szerezni, hogy az egyházjog ne sérüljön közben. Meghagyták papjaiknak, hogy olyan házasságot ne engedjenek megkötni, amely a polgári törvényekkel ellenkezik, ugyanakkor az egyházjog szerint érvénytelen házasságnál se működjenek közre. Ezt oly módon tegyék, hogy ha olyan esettel találkozunk, amelynél valamilyen egyházjogi házassági akadály áll fenn, akkor addig ne adják beleegyezésüket a házassághoz, ameddig a püspöktől meg nem kapták a felmentést. A helytartótanácsnak a megoldás ezen része nem tetszett, ugyanis úgy vélte, hogy szükségtelen zavart és késleltetést eredményezhet ez az eljárás, és felhívta az egyházi vezetők figyelmét, hogy a páten megalkotásakor tekintettel voltak arra, hogy az egyházjoggal egyeztessék a polgári szabályozást.¹¹¹ Lényegében elmondhatjuk, hogy a páten életbe lépése után az egyházi előjárók bizonyos engedékenységet, rugalmasságot mutattak, bár hosszú gyakorlatról nem beszélhetünk, mivel a katolikusok házasságaira vonatkozóan nem volt hosszú életű a páten.

Röviden összefoglalva a házassági pátennek a következő eltérései voltak a kánonjoghoz képest. Egyrészt a pátenben sehol nem találunk utalást arra, hogy az elhálás teszi a házasságot befejezetté,¹¹² míg a kánonjogban csakis az elhálással teljesedik be a házasság; ameddig az nem történik meg, bizonyos esetekben pápai felmentéssel még felbontható a frigy. Másrészt a házasság megkötéséhez a páten szerint elegendő a felek konszenzusa, az egyházi szolgálattevő, mint állami tisztségviselő csak jelen van, semmilyen aktív feladata nincs.¹¹³ Ezzel szemben a kánonjog szerint a konszenzust a pap veszi ki a felektől. Harmadrészt a házasság feltételhez kötését a páten kizárta, míg az egyházjogban, bizonyos esetekben, szűk körben van lehetőség feltételhez kötésre.

Ha pár mondatban szeretnénk összefoglalni a házassági páten lényegét, akkor a következőket emelhetjük ki. II. József alkalmazkodott benne a trienti formához, azonban olyan felfogásban, amely nem egyezett teljesen az egyházjoggal, és ebből nézeteltérések adódtak. A házasságot pusztán polgári szerződésnek tekintette, a közreműködő papra pedig csak mint állami tisztségviselőre tekintett. A házasságok könyvének vezetését állami szabályok alá vonta, és a házassági bíráskodást is lényegében az állami bíróságok kezébe adta, ami által biztosítva látta, hogy a páten határozatai foganatosíthatók lesznek.¹¹⁴

¹¹⁰ KOVÁTS 1883. 55. p.

¹¹¹ TANCZIK 2012. 188–189. p.

¹¹² 22. §. „Contractus Matrimonialis per id concluditur, si vir et mulier mutuo consentiant ad ineundum indissolubilem unionem fine eo, ut proles generent, et iuribus Statui huic cohaerentibus fruantur.”

¹¹³ 29. §. „Clementer nihilominus declaramus Nos non quemlibet expressum Consensum pro sufficienti ad contrahendum Matrimonium agnoscere, sed pro substantia Contractus Matrimonii, et Conditione inevitabiliter necessaria statuere, ut mutuus in Matrimonium Consensus praesente Parocho, Pastore, aut Popa, in cujus Parochia, vel Districtu Sponsi resident, praesentibus item duobus Testibus exprimatur, eo tamen Parochis, Pastoribus, vel Popis admissio, ut hi loco sui alium etiam nomine suo Matrimonio ineundo interfuturum constituere possint.”)

¹¹⁴ KOVÁTS 1883. 61–62. p.

A házassági pátens ebben a formájában nem volt hosszú életű, a császár halála után nem sikerült fenntartani. Az 1790/91. évi 26. törvénycikkkel azonban „csonkított” formájában tovább élt, mivel ezt a törvényt minősítették a magyarországi protestánsok házassági jogának.

II. József uralkodásának idején egyébként nemcsak a házasságjog tekintetében történtek komoly irányváltások, hanem az állam és az egyház egész viszonyrendszerében komoly változás állt be, ugyanis a korábbi felfogásból, azaz az állam egyház iránti védnökségéből vallás fölötti gyámkodás lett. A katolikus egyház lényegében eszközzé vált a modern, felvilágosult állam kiépítésére. Ez a folyamat már Mária Terézia uralkodása alatt megindult, azonban a jozefinizmusnak elnevezett korszak, irányzat alatt bontakozott ki igazán.¹¹⁵

II. József házassági szabályozása a leghosszabb ideig Ausztriában maradt fent, mivel az 1811-es Osztrák Polgári Törvénykönyv, ha nem is szó szerint, de lényegét tekintve átvette a pátens rendelkezéseit. Amikor hazánkban bevezetésre került az OPTK 1853-ban, kimondták, hogy a törvénykönyv házasságjogi része a római katolikus vallású és a görög szertartású polgárookra nem alkalmazandó, amennyiben a házasság érvényes megkötéséről, a házasság érvénytelensége iránti tárgyalásról, az ágytól és asztaltól történő elválasztásról és a házasság felbontásáról van szó. Tehát rájuk nézve továbbra is a kánonjog rendelkezései voltak az irányadók.¹¹⁶ Hazánkban az osztrák törvénykönyv hatályon kívül helyezésével a protestánsokra nézve új jogot kellett hatályba léptetni azon rendelkezések helyére, amelyeket eddig az OPTK szabályozott. Nem volt ez annyira új törvény, mivel II. József pátensével töltötték be a keletkező joghézagot.¹¹⁷

Következő fontos egyházügyi törvényeinkre 1868-ig kellett várni, igaz ezek csak még jobban összekuszálták a helyzetet, egyre inkább átláthatatlanná vált, hogy mire milyen jog az irányadó, és ez tovább bonyolította a házasságkötési kérdéseket. Az 1868. évi LXVIII. tc. a vegyes házassági válóperekről rendelkezett, és kimondta, hogy a római- és görögkatolikusokra, a görög keletiekre, az erdélyi protestánsokra és az unitáriusokra a saját egyházjoguk az irányadó, jogvitáikban az egyházi bíróságok az illetékes bírák, míg a magyarországi protestánsokra a világi törvényszékek illetékesek II. József pátense szerint. A válópereket tekintve pedig azt fektette le főszabályként a törvény, hogy mindkét félre nézve külön a saját hitelvei szerint a saját bírósága hoz ítéletet, és ahhoz kötelesek tartani magukat.¹¹⁸

¹¹⁵ ADRIÁNYI 2001. 337–339. p. Holott az lenne a helyes az egyházi tanítás szerint, ha az egyház és az állam a maguk területén autonómiát élveznének, viszont szoros kapcsolat is lenne köztük, mivel mindkettő ugyanazoknak az embereknek a személyes és társadalmi jólétét hivatott szolgálni. Vö.: CSORDÁSÉ. N., 67–68. p.

¹¹⁶ Továbbá született egy konkordátum is a Római Kúriával, amelynek rendelkezéseit 1856-ban ültették át az osztrák jogba egy pátenssel. Ez még kedvezőbb rendelkezéseket tartalmazott a katolikus egyházra nézve, visszaállították teljes mértékben a szentszékek hatáskörét, valamint a Trienti Zsinat rendelkezései is újra teljes uralomra jutottak. Ezek a – katolikus egyházra nézve – kedvező rendelkezések az Osztrák Császárság területén bő egy évtizedig voltak azonban csak hatályban, ugyanis 1867-ben kötelezővé tették az OPTK házasságjogi részét a katolikusokra nézve is, valamint hatályon kívül helyezték az 1856-os pátentst. Ezt Magyarországon az 1868-as törvénycikkek ültették át. A konkordátum megszületésének körülményeiről és az osztrák egyházpolitikáról lásd bővebben: ADRIÁNYI 2009.; a konkordátum magyarországi sorsáról: 148–179. p.

¹¹⁷ KOVÁTS 1883. 62–68. p.

¹¹⁸ Ez technikailag a következőképpen volt megoldva: 1. §. A vegyes házassági válóperek, amennyiben a házassági kötelék érvényességét és az ideiglenes elválást, vagy a végképi fölbontást tárgyazzák, az alperes illetékes bírósága előtt indítandók meg, és miután az alperes felett kimondott ítélet jogerőre emelkedett, a per legfőbb harmincz nap alatt hivatalból átteendő a felperes illetékes bíróságához, mely viszont a felperes felett hoz ítéletet. Mindenik félre nézve egyedül saját illetékes bíróságának az illető fél saját hitelvei alapján hozott jogerejű ítélete kötelező. 1868. évi 48. tc. a vegyes házassági válóperekről.

Fontos törvény témánk szempontjából ugyanebből az évből az egyházakra vonatkozóan az 1868. évi LIII. tc., amely a törvényesen bevett keresztyén vallásfelekezetek viszonzosságáról szól. Erről azt kell mindenekelőtt megemlíteni, hogy szabályozta a másik felekezetbe történő átlépést. Ehhez nem támasztott túlzottan magas követelményeket, így melegegyházzá vált annak a gyakorlatnak, miszerint azok a katolikusok, akik túl szigorúnak érezték az egyházjog rendelkezéseit, és válni akartak mindenképpen, könnyedén átléptek egy másik felekezetbe. A törvény kimondta ugyanis, hogy az átlépés pillanatától kezdve minden cselekményük az új egyház hitelve szerint ítéendő és bírálendő el. Ez pedig tovább bonyolította a helyzetet, a házassági viszonyok egyre átláthatatlanabbá váltak.¹¹⁹

Fontos még kiemelni az állami törvényhozásból azt az egyházak szempontjából fontos rendelkezést, amely az 1868. évi LIV. tc.-ben foglaltatott. Ebben meghatározták, hogy az eljegyzés és a születés törvényessége feletti kérdésekben folyó ügyekben ezután nem a szentszékek lesznek illetékesek, hanem a világi bíróságok.¹²⁰ Azonban ez az új rendelkezés érintetlenül hagyta a jogi hátteret, mert azon ügyekben, amelyeket áttettek a világi bíróságokhoz, de korábban a szentszékhez tartoztak, továbbra is az egyházjog szabályai szerint kellett elbírálni a jogvitát.¹²¹

Ilyen jogi környezetben kezdtek el tárgyalni az egységes polgári házassági jog kialakításáról, amely állami szempontból elengedhetetlennek bizonyult.

Láthatjuk tehát, hogy míg egységesen a kánonjog térrénumába tartozott teljes mértékben a házassági jogalkotás és törvénykezés, addig nem volt szükség állami beavatkozásra, az egyházzal összefonódott államnak tökéletesen megfelelt az egyházjog által kimunkált rendszer. Azonban tény, hogy a többi felekezetre és az egyházak egyenjogúságára nézve ez sérelmes állapot volt. A különböző egyházak autonómiájának¹²² elismerésével, és azaz, hogy jogot szereztek a házassági ügyeiket saját maguk intézni (akár saját bíróságaik révén, akár az állami bíróságok révén) a saját hitelveik szerint, ezzel viszont az egységes házasságjog szűnt meg létezni, amely egy jól működő államban, ilyen fontos jogterületen, megengedhetetlen volt.

5.2. A polgári házasság meghatározása és fajtái

Az egész Európában megfigyelhető, és Magyarországra is begyűrűző szekularizálódási folyamatoknak, valamint az egyre inkább átláthatatlanná váló, egymásnak sokszor ellentmondó törvényi szabályozásnak köszönhetően a 19. század folyamán hazánkban is napirendre került a polgári házasság bevezetésének gondolata. Nagyon megoszlottak a vélemények ennek szükségességéről: a katolikus egyház hevesen tiltakozott ellene, mivel

¹¹⁹ 3. §. Az áttérni kívánó, bármely egyház tagja legyen, ebbeli szándékát önmaga által választott két tanú jelenlétében saját egyházközségének lelkésze előtt nyilatkoztatja ki. 1868. évi LIII. tc. a törvényesen bevett keresztyén vallásfelekezetek viszonzosságáról.

¹²⁰ 1868. évi 54. tc. 22. §.

¹²¹ KOVÁTS 1883. 68. p. Természetesen mikor a házasságkötéssel kapcsolódik össze az eljegyzési jogvita, továbbra is a szentszékek döntöttek a kérdésben, ugyanis ott mint a házasság egy alkotóeleme jön számításba az eljegyzés, nem pedig önállóan.

¹²² Érdekes és elsőre kicsit paradoxnak tűnő módon az állammal évszázadokon át összefonódó katolikus egyházban is komoly autonómia mozgalom bontakozott ki a 19. század folyamán, erről ld. részletesebben: SARNYAI 2002. 9–14. p. E katolikus törekvések az elméletben több, a gyakorlati megvalósításban viszont már kevesebb támogatást kaptak. Ld. HERGER 2008. 22. p.; GERGELY 2001. 140–143. p.; A törekvések eredményeinek részletes bemutatását ld.: MELICHÁR 1907. 45–80. p.

egyik szentségéről és fő intézményéről van szó, amelyet mindig is saját ügyeként kezelt.¹²³ Másrészt az állami magánjogi szabályozás ellentétben állt a fő zsinatok (mint például a trienti zsinat) házassági eljárásra vonatkozó határozataival, továbbá az egyház azon isteni törvényével, miszerint az érvényesen megkötött és elhált házasság felbonthatatlan. Ugyanakkor a polgári házasság mellett érvelők is jelentős tábor képviseltek, és szép számmal hoztak fel érveket, ahogy ez később részletesebben kifejtésre kerül.

Az egyház szempontjából élesen el kell választanunk egymástól az egyházi házasság és a polgári házasság fogalmát. Témánk szempontjából most a polgári házasság fogalma bír relevanciával, így most azt vizsgáljuk meg közelebbről. A két tábor a polgári házasság mibenlétét másképpen fogalmazta meg aszerint, hogy honnan közelítette meg a lényeges elemeit. Az így kialakult legfőbb „definíciók” a következők:

Az egyház szerint „polgári házasságnak nevezetnek azok, amelyek az egyházi elvek s akadályok mellőzésével, mint pusztán polgári szerződések, polgári törvények szerint, a világi hatóság előtt köttenek, s ez által oldatnak.”¹²⁴ Tehát polgári házasság alatt az állami házasságjogi törvények szerint, és az állam által meghatározott alakszerűségekkel megkötött házasságot értették. Rendszerint ez, ahogy a definícióban is olvasható, állami tisztségviselő előtt kötött, azonban fontos leszögeznünk – ahogy Sipos István is felhívja rá a figyelmet –, hogy az is polgári házasságnak minősül, amelyet bár egyházi szertartások szerint kötnek, de az állami törvények szabályozzák.¹²⁵

Ezzel szemben a magánjog a következő meghatározását adta vizsgált jogintézményünknek: a házasság (*nuptiae matrimonium, connubium, conjugium*) egy férfinak és egy nőnek, életük egész tartamára, a házassági jogról szóló törvény (1894. évi XXXI. tc.) szabályai szerint kötött életközössége.¹²⁶ Érdekes megfogalmazás az „életük egész tartamára” kitétel, ezt inkább mint egy célt és ideális esetet határozhatnánk meg, mivel a polgári törvények szerint szó sem volt a házasság felbonthatatlanságáról (legalábbis Magyarországon). Értelmezhetjük ezt az egyházi elvek felé történő nyitásként, gesztusként is, valamint a múltbeli hagyományok iránti tisztelet jeleként, és mint ma is ideális elvárásként.

Témánk későbbi tárgyalása szempontjából fontos tisztáznunk olyan terminológiai alapvetéseket, miszerint a korabeli törvényhozók és egyházi jogtudósok milyen fogalmakkal operáltak a házassági jog kapcsán, milyen fajtáit különböztették meg a polgári házasságnak. E jogintézmény három változatát különböztette meg az akkori jogtudomány, amely tökéletes ábráját mutatja a korabeli viszonyoknak. Egyrészt beszélt kötelező (*obligatorius*) polgári házasságról, amely esetben az állam és az egyház egymástól teljesen függetlenül alkotja meg a saját házasságjogát, és az „alattvalókat” arra kötelezi, hogy ezen törvények szerint kössék meg frigyüket, és ha csupán polgárilag kelnek egybe, azt is érvényesnek tekinti, viszont polgárilag mindenképpen kötelező egybekelni. Példaként hozták fel erre többek között Magyarországot 1895 óta, Németországot, Franciaországot, stb. A második csoport a tetszés szerinti (*facultativ*) polgári házasság, amelynek esetén az állam mindenre kiterjedően szabályozza a polgári házasságot, a jogi feltételeit és a bírósági elveket is lefekteti, azonban a felekre bízta, hogy e szabályok szerint, vagy az egyházi szabályok szerint, vagy esetleg mindkettő alapján kívánnak-e egybekelni, és bármelyiket érvényesnek ismeri el.

¹²³ Az egyháznak eredendően, isteni jog alapján saját és kizárólagos joga a házassági ügyeket szabályozni. Erről lásd bővebben: ERDŐ 2014. 510–511. p.

¹²⁴ PORUBSZKY 1868. 4. p.

¹²⁵ SIPOS–GÁLOS 1960. 75–78. p.

¹²⁶ JANCsó 1901. 1. p.

Ez a rendszer működött Angliában és az Egyesült Államokban vizsgált korszakunkban. A polgári házasságok harmadik köre pedig az, ahol az állam az egyházi szabályozásnak csak bizonyos elemeivel nem ért egyet, azaz csak egy-két akadályát nem ismeri el, és ezekben az esetekben megengedi a polgári egybekelést azoknak, akiknek egyházilag az tiltva lenne. Ezt nevezték szükségbeli polgári házasságnak. Ilyen rendszerrel találkozhatunk például Ausztriában, Oroszországban vagy a skandináv országokban.¹²⁷

5.3. A házassági törvényjavaslat tárgyalásának előzményei, országgyűlés előtti megjelenése

A polgári házasság bevezetésének gondolata hazánkban először 1868-ban merült fel, amikor a képviselőház október 20-ai ülésén Tisza Kálmán határozati javaslattal vetette fel, hogy sürgősen szükséges lenne egységesen, államilag szabályozni a házasságjogot, azaz bevezetni a polgári házasságot. Ezt követően Irányi Dániel terjesztett elő egy törvényjavaslatot 1869-ben, amelyben több radikális követeléssel egyetemben a polgári házasság bevezetését is kívánta, továbbá a szentszékek előtt folyó pereket állami bíróságok elé akarta áttetetni.¹²⁸ Javaslátát az alsóház központi bizottsága elutasította, mivel e javaslatot még Tisza Kálmán is túlzónak tartotta, bár a polgári házasságra vonatkozó követelést és a szentszékek bíraskodásának megszüntetését ő is támogatta.

A következő említést érdemlő momentum témánk szempontjából, hogy 1870-ben Hodossy Imre országgyűlési képviselő egy emlékiratot terjesztett a miniszter elé, amelyben a polgári házasságot és az anyakönyvezést tárgyalta részletesen. Ebben azt javasolta, hogy állami anyakönyvvezetőket az egyes hitfelekezetek papjai közül is nevezzenek ki, úgy, hogy e funkcióban mint állami tisztviselők járnának el. Kifejtette továbbá, hogy bízik benne, ezt a hivatalt a papok elvállalnák, mivel a vegyes házasságokban is szerepet vállalnak a *passiva assistentia* útján, amely nagyon hasonlatos a polgári házassághoz.

Ezt követően 1871-ben történt a következő érdemi lépés a polgári házasság bevezetésének hosszú útján, amikor a kálvinista Irányi és Horn Endre nyújtott be interpellációt és határozati javaslatot, amely szerint a kormány terjesszen be törvényjavaslatot az országgyűlés elé még ezen ülésszak alatt a polgári házasság bevezetéséről és annak kizárólagos érvényességéről. A felek pedig utólag dönthessenek arról, hogy kívánják-e az egyházi áldást is. Ezt követően Irányi 1872-ben próbálkozott hasonló javaslatokkal, azonban kezdeményezése nem ért célba.¹²⁹

1873-ban lett meg a kitaró próbálkozásainak gyümölcse, mivel a képviselőház elfogadta Irányi határozati javaslatát, és utasította a kormányt a vallásszabadságról és a polgári házasságról szóló törvényjavaslat benyújtására. Ugyanebben az évben Trefort Ágoston egy bizottság kiküldését indítványozta, abból a célból, hogy készítsenek egy javaslatot a kultuszminiszter közreműködésével az egyház és az állam viszonyrendszerének szabályozására. Ezt a gondolatot Deák Ferenc is helyeselte, és parlamenti beszédében a kötelező polgári házasság mellett tette le voksát.¹³⁰ A bizottság felállításra került, elkezdte munkáját, javas-

¹²⁷ SCHERMANN 1913. 11–12. p.

¹²⁸ Irányi már korábban is hasonló „követelésekkel” állt elő, még nem törvényjavaslat formájában. ZELLER 1894. 233. p.

¹²⁹ KEMÉNYFY 1898. 227. p.

¹³⁰ Deák parlamenti beszédében kétféle polgári házasságkötési módot különböztetett meg, a kötelezőt és a fakultatívat, és az előbbi mellett tette le a voksát. Mégpedig azért, mert az utóbbit logikátlanak érezte, valamint

latában olyan elveket fogalmazott meg, amelyek szerint „A polgári házasság ne tétessék, és ne tekintessék az egyházi házasságnak mint szentnek ellentétéül. Ne legyen az egyéb, mint a házasság jogi polgári oldalának az állam által általánosan rendezése, sértetlenül fenhagyatván a vallási momentumnak az illetők hite szerint való érvényesítése.” Ellenben a bizottsági javaslatot Bittó István miniszterelnök kezdeményezésére név szerinti szavazással levették az országgyűlés napirendjéről. 1874-ben újra született egy tiszavirág életű javaslat az újjáalakított bizottságtól, azonban ennek a tárgyalására sem került sor. Miután Tisza Kálmán lett a kormányfő, félt, hogy a liberális javaslattal sok támogatót veszít, ezért arra az álláspontra helyezkedett, hogy az állam és az egyház kapcsolata rendben van, ne legyenek súrlódások. Szüksége volt a papság támogatására, ezért korábbi egyházpolitikai követeléseit félretette. Irányi azonban nem adta fel, a következő években is próbálkozott javaslatokkal, azonban azok rendre elbuktak.¹³¹

5.4. A házassági törvényjavaslat vitája

Az imént láthattuk, hogy a 19. század második felében sok éven át napirenden volt a polgári házasság bevezetésének gondolata, végül ez bizonyos okoknál fogva nem valósult meg hosszú ideig. Azonban 1888-ben Csáky Albin került a vallás- és közoktatásügyi tárca élére, aki köztudottan a polgári házasság nagy szimpatizánsa volt, majd a református és szabadelvű Szilágyi Dezső¹³² lett az igazságügy-miniszter¹³³, így újra fellángolt a lelkesedés az egyházügyi törvények meghozatalára és ezzel együtt a polgári házasság bevezetésére.

A kormány tagjai nem foglaltak el egységes álláspontot a kérdésben, voltak, akik a kötelező polgári házasság mellett törtek lándzsát, és voltak, akik inkább a fakultatív polgári házasságot részesítették előnyben. Ez utóbbiakhoz tartozott kezdetben maga Szilágyi Dezső is. 1890-ben alakult meg a bizottság, amely arra volt hivatva, hogy törvényjavaslatot készítsen az egységes házassági jog kialakítására (amelynél a családjogot és az öröklési jogot együtt szabályoznák Szilágyi Dezső elképzelése szerint). Győry Elek ügyvéd, országgyűlési képviselő¹³⁴ lett a házassági jogi rész kidolgozásával megbízva. 1891 nyarára elkészült a törvénytervezet, amelynek vezérlő gondolata az volt, hogy nem szükséges a kötelező polgári házasság, hanem akkor fordultak volna a felek a polgári tisztviselőhöz, ha a lelkész megtagadta az esketést, azaz a szükségbeli polgári házasság elveit fektették le. Továbbá egyes házasságok esetén a felek választhattak volna az egyházi és az állami házasságkötés közül. A felbontást viszont kizárólag állami hatáskörbe kívánta utalni, tehát

---

az államra nézve lealacsonyítónak, mivel a fakultatív szerint amennyiben az egyház nem adta volna össze a párt, akkor az államhoz fordulhattak volna, hogy megtegye ezt, viszont ezzel az egyházi magasabb erkölcsi megítélés alá esett volna. Vö. CSIZMADIA 1976. 11–58. p.

¹³¹ TANCZIK 2012. 197–204. p.

¹³² Szilágyi Dezső a vallásügyi újítások mellett több téren is nagy reformernek bizonyult, ezek részletes elemzését ld.: ANTAL 2005. 9–26. p. Leginkább kiemelendő modernizációs programjai a következő területeken valósultak meg: az ítélőtáblák decentralizációja, a bírói jogviszony reformja, a polgári és a büntető eljárás kodifikációja, az esküdtszéki bíráskodás kiterjesztése, az örökösödés és a házassági jog újraszabályozása, a vallásügyi reform, valamint a közigazgatási bíróság felállítása. Lásd: ANTAL 2006. 13. p. Szilágyi Dezső munkáját azonban nem csak dicséret szavakkal illették: egyházi személyek, akik a katolikusok jogainak csorbitását sérelmezték, elemzéseikben kemény kritikát fogalmaztak meg vele kapcsolatban. Erről ld. bővebben pl.: LAURAN 1890. 56–68. p.

¹³³ Miniszteri megbízatásáról és igazságügyi reformjairól ld. bővebben: ANTAL 2016. 64–68. p.

¹³⁴ Győry Elek személyéről, munkásságáról ld. bővebben: SALACZ 1938. 39. p.

az egyházi házasságjog érvényesülését nem akarta engedni, a házasságot felbonthatónak tartotta házasságtörés és hűtlen elhagyás esetén. Győry a következőképpen foglalta össze munkájának fő vezérfonalát: „a szabályozás nem csak alakilag, a külső forrás különböző voltára nézve, vagy arra nézve, hogy mi módon és ki előtt köttessék a házasság, lépjen az eddigi házassági jogok helyére, hanem tartalmára nézve is valóban polgári természetű legyen.”¹³⁵ A bizottsági tárgyalások elég lassan haladtak, heti kétszeri periódusokban, továbbra is megoszlottak a vélemények a kötelező és a fakultatív forma bevezetésének szükségességéről, valamint a katolikus egyházjog mellőzöttségéről.¹³⁶

Szilágyi Dezső és a kormány egyházpolitikája közben megváltozott, merészebb reformokat tűztek ki célként, immár a kötelező polgári házasság bevezetése mellett tette le voksát az igazságügy-miniszter, így a korábbi tervezetet félretette, és Vavrik Bélát bízta meg az új javaslat elkészítésével.¹³⁷ Az 1892. szeptember 16-ai kormányülésen is szóba került a téma, ahol Szapáry azt hangsúlyozta, hogy a közigazgatási reform lenne a legégetőbb, amellet nem lehet egyházügyi téren is haladni. Így annak elhalasztását javasolta. Wekerle nem ellenezte a kötelező polgári házasságot, de sokkal hatékonyabbnak tartotta a fakultatívat.¹³⁸

Ugyanez év októberében a minisztertanácson szintén a házasságjog szabályozása volt a téma, ahol abban mindenki egyetértett, hogy a felbontást meg kell engedni, azonban csak szigorú feltételek esetén. Valamint abban is egyetértettek, hogy a kérdésben állami bíróságok ítéljezenek, viszont abban már nem volt ilyen nagy az összhang, hogy kötelező, fakultatív vagy szükségbeli polgári házasságot vezessenek-e be. A fakultatív mellett olyan érvek hangzottak el, miszerint az ellen a lakosság kevésbé lenne felháborodva, könnyebben bevezethető és keresztülvihető lenne. A kötelező mellett pedig az volt az érvelés lényege, hogy a vallásosak szemében állandó botrányt okoznának azok, akik a polgári kötés mellett döntenek, valamint a papságot is büntetni kellene, amennyiben nem tartanak be az állami törvényeket a fakultatív esetén, így az sok bonyodalommal és feszültséggel járna (míg a kötelező esetén csakis akkor „kellene” büntetni őket, ha előbb adják össze a feleket egyházilag, minthogy a polgári kötés megtörténik). Vaszary Kolosnak egyházi részről az volt a véleménye, amelyet a minisztertanácson ismertetett is, hogy a polgári házasság egyik formáját sem támogatja, de amennyiben mindenképpen törvény fog születni erről, úgy a kötelezőt látja a legkevésbé károsnak, mivel a fakultatív és a szükségbeli esetén az egyházilag megkötött házasságok is államilag felbonthatók lennének, amely a kánonjog súlyos megsértéséhez, és a két jogrend közti állandó ellentétekhez vezetne.¹³⁹

Az október 10-ei ülésen Szapáry összhangba kívánta hozni a kormányon belüli véleményeket, hogy egységes álláspontot képviselve kerülhessen a Képviselőház elé a nyilatkozat, azonban ez nem sikerült, így az egyes miniszterek álláspontja külön került jegyzőkönyvezésre.¹⁴⁰ Október 17-én maga a király elnökölt az ülésen, így a jegyzőkönyvet is német nyelven vették fel. Kifogását fejezte ki az ügyben, hogy nagyon előrehaladtak a tárgyalások az egyházügyi kérdésekben az ő elnöklése nélkül, pedig nem érzi úgy, hogy ennyire sürgető lenne a helyzet a törvények meghozatalára. Másrészt ellenezte a kötelező polgári

¹³⁵ HERGER 2006. 88. p.

¹³⁶ Az egyházpolitikai vitákról és a kultúrharcról ld. bővebben: HERGER 2006, 90–98. p.

¹³⁷ Vö. RÁCZ 1972. 38–39. p.

¹³⁸ *A Szapáry- és a Wekerle kormány minisztertanácsi jegyzőkönyvei. 1890. március 16. – 1895. január 13.* Budapest, 1999. Összeállította és a bevezető tanulmányt írta: Lakos János, 727–733. p.

¹³⁹ Uo. 749–755. p.

¹⁴⁰ Uo. 759–761. p.

házasságot, és Ausztria példáját hozta fel, ahol véleménye szerint jól bevált a szükségbeli forma. Ráadásul azt sem tartotta helyesnek, hogy olyan dologra adja áldását, amely a Főrendiházban akkora ellenállást vált ki.¹⁴¹ A kormányon belüli nézetkülönbségek végül a kormány bukásához vezettek. Mivel egyedül a szabadelvű párt maradt kormányzóképes, így Szapáryt Wekerle kormánya követte. Az uralkodó nem akart feszültségeket, így kénytelen volt megváltoztatni véleményét az egyházügyi törvényekről. Az új kormány a kötelező polgári házasság mellett állt ki, így el is kezdődtek a törvényjavaslat megalkotásának munkálatai. Emellé egy indokolást is fűztek, amelyben kifejtették többek között, hogy mi vezetett a jelenlegi kaotikus állapotokhoz, és úgy gondolták, hogy csak akkor lehetne kikerülni a kötelező polgári házasságot, ha az állam a vallás tekintetében homogén lenne.¹⁴²

1892. november 23-án elindult a kérdésben az országgyűlési vita, amely végig napirenden maradt. A vélemények teljesen eltértek, még a szabadelvű párton belül sem volt meg az egyetértés, egyre többen léptek ki a pártból az egyházpolitikai kérdések miatt. A polgári házasság ellen országos katolikus tiltakozás indult meg, sorra szervezték a nagygyűléseket, a liberálisokválaszul ellentüntetéseket szerveztek.

Vavrik kétszer is átírta házassági törvénytervezetét, az utolsót végül az 1893. július 21-én megtartott minisztertanácsi ülés elfogadta, és megbízta Szilágyit, hogy a király jóváhagyása után terjessze az országgyűlés elé. Amint Ferenc József megkapta a javaslatot, kiküldte véleményezésre a két magyar bíborosnak, Schlauch Lőrincnek és Vaszary Kolosnak, akik természetesen elutasították azt, mivel a javaslat felbontható polgári szerződésként kezelte a házasságot, amely fölött az állami bíróság ítélezik.¹⁴³ Meglátásaikat a király továbbította a miniszterelnöknek és az igazságügy-miniszternek, és arra kérte őket, hogy gondolják meg egyszer végig a javaslatot. Ők azonban nem kívántak azon lényeges változtatásokat tenni, így a király kénytelen volt a politikai stabilitás érdekében megengedni az országgyűléshez történő benyújtást. Sőt, feladta politikai semlegességét a kérdésben, tartva a kormányválságtól és a kiegyezés felbomlásától, így személyes meggyőződésével ellentétben felhatalmazta Wekerlét olyan nyilatkozat tételére, amely szerint ő is szükségesnek tartja az egyházpolitikai törvények mielőbbi meghozatalát. Ezen kívül a kormányt támogató főurakkal töltötték fel az üresedésben lévő főrendiházi székeket, néhány ellenzéki főurat pedig a király személyesen megkért a szavazástól való távolmaradásra. Mivel a főrendek nem akartak a király ellen tüntetni, így végül a javaslat 128:124 arányban elfogadásra került. A részletes tárgyalásra sokan már el sem mentek.¹⁴⁴

A katolikus főpapok és főurak azt igyekeztek hozzászólásaikban érzékeltetni, hogy az egyház joga egységesen és kiválóan ellátta a feladatát házassági jogi ügyekben, amíg az állami törvényhozás össze nem kuszálta a helyzetet elhibázott törvényeivel. Továbbá kifejtették, hogy a kötelező forma által kerülhetők csak el az egyház és az állam közti súrlódások.¹⁴⁵

Schlauch Lőrincz bíboros, váradai püspök a törvényjavaslat tanulmányozása után elég lesújtó véleményt fogalmazott meg könyvében, többek között így írt: „A törvényjavaslat mélyen járó változásokat van hivatva Magyarországon előidézni. Minden eddig létezett házassági jogviszonyokat nem létezőnek tekintvén: egészen új elvek szerint, egészen új

¹⁴¹ Uo. 764–776. p.

¹⁴² *Az 1892. évi február hó 18.-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai.* Képviselőház irományok, XV. kötet. Budapest, 1894. 40–66. p.

¹⁴³ TANCZIK 2012, 232–233. p.

¹⁴⁴ TANCZIK 2012, 242–243. p.

¹⁴⁵ *Az 1892. évi február hó 18.-ára hirdetett országgyűlés Főrendiházának naplója. III. kötet.* Budapest, 1894. 124–131. p.

alapon, – nem a százados jogfejlődésre támaszkodván, hanem az ideális jogállam ma még ki nem forrt, Magyarországnak pedig csak a jogi katedrákon előadott principiumai nyomán akar házassági jogot teremteni.”¹⁴⁶

Szerinte ez a kísérlet a házasság jogi szilárdságát, erkölcsi alapját fogja megingatni. Ezenkívül megsérti a katolikusok vallásos érzelmeit azzal, hogy azt követeli, tagadják meg saját vallásuk dogmáit és hajoljanak meg képzelt alkotmányos dogmák előtt, valamint elvárja, hogy ismerjék el az állami házasságot érvényesnek, saját egyházi törvényeik egy részét pedig érvénytelennek. Tehát a keresztény házasságot, mint államra nézve nem létezőt kívánja tekinteni.¹⁴⁷

A könyv írója feltette a kérdést: „hogyan lehet e mellett beszélni vallás- és lelkiismeret-szabadságról?! Hogyan állíthatni, hogy senki oly cselekményre nem kényszerítették, mely vallási meggyőződésével ellenkezik?! Hogyan lehet egyházak szabadságáról beszélni, midőn a legfontosabb ügytől – mint az egyházi házasság saját papja előtti megkötése megtagadtatnak?!”¹⁴⁸

A polgári házasság bevezetését sürgető politikusok álláspontja szöges ellentétben állt ezzel a véleménnyel: a törvényjavaslat indokolása kimondta, hogy az egységes állami házassági jog szükségessé és fontossá vált, mert az állam eddig is nagy hibát követett el, hogy a századok folyamán elmulasztotta az egységes házasságjogot megalkotni; engedte a sokféle, egymással ellentétben álló, visszaélésekre is okot adó felekezeti házassági jogot érvényben tartani. Szerintük a kialakult kaotikus viszonyok miatt nem odázható el a házassági jog rendezése.

Ebben a korban nyolc felekezeti jog élt egymás mellett, részben eltérő házassági jogszokásokkal: a római katolikus kánonjog, a protestáns egyházban a házassági nyílt parancs, az erdélyi református egyház házassági joga, az erdélyi evangélikus egyház 1870-ben kihirdetett házassági szervezete, a görögkeleti egyházban az 1868. IX. törvénycikk szerint is meghagyott szervezet (a románoknak a Pravila és Pidalion, a szerb egyháznak a Kormcsaja Kniga), az unitáriusok 1889-ben elfogadott házassági törvényei, a magyar izraeliták 1863. évi kancelláriai rendelete, az erdélyi és a fiúmei izraelitákra pedig az OPTK volt irányadó.¹⁴⁹ Főképpen ezzel indokolták a változtatás szükségességét.

Erre a katolikus egyház válasza az volt, hogy a mai ziláltság egészen más okokra vezethető vissza, ugyanis Magyarországnak volt egységes házassági joga, a kánoni jog. Ezen egységet az államhatalom évszázadokon át minden támadás ellen megvédelmezte, mivel a magyar állam katolikus, a házassági joga is katolikus volt. A támadó pedig a terjeszkedő protestantizmusban keresendő, továbbá az állam minden józan jogi gondolkodást mellőző törvényhozásában. Ugyanis az 1868. évi XLVIII. és LIII. tc. miatt a magyar judikatúra a katolikus kánoni jogot nem létezőnek tekintette, másrészt ignorálta azt az általános szabályt, hogy a törvénynek visszaható hatálya nincs, így a visszaható erővel nem bíró törvényt mégis azzal ruházta fel. Így növekedett a felbontott házasságok száma; egy nőnek vagy férfinak több életben lévő házastársa volt, a több házasságból származó gyermekek törvényessége kétséssé vált, a nyugdíj kérdése a hatóságokat zavarba hozta és így támadtak azon bonyodalmak, amelyek most a polgári házasság behozatalának ürügyéül szolgálnak.¹⁵⁰

¹⁴⁶ SCHLAUCH 1893. 1. p.

¹⁴⁷ SCHLAUCH 1893. 1–4. p.

¹⁴⁸ SCHLAUCH 1893. 4. p.

¹⁴⁹ NAGY 2007. 17–20. p.

¹⁵⁰ SCHLAUCH 1893. 6–10. p.

A kormányon lévő és a polgári házassági törvény kidolgozója és betervezője, Wekerle Sándor miniszterelnök több ízben nyilatkozott a Képviselőházban a polgári házasságról, meg akarta nyugtatni azokat, akik a polgári házasságot a katolikus vallás elveibe ütközőnek gondolták. A Képviselőház 1892. november 22-i ülésén ezt mondta: „Erős bennem a remény, hogy az áramlat, ... talán, ha az illetők azt látják, hogy e tekintetben a közvélemény oly egyhangúsággal és másrészt a szándéknak oly tisztaságával állanak szemben, amely a vallási momentumokat nem akarja érinteni, hanem csak az állami szükségleteknek akar eleget tenni... azok a mozgalmak elfognak némulni.”¹⁵¹

Az 1892. december 21-i ülésén pedig így szólt: „Mi azon az állásponton vagyunk és akkor, midőn a kormány programját előterjesztettem, annak adtam kifejezést, hogy a vallási érdekeknek és a vallási békének megóvása az a vezéreszme, amely bennünket az egyházpolitikai kérdésekben vezet, tehát nem mulaszthatom el annak ismételt constatálását, hogy mi nem hitelvekkel foglalkozunk, hanem állami érdekeknek kielégítésére, hitelvek sérelme nélkül vállalkozunk.”¹⁵²

Szilágyi Dezső igazságügy-miniszter, aki szintén nagyformátumú egyénisége volt a kormánynak, 1893. március 8-án a következőket mondta: „A kötelező polgári házasság eszméje arra van építve, hogy a házasságnak mint jogviszonynak jogi oldalát nem hozzuk ellentétbe, nem tesszük kizárólagossá, de megkülönböztetjük annak valláserkölcsi oldalától.”¹⁵³

A törvényjavaslatot végül elfogadták, és 1895-ben lépett hatályba a törvény. E jogszabály jelentősen érintette a már fennálló házasságokat is, nem kizárólag a jövőre vonatkozóan rendezte a családi viszonyokat. Kimondták, hogy az 1895. október 1. előtt kötött házasságok érvényessége azon törvény szerint bírálendő el, amely a házasságkötés idején fennállt. Viszont olyan érvénytelenségi ok miatt, amelyet a Ht. nem ismert el annak, csakis úgy indítható érvénytelenség megállapítását célzó per, ha ez okból a házasságkötéskor fennálló törvény szerint nem volt helye *dispensation*-nak. Ugyanis, ha felmentésnek volt helye, azt megadta az életbe lépő Ht. Másrészt az 1895. október 1. előtt kötött házasságot is fel lehetett bontani, amennyiben a régi jog uralma alatt létrejött tényeknek a Ht. felbontó hatályt tulajdonít, noha korábban csak ágytól-asztaltól elválásztásnak volt helye. (Ugyanez volt a helyzet természetesen, ha a bontó ok az új törvény hatálya alatt keletkezett.)¹⁵⁴

5.5. Érvék és ellenérvék a polgári házasságról

A polgári házasság bevezetésének gondolata, és maga a törvényjavaslat is, mint láhattuk, heves vitákat váltott ki hazánkban; politikusok, egyházi személyek, országos és helyi érdekeltségű lapok is sokat foglalkoztak a kérdéssel, mondhatni az egész ország lázba jött, mindenkinek volt véleménye a kérdéstről. Fontos ezért végigkövetnünk a különböző publicisztikák, monográfiák által, hogy milyen érvek fogalmazódtak meg pro és kontra, hogy a legteljesebb képet kaphassuk a két oldal álláspontjáról, érvrendszeréről.¹⁵⁵ Egyébként

¹⁵¹ Képviselőházi Napló. 1892–1897. XIII. kötet. Budapest, 1893.

¹⁵² Képviselőházi Napló. 1892–1897. uo.

¹⁵³ Képviselőházi Napló. 1892–1897. uo.

¹⁵⁴ KATONA 1904. 187–188. p.; TÓTH 1895. 281–282. p.

¹⁵⁵ Notter Antal korabeli jogtudós egy egész monográfiát szentelt e kérdéskörnek, többek között arra kereste a választ munkájában, hogy mely dogmatikai, bölcseleti, erkölcsi vagy jogi érvek szólnak az egyház házassági törvényhozó jogának kizárólagossága mellett és ellen; valamint, hogy az állam milyen helyzetben van a szent

előjáróban annyit leszögezhetünk, hogy nem vizsgált korszakunkban, a 19. században parázslottak fel a viták először Európában annak tekintetében, hogy az egyházat vagy a civil hatalmat illeti-e meg a *iurisdictio* házassági ügyekben. E jogot a császárnak mint világi hatalomnak vindikáló okfejtések már a 14. században megjelentek, egyik érvelés szerint¹⁵⁶ a császárnak általános *iurisdictio*s hatásköre van, amely magában foglalja mind a törvényhozást, mind az igazságszolgáltatást. E megállapítást azzal támasztották alá, hogy a császárok már a kereszténység felvétele előtt – amikor még nem is léteztek egyházi törvények – keresztényként gyakorolták a házassági jogalkotást. Az egyház pedig az ő felhatalmazásuk alapján járt el, és nekik e felhatalmazást bármikor jogukban áll visszavonni.¹⁵⁷ Természetesen a katolikus egyház képviselői ezt az érvelést nem fogadták el.

a) Egyházi érvelés

Katolikus oldalról a politikai vitában egyik vezető személyiség Schlauch Lőrinc bíboros, váradi püspök, egyházjogász volt, aki a polgári házasság bevezetésével kapcsolatos nézeteit, érvrendszerét külön monográfiában is megjelentette, emellett a törvényjavaslat vitájában aktívan részt vett. Főbb gondolatai már az előző fejezetben bemutatásra kerültek.

Teljesen más megközelítésben látták a helyzetet a katolikus cikkekben, monográfiákban, mint az állami törvényhozók: ezekben a 2000 éves hagyománnyal szembenemő, a történelmi gyökereket meghazudtoló rendelkezéseknek minősítették az új egyházügyi törvényeket. Szemléltetésül álljon itt egy példa: „Azzal azután a törvény nem törődik: elmegy-e valaki templomba, vagy nem. Neki az is jó, ha valaki nem megy el templomba és nem esküszik meg, csak nála jelentkezzék; ennek a házassága törvényes lesz előtte. Nem bánja, ha zsidóasszonnyal, vagy bálványimádó tatárnak leányával, vagy akár valami pogány szerezsen kisasszonnyal jössz is elébe; az neki törvényes házasság lesz. De ha maga a római pápa, vagy az ország primása előtt tennéd is le a hitet, ha maga a király Ő felsége lenne is a násznagyod, ez törvénytelen lenne előtte. Sérelmezik, hogy úgy tekint a magyar törvényhozás a házasságra, mintha arról Isten előtt nem kellene számot adni, továbbá az isteni törvény ellenére a saját törvényei alapján felbontja a házasságokat, amely teljesen jogtalan tett.”¹⁵⁸

Továbbá úgy vélték, hogy az emberek morálja, felfogása szempontjából is nagyon ártalmas a polgári házasság, és ezzel a válás lehetőségének bevezetése, ez végső soron az állam alapjának, a család intézményének a megrendüléséhez vezethet. Tehát az állam önmaga ellen dolgozik ezekkel a törvényekkel. Azért jutottak erre a következtetésre, mert úgy vélték, ha a veszekedő, vagy rosszabb esetben kegyetlenkedő házaspár úgy tudja, hogy nem válhat el semmiképp, akkor próbál különbbé válni, az otthoni béke kedvéért visszafogni magát, és a házastársa is többet tűr vele szemben, megpróbálják minél inkább helyrehozni a házasságukat, mert a válás nem lehet megoldás a problémáikra. Akkor azonban, ha bevezetik az egyszerű polgári elválasztást, már nem fognak a házasságukért küzdeni, egyik fél sem fog tűrni a másikkal szemben, hanem rögtön más oldalán próbálja

---

frigyről való rendelkezés tekintetében. Mindenekelőtt leszögezte, hogy mennyire káros és bonyodalmakat szülő dolog az, amennyiben a két hatalom – az egyházi és az állami törvényhozás – konkurál egymással házassági téren. NOTTER 1904. 7. p., 85–87. p.

¹⁵⁶ Az érvelés kidolgozásának történelmi okairól ld. BORNHAK 1933. 116. p.

¹⁵⁷ HERGER 2000. http://jesz.ajk.elte.hu/herger3.html#_ftn14, letöltés ideje: 2016. október 27. Az elméleti meg-alapozásról ld. bővebben: SCHWAB 1967. 41–45. p.

¹⁵⁸ POLGÁRTÁRS 1894. 3–5. p.

majd keresni a boldogságot.¹⁵⁹ Ebben a gondolatmenetben is van logika mindenképpen, és bizonyos esetekben igaza is van az ezzel érvelőknek, valóban néhány házasságot meg lehetne mentenie módon. Azonban kérdés, hogy a teljesen megromlott házasságot kell-e erőltetni, valóban az szolgálja-e a házasfelek és a gyermekek lelki üdvét, ha egy lelkileg fojtó környezetben, esetleg testi bántalmazások közepette kell élniük mindennapjaikat. Bár erre az volt a válasza a katolikus oldalnak, hogy a válás behozatala sem szüntette meg a rossz házasságokat, inkább szaporította azokat. Mivel, ha valaki el is válik a rossznak tartott hitvestársától, semmi garancia nincs arra, hogy jobbat fog kapni.

Véleményük szerint a kálvinisták csakis azért támogatják a polgári házasságot, hogy ezzel a katolicizmus gyengítve legyen, a katolikus hitelveken csorba essen. Ugyanis eddig csak úgy válhatott el egy katolikus az állami törvények szerint, ha áttért egy másik hitre. Onnantól kezdve az új hitelvek szerint kellett kezelni a házasságát, és a protestánsoknál a válás megengedett volt. Azonban az új polgári törvények szerint már katolikusként is elválhat az állami törvények szerint, és ez komoly sérelem a katolikus egyházra nézve.¹⁶⁰

A katolikus álláspontot képviselők érvelésükben arra is felhívták az állami házasságkötés pártolóinak figyelmét, hogy míg az állam a polgári házasságkötés bevezetésével a nemzet egységét igyekszik előmozdítani és erősíteni, addig arra nem figyel, hogy a vallás szabad gyakorlataival, és az egyháznak adott autonómiával épp az ellenkezőjét éri el, mivel az újonnan keletkező vallások és felekezetek autonómiát fognak követelni maguknak, bomlasztva ezáltal az egységet, és „szakadozottságot” idézve elő.¹⁶¹

Az állam azon álláspontjára is megvolt a válaszuk, miszerint a polgári házasság bevezetése annak az erkölcstelenségnek is gátat szab, hogy valaki csak azért tér át egy másik hitre, hogy elválhasson a házastársától. A katolikus nézőpont válasza erre az, hogy éppen az állam volt az, aki ennek az erkölcstelenségnek utat engedett az elhibázott törvényhozásával, és erre nem az a megoldás, ha újabb téves törvényeket alkot, hanem ha a korábbi törvényeket hatályon kívül helyezi, és visszaadja a szentszékek hatáskörébe azon ügyeket, ahol azok eddig is következetesen és ellentmondások nélkül voltak elintézve.¹⁶²

A katolikus főpapok egyébként abban maximálisan egyetértettek az állammal, hogy a jelenlegi állapot tarthatatlan, ezért kidolgoztak egy megoldási javaslatot a kialakult áldatlan állapotokra, és ezáltal a házasság reformjára. Ennek eszenciáját a következő három pontban foglalhatjuk össze. Egyrészt érvényben szeretnék volna hagyni az egyházjogot és az egyházi jurisdictio-t a katolikusokra és a keletiekre nézve, a többi állampolgár tekintetében pedig egységes állami házasságjog és törvénykezés behozatalát javasolták. Másrészt fontosnak tartották volna, hogy az 1868. évi LIII. tc.-et módosítsák, és mondják ki, hogy a katolikus felek között kötött házasság abban az esetben is a kánonjog és az egyházi bíróságok által ítélandó meg, ha valamelyik vagy akár mindkét fél más vallásra tér át. Ugyanez vonatkozna a vegyes házasságokban is a katolikus félre. Megoldási javaslatuk harmadik pontját pedig az képezte, hogy a vegyes házasságokra vonatkozóan egységes jogot kellene alkotni, ez az egységes jog pedig a kánonjog lenne, tehát amennyiben legalább az egyik fél katolikus, az egész házasság és jogkövetkezményei a kánonjog alapján, egyházi bíróságokon ítéltessen meg.¹⁶³

¹⁵⁹ POLGÁRTÁRS 1894. 6–7. p.

¹⁶⁰ POLGÁRTÁRS 1894. 9–10. p.

¹⁶¹ MIKLÓS 2015. 160–162. p.

¹⁶² POLGÁRTÁRS 1894. 22–23. p.

¹⁶³ Az 1892. évi február hó 18.-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai, Képviselőház irományok, XV. kötet, Budapest, 1894. 67. p.

Fontos kiemelnünk, amelyre már a 19. század második felében felhívták jeles szerzők a figyelmet, hogy az egyházjogot úgy érdemes igazán vizsgálni, úgy kaphatjuk a legteljesebb képet róla, ha a hazai viszonyokkal, adatokkal, tendenciákkal, polgári jogi környezettel együtt vizsgáljuk. Kováts Gyula szomorúságát fejezte ki, hogy a régebbi egyházjogi munkák inkább tekintettel voltak erre, és ösztönözték a tudománnyal foglalkozókat, mint a 19. századi szerzők, ezen kívánt ő is változtatni átfogó monográfiájával.¹⁶⁴

Kováts Gyula egy lehetséges megoldási javaslatot vázolt fel az áldatlan állapotok megoldására. Ennek fő gondolatait azért tartjuk szükségesnek bemutatni, mivel a katolikus egyház álláspontja és megoldási javaslata nagyban hasonlít erre, és nagyon megalapozott, összeszedett gondolatmenetet vitt végig. Munkájában kifejtette, hogy az esetről esetre való törvényhozás, amely Magyarországon zajlott 1790-től kezdve, szükségszerűen a jogi szétdarabolódáshoz vezetett. Azt is megállapította, hogy a jozefinizmus hatására történt, és nem a magyar törvényekre vezethető vissza, hogy a vegyes házasságokba állami beletnyúlás történt, azt a jól működő és egységes rendszert megszüntették, miszerint a vegyes házasságokat egységesen a kánonjog alapján ítélték meg.¹⁶⁵

Kováts úgy gondolta, hogy nem az lehet a megoldás az évtizedek alatt keletkezett kaotikus viszonyokra, ha külföldről vesz át a magyar állami jogalkotás valamilyen házasságjogi mintát, amelynek itthon semmi hagyománya nincs, hanem ha a saját jogfejlődésünkből kiindulva próbáljuk valamilyen módon egységesíteni házassági jogszabályainkat. Igaza alátámasztására párhuzamot vont az épiskolai közoktatás 19. századi reformjával. Annak esetén is kezdetben divatba jöttek a felekezet nélküli iskolák, azonban a szekularizáció mellett döntő községek hamar rájöttek, hogy mégsem az a legjobb út, és visszavágytak a régi állapothoz, a katolikus épiskolákhoz, így szép lassan vissza is kerültek az egyház kezébe a épiskolák.¹⁶⁶

A következő megfontolandó szempontokat állította a törvényhozás elé a házassági joggal kapcsolatban. Úgy vélte, fel kell ismernie a törvényhozóknak, hogy a házasság már a jogi szabályozás előtt is létezett, amikor két ember eldöntötte, hogy együtt akar élni. Ez az isteni jogból következik, az embernek a természetjog adta alapvető joga, hogy házasságban éljen, amely már a teremtésre visszavezethető, ez által az egyházi kapcsolata elvitathatatlan, és nem lehet figyelmen kívül hagyni a törvényhozás során. Szó sem lehet tehát arról, hogy a házasságot mint pusztán jogi valóságot, jogviszonyt szabályozzák. Ugyanis nem a jogrend hozza létre, azt már készen találta, és maximum a társadalmi együttélés zökkenőmentessége okán szabályozhatja. A jogrend fő feladata tehát a házasság intézményének megóvása. Kováts azt tartotta volna a helyes megoldásnak, ha az egyházjogot vennék alapul a házasság szabályozásánál, ahogy azt II. József pátense is tette, és a polgári házasságnak („pótpolgári házasság”) csak kiegészítő szerepet szánna. Tehát a főszabálynak azt tekintené, hogy a házasságok az egyházak előtt köttessenek, a katolikus házasság főbb tételei szerinte házasság dolgában állami elismerést igényelnek (pl. a felbonthatatlanság). Amennyiben viszont a pap, lelkész nem venne részt a házasság megkötésében, legyen egy állami közeg, amely előtt az állam házassági joga érvényesülhet. A házassági ügyek feletti törvénykezést is állami kézbe tenné, hogy az állami törvények teljesen kikényszeríthetők legyenek, tehát az államra és polgáira csak az állami hatóságok ítéletének lenne ereje. Azonban véleménye szerint semmiképpen sem szabad megszüntetni az egyházi bíráskodást

¹⁶⁴ KOVÁTS 1883. VI. p.

¹⁶⁵ KOVÁTS 1883. 239–247. p.

¹⁶⁶ KOVÁTS 1883, 251–252. p.

házassági ügyekben, mivel kell lennie egy olyan fórumnak, amely a vitát a saját joga – az egyházjog – szempontjából eldöntené. Viszont az egyházi bíróság ítéletének az egyházon belül volna értelme, valamint az egyház és hívei közötti viszonylatban.

A katolikus vallás hittételeinek előtérbe helyezésével létrejövő vallási egyenlőtlenséget felismerte, azonban véleménye szerint teljes egyenlőséget nem lehet és nem is kell létrehozni, tekintettel a különböző vallásokhoz tartozók eltérő számarányaira. Azonban bizonyos tételeknél, mint például a felbonthatatlanság, úgy véli, hogy apró engedményeket kell tenni államilag a protestánsok hitelveire tekintettel. Viszont egyes házasságoknál (és természetesen katolikus házasság esetén is) a felbonthatatlanságot kell érvényre juttatni, ami a protestáns félre nézve nem a legjobb, de még mindig kisebb bajokkal járna, mint a korábbi állapotok.¹⁶⁷

Összefoglalva tehát az az ő gondolatának vezérelve, hogy a magyar jogfejlődésből, a hazai jogintézményeinkből kell kiindulni és megoldást találni, nem pedig külföldi jogok átvételével kell a problémákat kiküszöbölni. Egyrészt mert a külföldi intézmények sok helyen már ott kudarcba fulladtak (pl. a német birodalmi törvény), másrészt a magyar emberek is könnyebben azonosulnak a régi, bevált szabályozással, mint az idegen, tőlük távol álló joggal. „Házassági törvényhozó a história szövétnekével kezében járhatja csak a maga biztos útját.” Ugyanakkor az egységes polgári házasság bevezetése elkerülhetetlen, azonban ez alatt nem feltétlenül a polgári hatóság előtt kötött házasságot kell érteni. A cél tehát, hogy a világi és az egyházi jog együtt, egymást kiegészítve, együttműködve szolgálja a közösség javát.¹⁶⁸

b) Állami érvelés

A fentiekkel szemben az állami vezetők, törvényhozók más szemszögből közelítették meg a kérdést. A házassági törvény indokolásában kifejtették, a törvény abból indult ki, hogy a házassági viszony mind a természeténél, mind a felek akaratánál fogva egy egész életre szól. Azonban, ha ez a viszony olyannyira megromlott, hogy már nem szolgálja a házasságkötés célját, akkor az államnak nincsenek meg az eszközei ahhoz – a házassági viszony erkölcsi jellegéből kifolyólag –, hogy kényszereszközökkel beavatkozzon, azt helyrehozza, ahogy tehetné ezt bármilyen más jogviszony esetén. Tehát amikor már a családi béke helyébe az engesztelhetetlen gyűlölet és megvetés került, nem helyénvaló, hogy bizonyos eszményeknek, amelyek a gyakorlatban kivitelezhetetlenek, alárendeljék a felek javát. Továbbá azzal érveltek, hogy amennyiben meg van tiltva a házasság felbontása, azzal még nem tudják meggátolni a házasságon kívüli együttéléseket és a törvénytelen gyermekek születését, amely erkölcstelen állapotokhoz vezet szükségszerűen. Már csak az ember természetéből kiindulva sem lehet az ezektől való tartózkodást megkövetelni, mivel az ember társas lény, és bármennyire szeretne, az esetek többségében nem tud megfelelni annak az elvárásnak, hogy egyedül élje le az életét, mivel a házastársától ágytól és asztaltól el lett választva, viszont új kapcsolatot nem létesíthet. Azoknak a gyermekeknek a helyzetéről nem is beszélve, akik törvénytelen együttélésekből születtek, és hibájukon kívül, pusztán a születésük törvényteleniségéből kifolyólag az egész életük során erkölcsi nehézségekkel kell megküzdeniük.¹⁶⁹

¹⁶⁷ KOVÁTS 1883. 267–272. p.

¹⁶⁸ KOVÁTS 1883. 286–290. p.

¹⁶⁹ MÁRKUS 1895. 98–99. p.

Továbbá kifejtették, hogy a nőt általában súlyosabban érinthetik a szeparáció következményei, főleg amennyiben az ő hibájából következett be az ágytól és asztaltól történő elválasztás. Ekkor ugyanis nem tarthat igényt házastársi tartásra, és egyéb vagyoni viszonyai is kedvezőtlené válnak, amely egyenes út ahhoz, hogy nyomorba, esetleg erkölcstelen pénzkeresetbe sodorja az asszonyt. Erre a helyzetre is az elválás a megoldás, amikor új családot alapíthat az asszony, és nincs kitéve a fentebb említett veszélyeknek.

Véleményük szerint a közerkölcsöket egyáltalán nem fogja rombolni a válás megenyedettsége, mivel ez csak nagyon szigorú követelmények teljesülése esetén, végső esetben lehetséges, amellyel elejét veszik annak, hogy ezzel a lehetőséggel könnyelműen visszaélhessenek. Ráadásul úgy gondolták, hogy éppen az nem tesz jót az erkölcsöknek, hogy amennyiben az ágytól és asztaltól elválasztott felek új, nem törvényes kapcsolatot létesítenek, ezt is nagyon könnyen fel fogják rúgni, és egymás után egyre több emberrel fognak tiltott viszonyban élni. Mivel úgy vannak vele, hogy ha törvényesen a bírósághoz fordulnak, akkor sem kapják vissza a szabadságukat, akkor sem tudják a viszonyaikat törvényesen rendezni, így felesleges az állami vagy akár az egyházi szervekhez fordulni. Amennyiben viszont a polgári házasság révén lesz erre lehetőségük, úgy a törvényesen rendezett házasságot fogják inkább választani.

A törvényhozók és magyarázók véleménye szerint a gyermekeknek is ez az új törvény szolgálja igazán az érdekeit, mivel egy rossz házasságban, szeretetteljes légkör nélkül, állandó feszültségben felnőni egyáltalán nem tesz jót a gyermeknek, sőt, súlyos lelki traumáknak teszi ki inkább, holott a gyermekek valódi érdeke a szülőket boldognak látni, és szeretetben élni.

A házasság felbontásával kapcsolatban egyébként leszögezték, hogy a válás nem kényszerítő jog a házasfelekre nézve, tehát amennyiben ők a vallásuk hitelveinek meg akarnak felelni, ezt minden további nélkül megtehetik, aki tehát a hite és lelkiismerete szerint házasságát nem tartja megszűntnek, mindenben hű maradhat vallásos meggyőződéséhez. Így amennyiben állami törvény kimondja a házasság felbonthatóságát, ezzel csakis azt deklarálja, hogy megszűnik az állami kényszer a felbonthatatlanság elvének megtartására, ellenben sem az egyházak szabadsága, sem a lelkiismereti szabadság nem sérül.

A válás ultima ratio jellegét azzal is igyekeztek alátámasztani, hangsúlyozni, hogy megszüntették az új házassági törvénnyel a korábban érvényben volt, még II. József pátense által életre hívott, és a bírói gyakorlat által jelentősen tágított szabályt, miszerint a felek legyőzhetetlen gyűlölet címén kérhették a házasság felbontását. Ebben az esetben ugyanis jogilag értékelhetetlen momentumok, érzelmi mozzanatok, és sokszor csak egyik fél akarata alapján bontották fel a házasságot, amely nem kedvezett az intézmény állandóságának. Továbbá nem engedi meg a Ht. a felek kölcsönös megegyezésével történő válását sem, ahogy pedig ezt már több ország törvényhozása behozta a gyakorlatba, mivel véleményük szerint a házasság nem alacsonyítható le egy vagyoni jogi szerződés szintjére.¹⁷⁰

Azonban a történeti szempont nem csak II. Józsefig visszanyúlóan jelent meg az érvelésekben, ugyanis a polgári házasság pártolói e jogintézményt egészen Szent István és Kálmán királyig visszavezették. Álláspontjuk szerint e királyok törvényeiből világosan kitűnik, hogy polgári szerződésnek tekintették a házasságot, mivel az országgyűlés szabályozta nemcsak a világi emberek, hanem még a papok, püspökök házasságát is (ebben az időben még a cölibátusnak nem sikerült maradéktalanul érvényt szerezni). Tehát ha az

---

¹⁷⁰ MÁRKUS 1895. 98–102. p.

állam ezt megtehetette a papokkal szemben, akkor véleményük szerint a világi személyek házassága kapcsán még inkább megteheti, a „felvilágosultság évszázadában”.¹⁷¹

Tehát az egyházpolitikai törvényeknek, amelyek a 19. század végén keletkeztek, a törvényhozók szerint a következő elérendő céljai voltak.¹⁷² Mindenekelőtt megszüntetni a házassági jogszolgáltatás terén tapasztalható bizonytalanságot, e tekintetben egységes jogot alkotni. Ezen kívül a vallásszabadság eszméjének megfelelően megszüntetni a különböző vallású állampolgárok közötti dogmatikai válaszfalakat, továbbá az anyakönyvezést kivonni a különböző vallásfelekezetek kezéből, hogy az az állami közigazgatás egyik legfontosabb ágává válhasson.¹⁷³

A szabadelvű kormány törvényjavaslatáról a liberális szerzők nagy párosszal nyilatkoztak, örömeiket fejezték ki, hogy szakított a törvényhozás a középkorinak nevezett felfogással, és modern, új házassági jogot alkotott. Úgy vélekedtek, hogy a haladó kor szellemének kell győzedelmeskednie, a nemzeti identitásnak, ami elképzelhetetlen egységes törvényi rendszer nélkül. Egy „nemzet-testre” van szükség, ahogy megszületett az egységes Németország és Olaszország, hazánkban is olyan egységet kell teremteni Erdély és Magyarország között, amelyhez szükséges az, hogy a magánjogi viszonyokat az állam rendezze. Megfogalmazásukban ez így hangzik: „Most arról van szó, hogy a modern magyar állam birtokába vegye idegenek által bitorolt jogát. Arról van szó, hogy polgárainak magánjogi viszonyai fölött rendelkezzen. Arról van szó, hogy egységes rendet állítson abban az irtózatossá anarchiában, mely a magyar állampolgárok házassági jogviszonyai fölött orgiát ül.”¹⁷⁴

Egyébként volt olyan egyházjogász, aki maga is akként nyilatkozott, hogy a jogbiztonság érdekében állami szinten kell egységesíteni e fontos területet a polgári házasság bevezetésével, nem maradhat a különböző egyházjogok szabályozási körében.¹⁷⁵

Az egyházi vezetők, közvetlenül a polgári házasságkötés bevezetése után, 1895. augusztus 31-én egy püspöki közös körlevélben közvetítették álláspontjukat papjaik felé, hogy miként járjanak el annak kiküszöbölésére, hogy az egyház és az állam között összeütközésekre kerüljön sor. Feladatul tűzték ki, hogy figyelmeztetni és kötelezni kell a híveket, hogy házassági szándékukat először a lelkészüknél jelentsék be, hogy ő megvizsgálja, lehetséges-e ez, nem áll-e fenn valamilyen akadály, érvényes és törvényes házasságot tudnak-e kötni. És csakis akkor keljenek egybe polgárilag, ha a lelkész már megbizonyosodott róla, hogy az egyházi házasságnak semmi sem áll útjában.¹⁷⁶

c) Sajtó

Természetesen a sajtóban is megfigyelhettük az iménti kettősséget, azaz a különböző sajtóorgánumok vagy a polgári házasság bevezetése ellen, vagy amellett érveltek erőteljesen. Nem volt ritka, hogy némely újság valamelyik püspök e tárgykörben kiadott nyilatkozatát átvette, azt elemezte.¹⁷⁷

¹⁷¹ HERCZEGH 1885. 5–7. p.

¹⁷² Az állam 19. század második felében született valláspolitikai döntéseiről pontokba szedett, alapos összefoglalást ld. KEMÉNYFY 1905. 12–16. p.

¹⁷³ BUKOVSKY 1907. 6. p.

¹⁷⁴ CERBERUS 1894. 10. p.

¹⁷⁵ Csiky 1879. 209–210. p.; 1879/28. 217–219. p.

¹⁷⁶ SCHERMANN 1913. 12–13. p.

¹⁷⁷ Pl.: *Nemzet*. 1895. 14. évf. 4487. sz. 1. p.

A viták során a katolikus egyház pártolói igazuk alátámasztására nagyon láttató, néhol kicsit szentimentális hasonlatokkal is éltek: „Mert nehogy úgy járjon, mint azon ember, kihogy teste szabadabb legyen, a lelkét elüzi magából, s lesz belőle hulla; vagy mint az épület, melyből a köveket összetartó mész kiszedetik és lesz belőle omladék.”¹⁷⁸

Ezzel szemben a katolikusokkal nem szimpatizáló, e korban divatos szóhasználattal „anti-katolikus”¹⁷⁹ sajtó gyakran emlegette, és hevesen sürgette a polgári házasságot. A Hon című lap még a katolikus papságot is szeretne volna megnyerni olyan ígéretekkel, hogy ha valamely tagja (pap) házasságot szeretne kötni, nyugodtan tegye meg, ugyanis nem lesz semmiféle jogkövetkezménye, mert a javadalma, nyugdíja, egyéb kiváltsága akkor is megmarad. Természetesen ezt nem hagyták szó nélkül, pontos egyházjogi választ adtak rá: „E biztatás csalfasága, hogy ne mondjam gonoszsága kitűnik nem csak az egyház kánonjából, melyek szerint a házasságra lépni merő pap álnejével együtt, ha ez az akadályt tudta, kiközösítetik, és javadalmától sőt papi czimén birt nyugdíjától is megfosztatik (cap. unic. de consanguineit. in Clement. és can. 16. Dist 81.).”¹⁸⁰

A Századunk című folyóirat várta és támogatta a polgári házasság bevezetését, erről a következőképpen írt: „Nem tesz-e a ministerium megint fél lépést, ahelyett, hogy határozottan és ingadozás nélkül megtestesítse a társadalom egyik nagy követelményét (!)”.¹⁸¹ Ugyanez a lap a Katolikus Néplapot is támadta, mondván: „nemhogy felvilágosítaná, oktatná olvasóit, a vallási fanatizmust igyekszik benne felébreszteni, hanem a polgári házasság ellen szórja rágalmaikat és felkiált: mi ez más, mint lelkiismeretlen ámitása a tanulatlansága folytán hiszékeny népnek? Mi ez más, mint rosszakaratú lázítás azon liberális reformok ellen, melyeket a kormány életbe léptetni törekszik?”¹⁸²

Erdélyi folyóiratokban is sokat foglalkoztak a kérdéskörrel, valamint 1895-ben az első polgári házasságról is nagyon részletesen tudósított a korabeli sajtó.¹⁸³ Ennek mikéntje egyébként nagyon pozitív visszhangra talált, ugyanis mindkét fél nagyon szimpatikusan állt a kérdéshez. Az állami tisztségviselő hangsúlyozta, hogy az egyház felé tartozó kötelezettségeket is teljesítsék a felek, az egyháziak pedig arra buzdították a híveket a szószerűről, hogy az állami jogszabályoknak is tegyenek eleget.¹⁸⁴

Publicisztikák sora jelent meg tehát a különböző újságokban, folyóiratokban a téma kapcsán, magas színvonalú és komoly érvelések láttak napvilágot mindkét oldal képviselőinek tollából egyaránt. A püspöki karból, a papságból, a hívekből nagy tiltakozást váltott ki a törvény elfogadása.

Nem történt ez másképpen Veszprémben sem, ahol a helyi újság – a Veszprémi Hírlap – politikai rovata minden számban hosszú hasábokon keresztül foglalkozott a kialakult helyzettel, a törvényjavaslattal (később törvénnyel) és nem mellesleg a liberális kormány helyzetével.

¹⁷⁸ PORUBSZKY 1868. 12. p.

¹⁷⁹ Az „anti-katolikus” sajtó ellen mozgalom is indult katolikus körökben, erről ld. bővebben: SZIKLAY 1899. 26. p.

¹⁸⁰ PORUBSZKY 1868. 1. p.

¹⁸¹ *Századunk*, 1868. I. évf. 5. sz. 3. p.

¹⁸² *Századunk*, 1868. I. évf. 6. sz. 5. p.

¹⁸³ Nem csak Erdélyben, Budapesten is beszámoltak a lapok az első polgári házasság megkötéséről, nagy részletességgel. Ráadásul nemcsak a budapesti kötésről, hanem több vidéki nagyváros első polgári frigyeréről is. Pl.: *Pesti Hírlap* 1895. október 2-i száma, 17. évf. 270. sz. 6–7. p.

¹⁸⁴ Erről ld. bővebben: CHIMPAN 2012.

A katolikus szellemiségű újság nagy pátoisszal, hangzatosan fogalmazta meg hozzáállását, szemléletét: „a radikális egyházpolitika látszólag megerősítette ezen szabaddkőmives-liberális rendszert, valójában azonban megásta sírját, mert ezen egyházpolitikai törvényjavaslatok ellen küzdeni fogunk mi katolikusok, s velünk együtt azok, kiknek szívéből az igazi vallásosság még ki nem halt s kiknek szívében a szó legnemesebb értelményében vett hazaszeretet tüze még lobog.”¹⁸⁵ Összefogásra buzdította híveit, amelynek hatásosságát mi sem bizonyítja jobban, mint hogy sorra alakultak a katolikus népkörök szellemi mentsvárként a kaotikus viszonyok között.

Külön érdekesség, hogy „A miről liberális lapjaink hallgatnak” címmel olyan rovatot is indított az újság, amelyben a katolikusok igazuk alátámasztására külföldi – leginkább olasz és portugál – példákat vonultattak fel arra nézve, hogy külföldön hogyan küzdenek a liberálisok „túlkapásai” ellen, továbbá milyen ballépéseik vannak az ottani szabadelvűeknek, és úgy általánosságban milyen károkat okozhat ez a szekularizálódási folyamat.¹⁸⁶

5.6. Összegzés

Az állam és az egyház több jog feletti rendelkezési jogon harcolt már a történelem folyamán, azonban helyesen állapította meg Bagossy Bertalan püspöki szertartó, hogy a házasság intézményével kapcsolatos küzdelem volt a legnagyobb mind közül. Mindkét hatalom a saját hatáskörében szerette volna tudni, mivel az egyház a vallásos családban a hit erős várát, az állam pedig a jól rendezett családban a megfelelő társadalmi rend leglényegesebb alapját látta. Mindkét fél különböző tekintélyekre hivatkozott érvelése során, amely őt feljogosítja a rendelkezésre: az egyház Jézus Krisztusra, aki az egyházat alapította, és a házasság intézményét szentségi rangra emelte; az állam pedig az ész szavára, amely azt hirdeti, hogy ha a család az államilag elfogadott társadalmi rend alapja, akkor vonják az állam jogkörébe a házassági viszonyt is, amely családokká fűzi össze az embereket.¹⁸⁷

Témánkat összefoglalva elmondhatjuk, hogy a voksukat a polgári házasság mellett letévők szerint a házasság polgári szerződés, rendelkezni róla eszerint egyértelműen polgári hatáshoz tartozik. Továbbá azt is kifejtették, hogy a katolikusoknál is, ahol a házasság szentség, a szerződés a szentségtől elválasztható, tehát aki úgy gondolja, köthet házasságot, mint szerződést, de nem kell felvenni azt, mint szentséget. Valamint így összeházasodhatnak a különböző valláshoz tartozó jegyesek is, mert szerintük a jogegyenlőség így kívánja.¹⁸⁸

Erre a katolikusok válasza az volt, hogy nincs korlátlan szabadság, a legfüggetlenebb államnak is meg kell hajolni az isteni törvény előtt, ugyanis az efféle meghajlás az állam méltóságát nem kisebbíti, hanem inkább emeli. Az egyház figyelmeztette az államot, hogy a házassággal kapcsolatos rendelkezést, törvényhozást és bíráskodást hagyja meg – mint Krisztus rendelte – az egyháznak.¹⁸⁹

Az egyház véleménye szerint a polgári házasság mindhárom formájában sérelmes rájuk nézve, mivel szerintük az állam teljesen illetéktelen ebben a kérdésben, már csak azért is, mert mint szentséget profán módon tárgyalja, erkölcsileg tilos kötésekkel lehetővé tesz, az

¹⁸⁵ *Veszprémi Hirlap* 1894. dec. 2. 48. szám 6. p.

¹⁸⁶ Pl.: *Veszprémi Hirlap* 1894. dec. 2. 48. szám 8. p.

¹⁸⁷ BAGOSSY 1896. 9–10. p.

¹⁸⁸ PORUBSZKY 1868. 9. p.

¹⁸⁹ PORUBSZKY 1868. 9. p.

érvényes házasságokat felbontja, az egyház jogaival teljesen szembeemelve előmozdítja a teljes vallási közömbösséget, továbbá olyan téves tanítást hirdet és tesz magáévá, miszerint a szerződés és a szentség egymástól elválasztható. Problémának látták továbbá, hogy az állam és az egyház a kölcsönös, mindkét félre nézve kedvező megegyezés helyett egymás tekintélyét rontják, mivel az egyház kénytelen a polgári házasságot érvénytelennek, jogtalannak minősíteni, az állam pedig az ellenkező álláspontot képviseli, még ha meg is engedi az egyházi házasságkötést. Helytelennek találták a polgári szabályozást azon oknál fogva is, hogy az állami szabályozás esetén a házasság felbonthatatlanságának alaptétele sérelmet szenved, gyakorlatilag lehetetlen ezt betartani, mivel az állam azon a címen vonja hatalmi körébe a házasságot, mert pusztán polgári szerződésként tekint rá. A polgári szerződés azonban természetéből adódóan a felek megegyezésével felbontható, megszüntethető.

Ezzel szemben az állam magának vindikálta a jogot arra, hogy szabályozza a házassági ügyeket, mivel csak így hozhat minden felekezetre kötelező, egységes szabályokat. Erre azt javasolta a katolikus egyház, hogy csak a többi felekezetre nézve léptesse életbe az állam a polgári házasságot, de az állami vezetők ezt nem találták járható útnak, mivel véleményük szerint kivételes törvényekkel nem lehet az államot kormányozni. Továbbá a törvényhozó azon az állásponton volt, hogy a felekezetiileg semleges államnak megvan az a joga, hogy az egyes vallások elvein felülemelkedve intézze az állami szükségleteket. Erre az egyháznak az volt a válasza, hogy vallás nélküli állam nem létezik, mert ha az egyes emberek vallásra vannak kötelezve, akkor az összesség is, azaz az állam is. Arra a megállapításra jutott a katolikus egyház, hogy a vallás sérelme nélkül is biztosíthatja az állam a jogbiztonságot, amennyiben elrendeli, hogy először egyháziilag kell megkötni a házasságot, és csak utána polgárilag. Ezzel szemben az állam éppen fordítva járt el, először polgári szertartás szerint tette kötelezővé a házasságkötést, és csak utána adott lehetőséget az egyházi egybekelésre. Sőt, büntette azokat a papokat, akik a polgári esküvő előtt esketnek.¹⁹⁰

Láthattuk tehát, hogy komoly viták keresztüztüében állt a kérdés, az idő azonban igazolta, hogy valóban szükség volt a házassági jog rendezésére. A törvény hatályba lépését követően mindkét fél nagyon kulturáltan állt a kérdéshez, az állami hivatalnokok több esetben figyelmeztették az előttük házasságot kötőket, hogy ne hanyagolják el az egyházi kötelezettségeiket sem, valamint az egyháziak is a kompromisszumot keresték hazánk közös java érdekében, és a szentszéki dokumentumok tanúsága szerint általában nagyon jól tudtak együttműködni a házassági ügyek rendezésében.

6. A polgári házasság bevezetése Európa egyes államaiban

Témánk szempontjából érdekes és hasznos lehet egy rövid kitérő erejéig a külföldi viszonyokra is pillantást vetni. A házassági jog-összehasonlítás több okból indokolt lehet, egyrészt mert a magyar kodifikáció idején, a századforduló környékén a párhözamosan zajló német kodifikáció eredményeit erőteljesen figyelembe vették, másrészt az OPTK magyarországi hatályba léptetése hatást gyakorolt Magyarország jogfejlődésére.¹⁹¹ Hazánk egyházüggyel és polgári házassággal kapcsolatos tudományos vitáiban, valamint a törvényhozásban is gyakran találunk hivatkozást a külföldi állapotokra. A házassági törvény megalkotói bizo-

¹⁹⁰ Ht. 123. §, SCHERMANN 1913. 13–14. p.

¹⁹¹ HERGER 2016. 93. p.

nyos helyeken a külföldi törvényeket, törvénytervezeteket használták ihletforrásként a hazai jogszabályok megalkotásakor: honatyáink hol kritikusan tekintettek az egyes külföldről megismert jogintézményekre, és negatív példaként citálták őket, hol azok kiválóságát hirdették, amelyeket hazánkban is üdvös lenne bevezetni.

Kováts Gyula, a kor neves egyházjogásza, és a törvényhozási munkálatokban való közreműködésre többször felkért, jeles szakembere ugyanakkor óva intette a jogalkotókat, hogy a külföldön megismert, és ott akár be is vált jogintézményeket gondolkodás nélkül bevezessék hazánkban. Arra figyelmeztetett ugyanis – amivel messzemenően egyet tudunk érteni –, hogy mindig a hazai jogfejlődésből, a hazai jogintézményekből kell kiindulni, azokat kell zsinórmértéknek tekinteni a törvényhozás során. Egyrészt mert azok már kiállták az idő próbáját, másrészt a hazai törvénytisztelő állampolgároknak könnyebb azonosulni egy olyan szabályozással, amelyik nem egyik napról a másikra lett rájuk „kényszerítve”, hanem a hagyományokból már ismerhetik vagy találkozhattak hasonlóval.¹⁹² Hozzá kell tennünk azonban, hogy természetesen vannak olyan dolgok, amelyeket nem árt a külföldi példákból leszűrni, akár negatív tapasztalatokat, akár pozitív, a gyakorlatban jól bevált szabályozást, így mindig érdemes vizsgálat alá vetni a külföldi mintákat.

A házassági szabályozás kapcsán leginkább az osztrák, a francia és a német szabályozás bír relevanciával, mivel hazánk házassági jogviszonyaira leginkább e három állam törvényhozása gyakorolt hatást. Németországgal (összefoglaló néven illetve a német államokat, mivel a vizsgált időszakban többször megváltozott nevű és taglétszámú államalakulatról van szó) kapcsolatban már ott felfedezhetjük az első párhuzamot, hogy náluk is hatalmas tarkaságot mutatott a házassági jogrend, nehéz volt nyomon követni, hogy kire éppen melyik jog az irányadó. Ráadásul még az is tarkította a képet, hogy a különböző német államoknak (a német egység létrejötte előtt főként) különböző házasságjoga volt. Bár ezen változtatott az 1875. február 6-ai birodalmi törvény, amely egységes házasságjogi szabályozást vezetett be, mégpedig a kötelező polgári házasság intézményén keresztül. Ezt a törvényt többségében elrettentő példaként hozták fel a korabeli magyar szerzők, mint olyat, amely néhány év alatt bizonyította, hogy mennyire elhibázott ez az út.¹⁹³

Mielőtt a konkrét szabályozásokra térnénk, nézzük meg először, hogy a kor néhány neves külföldi gondolkodója miként vélekedett a témában. Kitűnően körvonalazták a házassági törvényhozás feladatát a kor nagy gondolkodói, Savigny és Puchta.

Savigny három szempont kiemelését tartotta fontosnak: a házassági intézmény létességét, az egyéni szabadságot és a jogvédelmet. Ezek közül véleménye szerint talán az első a legfontosabb, amely azt összegzi, hogy komoly tisztelettel kell viszonyulni ezen intézményhez a törvényhozás során, mivel ez az emberi lét lényeges és szükségképpeni formája, másrészt az államra nézve is komoly relevanciával bír, létének mellőzhetetlen alapja. Nagyon fontos emellett, hogy az egyéni szabadságnak elég tér jusson, a feleknek kellő szabadságot kell nyújtani, mivel ezt kívánja meg a jogintézmény jellege. Harmadrészt a házasság terén a jogvédelem szerepe igencsak korlátozott, ez a szabadságból is adódik, a jogvédelem szempontjának csak nagyon kis szerepet szabad játszania. Ugyanis itt olyan szituációk alakulhatnak ki, ahol lehetetlen jogvédelmet nyújtani, mint például a hűtlen elhagyás esetén, vagy a házasságon belüli bántalmazások elkerülésére sem lehet biztosítékot adni. Kártérítésről pedig e jogviszonyok esetén nem is eshet szó, ahogy például ezt a vagyoni jog terén a jog könnyen meg tudja oldani. Bár arra véleménye szerint

¹⁹² Ld. erről bővebben: KOVÁTS 1883. 240–252. p.

¹⁹³ KOVÁTS 1883. 250. p.

mindig figyelni kell, hogy az egyéni szabadság ne hogy az intézmény rovására menjen, ugyanis a házasságnak olyan elismerésnek kell örvendenie, mely az egyéni véleményétől és a tetszéstől független.¹⁹⁴

*Puchta*nak pedig az volt az alap gondolata, hogy a házasság jogi téren három szempontból is relevanciával bír, ugyanis egyházi, magánjogi és politikai intézmény is egyben. Ezért van az, hogy több jogág, jogrendszer is szabályozni kívánja, valamint kizárólag a saját jogterületéhez tartozónak próbálja elismertetni. Mind a magánjog, mind a közjog, mind az egyházjog magáénak érzi, ezért ezek a területek egymással állandóan harcban állnak, és hol egyik, hol a másik kerül túlsúlyba. *Puchta* szerint az lenne a helyes, ha a házasság mint magánjogi jogviszony sértetlen maradna, azonban az egyház és az állam igényeit sem szabad nem létezőnek tekinteni és elnyomni. Egyiket sem szabad kizárólag érvényesíteni vagy túlsúlyba engedni a másik rovására, mert az hibás következményekhez fog vezetni. Ő is tárgyalta az egyéni szabadságot, akárcsak *Savigny*, és azt domborította ki ebből, hogy az egyház és az állam jogos elvárásainak meg kell előznie az egyéni szabadságot.¹⁹⁵

E gondolati bevezető után először is vizsgáljuk meg, hogy Európa országaiban a polgári házasság élt-e vizsgált korszakunkban, és ha igen, melyik formája, majd vessünk egy pillantást arra is, hogy a hivatkozott jelentősebb európai államoknak milyen elvek mentén épült fel a házasságjoga.

Európában legelőször Németalföldön vezettek be polgári házasságnak minősíthető intézményt 1580-ban, majd 1795-ben bevezették a kötelező polgári házasságot Hollandiában. Ezen kívül az 1848-as forradalmak után, mint a modern szabadság követelményét, több állam is sietett bevezetni a polgári házasságot, amelynek kötelező formája a következő államokban állt fenn: Franciaországban, Belgiumban, Svájcban, Németországban, Olaszországban¹⁹⁶ és Romániában. Fakultatív polgári házasság élt Angliában és a skandináv államokban (igaz csak a 20. század elejétől kezdve). A szükségbeli polgári házasságot is több állam szabályozásában megtalálhattuk: így Lengyelországban, Spanyolországban vagy Ausztriában.¹⁹⁷

Franciaországban, bár a polgári házasságnak bizonyos momentumokban voltak előzményei a történelem folyamán,¹⁹⁸ a nagy francia forradalom időszakában került először erőteljesen előtérbe a polgári házasság bevezetése, amelyet meg is valósítottak a 18. század végén. Az 1791-es alkotmány polgári szerződésnek tekintette a házasságot, valamint rendelkezett többek között a házasságok anyakönyvezéséről is. Ennek nyomán 1792. november 20-án egy dekrétum bevezette a kötelező polgári házasságot. E jogszabály jelentős mértékben megkönnyítette a válást, mivel közös megegyezéssel fel lehetett bontani a frigyét, valamint az egyik fél döntése alapján is, ha a másik fél nem teljesítette szerződési kötelezettségeit.¹⁹⁹

A Code Civil 18. század végi tervezetei már kivétel nélkül szintén a polgári formát foglalmazták meg (alapul véve egyébként az 1792-es törvény rendelkezéseit, de a bontásoknál visszatérve a vétkességi elvhez), ennek megfelelően az 1804-es polgári törvénykönyv is ezt

¹⁹⁴ Ld. bővebben: SAVIGNY 1850. 222–414. p.

¹⁹⁵ PUCHTA 1843. 24. p.

¹⁹⁶ Olaszországban különleges szabályozás érvényesült, ugyanis bár kötelező polgári házasság volt bevezetve, ennek ellenére nem kellett megelőznie a polgári hatóság előtti kötésnek az egyházi egybekelést, valamint a megkötött házasság felbonthatatlan volt.

¹⁹⁷ SIPOS–GÁLÓS 1960. 76–78. p.

¹⁹⁸ Erről ld. bővebben: HERGER 2006. 51–53. p.

¹⁹⁹ E törvény hatására jelentősen megemelkedett a válások száma, főleg a nagyvárosokban, így elég hamar módosították a törvényt e folyamat visszaszorítására. KATONÁNE 1985. 59. p.

tette magáévá, amely aztán mintául szolgált Európa számos államában. Napóleon tiltotta, hogy a polgári házasságkötést megelőzze az egyházi esketés.²⁰⁰ Franciaországban tehát az állami házassági jog elkülönült az egyházi szabályozástól, az egyház és az állam e tekintetben is ketté lett választva. Bár az 1816-os restauráció eltörölte a Code Civil válásra vonatkozó rendelkezéseit, és a kánonjogi szabályozást alapul véve újra a felbonthatatlanság elvének szerzett érvényt. Ez a helyzet 1884-ig állt fenn, amikor szinte változatlan formában újra életbe léptették a napóleoni kódex válásra vonatkozó rendelkezéseit.²⁰¹ Egyes vélemények szerint a francia szabályozás volt leginkább a magyar házassági törvényinspirálója.²⁰² E véleménynel nem feltétlenül értünk egyet a később kifejtettek fényében.

Az Osztrák Császárságban az 1783-as Ehepatent (azaz a hazánkban 1786-ban bevezetett házassági pátens) volt ez első, amely a házasságot polgári szerződésként definiálta. A következő – témánk szempontjából – fontos szabályozást az 1811-es ABGB házasságjoga jelentette, amely bár polgári szerződésként definiálta a házasságot, ennek ellenére a kötelező egyházi házasságkötés elvén állt.²⁰³ Majd az Osztrák Császárság területére is betörték a felvilágosodás eszméi, a szabadságjogok hangsúlyozása, így 1848-ban a Pillersdorfi Alkotmány alapjogi katalógusa már deklarálta a vallásszabadság jogát, a Kremsieri tervezet pedig előírta volna, hogy először állami anyakönyvvezető előtt kell megkötni a házasságot. E tervezet azonban soha nem lépett hatályba, de a korabeli törekvéseket hűen tükrözi. S bár 1855-ben egy konkordátum ismét bevezette a katolikusokra nézve a kánoni házasságjogot, az 1867-es változásoknak köszönhetően a Decemberi Alkotmány más irányvonalakat tűzött ki,²⁰⁴ melyek megvalósítására 1868-ban három törvény is született. Ezek közül az egyik a házasságjogot rendezte újra. Ennek megfelelően a katolikusokra nézve az ABGB házasságjoga volt irányadó, valamint kiegészítő jelleggel bevezette a szükségbeli polgári házasságot, azokra az esetekre, amikor a lelkész megtagadja az esketést.

Angliában az anglikán egyház létesítése előtt a common law és a kánonjog együttesen volt jelen a házassági jog szabályozásában, majd később az anglikán szabályok váltak uralkodóvá, melynek kapcsán ki kell emelnünk, hogy ez az egyház tradicionálisan kánoni maradt. Angliában is megjelent a kötelező polgári házasság iránti igény, igaz ugyan, hogy ez csak egy rövid fellángolás erejéig tartott, mivel Cromwell 1653-ban bevezette a polgári házasságot, azonban e törvény nagyon hamar semmissé vált, 1661-ben. A házasságkötés formái kellékeit először 1754-ben határozták meg (Lord Hardwick's Act), amely a titkos házasságkötések ellen irányult, ekkor a házasság anglikán lelkész előtt való kötését írták elő. Valamint kötelezővé tette a háromszori kihirdetést a jegyespár templomában, és két szavahihető tanú, valamint a lelkész jelenlétét a házasság megkötésekor.²⁰⁵ 1836-ban bevezették a fakultatív polgári házasságot, így a frigy ezentúl polgári hatóság vagy az egyház színe előtt is köthetett, a jegyesek választása alapján.²⁰⁶

---

²⁰⁰ HERGER 2006. 53–54. p.

²⁰¹ KATONÁNÉ 1985. 59. p.

²⁰² KATONÁNÉ 1978. 132. p.

²⁰³ ABGB 44. §.

²⁰⁴ Erről ld. bővebben: VISEK 1884. 20–22. p.

²⁰⁵ HERGER 2006. 61–62. p.

²⁰⁶ DÁRDAY 1885. 44–51. p.

6.1. A polgári házasság bevezetése a Német Birodalomban, különös tekintettel hazánk jogalkotására gyakorolt hatásaira

Szükséges megvizsgálunk kicsit alaposabban a német viszonyokat, mivel az szolgált a leginkább alapul a hazai törvény megalkotásakor. A német területeken, a későbbi Német Birodalomban 1875-ig nem volt egységes, birodalmi szintű szabályozás a házasságra, a házasság megkötésére, a vele kapcsolatos törvénykezésre vonatkozóan, az egyes szövetségi tagállamok maguk szabályozták e kérdéskört. Bár a német területek egészen addig, míg két államba nem tömörültek (Német Birodalom és Osztrák Császárság), meglehetősen széttagolt formában léteztek, ennek ellenére a térség egyházpolitikája meglehetősen hasonló képet mutatott. E hasonlóság három nagyobb alkotmánytörténeti momentumra vezethető vissza. Egyrészt a középkori *Sacrum Romanum Imperium* közös egyházpolitikájának közvetett módon – a birodalom átörökített intézményeiben – fellelhető volt a hatása. Másrészt a protestantizmus a Német-római Birodalom területén mindenhol elterjedt, harmadrészt az 1848-as forradalmi hullámban született új alkotmányok, alkotmánytervezetek meglehetősen azonos szellemiséget képviseltek, hasonló elveket fogalmaztak meg.²⁰⁷

A német szerzők a történeti okok vizsgálatánál kiemelik a Franciaországból eredő szekularizációs hatásokat, amelyek elsőként alakították az állam és az egyház viszonyrendszerét, majd kiemelték a bécsi kongresszus után fő sodorvonalként, hogy e két hatalom egymástól szép lassan egyre inkább elkülönítve kezdett működni. Továbbá hangsúlyozták, hogy a német államokban elég komoly vallási inhomogenitás volt megfigyelhető, amely még inkább előrevetítette a paritás elvének érvényesülését, valamint a gondolati, tudományos és egyéb szabadságjogok érvényesülését. Ez az időszak volt egyébként a német területeken a konkordátumok időszaka, mivel több német tagállam konkordátumot kötött Rómával. (Jó példa erre az 1818-as bajor Religionsedikt, amely az 1817-ben megkötött konkordátum nyomán született.)²⁰⁸

Bár az 1848-as szellemi áramlatok hatására itt is napirendre került a polgári házasság bevezetése, arról döntés is született. A frankfurti alkotmányban lefektették, hogy a házasság érvényessége annak polgári megkötésétől függ, azaz csakis annak meglétével tekinthető érvényesnek, és csakis ezután volt lehetőség egyházilag megkötni e szent frigyét. Azonban különböző technikai nehézségek miatt (anyakönyvek vezetésének kérdése, a házasságkötésre kijelölendő hatóságok körüli bonyodalmak) végül arra az álláspontra helyezkedtek, hogy ezt a kérdést ne szövetségi szinten rendezzék, hanem az egyes tagállamokra maradt a szabályozás, azaz a polgári házasság alkotmányszerű bevezetésének mikéntje. Vessünk egy pillantást először arra, hogy ez miképpen történt a „Nachmärz-ben”, milyen hasonlóságokat és különbségeket fedezhetünk fel az egyes szabályozásokban.²⁰⁹

Azt elöljáróban mindenképpen le kell szögezni, hogy a frankfurti alkotmányozás során nem volt a semmiből előhúzott gondolat a polgári házasság bevezetése. A Rajna menti területeken, mivel rövid ideig francia uralom alá került, a Code Civil hatályba léptették, amely által a polgári házasság bekerült e terület vérkeringésébe. Így, bár visszatértek ezen országrészek az „anyaországhoz”, nem volt idegen a polgári házasság gondolata, amint a

²⁰⁷ HERGER 2009. 75–76. p.; az alkotmánytörténeti gyökerekről ld. részletesebben: HERGER 2009. 75–89. p.

²⁰⁸ LINK 2000. 30–33. p.

²⁰⁹ Vö. BUCHHOLZ 1981. 19–29. p.

törvényhozásban ez a kérdés napirendre került.²¹⁰ Ennek megfelelően a frankfurti alkotmányban nem csoda, hogy ez a kíváncsi fogalmazódott meg az egész szövetségre nézve.

Nézzük tehát, hogy az egyes tagállamok miként álltak hozzá a polgári házasság bevezetésének kérdéséhez. Lényegében háromféle megoldással találkozhatunk, ha nagy vonalakban nézzük a kérdést. Voltak tagállamok, amelyek elutasították a polgári házasság bevezetését, voltak, amelyek kötelező érvénnyel, kizárólagosan bevezették, és a harmadik csoportba azon államok tartoztak, amelyek vagy fakultatív jelleggel vezették be, vagy a szükségbeli formát preferálták.

Vizsgáljuk meg az első csoportot, melyek voltak például azok a tagállamok, ahol nem jutott egységesen érvényre a polgári házasság. Elsőként említhetjük Kurhessent, ahol az 1848-ban bevezetett kötelező polgári házasságot eltörölték, pontosabban mondván csakbizonyos népcsoportokra (pl. zsidókra) tartották érvényben egy 1853-ban született törvénnyel. A hannoveri királyságban szintén elvetették a polgári házasság bevezetésének gondolatát teljes egészében.

A második csoportra jó példa a fentebb említett Frankfurt, ahol a jogtörténeti előzményeknek megfelelően nem meglepő, hogy a kötelező polgári házasságtól nem idegenkedtek, hanem azt vezették be a frankfurti alkotmány szellemének megfelelően.²¹¹

A harmadik megoldást követő államok köre kicsit tarkább képet mutat, ezekben a tagállamokban valamilyen szinten helyet kapott a polgári házasság, azonban nem kötelező jelleggel, hanem vagy fakultatív formában, vagy szükségbeli jelleggel. Badenben Napóleon kora óta fenntartották a polgári házasságot, azonban csak a fakultatív fajtáját. Hamburgban egy 1851-ben hozott törvény először csak a zsidók és a keresztények között kötött házasságra nézve vezette be a polgári házasságot, később azonban, 1861-ben, fakultatív jelleggel általánosan bevezették. Württembergben 1855-ben szükségbeli polgári házasságot vezettek be, amely azonban nem volt a zsidók és keresztények házasságára korlátozva. Szintén szükségbeli formában hozták be a polgári házasságot Anhalt-Dessau-ban, viszont csakis olyan esetekre nézve, ahol egyházi akadály forog fenn, itt egyébként a kötelező formát 1851-ben törölték el. Nassauban érdekes megoldás született, ugyanis 1863-ban olyan felekezetekre nézve vezették be a polgári házasságot, amelyek papjai nem voltak feljegyezve az összeadásra.²¹²

Poroszország viszonyaira, amely a legerősebb és legjelentősebb tagállamnak számított, külön érdemes röviden pillantást vetni, továbbá a kultúrharc itt bontakozott ki a legerősebben, így ebből a szempontból is érdekes a vizsgálata. A két legdominánsabb felekezet az evangélikus és a római katolikus volt ebben a tagállamban. Az evangélikus lelkészek állami tisztségviselőknek számítottak, a házassági jog tekintetében pedig az állami törvényeknek voltak alárendelve. A római katolikus egyház pedig a sok évszázados múltra visszatekintő hagyományaival és saját intézményeivel, szervezetével szintén jelentős tényezőnek számított.²¹³ Ennek megfelelően hiába szabályozta az állam a házasságkötést, az egyháztagok mindig is a saját törvényeiknek, a kánonjognak megfelelően rendezték a házassági ügyeiket. Az *Allgemeines Landrecht* szabályozta mind a házasság megkötését, mind a felbontását, ez utóbbit oly módon, hogy a feldúltsági elvet ötvözte a vétességi elvvel: lehetővé tette a megegyezéssel válást gyermektelen párok esetén, valamint az egyoldalú, a másik fél vét-

²¹⁰ Ld. erről bővebben: WOLF–LÜKE–HAX 1959. 38–43. p.

²¹¹ FUHRMANN 1998. 39–41. p.

²¹² DÁRDAY 1885. 46–47. p.

²¹³ A katolikus egyház Kulturkampf alatti viszonyainak, helyzetének részletes bemutatását ld. LINK 2000. 32–36. p.

kességére tekintet nélküli válást is, amennyiben a felek közötti viszony engesztelhetetlen és mélyen gyökerező ellenérzés következtében végérvényesen megromlott.²¹⁴ Ezen kívül bevezette a kötelező és felbontható polgári házasságot, bár rendelkezéseiben felfedezhető némi egyházjogi attitűd,²¹⁵ azonban visszás helyzet alakult ki az államban érvényesülő két jog (a civil és az egyházjog) eltérése, összehangolatlansága miatt. Ugyanis az állami törvény a lelkész előtt rendelte kötni a házasságot, azonban a katolikus papok megtagadták az összeadást, amennyiben polgárilag elvált személy szeretett volna új házasságot kötni, mivel a kánonjog szerint a házasság felbonthatatlan, az csakis egyik fél halálával szűnhet meg (vagy az érvénytelenség egyházi kimondásával). Ráadásul nem csak a papok voltak ezen az állásponton, 1831-ben történt az első eset ugyanis – amelyet még hasonlók követtek –, amikor evangélikus lelkész is megtagadta a felek összeadását, holott már polgári törvényszék törvényesen elváltasztotta őket. 1858-ban már 2000-re emelkedett azoknak az eseteknek a száma, amelynél megtagadták az egyházi kötést. Bár 1847-ben hoztak egy törvényt, amely a polgári házasságot bevezette azoknak a katolikusoknak és evangélikusoknak, akik kinyilvánították egyházukból való kilépésüket, ez sem javított sokat a helyzeten. A kormány, bár nem teljes meggyőződéssel, de benyújtott egy törvényjavaslatot 1859-ben a fakultatív polgári házasság bevezetéséről, amelyet a törvényhozás elutasított. 1861-ben újra napirendre került a fakultatív polgári házasság bevezetésének gondolata, mi több, az uralkodó az egyik legfontosabb kérdésnek a házassági jog rendezését jelölte meg, ennek ellenére az urak háza 1863-ban szintén nagy többséggel utasította el ezen kezdeményezéseket. Ezután a kérdés a külpolitikai események miatt háttérbe szorult, és az egységes Német Birodalom létrejövele után lett rendezve a házassági jog a kötelező polgári házasság bevezetésével 1875-ben.²¹⁶ E birodalmi törvényről elmondható, hogy lényegében a protestáns egyházi jogszabályokat követte szekularizált formában.²¹⁷

Természetesen, ahogy hazánkban, úgy a Német Birodalomban sem örült mindenki maradéktalanul a kötelező polgári házasság bevezetésének: mind a törvény meghozatala előtt, mind az után igyekeztek különböző bizonyítékokkal alátámasztani, hogy mennyire káros a megoldás a házasságokra nézve.²¹⁸ A kor két legnagyobb szakértője vizsgált témánkban *Emil Friedberg* és *Rudolf Sohm* volt. Rájuk hivatkozott több szerző is munkájában, méltatta azokat, vagy éppen a hiányosságokra próbálta felhívni a figyelmet. A két említett tudós sem értett egyet sok mindenben, olyannyira, hogy amiképpen megfigyelhettük hazánkban Kováts Gyula és Roszner Ervin egymással replikázó munkásságát, amely nézetkülönbségeiket monografikus formában is megjelentették, így volt ez a Német Birodalomban az említett szerzők között is. Bár e munka keretei között erre nem áll módunkban kitérni, műveikből kiváló képet kaphatunk a korabeli német házasságjogi viszonyokról. Friedberg olyan jelentős munkát készített a házasságjogi témakörben 1865-ben, amely az e tárgykörben született törvényhozásra, azaz vizsgált témánkra is befolyást gyakorolt.²¹⁹

Vizsgáljuk meg kicsit jobban, hogy a legfontosabb kérdéseket miként szabályozta az 1875-ös birodalmi törvény, majd vessük össze a magyar Házassági törvénnyel, milyen

²¹⁴ KATONÁNÉ 1985. 60. p.

²¹⁵ vö. FUHRMANN 1998. 41. p.

²¹⁶ DÁRDAY 1885. 48–49. p.

²¹⁷ DOLLE 1964. 183. p.

²¹⁸ Arra is volt példa, hogy különböző tartományokból származó petíciókat (pl.: Württembergből, Hamburgból, Hannoverból, stb.) vonultattak fel a kötelező polgári házasság ellen. OERTZEN-LEPPIN 1882. 26–38. p.

²¹⁹ Ahogy ezt ő maga is megjegyezte egyik munkája előszavában: FRIEDBERG 1876. 6–8. p.; az említett, komoly hatást gyakorló műve: FRIEDBERG 1865.; Sohm válasza Friedberg munkájára: SOHM 1876.

hasonlóságokat és milyen különbségeket fedezhetünk fel köztük, hol használták fel hazai törvényünk megalkotásakor a német mintát.

A német törvény felépítését tekintve a következőket állapíthatjuk meg. Elsőként, főszabályként leszögezhetjük, hogy az emberi élet három fő eseményét (állapotát megváltoztató momentumát) tette szabályozása középpontjába: a születést, a házasságkötést és a halált. E mozzanatok határozták meg a felépítését: egy általános rendelkezéseket tartalmazó fejezet után külön fejezetekben foglalkozott e témakörökkel, leghosszabb terjedelemben, két fejezet erejéig a házasságjoggal (a házasságkötés feltételei és a házasságkötés formája és igazolása, hitelessége címmel).

Leszögezte a törvény már az első paragrafusban, hogy e három tény igazolása csakis akkor lehet jogilag értékelhető, ha államilag rendezett hivatalok útján történik, az ott vezetett regiszterbe történő bevezetéssel (bejegyzéssel). E hivatalok alapítását, működését egyébként több szakaszon át, meglehetősen részletesen szabályozta a törvény. Azért is voltak jelentősek e szervek, mivel itt kellett vezetni a háromfajta regisztert (születési, házassági, halálozási), méghozzá az e törvényben komoly alapossággal kimunkált, aprólékosan rendezett szabályok szerint (pl. pontosan milyen adatoknak kell benne szerepelni, milyen betűvel kell lejegyezni az adatokat, szerepelhetnek-e rövidítések, stb.).²²⁰

A születések anyakönyvezésének tárgyalása után a törvény harmadik és negyedik fejezete volt az, amely a házasságjogot részletesebben szabályozta. Első témakörként a házasságkötéshez szükséges feltételeket vette sorra a jogszabály. Ennek első paragrafusában kijelentették, hogy az érvényes frigy megkötéséhez elengedhetetlen a – kánonjogban is oly fontos – felek beleegyezése, valamint a házasságkötési képesség, azaz a megkívánt életkor betöltése (e kort lentebb vizsgáljuk meg). E témakör, azaz a kor kérdésének a magyarázatánál (is) kiválóan megfigyelhetjük, hogy e törvény megalkotásakor sem teljesen új, előzmények nélküli jogot kívántak alkotni a törvényhozók, ahogy hazánkban sem, mivel a törvény indoklásában rendre felbukkan hol külföldi jogszabályokra, leggyakrabban a Code Civilre történő utalás, hol a hazai tartományi jogok szabályozását vették elő. Tehát a külföldi szabályozásokat nem csak hazánkban kísérték figyelemmel, hanem más országok jogalkotói is hasonlóképpen jártak el, így világosan állíthatjuk, hogy az egyes jogrendszerek jelentősen hatottak egymásra.

Az 1875-ös törvény szerint a házasságkötésre való képesség férfiaknál a betöltött 20., nőknél pedig a 16. életévtől volt meg, ez alól azonban lehetséges volt a felmentés.²²¹ Amennyiben a vőlegény nem töltötte be a 25., a menyasszony pedig a 24. életévét, a házasságkötéshez szükséges volt az apa beleegyezése, vagy halála esetén az anya beleegyező nyilatkozata, továbbá ha kiskorúak voltak, a gyám hozzájárulása is. Amennyiben egyik szülő sem élt már, úgy a gyámhatóság adhatta meg az előírt beleegyezést. A törvénytelen gyermek házasságkötésére az apját elveszített törvényes gyerekre vonatkozó rendelkezéseket kellett alkalmazni.²²² Tehát megfigyelhetjük, hogy e törvény még különbséget tett a származás törvényessége szerint, bár komoly hátrányokat nem származtatott a születés törvénytelenességéből.

Külön szabályozta a törvény az örökbefogadott gyermek helyzetét, amelyre vonatkozóan azonban nem állapított meg egységes birodalmi szintű szabályokat, hanem a különböző tartományi jogok szabályozásához utalta a kérdést.

²²⁰ 1875. évi birodalmi törvény, 13–16. §. A birodalmi törvény szövegét ld. HINSCHIUS 1876. függelék.

²²¹ 1875. évi birodalmi törvény, 28. §.

²²² HINSCHIUS 1876. 101–103. p.

Számolt a törvény azzal a lehetőséggel is, hogy esetleg a szülők valódi érvek nélkül, önkényesen megtagadhatják a beleegyezést a házassághoz, így erre azt a lehetőséget teremtték a házasulandó feleknek, hogy a nagykorú gyerekek keresetet indíthattak és bírói pótlást kérhettek a hiányzó hozzájárulás tekintetében.²²³

E törvény is ismert természetesen házassági akadályokat, amelyek fennállása esetén a házasság, ha meg is kötötték, érvénytelen volt. Ezek a következők voltak: tilos volt egyenes ági rokonoknak egymással házasságra lépni, valamint édes- és féltestvéreknek is. Ezen kívül nem csak a vérségi kapcsolatban lévőknek volt tilalmazott a házasságkötés a rokoni kapcsolatok körén belül, hanem a mostohaszülő-mostohagyerek relációban is, valamint az anyós és az após sem házasodhatott a (volt) menyével vagy vejével. Az sem számított ezekben az esetekben, hogy házasságból vagy házasságon kívül születésről volt-e szó, mindenképpen tilalmazott volt a frigy. Az örökbefogadó és örökbefogadott között is házassági akadály állt fenn, bár csak addig, ameddig ez a jogviszony fennállt köztük. A következő esetkör pedig egy korábbi házasság elleni cselekményre vonatkozott, ugyanis a házasságtörést elkövetett elvált személy és a bűntársa sem köthette össze életét törvényesen. Bár ez utóbbi eset alól lehetséges volt felmentést kérni. Természetesen az a keresztény alaptétel is szerepelt a törvényben, hogy senki sem köthet addig új házasságot, amíg a korábbi házassága fennáll. Erre csakis a házasság felbontása vagy a házastárs halála után kerülhetett sor. Házassági akadály állt fenn a gondozott és gondozója, valamint ez utóbbi gyermekei között e jogviszony időtartama alatt.²²⁴

Ezen kívül szerepelt egy érdekes szabály a törvényben a házassági akadályok kapcsán, megtiltották ugyanis az asszonyoknak, vagyis a volt feleségnek, hogy a korábbi házasság megszűnésétől számított tíz hónapon belül új házasságot kössenek. E szabály alól azonban lehetséges volt felmentést kérni.²²⁵

Azt is kijelentette a törvény, hogy amennyiben olyan házasságról van szó, amelyhez valamilyen engedély, hozzájárulás, beleegyezés szükséges – mint például a katonai személyeknek engedélyre volt szükségük, vagy a korábban tárgyalt gyámi hozzájárulás is e körbe tartozik –, amennyiben nem volt meg a kívánt jóváhagyás, az nem érintette a házasság érvényességét. Tehát ezek hiányában is a megkötött házasság érvényes volt, természetesen ettől még felelősségre lehetett vonni azt a személyt, aki nem az előírások szerint járt el, külön törvény alapján. Ugyanis e részletszabályokat külön jogszabályok rendezték, melyeket érintetlenül hagyott e törvény szabályozása.

Egyébként e törvény rendelkezéseit nem szűkíthette le más törvény a házasságjog tekintetében, minden ilyen rendelkezés érvénytelen lenne. A gyakran emlegetett házassági akadályok alóli felmentési jogosultság (természetesen amelyeknél volt ilyen lehetőség) csakis az államot illette meg.²²⁶

A házasságkötés formája szintén egy érdekes vizsgálódási terület, erről minden jogrendszerben pontos szabályok születtek, mivel a házasság érvényességéhez megkívánták az alakiságok hiánytalan betartását. Ha megvizsgáljuk a német szabályokat, azt tapasztalhatjuk, hogy nagyvonalakban megegyezik a magyar Ht. szabályozásával, bár náluk az állami tisztségviselő kijelentésének fontosabb szerepe volt. A Német Birodalom területén ugyanis azok a házasságok voltak érvényesek, amelyeket az illetékes anyakönyvvezető előtt

²²³ 1875. évi birodalmi törvény, 32. §.

²²⁴ 1875. évi birodalmi törvény, 33–37. §., vö. HINSCHIUS 1876. 112–121. p.

²²⁵ 1875. évi birodalmi törvény, 35. §.

²²⁶ HINSCHIUS 1876. 130–147. p.

kötöttek, ahol két tanú jelenlétében a házasodni kívánó felek külön, egymás után igenlő választ adtak az anyakönyvvezető irányított kérdésére, amelyben arra kereste a választ, hogy akarják-e a házasságot. Ezután az állami tisztségviselőnek ki kellett jelentenie, hogy innentől a törvény erejénél fogva törvényes házastársakká nyilvánítja a feleket.²²⁷

A házasságot az előtt az anyakönyvvezető előtt kellett megkötni, amelynek illetékességi területén a jegyesek egyikének lakóhelye volt, vagy rendszerint ott tartózkodott. Amennyiben több illetékes anyakönyvvezető is volt, közülük a felek választhattak. Továbbá, ha a felek máshol szerettek volna házasságot kötni, az illetékes hatóság írásbeli engedélyével másik anyakönyvvezető előtt is lehetett házasságot kötni.²²⁸

Abban az esetben, ha az előírások ellenére nem az illetékes hivatalnok előtt került sor a házasság megkötésére, viszont minden más formai kellék rendben volt, ez a tény – az anyakönyvvezető illetéktelensége – nem tette érvénytelenné a házasságot. Ez azért is nagyon fontos megállapítás, mivel hazánk jogalkotói e rendelkezés tekintetében teljes mértékben az 1875-ös törvény mintáját követték.

A házasság kihirdetése, ahogy a korábbi századokban a kánonjog uralmának idején is, nagyon fontos mozzanata volt a házasságkötést megelőző kötelező eljárásoknak. Ezzel lehetett ugyanis jobban kiszűrni azt, hogy olyan emberek keljenek egybe, akiknek az valamilyen okból nem lenne megengedett, mivel a közösségük tagjai természetesen jobban ismerték a feleket, mint az állami hivatal. Továbbá a korábban említett klandesztin házasságok sem voltak kívánatosak.

A hirdetésről való gondoskodás az anyakönyvvezető kötelessége volt, akinek az illetékessége a korábban kifejtettek szerint alakult. Ennek előfeltétele az volt, hogy a pontosan meghatározott adatokat, törvényi követelményeket beszerezze, igazolja. Ilyenek voltak például a felek születési okmányai, vagy azoknak a hozzájáruló nyilatkozatai, akiknek a beleegyezésére esetlegesen szükség volt a házasság megkötéséhez.²²⁹

Természetesen azt is pontosan megállapította a törvény, hogy hol, milyen területeken, milyen formában kellett megvalósulnia a hirdetésnek. Ismertetni kellett a készülő házasságot hirdetés útján azokban a közösségekben, ahol a jegyeseknek lakóhelyük volt, vagy ha egyikük tartózkodási helye különbözött a lakóhelyétől, akkor a tartózkodása szerinti közösségben is. Továbbá amennyiben a jegyesek valamelyike hat hónapon belül változtatott lakóhelyet, akkor a korábbi lakóhelyén is ki kellett hirdetni a házasságot. Tehát nagyon gyakorlatias rendelkezésekkel szabályozták e kérdést. A hirdetménynek tartalmaznia kellett a jegyesek teljes nevét, a foglalkozását, a lakóhelyét, valamint a szülei nevét is, hogy minden kétséget kizáróan beazonosíthatók legyenek, ezáltal minél kisebbre csökkentsék a személyben való tévedés lehetőségét.

A hirdetés időtartamát tekintve két hétig kellett kifüggeszteni a közösség tanácsában, közösségi házában, városházán vagy bármilyen olyan helyen, amely a közösség központjának számított, hogy minél többen értesülhessenek róla.

Amennyiben több helyen történt meg a hirdetés, az anyakönyvvezetőknek természetesen értesíteniük kellett egymást ennek sikerességéről és eredményéről, például, hogy nem jutott-e tudomásukra házassági akadály.

²²⁷ 1875. évi birodalmi törvény, 52. §., vö: HINSCHIUS 1876. 172–174. p.

²²⁸ 1875. évi birodalmi törvény, 41–43. §.

²²⁹ Kivételesen az anyakönyvvezető elengedhette ezeknek a dokumentumoknak a bemutatását, amennyiben a tények, amelyeket ezekből lehet megállapítani, számára személyesen ismertek voltak vagy hitelesen bizonyítva voltak. Ugyanígy eltekinthetett a lényegtelen dolgok bizonyításától, pl.: különbözően írt névtől, vagy a keresztnévek közti különbözőségtől, ha más módon a résztvevők személyazonossága ismert volt. 45. §.

A hirdetés alól is lehetett felmentést kérni, ennek megadására szintén az állam volt feljogosítva. Kivételes esetben el lehetett tekinteni a hirdetéstől felmentés nélkül is, amennyiben életveszélyes betegségben szenvedett valamelyik fél, így a házasság halasztása nem volt lehetséges, és minderről orvosi igazolást tudtak bemutatni. Ebben az esetben az anyakönyvvezető hirdetés nélkül is eljárhatott.

Amennyiben a hirdetés végrehajtásától számítva hat hónap eltelt úgy, hogy mégsem kötötték meg a házasságot, abban az esetben a hirdetés elvesztette a jogerejét, így meg kellett ismételni az eljárást.²³⁰

Láthatjuk tehát, hogy a korabeli állapotoknak megfelelő, hasonló alapokon nyugodott a német területen bevezetett első polgári házassági törvény is, akárcsak a magyar szabályozás.

6.2. Hazánk civil házassági törvényhozása az európai jogfejlődés tükrében

Az első német polgári házasságot szabályozó törvény rövid bemutatása után nézzük meg, hogy a házassági törvényjavaslat megalkotásakor milyen alapelvek mentén dolgoztak a törvény megalkotói a külföldi jogrendszerek intézményeinek felhasználása, átültetése tekintetében. A következő – törvényjavaslat indokolásában szereplő – idézet pontosan összefoglalja ennek lényegét: „Tételes jogi fejlemények, a nemzet szükségleteinek szorgos figyelembevételére és a nemzeti életviszonyok gondos mérlegelése képezik azt a hármast, amelyre a javaslat szerkesztésénél irányadó volt. E mellett azonban figyelemmel kellett lenni azon jogfejlődésre is, melyet a nyugateurópai nemzetek codificált házassági joga magában foglal; távol maradván azonban idegenszerű tételek átültetésétől és csak azt fogadva el, ami az európai népek erkölcsi felfogásában közös alapként jelentkezik, avagy ami közös alaptételek mellett a művelt Európa egyik vagy másik országában törvényhozási szempontból helyesnek bizonyult.”²³¹

A házassági jog polgári modernizációját eredetileg az 1871-ben kezdődő magánjogi kodifikáció részeként tervezték megvalósítani. Az 1890-ben összeült szerkesztőbizottság – mint korábban láthattuk – kezdetben a szükségbeli polgári házasság és a házasság felbonthatóságának elvén állt. 1892-ben, a képviselőházi választásokat követően azonban a kormány egyházpolitikája megváltozott, már nem a magánjogi kodifikáció keretei között képelték el az új házassági jogi szabályozást, hanem az egyházpolitikai reformok között. Grosschmid Béni ezt rendkívül rossz megoldásnak találta „a politikai töltet éle” miatt.²³²

Általánosságban elmondható, hogy a törvénycikk megalkotásakor – ahogy ezt Szilágyi Dezső össze is foglalta²³³ – először a helyi felekezeti egyházjogokat tekintették át, elemezték a jogalkotók, majd a nyugat-európai államok kodifikált házassági szabályozását, de oly módon, hogy igyekeztek távol maradni a magyar jogtól idegen intézményektől, és csak az erkölcsi felfogásban közös alapként megjelenő tételeket fogadva el. Esetleg még olyan megoldásokat a magyar viszonyokhoz igazítva, amelyek helyességét az európai államokban már az idő igazolta.²³⁴

²³⁰ HINSCHIUS 1876. 162–172. p.

²³¹ Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai, Képviselőházi irományok, Budapest, 1894. Törvényjavaslat indokolása, 27. p.

²³² HERGER 2005. 169–171. p.; GROSSCHMID 1908.

²³³ PL.: VIKÁR 1909. 274–281. p.

²³⁴ HERGER 2005. 173–174. p.

A házassági törvényjavaslatnak mind az általános, mind a részletes indokolásában, és egyéb irományokban, amelyek a házassági törvény megalkotásakor születtek, nagyon sűrűn fordult elő megemlékezés a külföldi törvényekről, törvényjavaslatokról. A következőkre történik hivatkozás a dokumentumokban: 1875. febr. 6-ai német birodalmi törvény, a porosz ALR, a szász ptk., az olasz ptk., a zürichi ptk., az osztrák ptk., a hesseni javaslat, a német birodalmi polgári törvénykönyv javaslata (mivel ez éppen egy időben készült a magyar házassági jogi törvénnyel), a francia Code Civil, a belga Avant-projet de révision du Code civil, a portugál ptk. és végül a román ptk. Mondhatni tehát, hogy nagyon alapos vizsgálat alá vették Európa jogrendszereit a törvényalkotók.

Ezek közül ki kell emelni azokat, amelyekre szinte minden szakasz megalkotásakor tekintettel voltak, azaz ezek gyakorolták a legnagyobb hatást: leginkább az 1875-ös német birodalmi törvényt és a készülő BGB javaslatát vették alapul hazai törvényünk megalkotói, de komolyan tekintetbe vették a francia Code Civilt is. Természetesen, ha megvizsgáljuk a konkrét törvényi rendelkezéseket, akkor is szembetűnő lehet bizonyos paragrafusoknál a hasonlóság, de az indokolásban a mélyebb összefüggéseket, hivatkozásokat, az átvétel okának alátámasztását is megtalálhatjuk.

Nézzünk néhány példát a házassági törvény országgyűlési vitáiból, valamint a törvény általános indokolásából, milyen szempontok szerint jöttek számításba a külföldi viszonyok.

Először is egy általános vezérelvet érdemes megvizsgálunk, amely a polgári házasság hazai bevezetését az egész Európában dívó viszonyokkal kívánta alátámasztani, valamint kitért arra is, hogy a házassági jog tekintetében semmiképpen sem szerencsés elszakadni a történeti intézményektől, hanem a hagyományokban már meggyökeresedett szabályokat kell fenntartani és a mai viszonyokhoz igazítani az újító szándék helyett. Eszerint jártak el külföldön, és ez áll mintaként a magyar törvényhozók előtt is: „A házassági jog államosítása Európa művelt államaiban bevégzett tény. Kivételeket alig találunk. Megtörtént ez Ausztriában már a múlt század folyamán. A legtöbb európai államban a jogegység is létesítve van. Ennek kiegészítő része a házasság megkötésének kötelező polgári formája. Állami és társadalmi mélyen érzett szükség vitte az államokat erre és általánosan ismert dolog, hogy a rendezés anyagi jogszabályaiba mindenütt sokkal többet vettek fel a történetileg kifejtett jogtételekből, mint a mennyi újítást bármelyik állam e jogrendezés alkalmából elfogadott.”²³⁵

Az országgyűlési vita során Vaszary hivatkozott az angol viszonyokra, Gladstone-t idézte, aki szerint miután 1857-ben megszavazták az „elválás-actát”, azóta a magasabb állásúak körében a házasság, házasság élet morálitása jelentős mértékben csökkent, és megszorodtak a botrányok.²³⁶ Külön kiemelte Vaszary, hogy e megállapítás azért is érdekes, mivel Gladstone liberális volt, ennek ellenére jutott ezekre a következtetésekre.

Vaszary a német viszonyokra is többször hivatkozott, mindezt azzal indokolva, mivel a magyar törvényjavaslat a német birodalmi házassági jogi tervezet nyomán halad, amely ott még nem vált törvénnyé, ennek ellenére is nagyon sok támadás érte, 1888 óta heves kritikák keresttűzében állt. Kiemelte, hogy Németországban behatóbban tárgyalták az egységes házassági jogról szóló törvényjavaslatot mind társadalmi, mind jogi, mind vallási, mind politikai szempontból, mivel mindezek a területek nagyon komoly jelentőséggel bírtak. Másrészt nagyon szomorú, negatív tapasztalatai vannak az 1875-ben bevezetett kötelező

²³⁵ Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett Országgyűlés nyomtatványai. Képviselőházi irományok. Budapest, 1894. Törvényjavaslat indokolása. 26. p.

²³⁶ Főrendiházi napló. 1892. III. kötet. 130. p.

polgári házasságnak, így ez is komolyan gondolkodóba ejtette mind az államférfiakat, mind a polgárságot, vallásra való tekintet nélkül. Rövid visszapillantás erejéig kiemelte, hogy Poroszországban Bismarck herceg, akkor mint képviselő, már 1849-ben a polgári házasság ellen küzdött, és elvetette, mint nemkívánatos francia intézményt. 1856-ban és 1859-ben a házassági törvényjavaslatot a törvényhozás elvetette. 1873-ban azonban újra fellángoltak a polgári házasság bevezetése iránt az indulatok, amikor Bismarck hatalma csúcsán volt, és a kultúrharc közepén járt Németország, ennek ellenére azt vallotta Bismarck, hogy nem meggyőződésből bólintott rá a kötelező polgári házasság bevezetésére.²³⁷ Sőt, később ő és maga a császár is megbánta annak bevezetését. Ugyanis vallásra való tekintet nélkül mindenki követelte annak eltörlését, mind a lapok hasábjain, mind a tudományos körökben, mind a szószekeken erőteljesen támadták a polgári házasságot.²³⁸

Ezen kívül példákat is hozott Vaszary arra, hogy milyen intézkedések születtek Németországban, amelyek azt támasztják alá, hogy a polgári házasságot nem tekintik valódi házasságnak, vagy nem tekintik egyenrangúnak az egyházzal. Egy 1888-as porosz egyházi törvény szerint például a polgári házasságkötés után az egyházi kötésnél a menyasszonyt ne a férje nevében szólítsák, hanem a lénykori családi nevében, Jungfrau megszólítással. Ami alátámasztja, hogy még a protestánsok sem tekintik valódi házasságnak a polgári házasságot. Továbbá kifejtette, hogy 1875 után a statisztikai adatok alapján komoly mértékű „elkereszténytelenedés” mutatkozott a birodalom területén.²³⁹ Másrészt a porosz király rendeletben utasította a katonákat és az állami tisztviselőket, hogy állásuk elvesztésének terhe alatt kötelesek a házasságukat egyházzal is megkötni.

Ha a törvény részletes indokolását vesszük górcső alá, és az egyes részletszabályokban merülünk el egy kicsit, akkor a következő megfigyeléseket tehetjük.

A házasságkötést megelőző momentumról, az eljegyzésről leszögezhetjük, hogy a német felfogáshoz hasonlóan²⁴⁰, viszont a francia megoldással ellentétben a házassági jog körébe foglalták, és nem a szerződések általános szabályai szerint értelmezték.²⁴¹

Az illetékességi szabályok megsértése nem vonta maga után a házasság érvénytelenségét, szemben az egyházjogi és a francia szabályozással. E rendelkezések tekintetében az 1875-ös német birodalmi törvényt (42.§) vették alapul a jogalkotók.²⁴²

A házasság megkötésekor a polgári tisztviselő nyilatkozatát, amellyel a jelenlévők előtt házastársakká nyilvánította a feleket, a magyar tervezetek a kötés kiegészítő részének tekintették csak, így ezzel nem követték a főbb külföldi törvénykönyvek példáját, amelyek

²³⁷ A következőt mondta Bismarck: „Ich bin entschlossen dafür einzustehen, wie für Manches, was meinenpersönlichen Überzeugungen nicht immer entspricht.” *Főrendiházi napló* i. m., 131. p.

²³⁸ „Csak egy-két példát akarok itt felhozni. 1880-iki okt. 27-én Lipcsében tartott evangélikus vallásúak értekezlete a kötelező polgári házasság megszüntetését sürgeti. Ugyancsak 1880-ik november 4-én Stuttgartban tartott népes értekezletnek előestéjén a választmány egy resolútiót indítványozott, melyben a kötelező polgári házasság mint »schweren Shädigung nicht nur des christlichen Volksgewissens, sondern auch des Staates« nyilvánítatik. 1881-ben Bajorországban 150.000 aláírással ellátott kérvény nyújtott be, mely Németország különböző, főleg protestáns lakosságú vidékéről jött s a melyben a kötelező polgári házasság megszüntetését kívánják a tömeges aláírók valláskülönbség nélkül. Ennek következtében aztán a bajor országgyűlésen 1881. nov. 15-én a következő indítvány tétetett: A szövetségtanács tagjai utasítanak, hogy egész erővel oda hassanak, hogy az 1875. évi febr. 6-iki polgári házasságról szóló törvény megszüntetessék és a házassági jog a vallások alapelveire fektetessék.” *Főrendiházi napló* 1892. III. kötet, 141. p.

²³⁹ A korabeli (1880) német válsási statisztikákról érdekes elemzést olvashatunk: WOLF–LUKE–HAX 1959. 113–118. p.

²⁴⁰ VÖ. HOLLWECK 1900. 86–95. p.

²⁴¹ HERGER 2005. 174. p.

²⁴² HERGER 2005. 177. p., továbbá VÖ. HINSCHIUS 1876. 172–175. p.

lényeges formai elemként határozták meg e momentumot.²⁴³ Viszont a tanúzási képességre vonatkozó szabályok nagyvonalakban követték a külföldi rendelkezéseket.²⁴⁴

Az Alaptervezet a házassági akadályokat a német birodalmi törvénykönyv javaslata alapján rendezte: a bontó és a tiltó akadályokat külön csoportba szedte.²⁴⁵ Emellett természetesen a magyar történeti örökségnek is kiemelt szerepe volt.²⁴⁶

A felekezeti jogok és a legtöbb külföldi házassági törvény nem ismerte a házasság semmissége és megtámadhatósága közötti különbségtételt. A házasságot vagy érvényesnek tekintették, vagy érvénytelennek. Nem követte ezt a megoldást a Ht., hanem a német birodalmi törvényjavaslat koncepciójához hasonlóan semmis és megtámadható házasságok között tett különbséget. Méghozzá olyan megfontolásokból, mert a jogalkotók szerint ez világosabb, jobban áttekinthető és a jogalkalmazást is megkönnyíti.²⁴⁷

Az abszolút és a relatív bontó okokat megvizsgálva összefoglalásképp elmondhatjuk, hogy az abszolút bontó okok esetén erős párhuzam figyelhető meg a magyar házassági törvény és a külföldi államok házassági jogalkotása között. Bár például a házasságtörés fogalmi meghatározása jelentősen eltért bizonyos államoknál, bontó okként mindegyik elismerte.²⁴⁸ A relatív bontó okok tekintetében leginkább a német birodalmi törvénykönyv javaslata volt hatással a magyar jogalkotókra, ugyanis az abszolút és a relatív okokat élesen elkülönítette, relatív bontó okként pedig a házassági viszonyt elviselhetetlenül feldúló súlyos kötelességszegést jelölte meg,²⁴⁹ hasonlóan a magyar szabályozáshoz. Abban mutatkozott csak némi eltérés, hogy e kötelességszegéseket a német javaslat nem nevesítette, míg a Ht. négy esetkört kiemelt.²⁵⁰

A házasság felbontása bírói ítélet által történhetett a Ht. szerint, ez szintén megfelelt a német mintának, viszont ellentétben állt a francia és a belga szabályozással, amely ezen túl megkövetelte, hogy a felbontást hatóságilag jelentsék ki és házassági anyakönyvbe is foglalják bele.²⁵¹

A Ht. bontójogában a vétkekességi elv dominált, azonban a relatív bontó okok vonatkozásában a feldúltsági elv is helyet követelt a szabályozásban.²⁵²

Ha a tipikusan egyházi eredetű intézményre, az ágytól-asztaltól történő elválasztásra vetünk egy pillantást, azt láthatjuk, hogy ennél szintén a BGB javaslata szolgált mintaként (a kánonjogi szabályokon túl), amely szintén ismerte e jogintézményt.²⁵³

Mint láhattuk tehát, összefoglalóan elmondhatjuk, hogy törvényhozóink, honatyáink hol negatív példaként hozták fel a polgári házasság bevezetésével, vagy annak egy-egy nem túl szerencsés szabályával keletkezett külföldi viszonyokat, hol a szabályozás sikerességét emelték ki, amely hazánknak is követendő példa lehet, hol pedig pusztán összevetették a különböző szabályozásokat egy-egy házasság szempontjából jogilag releváns ténynél

²⁴³ Vö. LANGE 2010. 35–53. p.

²⁴⁴ HERGER 2005. 177. p.

²⁴⁵ HOLLWECK 1900. 96–140. p.

²⁴⁶ HERGER 2005. 175–176. p.

²⁴⁷ GROSSCHMID 1908. 643–702. p.

²⁴⁸ Mind nálunk, mind külföldön a bíróra bízta annak eldöntését, hogy mely esetben tekinti bizonyítottnak a házasságtörést.

²⁴⁹ BGB 1444. §.

²⁵⁰ HERGER 2005. 180–183. p.

²⁵¹ HERGER 2005. 179. p.; a válás részletesebb BGB-beli szabályairól ld. bővebben: WOLF–LÜKE–HAX 1959. 58–67. p.

²⁵² WEISS 1981. 573. p.

²⁵³ BGB §§ 1557a, 1557b, 1566a, DAMNITZ 2001. 132–134. p.

(például a házasságkötéshez megkívánt életkor).²⁵⁴ Azt azonban leszögezhetjük, hogy komoly vizsgálat alá vetették jogalkotóink Európa házasságjogi térképét, mély alaposággal vizsgálták végig és elemezték mind a külföldi jogszabályokat, mind azok társadalmi hatásait, valamint a közhangulatot is.

---

²⁵⁴ Egyébként nem csak honatyáink foglalkoztak a külföldi, elsődlegesen német, osztrák szabályozással, hanem külföldről is nyomon követték Magyarország házassági szabályozását, pl.: BACK 1906.

II. ANYAGI JOGI KÉRDÉSEK

1. A házassági akadályok

Bár jelen monográfia alapvetően nem anyagi jogi profilú, ennek ellenére röviden ki kell térni a házassági akadályokra, mivel a házasság érvénytelenségének vizsgálatakor ezek is komoly jelentőséget kaphatnak.

A természetjogi elveknek megfelelően mindenkinek jogában áll házasságot kötni, hacsak törvény kifejezetten nem tiltja ezt. E szabadságot korlátozhatja egyrészt maga a természetjog (isteni jogi akadály, pl. impotencia esetén), vagy pedig az egyházi és az állami jog. A házassági akadályoknak az első egyházjogi kódex idején a következő fogalmát adták: „Szoros értelemben házassági akadálynak nevezzük a személyhez tapadó olyan fizikai, pszichikai vagy erkölcsi körülményt, amely isteni vagy emberi jognál fogva a házasság érvényes vagy megengedett megkötését a közjó szempontjából gátolja.”²⁵⁵

Házassági akadályok felállítására csakis a legfőbb egyházi hatóság jogosult, így volt ez az első kódex egyházfegyelme szerint is: a pápa és az egyetemes zsinat hirdethetett ki akadályokat.

Az első egyházi törvénykönyv hatályba lépéséig, 1918-ig nem volt hivatalos „akadály-katalógus”, az egyes kánonjogászok különböző, egymástól eltérő listákat állítottak össze. Egyes korabeli szakértők 24, mások 11 akadályt soroltak fel, valamint az akadályok közé sorolták a formahiányt és a beleegyezés hiányát is. Az akadályokat versbe foglalták latinul, amely régi magyar fordításban a következőképpen hangzott:

„Tévesztés, feltét, fogadás, vérség, bűn, erőszak,
Tisztesség, papi rend, kötelék, vallási különbség,
Nősztehetetlenség, sógorság, lopva mennyegzés,
Rablott nőd ha szabad helyen nem monda igen szót,
Házasságotat elbontják vagy tiltanak attól.”²⁵⁶

Az első egyházjogi kódex – hatályos kánonjogunktól eltérően – még különbséget tett tiltó és bontó (érvénytelenítő) házassági akadályok között. E két típus között abban állt a különbség, hogy bontó akadály fennállásakor a szóban forgó házasság érvénytelen volt, míg a tiltó akadály esetén bár törvénytelen a házasság megkötése, viszont érvényes volt a frigy. Az érvénytelen házasság akkor sem vált érvényessé, ha utóbb az akadály megszűnt.²⁵⁷

Az 1917-es kódex három tiltó akadályt ismert: az egyszerű fogadalmat (szerzetesek esetén), a törvényes rokonságot (amely az örökbefogadás révén keletkezett), valamint a vegyes vallás akadályát (két megkeresztelt személy között, akik közül az egyik katolikus, a másik pedig valamely nem katolikus keresztény felekezet tagja).

²⁵⁵ BÁNK 1963. 168. p.

²⁵⁶ Latinul: „Error, conditio, votum, cognatio, crimen, cultus disparitas, vis, ordo, ligamen, honestas, S isis affinis, si clandestinus et impos. Si mulier sit rapta, loco nec reddita tuto, Haec fieri vetunt connubia, facta retractant.” BÁNK 1963. 168. p.

²⁵⁷ BÁNK 1963. 169. p.

Érvénytelenítő akadályt jóval többet ismert az első egyházi törvénykönyv, nevezetesen tizenhármát, amelyek a következők voltak: szükséges kor hiánya, impotencia (csak a házasságot megelőző és örökös), már fennálló kötelék, valláskülönbőség (ahol az egyik fél katolikus, a másik pedig keresztlehetlen), nagyobb egyházi rend, ünnepélyes fogadalom, nőrablás, büntény, vérrokonság, sógorság, köztisztesség, lelki rokonság, törvényes rokonság (bizonyos esetekben).

Hatályos egyházi törvénykönyvünk már nem ismer tiltó akadályokat, ezek részben megszűntek, részben érvénytelenítővé váltak, a vegyes vallás pedig nem akadályként, hanem házassági tilalomként²⁵⁸ került meghatározásra. Az érvénytelenítő akadályok pedig egy kivétellel ugyanazok, mint az 1917-es kódexben.²⁵⁹ Az egyetlen különbséget az jelenti, hogy már nem minősül érvénytelenítő akadálynak a lelki rokonság, amely fogalom azt takarta, hogy a keresztszülő a keresztyerekével, vagy a bérmaszülő a bérmagyerekével nem köthetett érvényes házasságot felmentés hiányában.

A fentebb említett akadályok részletesebb tárgyalására jelen kötet keretei között nem áll módunkban kitérni, viszont annyit meg kell említeni, hogy bizonyos házassági akadályok – a többség – alól lehetséges volt felmentést kérni, amelynek megadása néhol az ordinárius²⁶⁰ jogkörébe tartozott, bizonyos esetekben viszont fenn volt tartva az apostoli szentszékek. Az isteni jogi eredetű akadályok alól viszont nem adhatott és adhat felmentést semmilyen egyházi hatalom (ilyen például az impotencia).²⁶¹

2. Meghatalmazott útján való házasságkötés, időhöz kötés, a házasság feltételhez kötése

Azért kell pár gondolat erejéig a címben felvázolt témákra kitérnünk, mert jelentősnek mondható eltérések mutatkoztak, mutatkoznak ezekben a kérdésekben a civil és az egyházi gondolkodásban és szabályozásban. Azért használhatjuk a jelen időt, mert nemcsak jogtörténetünkben, hanem hatályos szabályozásunkban is megmaradt az eltérő hozzáállás. Ez a tény önmagában is megalapozottá teszi a témában való kisebb elmélyülést.

A meghatalmazott útján való házasságkötés témaköre kapcsán kiindulópontként le kell szögeznünk, hogy érvényességi kritériumként bizonyos személyeknek jelen kell kenneiük a házasság megkötésekor, és ha ezek a kötelezően előírt formások nem teljesülnek, akkor a házasság nem lesz érvényes. Az egyházi szabályozás szerint meg kell jelenniük a feleknek, a plébánosuknak és két tanúnak. Az állami magánjogi szabályozás szerint, amelynek részleteit vizsgált korunkban a Ht. fektette le: részt kell venniük a feleknek, polgári tisztviselőnek (aki

²⁵⁸ A házassági tilalmak olyan tilalmak, amelyek tiltják ugyan a házasságkötést, de nem teszik érvénytelenné. A szó legszorosabb értelmében házassági tilalom a nem jogszabály, hanem közigazgatási vagy bírói intézkedés módjára kiadott, egyetlen vagy legalábbis csak néhány egyedi esetre szóló tilalom. ERDŐ 2014. 533. p.

²⁵⁹ Ld. ezekről bővebben: ERDŐ 2014. 536–551. p.

²⁶⁰ Ordináriusnak minősül az egyházjogban a rendes egyházkormányzati hatalommal rendelkezők közül a pápa, a megyéspüspök, valamint azok, akik (ha csak ideiglenesen is) valamely részegyház vagy azzal egyenrangú közösség (vö. 368.k.) élén állnak; az általános helynök, a püspöki helynök, valamint a tagok vonatkozásában a pápai jogú, klerikusi szerzetes intézmények és az apostoli élet ugyanilyen társaságai nagyobb előjárói (pl.: ferences vagy piarista tartományfőnökök), akik legalább rendes végrehajtói hatalommal rendelkeznek. Vö. Magyar Katolikus Lexikon szócikke.

²⁶¹ Ezekről ld. részletesebben: BÁNK 1963. 175–203. p.

lehetett anyakönyvvezető, törvényhatóság első tisztviselője, főszolgabíró, rendezett tanácsú város polgármestere, az Osztrák-Magyar Monarchia diplomáciai képviselője, konzulja, és ezek helyettese a magyar kormánytól nyert felhatalmazás korlátain belül), és szintén két tanúnak. Tehát láthatjuk, hogy az alapokat tekintve meglehetősen hasonló módon gondolkodik a két jogrend a frigy megkötésének formaságairól. Fontos hangsúlyozni, hogy csak az alaki feltételekről, mivel a lényegét tekintve eltérnek egymástól, egyházi tekintetben az égből köttetik a házasság, és e szentséget egymásnak szolgáltatják ki a felek, nem pedig a pap ténykedése által jön létre a házasság, ő csak közreműködő. Ezzel szemben a polgári tisztviselő aktív szereplője a házasság létrejöttének.

Jelen témánk szempontjából azonban azt kell alaposabban megvizsgálunk, hogy a felek személyes jelenléte mennyire szükséges, lehetséges-e érvényes házasságot kötni esetlegesen személyes jelenlét nélkül is. Ami vizsgálódásunk magvát illeti: talán a várttal ellentétes módon, éppen az egyházi jog az, amelyik megengedi bizonyos feltételek mellett, hogy a felek valamelyike megbízottja útján vegyen részt a házasság megkötésekor. Ezzel szemben az állami magánjogi szabályozás ezt a lehetőséget nem ismeri, kizárólag személyesen mondhatják ki a felek a boldogító igent.

Fontos megemlítenünk ugyanakkor a hazai és külföldi jogtörténeti előzményeket, amelyek egy kicsit eltértek ettől. II. József császár pátense²⁶² még ismerte a meghatalmazott útján való házasságkötés lehetőségét, bár ez a mód hazánkban csakis a királyi hercegeknél volt szokásban. Mint tudjuk, e hasonló szabályozás abból is adódhatott, hogy a császár pátense jelentős mértékben támaszkodott a kánonjogra, tehát nem meglepő, hogy a meghatalmazotti házasságkötést magáévá tette.

Ha a 19. század második felének külföldi szabályozásaira vetünk egy pillantást, azt láthatjuk, hogy a német birodalmi törvény (1875. február 6.) a meghatalmazott útján való házasságkötést kizárólag az uralkodó ház tagjaira szorította. Tehát némileg rokonságot mutatott e szabályozás a tényleges magyar gyakorlattal. A francia jog a házasságkötés e módját nem ismerte, azt kizártnak tartotta.²⁶³

Vizsgált korszakunkra, a Ht. időszakára áttérve megállapíthatjuk, hogy a meghatalmazott útján való házasságkötést nem ismerte a törvény, tehát e módon nem lehetett megkötni a frigy, és ez a mentalitás megőrződött napjainkra is, a polgári szabályozás azóta sem ismeri a személyes jelenlét nélkül is érvényesen kötött házasságot. Bár szűk kivételként meg kell emlékeznünk az első világháborús időkről, akkor ugyanis a meghatalmazott útján történő házasságkötésnek kivételes megengedéséről szóló 3.984/1916. M.E. számú rendelet (életbelépett 1916. december 1-én) lehetővé tette az ellenség hatalmában lévő hadifoglyoknak, túszo-knak és internált egyéneknek, hogy házasságkötésüknél magukat meghatalmazottal képviseltessék. A névre szóló meghatalmazásban meg kellett jelölni, hogy kivel kíván az illető házasságot kötni, ennek alapján a házasságkötésnél a meghatalmazott – utalva e minőségére – a rendes házasságkötési alakiságoknak megfelelően helyettesítette a meghatalmazót. A 60.300/1916. I.M. számú utasítás pedig meghatározta a meghatalmazott útján történő házasságkötésnél és az ily házasságkötés anyakönyvezésénél követendő eljárást. Született egy kiegészítő rendelet is (925/1917. M.E. számú rendelet), amely szerint meghatalmazott útján köthettek házasságot a háború ideje alatt katonai szolgálatot teljesítő olyan személyek is, „akik a hadművelleti vagy ahhoz közel eső területen levő akár katonai, akár polgári egészségügyi intézetben ápolás alatt állnak”.

²⁶² In: SZTEHLO 1885. 223–237. p.

²⁶³ Vö.: KOVÁTS 1883. 76. p.

Végül az 5.230/1922. M.E. számú rendelet helyezte hatályon kívül a meghatalmazott útján történő házasságkötéseket engedélyező jogszabályokat.²⁶⁴

Ha az egyházi szabályozásra vetünk egy pillantást, megállapítható, hogy mind a régi jog, azaz a kódexek előtti kánoni szabályozás, mind pedig a két egyházi törvénykönyv, azaz a hatályos törvény is ismeri a meghatalmazott útján való házasságkötést. A régi jog szerint megkívánt feltételek a következők voltak: egyrészt fontos oknak kellett fennállnia, amely megakadályozta az egyik felet abban, hogy személyesen tegye meg a házassági beleegyező nyilatkozatát. Másrészt meghatalmazást kellett adnia e félnek egy olyan személy részére, akinek kellően körülírta a jegyesét, akivel a házasságot meg kívánta kötni, ami magától értetődő, nehogy személyben való tévedés valósulhasson meg (amely egyébként a házasság érvénytelenségét vonta volna maga után). Végző feltételként pedig mindehhez a püspök beleegyezése is szükséges volt.²⁶⁵

A hatályos egyházjog szerint pedig a következő feltételek szükségesek az érvényes házasság létrejöttéhez: különleges megbízatás egy meghatározott személlyel való házasságkötésre, a képviselőt magának a megbízónak kell kijelölnie, és a képviselő személyesen köteles eleget tenni a megbízatásának. Feltétel, hogy a megbízó a megbízást a házasság megkötése előtt ne vonja vissza, illetve ne essen elmebetegségbe. (Ha ez mégis megtörténne, akkor a házasság akkor is érvénytelen lenne, ha akár a megbízottnak, akár a másik félnek nem volt tudomása ezekről a változásokról.)²⁶⁶

Érdekes módon a házasság feltételhez kötése tekintetében is, talán a várakozásokkal ellentétben, a kánonjog az, amely némileg megengedőbb álláspontot képviselt és képvisel mind a mai napig. A házasság megkötéséhez bármilyen, akár a múlt, akár a jelenre, akár a jövőre vonatkozó feltétel szabása a polgári jog szerint tilalmazott volt. Már II. József pátense is ezt az álláspontot képviselte.²⁶⁷ Ezen kívül az 1815. június 27-én kelt királyi rendelkezés is megtiltotta a protestáns lelkészeknek, hogy közreműködjenek olyan házasságkötésben, amelynél a felek feltételhez kötötték a házasság megkötését, ha viszont a rendelkezések ellenére kötötték meg feltétellel a házasságot, akkor a kondíció semmisnek tekintendő. Kováts szerint szerencsésebb lett volna azt kimondani, hogy ebben az esetben a házasság érvénytelen, mivel aki csak feltétel szabásával akarja a házasságot, az csak feltételesest akarja, nem mindenképpen. Ezzel az érvelésével egyet kell értenünk.²⁶⁸

A Ht. szintén kimondta, hogy a házasság megkötése sem feltételhez, sem időhöz nem köthető, a polgári jogi hagyományoknak megfelelően.²⁶⁹

Ezzel szemben a kánonjog mind a régi jog szerint, mind az egyházi törvénykönyvek joga szerint megtűrte a házasság feltételhez kötését. A Corpus szerinti szabályozást tekintve elmondható, hogy csak akkor engedték meg feltétel tűzését, amennyiben e kikötés nem ütközött a házasság lényegébe: a házasság legfőbb javaival kapcsolatban kötött feltétel érvénytelenné tette a házasságot. Az erkölcstelen és lehetetlen feltételeket pedig ki nem kötöttek, nem létezőnek tekintették, a római jog mintájára. A feltételről való lemondásként értelmezték, ha a házasságfelek a feltétel eldőlése előtt testileg érintkeztek.

²⁶⁴ HEINZ 2000. 477–498. p.

²⁶⁵ BAGOSSY 1896. 35. p.

²⁶⁶ CIC 1983. 1105. kán.

²⁶⁷ In: SZTEHLO 1885. 223–237. p.

²⁶⁸ KOVÁTS 1883. 76–78. p.

²⁶⁹ 1894. évi XXXI. tc. 39. §. A házasság akként köttetik meg, hogy a tisztében eljáró polgári tisztviselő előtt együttesen jelenlevő házasságkötő mindegyike két tanu jelenlétében személyesen kijelenti, hogy egymással házasságot kötnek. E kijelentés sem feltételhez, sem időhöz nem köthető.

Az 1917-es egyházi törvénykönyv 1092. kánonja különbséget tett a jövőre vonatkozó feltételek között, ismert megengedett és meg nem engedett feltételt. Ha a feltétel, amelyet a leendő házasfelek kikötöttek, megengedett volt, úgy tekintette, hogy a frigy érvényességét a feltétel megvalósulásáig felfüggesztették.²⁷⁰

Ha a mai törvényeinket megvizsgáljuk, láthatjuk, hogy a polgári jogi szabályozásban napjainkban sem történt változás a tekintetben, hogy a házasságot nem lehet feltételhez kötni. Ha a hatályos egyházi jogi szabályozásra vetünk egy pillantást, ott a következő képet láthatjuk: az 1917-es kódexszel ellentétben most már nem lehet érvényesen jövőre vonatkozó feltételt kötni, ha mégis megtörténik, a házasság érvénytelen lesz. Fontos azonban az érvénytelenséghez, hogy az illető a beleegyezés megadását határozottan függővé tegye a feltétel megvalósulásától, azaz jobban akarja magát a feltételt, mint a házasságot.²⁷¹ Múltra vagy jelenre vonatkozó feltétellel azonban bizonyos esetekben lehet érvényes házasságot kötni. Akkor lesz érvényes a házasság, ha megvan a feltételként szabott dolog. Továbbá ilyen feltételt csakis a helyi ordinárius írásbeli engedélyével lehet érvényesen kikötni.²⁷² Erdő Péter azonban kiemeli, hogy amennyiben valaki olyan feltételt szabna, hogy a másik fél tegyen valamilyen ígéretet a jövőbeli viselkedése tekintetében, az a jelenre vonatkozó feltételnek minősül.²⁷³

3. Az elmebetegség megítélése a házasságkötésre való képesség tekintetében

A Corpus időszakában az elmebetegséget a beleegyezést lehetetlenné tevő akadályok között tárgyalták, mint a házasságkötésre való személyes (testi és lelki) képesség egyik hiánya, nevezetesen az ép ész hiánya (a másik hiánya a kor terén mutakozhatott).

Mivel a házasság lényege a felek szabad és kölcsönös beleegyezése, egyetértése, ebből adódik, hogy a cselekedetük teljes öntudatával kellett bírniuk ahhoz, hogy érvényes házasságot tudjanak kötni. Ebből adódóan akiről bebizonyosodott, hogy elmebetegségben szenved, hacsak nem tiszta pillanatában tette meg az akaratnyilvánítást, a házassága érvénytelen volt. Abban az esetben viszont, ha a házasság megkötése után vált valamelyik fél elmebeteggé, a házasság teljesen érvényes és felbonthatatlan volt, nem kérhette a másik fél a házasság érvénytelenségét nyilvánítását, kivéve, ha valami módon bizonyítani tudta, hogy az elmebetegség már a házasság megkötésekor is fennállt. Amennyiben az ép ész valóban hiányzott a frigy megkötésekor, nemcsak a másik fél, hanem bárki más megtámadhatta a házasságot, mivel ez az akadály „köztudomású eszelősökre” vonatkozóan közjogi akadály volt, tehát a közérdeket is szolgálta az ilyen kapcsolatok kiküszöbölése.²⁷⁴

Az állami bíróságok gyakorlata egy érdekes megkülönböztetést tett az elmebetegség megítélése tekintetében. A Ht. egyrészt kimondta, hogy semmis az a házasság, amelyet cselekvőképtelen személy kötött,²⁷⁵ tehát a cselekvőképességet kizáró elmebetegségben

²⁷⁰ ERDŐ 2014. 566. p.

²⁷¹ Nem teszi például érvénytelenné a házasságot az a kijelentés, hogy „Feleségül megyek hozzád, ha abbahagyod az ivást.”

²⁷² CIC 1983. 1102. kán. Például, ha valaki ahhoz a feltételhez köti a házasságot, hogy a másik fél nem volt még büntetve, akkor a házasság kezdettől érvénytelen lesz, ha az illető büntetett előéletű.

²⁷³ ERDŐ 2014. 567. p.

²⁷⁴ KONEK 1889. 477–479. p.

²⁷⁵ Ht. 44. §.

szenvedő egyén házassága is, és ahogy a kánonjogban már találkoztunk ezen gondolattal: a házasság megkötésekor kellett fennállnia az elmebetegségnek az érvénytelenséghez. Ugyanakkor született egy kúriai döntés, amely kimondta, hogy a gyengeelméjűség miatt gondnokság alá helyezett személy házassága a gondnok beleegyezése nélkül is teljesen érvényes, és nem támadható meg.²⁷⁶ A gyengeelméjűség a gyámi törvény (1877. évi XX. tc. 28. §.) szerint az elmebetegség kisebb foka volt. Azonban ezt a megkülönböztetést az orvostudomány nem ismerte, sőt, inkább súlyosabb, gyógyíthatatlan betegségnek tekintette a gyengeelméjűséget, ennek ellenére a gyakorlatban a törvényben megállapított megkülönböztetéshez kellett alkalmazkodni. Kérdéses esetben azonban a bírónak szakértői véleményt kellett kérnie arra nézve, hogy a betegség mennyire korlátozta a cselekvőképességet, és ennek eredménye vált a döntés alapjává.²⁷⁷

Összevetve tehát a kánonjogot és a civiljogi szabályozást, megállapítható, hogy van bizonyos rokonság a két rendszerben, ellenben az egyházi jog arra az álláspontra helyezkedett, hogy az állam gondnokság alá helyezési eljárása, és egyéb megállapításai az elmebetegség tekintetében nem elegendőek az egyházi perben a házasság érvénytelenné nyilvánításához. Ugyanis az elmebetegek *lucidum intervallum* idején köthettek érvényes házasságot a kánonjog szerint, és az egyházi bíróságra bízta annak eldöntését, hogy ez fennállt-e a házasság megkötésekor. Egyébként amennyiben bár a frigy létesítésekor fennállt az elmebetegség, később azonban valamilyen módon meggyógyult az érintett fél, utólagos beleegyezéssel érvényesíthette házasságát (kivéve, ha közben a felek között más bontó akadály keletkezett). Egyébként a korabeli szakirodalomban azt az ajánlást fogalmazták meg egyes jogtudósok a szentszékek felé, hogy akiket az állami törvényhozás házasságkötésre képtelennek nyilvánít, azokat egyházi esketésben sem tanácsos részesíteni, valamint a frigyet érvényesnek elfogadni, mert az egymásnak ellentmondó gyakorlat komoly zavarokat és bajokat okozhat. Megemlítették továbbá, hogy mivel eddig is tekintettel volt az egyházi joggyakorlat az állami törvényekre, így ez ezután sem jelenthet majd problémát. Ugyanakkor más a helyzet olyankor, amikor a cselekvőképtelennek nyilvánított személy hosszabb *lucidum intervallum*ai alatt, vagy az, akivel együtt él – jelenleg tiltott viszonyban – lelkiismerete megnyugtató végett egyházi esküvőt szeretne kötni, mivel az együttélés a jelenben is tart, és ez a terv áll a jövőre nézve is. Ilyenkor azt tanácsos elérni, hogy cselekvőképessé nyilvánítsák a személyt, hogy ezáltal mind egyházilag, mind polgárilag érvényes házasságot köthessen.²⁷⁸

---

²⁷⁶ K. 6365/903.

²⁷⁷ SZTEHLO 1925. 11. p.

²⁷⁸ BAGOSSY 1896. 155–157. p.

III. EGYES ELJÁRÁSJOGI JOGINTÉZMÉNYEK A TÖRVÉNY SZERINT ÉS A GYAKORLATBAN

E fejezetben – a vizsgált egyházmegyék rövid ismertetését követően – a teljesség igénye nélkül, néhány érdekes pontban egy házassági eljárásjogi összevetést mutatunk be, amelynek keretében a változtatásokon leginkább keresztülment intézményeket megvizsgálva szeretnénk rávilágítani, hogy miben és mennyiben módosult a házassági perekben folytatott szentszéki eljárás a kódexek előtti időszakhoz, azaz a Corpus érvényessége alatti korhoz és az 1917-es kódexhez képest hatályos egyházjogunkban.

Előjáróban ki kell emelni, hogy bizonyos általános elvek mentén zajlott az újítás, a II. vatikáni zsinat teremtette szellemi légkörnek megvoltak az elvi elvárásai, amelyek mentén a hatályos eljárásjogot megreformálták. Ezeket Javier Ochoa kiválóan összefoglalta néhány pontban: kiemelkedő jelentőséggel bír az igazság és az igazságosság objektív védelme; nagyobb teret kapott az igazságszolgáltatás gyorsítása; az eljárás egyszerűsége, egyszerűsítése; a teljes eljárásjogi anyagot közölték az új kódex VII. könyvében; a helyi szokásokat és a partikuláris törvényhozást tiszteletben tartja az új kódex.²⁷⁹

1. A vizsgált egyházmegyék története, fennhatósága

A veszprémi egyházmegyét a 10. század végén Géza fejedelem alapította, amely széles sávban húzódott keresztül a Dunántúlon a Drávától egészen a Dunáig. Területe a középkorban magában foglalta Fejér, Somogy, Veszprém és Zala megyéket, valamint a később megszűnt Pilis megyét. E hatalmas területen a XIV. század elejére közel félezer plébánia alakult ki, ezen kívül a kolostorok száma is meghaladta a százat.²⁸⁰

A püspökség sok szállal kötődött a magyar királynékhoz. Veszprém már Géza fejedelem felesége, Sarolt óta a „királynék városa” volt. A királynék megkoronázása az egyházmegye főpásztorának joga volt, s ők voltak a mindenkori királyné kancellárjai is.²⁸¹

A 18. század elejétől a püspökök, főként Volkra Ottó János (1710-1720), Acsády Ádám (1725-1744) és Padányi Bíró Márton (1745-1762) nagy lendülettel láttak hozzá az újjászervezéshez, a plébániákat felújították, a papnevelést újjáélesztették és az egyházfegyelem megszilárdítására is nagy gondot fordítottak.²⁸² Erre az időszakra esett az egyházmegye területének első nagy átszervezése is. Mária Terézia uralkodása alatt, 1777-ben rendezték az egyházmegyéket. A rendezés során a veszprémi egyházmegye területéből kihasították a székesfehérvári egyházmegyét, a zalaegerszegi esperesség a szombathelyi egyházmegyehez került.²⁸³ Ugyanakkor a veszprémi egyházmegye megkapta Győrtől a pápai főesperesség Veszprém megyei plébániáit, és a Zágrábbal vitás Dráva-mentét.²⁸⁴

²⁷⁹ OCHOA 1983, 371–377. p.

²⁸⁰ http://ersekseg.veszprem.hu/vegyhm2/tortenelem_egyhammegye.htm (2015. január 12.)

²⁸¹ http://ersekseg.veszprem.hu/vegyhm2/tortenelem_egyhammegye.htm (2015. január 12.)

²⁸² HERMANN 2015.

²⁸³ Erről ld. bővebben: BARÓTI 1948.

²⁸⁴ http://ersekseg.veszprem.hu/vegyhm2/tortenelem_egyhammegye.htm (2015. január 12.)

Az egyházmegye 19. századi főpásztorai közül Kopácsy József (1825-1842) 1833-ban elrendelte a magyar nyelvű anyakönyvvezetést, 1834-ben tanítóképzőt alapított, Ranolder János (1849-1875) pedig elsősorban az egyházmegye városaiban alapított iskoláival – a Ranolder-intézetekkel – tette emlékezetessé nevét.²⁸⁵

Az általam vizsgált időszak jó részében Hornig Károly volt a püspök (1888-1917), aki a magyar püspökök közül elsőként adatta ki a püspökség római okmánytárát, 1907-1910 között pedig neoromán stílusban „restauráltatta” a székesegyházat. A század második fele ismételt megpróbáltatásokat hozott mind az ország, mind az egyház életébe. A második világháború alatt a veszprémi egyházmegye püspöke volt a tragikus sorsú Mindszenty József (1944-1945).²⁸⁶

A Dunántúl észak-keleti részét magában foglaló székesfehérvári egyházmegye nem tartozik az ország legősibb egyházmegyéi közé. A püspökséget 1777-ben VI. Pius pápa és Mária Terézia alapította. Területe korábban a veszprémi püspökséghez tartozott, székvárosa pedig, mint királyi koronázó- és temetkezőhely, kivételezett (*exempt*) jogállású terület volt.²⁸⁷ A Szent István által alapított fehérvári társaskáptalan ugyanis közvetlenül az esztergomi érsek alá volt rendelve. Középkori virágzásának a török hódítás vetett véget 1543-ban. 145 évi oszmán uralom után, a 17. század végétől a város újjáéledt, de a külföldi származású prépostok nem tudták visszaállítani a káptalan régi fényét.

Az 1770-es években Mária Terézia királynő kormányzata nagyszabású egyházigazgatási reformot kezdett Magyarországon. Ennek során 1777-ben feldarabolták a hatalmas veszprémi püspökséget, és Székesfehérvárt is püspöki székhellyé tették. Ugyanakkor a püspök mellé új székeskáptalant is szerveztek, de úgy, hogy az nem lett jogutódja a megszüntetett prépostságnak. A püspökség fennhatósága a veszprémi egyházmegye Fejér és Pilis megyei részeire terjedt ki, székvárosának plébániái pedig korábban az esztergomi érseknek voltak alárendelve. Első főpásztora Séllyei Nagy Ignác (1777–1789) lett. A püspökség gazdasági alapjait területének tizedjövedelmei, a budai tizedek, valamint a korábbi társaskáptalan és a megszünt fehérvári jezsuita kollégium birtokai jelentették, de összjövedelme a legcsekélyebb volt az ország püspökségei közül. Ennek ellenére ezen egyházmegye élére került a 20. századi katolicizmus egyik legnagyobb hatású személyisége, Prohászka Ottokár püspök (1905–1927).

A székesfehérvári egyházmegyéhez kezdetben mindössze 62 plébánia tartozott, de a hívek száma rohamosan gyarapodott. Mélyreható egyházigazgatási változások azonban csak Shvoy Lajos püspöksége (1927–1968) idején következtek be. A püspök tudatosan végiglátogatta a legkisebb filiákat is, és ennek nyomán nagyszabású templomépítési és plébánia-, illetve lelkészszékalapítási mozgalom bontakozott ki.

A püspökség területe története során egyetlen egy alkalommal változott. 1993-ban II. János Pál pápa rendelkezése nyomán az egyházmegye elveszítette – a Csepel-szigetiek kivételével – fővárosi és dunakanyari plébániáit, de megkapta Budaörsöt az esztergomi főegyházmegyétől, Tatabánya és Oroszlány környékét a győri, valamint Enying és Lepsény térségét a veszprémi egyházmegyétől.²⁸⁸

Bár a vizsgált két egyházmegyét nem érintette, mégsem mehetünk el szó nélkül amellett a tény mellett, hogy a trianoni szerződés nem felelt meg sem az etnikai, sem az egyházszer-

²⁸⁵ http://ersekseg.veszprem.hu/vegyhm2/tortenelem_egyhazmegye.htm (2015. január 12.)

²⁸⁶ http://ersekseg.veszprem.hu/vegyhm2/tortenelem_egyhazmegye.htm (2015. január 12.)

²⁸⁷ BARÓTI 1948. 12–32. p.

²⁸⁸ <http://leveltar.katolikus.hu/index.htm?http&&leveltar.katolikus.hu/szekesfehevar.html> (2014. január 12.)

vezeti határoknak, a 29 magyar egyházmegyéből csupán négyet nem érintett Trianon. Bár hat egyházmegye székhelye Magyarországon maradt, de területe nagy részét elvesztette. Hét egyházmegye székhelye az utódállamokba került. A magyar egyházmegyék nem csak területi veszteségeket, hanem jelentős anyagi károkat is szenvedtek ezzel. Közvetetten tehát a veszprémi és a székesfehérvári egyházmegye is érintve volt, mivel morális és jogi kötelességük is volt az egyházmegyéknek segíteni egymást.²⁸⁹

2. A kánoni peres eljárás alapelvei²⁹⁰

A peres eljárásban mára már kikristályosodott alapelvek a gyakorlatban alakultak ki az évszázadok folyamán. A kánonjog-tudomány kialakulása, azaz a kánonjog tudományos művelése már nagyon korán, a középkor során elkezdődött *Gratianus* munkájának, a *Concordantia Discordantium Canonum*nak a kommentálásával.

Már a Corpus Iuris Canonici tekintélyes mennyiségű joganyagának gyakorlatra történő átültetésénél bizonyos elvek mentén zajlott a bíraskodás, amelyek mind a mai napig hol változatlan formában, hol fejlődésen, modernizálódáson keresztülmenve érvényesülnek. Ezeknek természetesen mindig a teológiai szempontoknak teljesen megfelelően, azokat érvényesítve kell történniük, mivel a jogalkalmazás folyamán is a lelkek üdvössége az elsődleges szempont. Az alapelveket megkülönböztethetjük aszerint, hogy az egész kánonjogra érvényesek-e, vagy csakis specifikusan az eljárásjogra. Abban viszont a kánonjog-tudomány képviselői nincsenek egyetértésben, hogy melyek a kánonjog legfontosabb alapelvei, azok azonosak-e a civiljog alapelveivel; vagy csak bizonyos átfedések vannak köztük, és vannak olyan princípiumok, amelyek kizárólag a kánonjogban érvényesülnek.²⁹¹ Mi az utóbbi álláspontot találjuk helytállóbbnak, mivel – mint lentebb látni fogjuk – vannak olyan sajátosan teológiai szempontokat megvalósító elvek, amelyek az állami szabályozásban nem jelennek meg, legfeljebb a méltányosság szabályán keresztül szivárognak bele a jogalkalmazásba.

2.1. Az anyanyelv használatának elve

Ez az elv hatályos kánonjogunkban azt jelenti, hogy ha nem magyar anyanyelvű félről van szó, tolmácsról a bíróság köteles gondoskodni, mivel az állam hivatalos nyelvének nemtudása miatt senkit nem érhet hátrány.

Az 1983-as CIC nem rendelkezik az eljárás hivatalos nyelvéről, hanem a következő rendelkezéseket adja: „Ha a kihallgatandó személy a bíró vagy a felek előtt ismeretlen nyelven beszél, a bíró által kijelölt, felesketett tolmácsot kell alkalmazni. A kijelentéseket az eredeti nyelven kell írásba foglalni, a fordítást pedig csatolni kell hozzá.”²⁹²

²⁸⁹ ADRIÁNYI 2005. 180–181. p.

²⁹⁰ Ez a fejezet HÁRSFAI Katalin: *Az egyházi eljárás alapelvei* című egyetemi előadásvázlat alapulvételével készült.

²⁹¹ HÁRSFAI 2013. 6–7. p.

²⁹² CIC 1983. 1471. can. Si qua persona interroganda utatur lingua iudici vel partibus ignota, adhibeatur interpreturatus a iudice designatus. Declarationes tamen scripto redigantur lingua originaria et translatio addatur.

Ezzel szemben korábban, a törvénykönyvek előtti időszakban a szentszék hivatalos eljárási nyelve a magyar volt (a 19. század második felében), és a félnek kellett arról gondoskodnia, hogy amennyiben a jogait érvényesíteni szeretné, a szentszék által ismert nyelven, azaz esetünkben magyarul szolgáltatson ehhez megfelelő dokumentumokat. Tehát kánonjog-történetünkben az általam vizsgált szentszék gyakorlatában ez az elv nem valósult meg teljes mértékben. Erre gyakorlati példaként szolgálhat az az eset, amelynél egy horvát nyelven beadott keresetlevelet a szentszék elutasított, arra való hivatkozással, hogy a szentszék hivatalos nyelve a magyar.²⁹³

2.2. *Pasztorális elv*

Ez sajátosan kánonjogi alapelv, a civiljogban ilyennel kimondottan nem találkozunk, bár egyes elemei, mint például a békéltetés intézménye, helyet kap a világi szabályozásban is. A lényegét úgy foglalhatnánk össze, hogy lekipásztori szempontokat kell érvényesíteni, valamint bizonyos lekipásztori módszerek alkalmazása elengedhetetlen az eljárás során.

Többféle tevékenység beletartozik a lekipásztori módszerek körébe: ennek tekinthetjük a békéltetést, a megbocsátásra való ösztönzést, valamint a házasság utólagos érvényesítésére irányuló eljárást is.

Jelenleg hatályos egyházi törvénykönyvünk a következőképpen fogalmaz: „A bíró az ügy elfogadása előtt, és valahányszor reményt lát a sikerre, alkalmazzon lekipásztori módszereket, hogy a feleket lehetőség szerint a házasság esetleges sikeres érvényesítésére és a házassági életközösség helyreállítására indítsa.”²⁹⁴

Ez az elv tehát, mint a békéltetéssel foglalkozó fejezetnél látni fogjuk, fontos szerepet kapott már a korábbi kánonjogi gyakorlatban is, és napjainkban sem becsülhetjük le a jelentőségét.

2.3. *Rendelkezési elv – officialitás*

Az officialitás, mint köztudott, a hivatalból történő eljárást jelenti. Jelen téma kapcsán azt vizsgáljuk, hogy mennyiben van az ügyésznek perindítási jogosultsága (bizonyos házassági perekben, ha az ügyész terjeszt elő kereseti kérelmet, félként fog minősülni a perben), valamint a bíróság az egyes eljárási cselekmények tekintetében eljárhat-e hivatalból.

Ha a felek rendelkeznek a per tárgyról, az ő rendelkezésük alapján indulhat csak meg a per, abban az esetben beszélhetünk a rendelkezési elv érvényesüléséről. Továbbá a perben az egyes eljárási cselekményeket is a felek kérésére végzi el a bíróság. A rendelkezési elv folyamánként továbbá a bíróság nem nyújthat többet ítéletében, mint amennyit a fél kér. Ezen elv szorosan összefügg a tárgyalási elvvel, lényegében annak egyik területként is értelmezhető.

A rendelkezési elv fogalmazódik meg a CIC 1452. kánonjának első mondatában a következőképpen: „Olyan ügyben, amely kizárólag magánérdekről folyik, a bíró csak a

²⁹³ VÉL 3/1913.

²⁹⁴ CIC 1983. 1676. kán. Iudex, antequam causam acceptet et quotiescumque spem boni exitus perspicit, pastoralia media adhibeat, ut coniuges, si fieri potest, ad matrimonium forte convalidandum et ad coniugalem convictum restaurandum inducantur.

fél kérésére járhat el.”²⁹⁵ Ehhez járul hozzá a következő mondatban az officialitás érvényesülésének köre: „Büntető ügyekben vagy az egyházi közérdeket, illetve a lelkek üdvét érintő más ügyekben, a per törvényes bevezetése után, a bíró hivatalból is eljárhat, és el is kell járnia.”²⁹⁶

Ez a két elv az esetek legnagyobb részében együttesen van jelen a gyakorlatban.

A 19. századi szentszékek eljárásában főszabály szerint a rendelkezési elv érvényesült, a felek kérelmére indult meg az eljárás, igaz ez a házassági perekre is. Emellett azonban a házassági viszonyok rendezettsége közügynek minősült, ennek megfelelően a tiszti ügyész is kezdeményezhette a per megindítását. Házassági ügyekben ez elég nagy számban fordult elő a hűtlen elhagyás, vagy más néven különválás esetén, ekkor ugyanis közérdek fűződött ahhoz, hogy a különköltözött felek viszonyai tisztázottak legyenek. Ebben az esetben a tiszti ügyész volt a per felperese, a különvált házastársak pedig az alperesek. Amennyiben a peres eljárásból, és az ennek során felhozottakból azt lehetett megállapítani, hogy már nincs remény a békülésre, és arra, hogy a felek helyreállítsák az életközösséget, akkor ágytól és asztaltól elválasztották a feleket, ellenkező esetben pedig az életközösség helyreállítására szólították fel őket.

Hatályos kánonjogunkban ez az eljárás már nem figyelhető meg, megváltoztak a szeparációra vonatkozó törvényi előírások.

2.4. Tárgyalási elv – vizsgálati elv

A tárgyalási elv szerint a felek feladata, hogy a bizonyítékokat (tárgyi bizonyítási eszközöket, okiratokat, meghallgatandó tanúkat) a bíróság elé tárják. Amely bizonyítékot nem hoztak a bíróság tudomására, az nem létezik, a bíróságnak nem áll módjában figyelembe venni, még akkor sem, ha egyéb forrásból tudomást szerzett róla.²⁹⁷

Ezzel szemben a vizsgálati elv szerint a bíróság maga is elrendelheti, hogy bizonyítási eljárást folytassanak le, azaz hivatalból vizsgálódhat az adott ügyben az objektív igazság kiderítése érdekében.

Természetesen ez a két elv adott esetben együtt is jelen lehet egy eljárás folyamán. Ez leggyakrabban akkor valósul meg, amikor bár magánérdekből folyik a per, az objektív igazság kiderítése közérdek, azaz közügy is egyben az adott ügy leghelyesebb tisztázása. Hatályos kódexünk leginkább a személyállapotú perekben engedélyezi a bíróság számára, hogy hivatalból rendeljen el bizonyítást.

Az egyházi törvénykönyvben mindkét elv megjelenik, leggyakrabban egymást kiegészítve, néhol önállóan. Például szolgálhat az együttes jelenlétre a kódex 1533. kánonja, amely így rendelkezik: „A felek, az ügyész és a kötelékvédő benyújthatnak a bírónak kér-

²⁹⁵ CIC 1983. 1452. kán. 1. §. In negotio quod privatorum solummodo interest, iudex procedere potest dumtaxat ad instantiam partis.

²⁹⁶ CIC 1983. 1452. kán. 1. §. Causa autem legitime introducta, iudex procedere potest et debet etiam ex officio in causis poenalibus aliisque, quae publicum Ecclesiae bonum aut animarum salutem respiciunt.

²⁹⁷ BÁNK 1963. 471–472. p.

dőpontokat, hogy azokról a felet megkérdezze.”²⁹⁸ A két elv viszonyát kiválóan példázza az 1600. kánon is.²⁹⁹

A vizsgálati elv érvényesülése kerül előtérbe a kódex több kánonjában is, leginkább olyan esetekben, amelyeknél az igazság minél pontosabb kiderítése, és ezáltal az igazságosság érvényesülése érdekében több vizsgálatra van szükség (például mert teljes bizonyító erejű bizonyíték nem áll rendelkezésre, vagy a felek gondatlansága merül fel).³⁰⁰

Ezen elvek tekintetében számottevő különbséget nem fedezhetünk fel a korábbi gyakorlathoz képest, mind a Corpus idején, mind az első törvénykönyvünk hatályossága alatt a tárgyalási elv uralkodott, a bírónak nem kellett az igazságot hivatalból kutatnia, a felekre bízta a bizonyítási eszközök szolgáltatását, megnevezését.³⁰¹

2.5. Szabad bizonyítás elve – kötött bizonyítás elve

Ezen elvek kapcsán alapvetően azt kell megvizsgálunk, hogy a bíró mennyire, milyen mértékben van kötve a törvényi előírásokhoz a felhozott bizonyítékok megválasztásában és értékelésében.

A szabad bizonyítás elve szerint a bíróság nincs kötve előre, törvényben meghatározott bizonyítási eszközök alkalmazásához, konkrétan előírt bizonyítási módokhoz. Bármilyen bizonyítékot felhasználhat, amelyet alkalmasnak vél a tényállás minél pontosabb és hitelesebb tisztázására. A bizonyítékoknak nincs törvényben szabályozott bizonyító ereje, a bíró jogosult eldönteni, hogy adott esetben, a konkrét perben milyen bizonyítéknak mennyi bizonyító erőt tulajdonít, csakis a saját meggyőződésére alapozva, nem pedig a törvényi előírásokat kötötten alkalmazva.

Ezzel szemben a kötött bizonyítás elvének érvényesülése esetén a bíró mozgástere jóval szűkebb, tevékenysége gyakorlatilag arra korlátozódik, hogy számba vegye a bizonyítékokat, és törvényileg szabályozott bizonyító erejük alapján hozza meg ítéletét. Tehát ebben az esetben törvény írja elő mind a felhozható és felhasználható bizonyítékok körét, mind azok bizonyító erejét, amely így a bíró mérlegelési lehetőségeit minimalizálja.

Természetesen a gyakorlatban sosem vegytisztán jelenik meg egyik vagy másik elv, hanem a bizonyítási rendszerek általában vegyesek. Főszabály a szabad bizonyítási rendszer, amely azonban tartalmaz kötöttségeket. Nincs ez másként a kánoni eljárásjogban sem,

²⁹⁸ CIC 1983. 1533. kán. Partes, promotor iustitiae et defensor vinculi possunt iudici exhibere articulos, super quibus pars interrogetur.

²⁹⁹ CIC 1983. 1600. can. § 1. Post conclusionem in causa iudex potest adhuc eosdem testes vel alios vocare aut alias probationes, quae antea non fuerint petita, disponere tantummodo:

1° in causis, in quibus agitur de solo privato partium bono, si omnes partes consentiant;

2° in ceteris causis, auditis partibus et dummodo gravis exstet ratio itemque quodlibet fraudis vel subornationis periculum removeatur;

3° in omnibus causis, quoties verisimile est, nisi probatio nova admittatur, sententiam iniustam futuram esse propter rationes, de quibus in can. 1645, § 2, nn. 1-3.

§ 2. Potest autem iudex iubere vel admittere ut exhibeatur documentum, quod forte antea sine culpa eius cuius interest, exhiberi non potuit.

³⁰⁰ CIC 1983. 1452. kán. 2. §, 1530. kán., 1679. kán.

³⁰¹ BÁNK 1963. 514. p.

ezt több kánon is kifejezésre juttatja. Az 1527. kán. a következőket mondja: „Felhozható bármiféle bizonyíték, ami az ügy eldöntéséhez hasznosnak tűnik és megengedett.”³⁰²

19. századi kánonjogunkban szintén azt tapasztalhattuk az iratok tanulmányozása alapján, hogy a fentebb kifejtettek voltak az irányadók, tehát ennek tekintetében sem történt érdemi változás hatályos kánonjogunkban (a bizonyítási eljárást bemutató fejezetben erre részletesebben visszatérünk). Az 1917-es törvénykönyv is a szabad bizonyítást tekintette főszabálynak, kimondta, hogy a bírónak a bizonyítékokat a saját ítélete szerint kell mérlegelnie, hacsak a törvény kifejezetten nem intézkedik valamelyik bizonyíték erejéről.³⁰³ Természetesen a bizonyítékok szabad mérlegelése ekkor sem jelenthetett bírói önkényt.³⁰⁴

2.6. A nyilvánosság, a közvetlenség és a szóbeliség-írásbeliség elve

Azért szeretném ezen elveket egy cím alatt tárgyalni, mert szoros kapcsolatot fedezhetünk fel közöttük, a gyakorlatban hol egymást feltételezik, hol kiegészítik, különösen a közvetlenség és a szóbeliség elve áll nagyon szoros viszonyban egymással.

Ezeknél az elveknél figyelhető meg a legnagyobb különbség az állami eljárásjog és a kánonjogi szabályok között.

A kánonjog szerint ugyanis csakis a bíróság döntései voltak nyilvánosak (ez a hatályos jogra is igaz). Az eljárás folyamán nem beszélhetünk a nyilvánosság érvényesüléséről, a legtöbb esetben még a feleket és a bírósági személyzetet is szigorú, többirányú titoktartási kötelezettségek terhelik. (Beszélhetünk a természetes titoktartásról, az esküvel fogadott titoktartásról és a hivatali titokról.)³⁰⁵

A közvetlenség elvének lényegét röviden úgy tudnánk összefoglalni, hogy a bíróság a döntését az általa közvetlenül észlelt tényekre és bizonyítékokra támaszkodva hozhatja meg. Azaz a bíróságnak közvetlenül magának kell meghallgatnia a feleket, a tanúkat és egyéb nyilatkozókat, valamint személyesen kell meggyőződnie az okiratok és egyéb tárgyi bizonyítási eszközök valóságáról, és a perben érvényesülő bizonyítási erejéről.

A kánoni perben alapvetően nem érvényesül a közvetlenség, ugyanis a bizonyítékok beszerzését, a tanúk meghallgatását főszabály szerint az ügyhallgató végzi, nem pedig a perben döntést hozó bíró vagy bírák (ritkán fordul, fordult csak elő, hogy a bíró közvetlenül hallgat ki személyeket, ezt később látni fogjuk). Ennek alkalmazása mellett azt szokták érvként felhozni, hogy így a bíróság tagjai objektívebben tudnak az ügyre reflektálni, nincsenek akár tudat alatt is befolyásolva azáltal, hogy megismerik személyesen a feleket, a tanúkat, akik így bizonyos impulzusokat adhatnak, amelyek nem feltétlenül az objektív igazságosságot engedik érvényre juttatni adott esetben. Természetesen ennek ellenkezője mellett is fel lehet sorakoztatni érveket, mindenesetre hatályos és mindenkor kánonjogunk is ezen eljárás mellett tör lándzsát.

Mint fentebb említettem, a közvetlenség elve szoros kapcsolatban áll a szóbeliséggel. Ugyanis ahol a közvetlenség elve érvényesül, általában ott van terepe a szóbeliségnek, a bírák közvetlenül szóban hallgatják meg ebben az esetben a feleket, a tanúkat, stb.

³⁰² CIC 1983. 1527. kán. 1. §. Probationes cuiuslibet generis, quae ad causam cognoscendam utiles videantur et sint licitae, adduci possunt.

³⁰³ CIC 1983. 1869. kán. 3. §.

³⁰⁴ BÁNK 1963. 549. p.

³⁰⁵ A titoktartásra irányuló kötelezettségeket az 1455. kánon tartalmazza.

Ahol viszont a per írásban zajlik, mint a kánoni per esetén is tapasztalhattuk, ott a közvetlenség elve korlátozva van, a bíróság csak a felek beadványaival, valamint a jegyzőkönyvekkel találkozik.

Tovább vizsgálva ezen elveket megállapítható, hogy a kánoni pert története folyamán végig az írásbeliség jellemezte,³⁰⁶ tehát a kánoni per írásban zajlik.³⁰⁷ Nincs ez másként napjainkban sem, a bíróság érvénytelenség terhe mellett minden eljárási cselekményről köteles dokumentumot készíteni, azaz jegyzőkönyvben rögzíteni. A főszabály alól azonban a törvény kivételt enged, ugyanis szigorú feltételek mellett engedélyezett az ún. szóbeli eljárás. Erre azonban csakis akkor van lehetőség, ha egyes bíró járhat el első fokon az adott ügyben, valamint a felek nem kérik a rendes eljárás lefolytatását. Ennek a célja az eljárás bizonyos fokú gyorsítása, amely szintén fontos érdek. Tehát csekély fajsúlyú ügyekben megengedett lehet a szóbeli eljárás, bizonyos perhatékonsági, pergazdaságossági szempontok érvényre juttatása végett.

2.7. A perhatékonság elve

Ez az elv lényegében egy kettős kötelezettséget ró a bíróságokra: egyrészt, hogy minél gyorsabban fejeződjenek be a perek, azaz hatékony, kellő idejű legyen az igazságszolgáltatás. Azonban ez sohasem mehet az igazságosság, a törvényes, helyes eljárás rovására. A másik kötelezettség pedig abban áll, hogy minél kevesebb költséggel járjon a per a felekre nézve.

Ezeknek a követelményeknek a biztosítása leginkább a perben eljáró bírák kötelezettsége, mivel őket ruházta fel a törvény olyan döntési jogosultságokkal és kötelezettségekkel, amelyekkel hatást gyakorolhatnak ezen elv érvényre juttatására.

Az állami jogban ezen elvek érvényre juttatása az emberi jogok közé tartozik.

A 19. században még nem beszélhetünk arról, hogy ezen elvek maradéktalanul megvalósultak volna, mivel gyakoriak voltak a több évig húzódó perek, bár már akkor is törekedtek a minél gyorsabb befejezésre.³⁰⁸ Ellenben a perköltségek megállapításánál a méltányosság dominált, mindig igyekeztek a felekre nézve a lehető legkisebb anyagi terhet róni.³⁰⁹

Mint láthattuk, vannak olyan alapelvek, amelyek teljes egészében megegyeznek az akkori és a jelenleg hatályos polgári eljárásjogi alapelvekkel, erre példaként hozhatjuk fel a bírói függetlenség követelményét. Azonban van több olyan elv is, amelynél a kánonjog teljesen más rendszert követ, máshogy gondolkodik, mint az állami eljárások jogalkotói. Erre eklatáns példa lehet többek között a szóbeliség és a közvetlenség elve.

Ha korábbi, 19. századi kánonjogi gyakorlatunkat, és a hatályos kánonokat vetjük össze, megfigyelhetjük, hogy bizonyos alapelveknél szinte semmilyen változás, fejlődés nem következett be, ugyanúgy szerves részei voltak az eljárásjognak már a korábbi időkben is, akárcsak ma. Ellenben vannak olyan elvek, mint például a perhatékonság elvének egyes elemei, ahol hatályos kánonjogunk módosításokat hozott be, szigorúbb követelményeket támaszt a bírakkal és a jogalkalmazókkal szemben.

³⁰⁶ BÁNK1963. 415. p.

³⁰⁷ Az írásbeliséget szabályozzák többek között: CIC 1983. 1437. kán., 1567. kán.

³⁰⁸ Akárcsak a monográfia ötödik fejezetében vizsgált, házasság érvénytelenségének kimondását célzó per is.

³⁰⁹ Pl.: SzfvPL 1856/40/5., 1857/50/12.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

3. A bíráskodásban részt vevő személyek

Az 1917-es kódex hatályba lépése előtti időszakban a szentszékeken a tisztségek nem voltak egymástól élesen elválasztva, ugyanazok az egyházi személyek az egyik ülésen tiszti ügyészként, a másikon szegények ügyvédjeként vagy ülnökként vettek részt. Ennek a gyakorlatnak a továbbélése felfedezhető hatályos kódexünk egyik rendelkezésében is, amely így szól: „Ugyanaz a személy lehet ügyész és kötelékvédő is, de nem ugyanabban az ügyben.”³¹⁰ Ennek a rendelkezésnek tehát egyértelműen jogtörténeti előzményei vannak.

Hatályos kódexünk a bírósági helynökkel, a bíróval, a kötelékvédővel és az ügyésszel kapcsolatban egy nagyon jelentős újítást vezetett be. Előírja ugyanis, hogy mindegyiküknek kánonjogi doktorátussal vagy legalább licenciátussal kell rendelkezniük.³¹¹ A régi kódex még kevésbé szigorú feltételeket támasztott velük szemben: a bírók esetén elegendő feltétel volt, hogy a kánonjogban jártas legyen, a többi tisztség esetén pedig úgy szólt a szabály, hogy kánonjogi doktor vagy legalább a kánonjogban egyébként jártas legyen az illető.³¹² Ehhez a megszorításhoz számos ellenvélemény ellenére azért ragaszkodott a törvényhozó, mert a bírósági személyzet képzetlensége több helyen visszaéléseket okozott, különösen Amerikában és Afrikában.³¹³

3.1. A bíró

Érdemes megvizsgálni a bíráskodásban részt vevő személyeket, közülük is kiemelten a bíró személyét, valamint a bírói kollégiumot, mivel házassági köteléki perekben a társas bíráskodás törvényi kötelezettség mind a hatályos törvényünk szerint, mint a korábbi idők kánonjai szerint.

A veszprémi szentszéken 5-9 szentszéki bíró tevékenykedett a Corpus időszakában, Székesfehérváron viszont több bíró vett részt, tehát ez szentszékenként a saját gyakorlattól, „szokásjogtól” függött.³¹⁴

Az 1917-es kódex hatályba lépését megelőzően az egyes szentszéki bírácoknak, akik a bírói kollégium tagjai voltak, nem volt külön feladatkörük, ebből kifolyólag elnevezésük sem. Teljesen esetleges volt, hogy melyik bíró milyen mélyégben foglalkozott az adott ügyel. Ebben a tekintetben is változást hozott a kódex, amely egyrészt bevezette a zsinati bíró elnevezést a bíró hivatalának elnevezésére, másrészt pontosította az egyes bírók szerepét a perben.³¹⁵ 1917 után már minden ügy egy zsinati bíró kezébe került, akit előadóbírónak neveztek, ő tartotta végig a kezében a szálakat, az ő feladata volt az ügy előadása a szentszék előtt, javaslatot tett az ítéletre, és ez alapján szavazott a többi szentszéki tag, nevezetesen a másik zsinati bíró, akit szavazó bírónak neveztek, valamint az elnök.

³¹⁰ CIC 1983. 1436. kán. 1. §. Eadem persona, non autem in eadem causa, officium promotoris iustitiae et defensoris vinculi gerere potest.

³¹¹ CIC 1983. 1420. kán. 4. §, 1421. kán. 3. §, 1435. kán.

³¹² CIC 1917. 1673. kán. 4. §, 1474. kán. 1. §, 1589. kán. 1. §.

³¹³ ERDŐ 1985. 9. p.

³¹⁴ Székesfehérváron a bírók száma változó képet mutatott, nem volt egy kötelezően előírt, fix keret, 20-30 körül mozgott a számuk.

³¹⁵ ERDŐ 1985. 9–10. p. A zsinati bíró elnevezés onnan eredt, hogy a Kódex előírta, hogy tízévenként egyházmegyeyi zsinatot kell tartani, és a bírókat ott kellett megválasztani.

Az egy-egy egyházmegyében kinevezhető egyházmegyei bírók számának felső határát a kódex 12-ben határozta meg.³¹⁶

A hatályos CIC egyértelműen ezeken az 1917-es alapokon fejlődött tovább, bár a zsinati bíró elnevezés már nem található meg a kódex szövegében, azonban az előadóbíró tisztsége külön cím alatt szerepel, meghatározva törvényi szinten is a feladatkörét, amely feladatkör megegyezik a korábban kialakult gyakorlattal: „A társas bíróság elnökének az illető testület bírái közül ki kell jelölnie egyet előadóbírónak vagy jelentéstevőnek; ennek kell a bírói tanácsban jelentést tennie az ügyről, neki kell írásba foglalnia az ítéleteket is. Személyét az elnök megfelelő okból mással válthatja fel.”³¹⁷ Újítás továbbá, hogy a hatályos egyházi törvénykönyv már nem határozza meg az egy egyházmegyében kinevezhető bírák számát.

Jelentős újítása 1983-as kódexünknek a bírók tekintetében az a törvényi rendelkezés, amely megengedi, hogy világi személyek is bíróként szerepelhessenek a társas bíróságok tagjaként.³¹⁸ Ez a Corpus idején, sőt még az 1917-es kódex hatályossága alatt is elképzelhetetlen lett volna, tehát ezt hatalmas lépésnek tekinthetjük. (Bár a középkorban Európa bizonyos részein volt rá példa, hogy laikusok is részt vettek a szentszéki bíraskodásban.)

3.2. A házasságvédő (kötelékvédő) és a tiszti ügyész

Minden püspök köteles volt egyházmegyéjében már a 19. század folyamán is a szentszéki ügyésszel egyforma képesítésű, azaz kánonjogi doktorátussal, vagy a kánonjogban egyébként jártassággal rendelkező házasságvédőt kinevezni, akit mind a köteléki, mind a végre nem hajtott házasság felbontása iránti perben minden egyes bírói cselekményhez meg kellett idézni. A házasságvédő intézménye, a *defensor vinculi* a kánonjogban XIV. Benedek pápa 1741. szeptember 3-i, *Dei miseratione* kezdetű constitutioja nyomán jelent meg. Az volt a feladata, hogy mind a szeparációs, mind az érvénytelenség kimondását célzó perekben védje a köteléket. Továbbá a házasságvédő felügyelt a házasságból származó kiskorú gyermekek érdekeire, valamint az anyagi és az eljárásjog szabályainak megtartására.³¹⁹ Ezen kívül a fentebb említett constitutio azt is a házasságvédő feladatává tette, hogy kötelezően fellebbezzon a házasság érvénytelenségét kimondó ítélet ellen. E rendelkezést megtartotta az első egyházi törvénykönyv 1986. kánonja is, viszont a hatályos kódex más irányt vett: nem a házasságvédő fellebbezését követelte meg, hanem a másodfokra hivatalból történő felterjesztést írta elő. Ezen módosított a 2015-ben kiadott, *Mitis Iudex* kezdetű motu proprio, amely eltörölte a két egybehangzó ítélet megkövetelését érvénytelenség kimondása esetén, így ha nem fellebbez senki, már az elsőfokú ítélet végrehajtható.³²⁰

A házasságvédő az eljárás kezdete előtt a szentszéki elnök, illetőleg a vizsgálóbíró „kezébe” esküt tett, hogy mindent meg fog tenni a házasság érvényben tartása érdekében. Éppen ezért köteles volt jelen lenni a felek, a tanúk és a szakértők kihallgatásánál, ő

³¹⁶ CIC 1917. 1574. kán. 1. §.

³¹⁷ CIC 1983. 1429. kán. Tribunalis collegialis praeses debet unum ex iudicibus collegii ponentem seu relatores designare, qui in coetu iudicum de causa referat et sententias in scriptis redigat; in ipsius locum idem praeses alium ex iusta causa substituere potest.

³¹⁸ CIC 1983. 1421. kán. 2. §. Episcoporum conferentia permittere potest ut etiam laici iudices constituentur, e quibus, suadente necessitate, unus assumi potest ad collegium efformandum.

³¹⁹ HERGER 2006. 185–186. p.

³²⁰ ERDŐ 2016. 35–36. p.

szerkesztette a hozzájuk intézendő kérdéseket, amelyeket zárt borítékban adott át az ügy bírójának, aki azt csak a kihallgatáskor nyitotta fel.³²¹

Ha a szentszék úgy határozott, hogy a házasságot érvénytelennek nyilvánítja, vagy ágytól és asztaltól véglegesen elválasztja a feleket, a házasságvédőnek ezt minden esetben véleményeznie kellett.³²²

Hatályos kódexünk a kötelékvédő feladatában, szerepkörében elég jelentős változtatást hozott, nevezetesen azt, hogy ezentúl nem neki kell összeállítania a tanúkhöz és a felekhez intézendő kérdőpontok jegyzékét, hanem annak, aki az adott személy kihallgatását kéri. Ez legtöbb esetben a felperest jelenti, aki általában nem személy szerint állítja össze a kérdéseket, hanem az ügyvédjére bízta ezt a feladatot, tehát a továbbiakban lényegében az ügyvédek szerkesztik a kérdőpontokat. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a kötelékvédőnek megszűnt a kérdésfeltevési joga, a továbbiakban is javasolhat kérdéseket a bírónak.³²³

Egyebekben a kötelékvédő feladatát meglehetősen tömören összegzi hatályos kódexünk: „(...) proponendi et exponendi omnia quae rationabiliter adduci possint adversus nullitatem.”³²⁴ Ki kell emelni azonban, hogy a semmisségi perekben nagyon jelentős szerep hárul rá, ő az egyetlen ugyanis, aki a köteléket védi. Ennek fontosságát már XII. Piusz pápa is kellően hangsúlyozta 1444. október 2-ai beszédében³²⁵, valamint II. János Pál pápa is beszélt kiemelt jelentőségéről 1988-ban a Római Rotán elhangzott beszédében.³²⁶ A megfelelő kötelékvédelem hiánya ugyanis megnehezíti a bíró munkáját, mintegy eltorzítja a pert, mert a felperes kereseti kérelmével szemben, amely az érvénytelenség megállapítása érdekében hoz fel érveket, senki nem érvel az érvényesség mellett.³²⁷ Ezt a szerepet tölti be a kötelékvédő hatályos jogunkban, és gyakorlatilag egész kánonjog-történetünk folyamán.

Minden püspöknek ki kellett nevezni szentszéki ügyészt is az egyházmegyéjében, akinek a természeténél fogva nyilvános vagy a neki mások által jelentett akadály alapján a házasság érvényét hivatalból meg kellett támadnia. Az ügyész, amennyiben részt vett a perben, fellebbezhetett, ha úgy tartotta, hogy az ítélet veszélyt jelent a közérdek számára, de nem támadhatta meg a házasság semmisségét megállapító ítéletet, mert a kötelék védelmének feladata a házasságvédőre tartozott.³²⁸

Hatályos egyházjogunk a következőképpen rendelkezik az ügyészről: „Az olyan egyházi peres ügyek számára, ahol a közérdek veszélybe kerülhet, valamint a büntető ügyek számára nevezzenek ki az egyházmegyében ügyészt, aki hivatalból köteles védelmezni a közérdeket.”³²⁹ Az ügyésznek a püspök utasításai szerint kell eljárnia hivatalának gyakorlása során.³³⁰ Tehát az ügyész minden büntetőügyben szerepet kap, ő készíti el a vádiratot, egyéb perekben pedig a közjó érdekében tevékenykedik. Bizonyos esetekben házassági

³²¹ HUSZÁR 1928. 92. p.

³²² RADA 1918. 133. p.

³²³ CIC 1983. 1533. kán.

³²⁴ CIC 1983. 1432. kán. – Az olyan ügyek számára, ahol az egyházi rend kiszolgáltatásának semmisségéről vagy a házasság semmisségéről, illetve felbontásáról van szó, nevezzenek ki az egyházmegyében kötelékvédőt, aki hivatalból köteles előterjeszteni és kifejteni mindazt, amit a semmisség vagy a felbontás ellen ésszerűen fel lehet hozni.

³²⁵ Allocuzione alla S. Romana Rota (2 oct. 1444), AAS 36 (1444) 282–190. p.

³²⁶ Allocuzione alla Rota Romana (25 ian. 1988), AAS 80 (1988) 1178–1185. p.

³²⁷ HÁRSFAI 2012. 115–117. p.

³²⁸ GROCHOLEWSKI 2000. 79. p.

³²⁹ CIC 1983. 1430. kán. Ad causas contentiosas, in quibus bonum publicum in discrimen vocari potest, et ad causas poenales constitutur in dioecesi promotor iustitiae, qui officio tenetur providendi bono publico.

³³⁰ Részletesebben vö.: WIRTH 1980. 966–967. p.

perekben is felléphet, keresetet is beadhat, ilyenkor azonban félként vesz részt a perben.³³¹ Kánonjog-történetünkben erre tökéletes példa az önkéntes elválás esete, amelyet egy későbbi fejezetben külön tárgyalni fogunk.

3.3. *A szentszéki biztos, valamint az ügyhallgató (auditor)*

A szentszéki vagy más néven meghallgató biztos intézményének alkalmazása bevett gyakorlat volt a veszprémi szentszéken. Ez amolyan kiküldött bírói jogkörrel felruházott „bizottságnak” tekinthető. Ha valamelyik fél kérelmezte (szegénység, betegség vagy egyéb okból), hogy meghallgató biztost rendeljen ki a szentszék, erre volt lehetőség. Ha peres ügyben kellett eljárni, akkor két bírót, ha békéltetésről volt szó, akkor két körzethez tartozó plébánost, illetve esperest küldött ki a szentszék meghallgató biztosként.³³²

Ez, és ehhez hasonló jogintézmény az általam vizsgált időszakban mindvégig megfigyelhető volt a szentszékek gyakorlatában. 1894 előtt hívták szentszéki biztosnak, feladata a felek és a tanúk vallomásainak felvétele volt.

1917/18 után is megmaradt ez a jogintézmény, azonban akkor már bizottság néven egy jegyzőkönyvvezetővel kiegészülve, és kezdett állandósulni a bizottság tagjainak megnevezése is: mindig a bizottság tagja volt egy házassági bíró (néhol vizsgálóbíró elnevezéssel), egy házassági kötelékvédő és egy házassági jegyzőkönyvvezető. A hivatalos megnevezések ellenére ők már kizárólag helybeli egyházi személyek voltak (ellentétben a korábbi gyakorlattal, amikor szentszéki tagokat is kiküldtek), nem hivatásos szentszéki tagok.³³³

Ez a tisztség, legalábbis a biztos, bizottság intézménye nem szerepel hatályos kódexünkben, ellenben az ügyhallgató személyében némi rokon vonásokat, továbbélést felfedezhetünk, mivel az ügyhallgató feladata lett mindazok elvégzése, amely korábban a biztos, a bizottság hatáskörébe tartozott.

1983-as kódexünk a következőképpen rendelkezik az ügyhallgatóról és feladatköréről:

„A bíró vagy a társas bíróság elnöke ügyhallgatót jelölhet ki az ügy kivizsgálásának elvégzésére. Az ügyhallgató választható a bíróság bírái közül vagy azok közül a személyek közül, akiket a püspök erre a feladatra kijelölt.

Az ügyhallgatónak csak az a feladata, hogy a bíró megbízásának megfelelően összegyűjtse a bizonyítékokat és átadja őket a bírónak; ennek során azonban, hacsak a bírótól kapott megbízatása másként nem szól, eldöntheti, hogy hogyan és milyen bizonyítékokat gyűjtsön össze, ha erről támad vita tisztségének gyakorlása közben.”³³⁴

³³¹ HÁRSFAI 2008. 26. p.

³³² Pl.: VÉL 67/1883., 28/1882., 37/1913.: Két biztos és egy házasságvédő kiküldetik, 51/1913: békéltetés plébános és esperes által.

³³³ Pl.: VÉL 136/1920., 5/1922.

³³⁴ CIC 1983, 1428. kán. 1., 3. §. Iudex vel tribunalis collegialis praeses possunt auditorem designare ad causae instructionem peragendam, eum seligentes aut ex tribunalis iudicibus aut ex personis ab Episcopo ad hoc munus approbatis.

Auditoris est, secundum iudicis mandatum, probationes tantum colligere easque collectas iudici tradere; potest autem, nisi iudicis mandatum obstet, interim decidere quae et quomodo probationes colligendae sint, si forte de hac re quaestio oriatur, dum ipse munus suum exercet.

Láthatjuk tehát, hogy hatályos jogunk szerint az ügyhallgató végzi el – többek között – azokat a feladatokat, amelyek korábban a biztosok feladatkörébe tartoztak. A magyarországi szentszéki házassági perekben általában nem állandó megbízással rendelkező ügyhallgatókat alkalmaznak, hanem a konkrét esetre kapják megbízatásukat. Kiemelt jelentősége van azonban, hogy az ügyhallgató kellő kánonjogi jártassággal rendelkezzen legalább a házasságjog tekintetében.³³⁵ Az ügyhallgató munkája tehát a per első szakaszában zajlik, és amint a CIC rendelkezéseiből egyértelműen kiviláglik, viszonylag szabad keze van a bizonyítékok összegyűjtésében, ő maga dönti el, hogy milyen bizonyítékokat kíván felkutatni, és azokat milyen módon, hacsak a megbízatása ettől eltérően nem rendelkezik.³³⁶

4. Illetékességi kérdések, megkeresés

Az illetékességet két aspektusból vizsgáljuk. Kánonjog-történetünkben elsődlegesen a felek vallása határozta meg az illetékességet, és csak másodsorban és eshetőlegesen – ha a házasság felek vallása nem különbözött – kellett az egyéb tényezőket sorra venni.

A vallási aspektust tekintve a házasságok ügyében az a szentszék volt illetékes, ahol a katolikus vallású fél lakott. Ez szükséges és elégséges volt az illetékesség megállapításához: „H.-R. Franciska r. k. balatonfőkajári lakos férje, báró B. Károly ev. ref. jelenleg bécsi lakos ellen benyújtott keresetének tekintetében, a római S. Congregatio Inquisitionis 1892. évi június hó 30-án hozott határozatára, mely szerint a vegyes házasságok ügyében a házasság felek azon püspök alá tartoznak, kinek egyházmegyéjében a katolikus fél lakással bír, magát illetékesnek mondván ki.”³³⁷

Az 1917-es kódex hatályba lépése előtt az eljárást az előtt a szentszék előtt kellett megindítani (ha mindkét fél katolikus volt), ahol az alperes domiciliuma volt. A keresetlevelet benyújtó félnek kellett igazolnia, hogy az alperes valóban az érintett egyházmegye területén lakik. Ezt mindig nagyon komoly vizsgálat alá vette a szentszék, és amennyiben nem látta minden kétséget kizáróan bizonyítottanak, hogy az alperesnek a szentszék illetékességi területén van a tényleges lakóhelye, akkor a keresetet végzéssel elutasította. Erre jó példa T. Henrikné esete, aki férje domiciliumát a község által kiállított bizonyítvánnyal kívánta igazolni, amely szerint ura ott helyben községi lakos, a községben földbirtoka van és adózó polgár. Mindez azonban a kánonjog értelmében vett lakás, domicilium fogalmát nem elégítette ki a római sz. kongregáció 1864. évi augusztus 25-én kelt határozata alapján. Ugyanis valamely község lakosai közé való felvétel egyedül a domiciliumot nem állapította meg. Ehhez szükséges volt, hogy az illető lakóhelyén kizárólagosan, vagy legalább az év nagyobb részében mint otthonában tartózkodjon, amennyiben pedig lakóhelyet változtatott, új lakóhelyén legalább egy hónapi folytonos tartózkodása alatt kétségtelen jelét adja azon szándékának, hogy ott kíván letelepedni. A szentszék szerint ez jelen esetben nem volt meg, mivel bár több mint egy hónapja ott lakott az alperes, azonban az általa birtokolt földterület nagysága nem biztosította számára a megélhetést, letelepedést, ráadásul az

³³⁵ Részletesen vö. LEFKÁNYI 2013. 107–109. p.

³³⁶ HÁRSFAI 2008. 26. p.

³³⁷ VÉL 2/1914.

építkezés is függőben volt, ezekre tekintettel a szentszék nem látta megállapíthatónak a saját illetékességét.³³⁸

1917-18 után a szentszék kivétel nélkül a kódexre hivatkozott, nevezetesen annak 1964. kánonjára, amely két illetékességi címet ismert: a házassági perekben illetékes bíró annak a helynek a bírója, ahol a házasság kötött, vagy ahol az alperes lakóhelye van.³³⁹

Hatályos kódexünk is megtartotta ezeket, valamint két új esettel bővült. A következőképpen fogalmazta meg ezeket a törvényhozó:

„Az Apostoli Szentszéknek nem fenntartott házassági semmisségi ügyekben illetékes: 1. a házasságkötés helyének bírósága; 2. az alperes lakóhelyének vagy pótlakóhelyének bírósága; 3. a felperes lakóhelyének bírósága, ha mindkét fél ugyanannak a püspöki konferenciának a területén lakik, és az alperes lakóhelyének bírósági helynöke az alperes meghallgatása után beleegyezését adja; 4. annak a helynek a bírósága, ahol a bizonyítékok többségét ténylegesen össze kell gyűjteni, feltéve, hogy az alperes lakóhelyének bírósági helynöke hozzájárulását adja; ez a helynök előbb kérdezze meg az alperest, hogy nincs-e kifogása ellene.”³⁴⁰

A házasságkötés helyét elsődleges hatásköri címnek is tekintik többen, ennek ellenére versengő viszonyban van a többivel. A korábbi időkben, mint bemutattam fentebb, ez nem így volt, ellenben annak a szellemiségnek a továbbélése megfigyelhető a két új hatásköri címnél, hogy az alperes lakóhelye fontos szempont. Nevezetesen abban, hogy a felperes lakóhelye szerinti (amelyet egyébként eddig csakis az Egyesült Államoknak kiadott külön eljárásjogi szabályok tettek lehetővé),³⁴¹ valamint a bizonyítékok többsége fellelhetőségének helye szerinti bíróság egyaránt csakis akkor járhat el, ha előtte az alperes официálisa az alperes meghallgatása után hozzájárulását adta. (Nem pedig a házasságkötés helyének официálisi hozzájárulása szükséges ehhez.)³⁴²

A szentszékek közötti megkeresés teljesen bevett gyakorlat volt, amennyiben olyan tanú vallomásának felvételére volt szükség, akinek a lakóhelye egy másik egyházmegyében volt. Ebben az esetben az eljárást folytató szentszék megkereste az illetékes szentszéket,

---

³³⁸ VÉL 21/1914.

³³⁹ Pl.: VÉL 38/1922., CIC 1917. 1964. can. – In aliis causis matrimonialibus iudex competens est iudex loci in quo matrimonium celebratum est aut in quo pars conventa vel, si una sit acatholica, pars catholica domicilium vel quasi-domicilium habet.

³⁴⁰ CIC 1983. 1673. kán. In causis de matrimonii nullitate, quae non sint Sedi Apostolicae reservatae, competentia sunt: 1° tribunal loci in quo matrimonium celebratum est; 2° tribunal loci in quo pars conventa domicilium vel quasi-domicilium habet; 3° tribunal loci in quo pars actrix domicilium habet, dummodo utraque pars in territorio eiusdem Episcoporum conferentiae degat et Vicarius iudicialis domicilii partis conventae, ipsa audita, consentiat; 4° tribunal loci in quo de facto colligendae sunt pleraeque probationes, dummodo accedat consensus Vicarii iudicialis domicilii partis conventae, qui prius ipsam interroget, num quid excipiendum habeat.

³⁴¹ ERDŐ 1985. 7. p.

³⁴² A Mitis Iudex Dominus Iesus kezdetű motu proprio, amelyet Ferenc pápa 2015. augusztus 15-én adott ki, szintén változtatott kicsit a hatályos kódex szabályain. Továbbra is illetékes a házasságkötés helyének bírósága, de egyaránt illetékes bármelyik vagy mindkét fél lakóhelyének vagy pótlakóhelyének bírósága is, továbbá annak a helynek a bírósága, ahol a bizonyítékok többségét ténylegesen össze kell gyűjteni. Ez utóbbi bíróságok előtt isminden további feltétel, engedély vagy beleegyezés nélkül elkezdhető a per. ERDŐ 2016. 40. p.

aki a kérésnek eleget téve szentszéki biztosokat küldött ki a tanú meghallgatására, majd a beérkezett vallomást haladéktalanul továbbította a megkereső szentszéknek.³⁴³

5. Eljárási határidők, az eljárás nyelve

A szentszék eljárására a 19. században nem voltak jellemzők a kötött eljárási határidők. Csak elvétve talákoztam olyan eljárási cselekménnyel, amelynek végrehajtására szigorú határidőt szabtak meg. A kivételek közé tartozott például az iratok kiadása a házasságvédő és a képviselők részére észrevételek megtétele végett, továbbá a peres felek által a meghallgatni kért tanúk megjelölése pontos laccímükkel, ugyanis ezekre kivétel nélkül 15 napot határozott meg a szentszék.³⁴⁴

Annak tekintetében sem volt semmilyen következetes gyakorlat, hogy egy pert mennyi idő alatt köteles befejezni a szentszék, az elválasztás jogcímétől, a perben érintett személyek számától és az ügy bonyolultságától függött, hogy mennyi idő múlva született meg a jogerős ítélet. Nagy általánosságban elmondható, hogy az esetek többségében az eljárás 1-2 év alatt fejeződött be, de kirívó esetekben előfordult az 5-6, sőt a 8 éven át húzódó per is.³⁴⁵

Érdekesség, hogy volt eset, amelynek során a szentszék az eljárás hosszúsága tekintetében még tanácsot is adott a keresetlevelet benyújtó félnek: M. Juli ösküi lakos keresetlevelében P. Sándorral 1919-ben kötött házasságának *ex capite vis et metus* érvénytelenítését kérte, mire a szentszék a plébánosnak a következő utasítást adta: „tekintettel arra, hogy a keresetlevél kimerítően állítja be a matrimonium ratum sed non consummatum fennforgását, felhivatik, figyelmeztesse M. Julit, hogy keresetét ez alapon is benyújthatja, mely esetben az eljárás gyorsabb.”³⁴⁶

Olyanra is volt precedens, hogy az alperes másodszori idézésre sem jelent meg, erre válaszul a szentszék felhívta, hogy nevezzen meg egy olyan időpontot, ami neki megfelelő a vallomástételre (tehát gyakorlatilag a szentszék igazodott az alpereshez). Az alperes ezt meg is tette, így sikerült beszerezni a vallomását, tehát az egyház nagyon rugalmasan kezelte ezeket a helyzeteket.³⁴⁷ Meg kell jegyezni, hogy akkor tartottak szentszéki ülést egyéb esetekben is, amikor szükség volt rá.

Áttérve a hatályos szabályozásra, az eljárás hosszára vonatkozóan előjáróban meg kell különböztetnünk kétféle időtartamot. Az egyik fontos időtartam magára az egész perre vonatkozik, a másik pedig az egyes eljárási cselekményekre.³⁴⁸

Az eljárási határidőkhöz való viszonyulás tekintetében, mint a fejezet bevezetőjében említettem, fontos szempont lett hatályos kódexünk megalkotásakor, hogy az eljárást, amennyire lehetséges, gyorsítsák. Ennek megfelelően a bíró törvényi kötelezettsége lett ügyelni arra, hogy a per a hosszabbítások miatt ne hogy túlságosan elhúzódjon: „Caveat tamen iudex ne nimis diuturna lis fiat ex prorogatione.”³⁴⁹ Továbbá előírták, hogy amennyiben fél éven át nem végeznek semmilyen perbeli cselekményt, a per megszűnik, vala-

³⁴³ VÉL Szentszéki jegyzőkönyv, 1911–1925.

³⁴⁴ Pl.: VÉL 54/1912.

³⁴⁵ Pl.: VÉL 41/1920.

³⁴⁶ VÉL 81/1921.

³⁴⁷ VÉL 19/1920.

³⁴⁸ HÁRSFAI 2006. 134–135. p.

³⁴⁹ CIC 1983. 1465. kán. 3. §.

mint további fontos pergyorsító előírás annak kikötése a törvényhozó részéről, hogy első fokon a perek ne húzódnak egy évnél hosszabb ideig, másodfokon pedig 6 hónapban maximálta ugyanezt.

Ezen túlmenően a hatályos egyházi törvénykönyvünk ritkán szab meg az egyes eljárási cselekményekre konkrét határidőket, megmaradt tehát az a szemlélet, hogy elsősorban a bíró, a bíróság – akár a felek meghallgatása által az ő szempontjaikat is figyelembe véve – szabad belátására bízta, hogy ésszerűen megállapítsa, mennyi idő szükséges az egyes cselekmények végrehajtásához, amelyet akár további engedményként meg is hosszabbíthatnak, vagy a felek beleegyezésével megrövidíthetnek.³⁵⁰ Egyébként a határidő csökkentés fogalmát az 1917-es kódexünk még nem használta.³⁵¹ Továbbá a hatályos törvénykönyv a bíró kötelességévé teszi, hogy maga állapítson meg határidőt azokra a perbeli cselekményekre, amelyeknél a jog nem szabja azt meg: „Ubi lex terminos haud statuat ad actus processuales peragendos, iudex illos praefinire debet, habita ratione naturae uniuscuiusque actus”.³⁵² Tehát a határidők efféle rugalmas kezelése nem előzmények nélküli, és amennyiben a bíró helyesen kiküszöböli az elhúzódas veszélyét, mindenképpen egy rugalmas és ésszerű eljárási szabályozásnak tekinthető.

Az eljárás nyelve a magyar volt a 19. század második felétől, a kereset elutasításához vezetett, ha a felperes más nyelven nyújtotta be a keresetlevelet. Pl. L. Mária novogradiskai r. k. lakos horvát nyelven írt keresetlevelét elutasították, mert „magyar szentszék csak magyar nyelvű kereset alapján jár el”.³⁵³

Természetesen amennyiben olyan felsőbb bírósághoz került az ügy, amely az iratok nyelvét – azaz jelen esetben a magyart – nem ismerte, akkor latinra kellett lefordítani a perben keletkezett iratokat mind az 1917-es kódex előtt, mind az után.³⁵⁴ Később pedig azoknál az iratoknál, amelyeket az Apostoli Szentszék valamelyik bíróságához terjesztettek fel, a latin, az olasz vagy pedig a francia nyelv használatát írták elő.³⁵⁵

Hatályos kódexünk a következőképpen rendelkezik erről: „Ha az iratok a felsőbb bíróság számára ismeretlen nyelven keletkeztek, le kell fordítani őket egy a felsőbb bíróság számára ismert másik nyelvre, megfelelő óvintézkedések alkalmazásával, hogy a fordítás hűsége biztos legyen.”³⁵⁶ A kódex hatályba lépése után a latin nyelv elsőbbsége megszűnt, inkább az vált szokássá, hogy olasz nyelvre fordítják le a felterjesztendő iratokat.³⁵⁷

6. A felek jelenléte a tárgyaláson

A mai világi eljárásjogi szabályoknál a felekre nézve lényegesen kedvezőbb – bár kétségkívül az eljárás elhúzására lehetőséget teremtő – gyakorlat uralkodott az általam vizsgált időszakban az egyházi törvénykezésben.

---

³⁵⁰ CIC 1983. 1465. kán 1–2. §.

³⁵¹ Vö.: HÁRSFAI 2006. 134. p.

³⁵² CIC 1983. 1466. kán.

³⁵³ VÉL 3/1913.

³⁵⁴ ERDŐ 1985. 14. p.

³⁵⁵ S. C. Sacr., Normae, 1936. aug. 15., Art. 105, 2. §: AAS 28 (1936) 335. p.

³⁵⁶ CIC 1983. 1474. kán. 2. §: Si acta exarata fuerint lingua tribunali superiori ignota, transferantur in aliam eadem tribunali cognitam, cautelis adhibitis, ut de fideli translatione constet.

³⁵⁷ ERDŐ 1985. 14. p.

Abban az esetben, ha mindkét fél negligálta a tárgyalást, teljesen egységes gyakorlat alakult ki a szentszékeken. Amennyiben egyik fél sem jelent meg a tárgyaláson, akkor ez nem vonta maga után a per megszüntetését, ugyanis a szentszék újra idézte őket „ügydöntően”, és ha onnan is távol maradtak, akkor „ügyüket a szentszék félre teszi, illetve a távolmaradt fél meghallgatása nélkül fog eljárni.”³⁵⁸

Ez a gondolat visz át egy másik problémához, nevezetesen ahhoz, hogy ha a felperes nem jelent meg a tárgyaláson, egymásnak ellentmondó végzések születtek (még ugyanabban az évben is). Egy 1922-ből származó jogesetben a felperes nem jelent meg másodszori idézésre sem, erre válaszul a szentszék „elmakacsolta” őt, azaz távollétében hozta meg az ítéletet, figyelembe véve a tényt, hogy nem volt hajlandó megjelenni. Ez még nem jelentette azt, hogy számára kedvezőtlen ítélet fog születni, több esetben a keresetének így is helyt adtak.³⁵⁹ A fentebbi – 1914-ből való – idézet is ezt a variációt erősíti, mert csak távolmaradt felet említett. Ezzel szemben egy másik esetben, szintén 1922-ben más tartalmú végzés született: a felperest harmadszor is megidézték azzal, hogy az ő megjelenése nélkül a per nem kezdhető meg.³⁶⁰ Ez többször előfordult az általam vizsgált időszakban, még jóval korábban – 1880-ban – is elutasították a felperes keresetét, mikor nem jelent meg a szentszék előtt.³⁶¹ Ebből is látható, hogy ebben a kérdésben nem volt egységes a gyakorlat a veszprémi szentszékeken sem az 1917-es CIC előtt, sem a hatályba lépése után.

E tény abból fakadhatott, hogy nehéz volt a kánonjogi jogszabályok szövevényében az eligazodás. Ez abból is kitűnik, hogy a kódex megalkotását követően pályázatot írtak ki arra, hogy valaki dolgozza fel az „új” kódex szerinti házasságjogot. Ilyen indítatásból született meg *Sipos István* monográfiája,³⁶² amely hatalmas sikert aratott, négy kiadást ért meg, mert megállapították, hogy az ő könyve nélkül a jogalkalmazás sokkal nehezebb, egyes kérdésekben szinte lehetetlen.³⁶³ Mindez abban az időben jelentkezett, amikor már volt egy mindenre kiterjedő, egységes egyházjogi törvénykönyv. Nem csoda tehát, ha a kódex előtt, amikor még sem törvénykönyv, sem a szabályokat átláthatóan összefoglaló és magyarázó, a gyakorlatot bemutató könyv nem volt, szinte lehetetlen volt az egységes törvénykezés kialakítása.

Az alperes távolmaradása esetén követendő eljárás már sokkal tisztább képet mutatott, ekkor az ő meghallgatása nélkül járt el a szentszék. Ez azonban nem jelentette azt, hogy nem tett meg mindent a vallomása beszerzése végett: bevett szokás volt ismeretlen helyen tartózkodó alperes esetén a „hírlapi közlés útján idézés”, ismert helyen tartózkodó esetén pedig a többszöri idézés, sőt több esetben még a vallomástétel időpontját is megszabhatta az alperes.³⁶⁴

A korábbi időkben azt a felet, aki nem jelent meg a tárgyaláson, makaccsá nyilvánították, amely büntető jellegű intézkedés volt. Ezzel szemben hatályos kódexünkben eltérő rendelkezések vonatkoznak az alperesre és a felperesre. Az alperest a pertől távolmaradottnak nyilvánítják, ami nem tekinthető büntetésnek, csak mintegy „tiszteletlenben tartják”, hogy ő nem kíván részt venni a perben, azonban bármikor dönthet úgy, hogy mégis részt vesz a per folyamatában, sőt az ítéletet is megtámadhatja: „Etsi non comparuerit aut responsum

³⁵⁸ VÉL 25/1914., 26/1911.

³⁵⁹ Pl.: VÉL 16/1922.

³⁶⁰ VÉL 176/1922.

³⁶¹ VÉL 106/1880.

³⁶² SIPOS 1923.

³⁶³ SIPOS–GÁLOS 1960. 13. p.

³⁶⁴ VÉL 28/1914., 19/1920.

non dederit ante causae definitionem, impugnationibus uti potest adversus sententiam; quod si probet se legitimo impedimento fuisse detentam, quod sine sua culpa antea demonstrare non potuerit, querela nullitatis uti potest.”³⁶⁵

Eltérő szabályok érvényesülnek a felperesnél, aki ha először nem jelenik meg, újra meg kell idézni, azonban ha az ismételt idézés is sikertelen, akkor azt vélelmezik, hogy elállt a pertől.³⁶⁶ Mint láthattuk, a legtöbb esetben ezt a logikus és ügyfélbarát eljárást követték a 19. század szentszékei is.

7. A szentszék előtti ügytípusok, a perek száma és nemek szerinti megoszlása

A felek a szentszéktől sokféle okra való hivatkozással kérték a házassági együttélés megszüntetését.³⁶⁷ Mivel 1894 előtt öt olyan év volt, 1879–1883 között, ahol a veszprémi szentszék jegyzőkönyveire is támaszkodhattam – a többi adat a levéltárban található egyéb iratokból származik – így a táblázatokat az öt év adataiból készítettem, amelyek egyébként hüen tükrözik a többi év eseményeit, adatait is.

A pereket, mint említettem, többféle percím alapján indították el. A legtöbben ágytól-asztaltól való elválástást kérelmeztek, 1860 és 1878 között a veszprémi szentszéken csak szeparáció iránti kérelmet találtam. Úgy gondolom, még az emberekben nem tudatosult az 1868. évi XLVIII. és LIII. tc. adta lehetőség. Később már nagyon változatos volt a paletta, szinte minden előfordult, ami a házassági perek kapcsán releváns lehetett, és a szeparációs kérelmek mellett megjelentek az érvénytelenség megállapítását célzó keresetek is. Az alábbi ügytípusok fordultak elő a veszprémi szentszéken a vizsgált időszakban:

- ♦ El nem hált házasság felbontása³⁶⁸
- ♦ Többnejűség (meglepően magas számban)³⁶⁹
- ♦ Kényszer és fenyegetés hatására kötött házasság érvénytelennek nyilvánítása³⁷⁰
- ♦ Tridenti forma betartása nélkül kötött házasság érvényessé kimondása iránt³⁷¹
- ♦ Nősztehetetlenség³⁷²
- ♦ Durva, kegyetlen bánásmód, részegeskedés³⁷³
- ♦ Házasságtörés³⁷⁴
- ♦ Hűtlen elhagyás³⁷⁵
- ♦ Eltartási gondok³⁷⁶

---

³⁶⁵ CIC 1983. 1593. kán. 2. §.

³⁶⁶ CIC 1983. 1594. kán.

³⁶⁷ Pl.: VÉL 2/1869., 3/1862., 74/1865., 40/1870., 1/1881., 13/1879., 6/1884.

³⁶⁸ VÉL 16/1882., 20/1883., 17/1883.

³⁶⁹ VÉL 72/1864., 89/1866., 83/1879., 1/1881.

³⁷⁰ VÉL 5/1864., 83/1866., 72/1864., 111/1865., 118/1864.

³⁷¹ VÉL 117/1878.

³⁷² VÉL 111/1881.

³⁷³ VÉL 76/1864., 8/1881., 20/1881., 106/1882., 135/1882.

³⁷⁴ VÉL 94/1879., 26/1880., 77/1881., 103/1880., 72/1880., 27/1906. A házasságtörés néhány esetben azonban nem bizonyosodott be. Erre jó példa a 4/1904. sz. eset, amelynél a férj egy évig folyamatosan verte, a szőlőben levetkőztette és kikötözte feleségét, hogy ismerje el a házasságtörést. Ő egy év után megtört, és beismerte a verések hatására, de a szentszék eljárása folytán bebizonyosodott, hogy nem történt meg.

³⁷⁵ VÉL 27/1866., 79/1866., 10/1879., 93/1880., 8/1881., 110/1882., 44/1880., 72/1879., 74/1879.

³⁷⁶ VÉL 40/1870.

- ♦ Börtönbüntetésre ítéelés³⁷⁷
- ♦ Megszéplősítés³⁷⁸
- ♦ Eljegyzés megsemmisítése³⁷⁹

Illusztrációként néhány eset kicsit jobban kibontva:

N. Julianna római katolikus felperes és C. József római katolikus udvarnoki lakosok esetében a nő ágytól-asztaltól való elválasztást kért. Indoka: hűtlen elhagyás, részegeskedés, pazar, dologtalan életmód és főleg durva kegyetlenkedés. A szentszéki határozat alapján „ágy- és asztaltól ideiglenesen elválasztatnak, míg Isten szent lelke által megszállva kölcsönös szeretetre nem indíttatnak.”³⁸⁰

O. Kálmán római katolikus keszhelyi lakos felperes és V. Anna római katolikus szintén keszhelyi lakos alperes ágy- és asztaltól végleg elválasztatnak. Melynek indoka: „a nő részéről könnyelmű és pazarló életmód, ledér szerelmeskedés, főleg pedig egészen a nyilvános botrányig üzőt gyakori házasságtörés.”³⁸¹

A fenti ábrából is kitűnik, hogy a perek túlnyomó többsége ágytól-asztaltól elválasztás iránti kérelem volt, és az is nagyon szembetűnő jelenség, hogy ezeknél a kérelmeknél csak kis számban született végleges elválasztás, sokkal jobban preferálta a szentszék az ideiglenes szeparációt.

A veszprémi szentszéken – amint a lentebbi ábra is mutatja – lényegesen több nő, mint férfi kezdeményezte a válást.³⁸² A jegyzőkönyvek alapján ez arra vezethető vissza, hogy a férfiak több esetben italozó életmódot folytattak, és durvábbak, sok esetben kegyetlenkedők voltak. Úgy látszik, hogy ez nem csak helyi jelenség volt, sőt, nem csak országos, mivel a középkori Bajorországban, Regensburgban is ez a legtöbbit hivatkozott ok az ágytól-asztaltól elválasztásra.³⁸³ Érdekes, hogy *Herger Csabáné* 1895 utáni feldolgozásában, Baranya megyében ez a szám éppen a fordítottja a szentszékinek, ugyanis minden évben több volt a férfiak által kezdeményezett perek száma az állami bíróságon.³⁸⁴

A Ht. hatályba lépését követő pár évben drasztikusan lecsökkent a perek száma a veszprémi szentszéken. A kezdeti néhány évben még továbbra is az ágytól és asztaltól elválasztás iránti keresetek domináltak, de már sokkal kisebb számban. Ezen kívül találkoztam el nem hálás címén a köteléket felbontani kérő keresettel, többnejűséggel, erőszak és félelem jogcímén induló perrel is.³⁸⁵

Nem tartozik a legszorosabban a tárgyhoz, de itt kíván helyet magának az a megállapítás, hogy mennyire megszorosodott a válások száma a polgári házasság bevezetésével. A Ht. hatályba lépését megelőző öt évben minden évre átlagosan 1282 válás esett orszá-

³⁷⁷ VÉL 34/1899.

³⁷⁸ VÉL 74/1866., 74/1866.

³⁷⁹ VÉL 73/1881., 102/1881.

³⁸⁰ VÉL 56/1880.

³⁸¹ VÉL 26/1880.

³⁸² A Ht. megszületése előtt, a kánoni házassági jog „uralma” idején válásnak nevezték az ágytól- és asztaltól történő elválasztást, amely alatt nem a mai fogalmaink szerinti kötelék-felbontást értették, mivel a házasság felbonthatatlan volt: csakis az életközösség megszüntetéséről volt szó, a kötelék fennmaradása mellett.

³⁸³ BALOGH 2000. 233. p.

³⁸⁴ HERGER 2006. 190. p.

³⁸⁵ Pl.: VÉL 3/1896., 23/1896., 14/1907., 77/1907.

gos szinten, addig 1903-ra ez a szám megduplázódott, 1912-re pedig kb. hatszorosára emelkedett.³⁸⁶ *Salacz Gábor* is megállapította, hogy komolyan érezte hatását a polgári házasság bevezetése, és az ezzel együtt járó könnyebb válási lehetőség. Az ő kimutatásai szerint a törvény megalkotása előtti időben csak minden 107. házasságra jutott egy válás, azonban ez a szám a törvény hatályba lépése után jelentősen megemelkedett: 1911-ben minden 23. frigy bomlott fel. Egy 1911-es kormányjelentés szerint: „a házassági frigynek elég könnyű, gyors és olcsó felbontása mind erősebben megy át a köztudatba.” Meg kell azonban említeni, hogy ekkor még nem igazán fogadta be azokat a keresztény társadalom, akik elváltak és új házasságot kötöttek. Másrészt arról is készült korabeli statisztika, hogy a katolikusok körében volt a legalacsonyabb a válási hajlandóság, tehát még a katolikus házasságok bizonyultak a legtartósabbnak.³⁸⁷ Bár csekély vigasz volt ez a katolikus egyháznak. Ebből is kitűnik, hogy az egyháznak milyen fontos szerepe volt a családösszetartásban, és méltán emlegetik a korabeli írók, hogy közérdek fűződött a felbonthatatlanság tanához.³⁸⁸

Az 1900-as évek elején a perek száma újra növekedésnek indult, azonban már nem az ágytól-asztaltól elválasztások voltak többségben, sőt, számuk nagyon visszaszorult a többi per viszonylatában. Érdekes tendencia volt megfigyelhető az 1911-es évtől kezdődően, ugyanis hirtelen jelentősen megnövekedett az erőszak és félelem címén érvénytelennek nyilvánítani kért házasságok száma.³⁸⁹ Ennek lehetséges okaira az erőszak és félelem című fejezetben próbálunk rávilágítani.

Általánosságban elmondható a Ht. bevezetését követő időkre, főként az 1910-es évektől kezdve, hogy a házasság érvénytelenségének kimondását célzó keresetek kerültek túlsúlyba az ágytól-asztaltól elválasztás terhére, mivel az el nem hált házasságok felbontása is szép számban képviseltette magát az erőszak és félelem mellett.³⁹⁰

Abban viszont semmi változás nem mutatkozott a Ht. hatályba lépését megelőző időszakhoz képest, hogy továbbra is több nő, mint férfi kezdeményezte az elválasztást, a fenti diagram arányai teljesen helytállóak továbbra is. Ezt alátámasztja az, hogy az erőszak és félelem címén érvénytelennek nyilvánítani kért házasságok számának növekedése kapcsán azt ki lehet jelenteni: a nőkkel szemben alkalmazott kényszer sokkal inkább jellemző volt.

Az 1917-es egyházi törvénykönyv hatályba lépését közvetlenül követő időszakban a Ht. bevezetése utáni mélyponthoz képest tovább emelkedett a perek száma, továbbra is a házasságot érvénytelennek nyilvánító perek domináltak, de ágytól-asztaltól elválasztás iránt is nyújtottak be keresetet.

Feltűnő volt a jegyzőkönyvek tanulmányozásakor, hogy 1922-ben megugrott a veszprémi szentszéken a házassági perek száma. Ez azonban nem csak helyi jelenség volt, hanem országos viszonylatban is tetten érhető, így felkeltette a figyelmét *Sipos Istvánnak*, aki elfogadta erre nézve *Afra Nagy János* elméletét. Szerinte az 1922 és 1925 között felbomló házasságok számának erős növekedése a háború után kötött házasságok megfontolatlan, gazdaságilag, társadalmilag megalapozatlan voltából eredt.³⁹¹

³⁸⁶ SIPOS–GÁLOS 1960. 79. p. 1903-ban felbomlott 2871, 1912-ben pedig 8187 házasság.

³⁸⁷ SALACZ 1974. 101–102. p.

³⁸⁸ SIPOS–GÁLOS 1960. 42. p.

³⁸⁹ 1911-ben négy, 1912-ben öt, 1913-ban és 1914-ben három ilyen ügygel foglalkozott a szentszék, míg a korábbi időkben évekig egy ilyen keresetet sem adtak be, egyedül az 1895-ös év számított kivételnek, amikor két ilyen ügyben született ítélet.

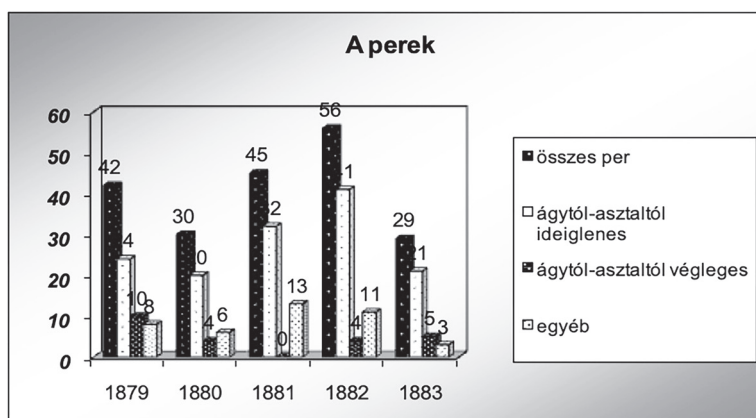
³⁹⁰ PL.: VÉL 6/1912., 19/1911.

³⁹¹ SIPOS–GÁLOS 1960. 80. p.

Mindezen változások ellenére az továbbra is állandó maradt, hogy még mindig a nők maradtak túlsúlyban a keresetek benyújtása tekintetében.

8. A békéltetés intézménye

Azért tartom fontosnak külön fejezetben bemutatni a békéltetést, mert a korábbi időkben nagyon fontos szerepet játszott, mint a peres eljárást megelőző, annak elkerülését célzó jogintézmény. Ezentúl komoly múltjának, és az egyház szellemiségét tökéletesen kifejező természetének, jellegének köszönhetően mai kódexünkben sem hiányozhat, így érdekes a fejlődését, változásait végigkísérnünk.

1. N = 202, saját kutatás

8.1. Az eljárás menete

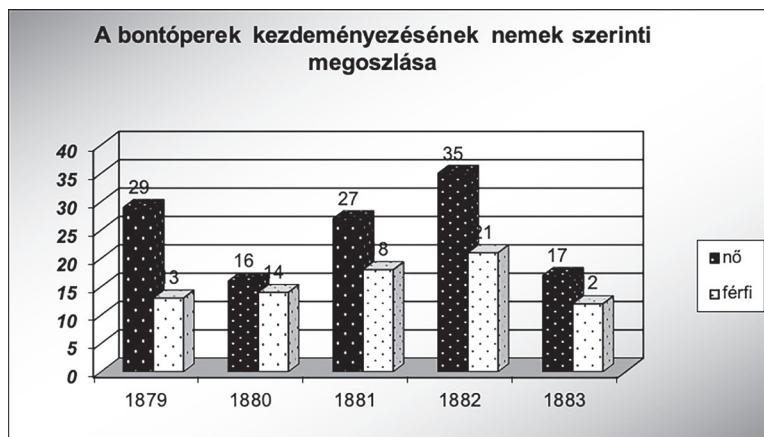
A békéltetést a házaspár illetékes lelkésze előtt kellett először megkísérlni, tehát ott, ahol a felek a válóper megindításakor laktak. Amennyiben különböző helyen éltek, de ugyanaz volt a vallásuk, akkor a gyakorlat szerint elegendő volt bármelyikük lelkésze előtt megkísérlni a békéltetést. Elvileg ezt a házasságvédő eljárást akkor sem lehetett mellőzni, ha az elválás házasságtörés vagy hűtlen elhagyás miatt történt, utóbbi esetben csak a felperesnél volt megkísérlendő a saját lelkésze előtt; ennek ellenére a gyakorlatban előfordult, hogy ha a bíróság semmi esélyt nem látott a békülésre, eltekintett a lelkészi békéltetéstől, és közvetlenül beidézte a feleket.

A békéltetési kísérlet eredményéről a lelkész köteles volt bizonyítványt kiállítani, és a szentszékhez továbbítani, amelyet a peres iratokhoz csatoltak.

A Corpus hatályossága alatti időkben törvénykezési gyakorlatunk szerint a békéltetés egy három lépcsős eljárás volt, amely a következőképpen zajlott. Ha valamelyik házaspár (vagy mindkettő) eldöntötte, hogy már különböző okok miatt nem kívánnak egymással együtt élni, akkor felkeresték a lakóhely szerinti plébánost, és bejelentették szándékukat. Ő rövid idő elteltével (pár nap) magához rendelte a feleket, majd felhívta figyelmüket a hit, a szeretet fontosságára, a házasság megkötésekor fogadott ígéreteikre, a keresztyén

emberhez méltó életvitelre, a gyermekeik iránti felelősségükre és felszólította őket, hogy béküljenek ki. Ha nem mutattak hajlandóságot a békülésre, akkor a plébános által készített kérdőpontok jegyzékében felvett kérdésekre a feleknek külön-külön kellett válaszolni, majd

2. N = 202, saját kutatás

a „szabadon tett” vallomásról a plébános jegyzőkönyvet készített, és ezeket (jegyzőkönyv, kérdőpontok jegyzéke) elküldte a körzeti esperesnek, megkísérelni egy újabb békéltetést. Ha a békéltetés sikerrel járt, a plébános ezt a tényt jelentette a szentszéknek, és ezzel a dolog elintézését nyert. Amennyiben nem volt eredményes a békéltetés, akkor a plébános vagy esperes – a felvett jegyzőkönyv és kérdőpontok jegyzékével együtt – jelentette ezt a tényt a szentszéknek, és kérte az „egyenetlenkedő felek” beidőzését. Ezek után a szentszék beidézte őket személyes meghallgatásra.³⁹²

Több esetben előfordult, hogy a „veszekedő felek” levélben, az illetékes út betartása nélkül, egyenesen a szentszékhez fordultak házassági problémájuk megoldása végett. Ebben az esetben a szentszék vagy visszaküldte a levelet előzetes békéltetés céljából az illetékes plébánoshoz, és „folytonossággal” a kerületi espereshez, vagy megkísérelte a szentszék a békéltetést. Ha a békülésre a leírt adatok alapján nem volt remény (például előfordult olyan eset is, hogy a nőnek más férfitől már öt gyermeke volt, több éve külön éltek), akkor a feleket személyes meghallgatásra közvetlenül a szentszékre idézték. A meghallgatás után döntötte el a bíróság a további lépéseket. Ha a felhozott tény nem képezett bontó okot, azaz egyik percím vizsgálata sem volt indokolt, a bíróság különélési határozat hozatala nélkül, ítéletében elutasította a keresetet, és felszólította a feleket a békülésre, illetve a házasság helyreállítására.³⁹³

A békéltetés célja a házassági kötelék és a felek további együttélésének fenntartása volt. A feleknek – ahogy láttuk – vagy a helyi plébánosnál, vagy a szentszék előtt kellett személyesen megjelenni. Ha a felperes nem jelent meg, a békéltetést nem lehetett megtartani. Veszprémben ennek ellenére a megjelent féllel (az alperessel) a jegyzőkönyvet felvették és félretették abban az esetben, ha nagyon távoli volt a lakóhelye. Ekkor a per szünetelt. Ha az alperes nem jelent meg, a szentszék háromszor megismételte a felszólítást. Ha harmadszorra sem jelent meg, makacssá nyilvánították, az ügyet peres eljárásra utalták, és

³⁹² Pl.: VÉL 60/1879., 6/1882.

³⁹³ Pl.: VÉL 15/1880., 13/1882., 10/1882.

ezt a tényt (makacsságot) az ítélet meghozatalánál figyelembe vették. A távolmaradásról igazolásnak volt helye, ha azt a bíróság elfogadta, bármelyik fél kérhette a szentszéktől új időpont kitűzését.³⁹⁴

Sztehlo Kornél megjegyezte egyházjogot taglaló munkájában, hogy a szokás némely helyeken úgy tartotta, hogy háromszor kell megkísérelni a lelkészi békéltetést, azonban felhívta a figyelmet, hogy erre nincs törvényes szabály, és a törvénykezési gyakorlat is meg szokott elégedni az egyszeri békéltetéssel. Vizsgált egyházmegyéinkre ez utóbbi állítás nem volt igaz, mivel a csekély számú kivételtől eltekintve a háromlépcsős békéltetést alkalmazták. Egyébként az osztrák polgári törvénykönyv 104. §-a is megkövetelte a háromszori békéltetést.³⁹⁵

8.2. Az állami házasságkötés bevezetése előtti gyakorlat tapasztalatai

Az állami békéltetésnek tulajdonképpen nem volt gyakorlati haszna a köteléki bontóperek-nél.³⁹⁶ Bár a Ht. hatályba lépését követő időszakot nem lehet ilyen értelemben összehasonlítani az egy emberöltővel korábbi szentszéki adatokkal, mégis jó érzéssel konstatáltam ennek az ellenkezőjét a veszprémi szentszéken a Ht. előtti időkben. Itt ugyanis a jegyzőkönyvek tanúsága szerint a békéltetés több esetben sikeres volt. Több házasságot sikerült ily módon megmenteni, amint ezt az alábbi táblázat és esetek mutatják.

Erre szolgáljon néhány példa szemléltetésül a gyakorlatból: T. Ballek János plébános jelentette a szentszéknek, hogy S. István és S. Anna római katolikus nagy-berki lakosok, „egyenetlenkedő házaselek” belátták hibáikat, és egymással kibékültek.³⁹⁷

Egy másik eset szerint H. György és Cs. Magdolna (római katolikusok) a szentszéki békéltetésen „megtértek” és kibékültek.³⁹⁸ Tehát mind az első szintű plébánosi, mind a szentszék általi békéltetés sikerére volt precedens.

A Házassági törvény előtti gyakorlatot tárgyaló résznél tartom fontosnak a sikeres békéltetés eljárását egy konkrét eseten keresztül kicsit bővebben kifejteni, mivel ekkorra jellemző leginkább a hatékonysága. A következő esetről hűen nyomon lehet követni a szentszéki békéltető eljárás menetét a veszprémi egyházmegyében.

H. Vince római katolikus szabómester a következő levelet intézte a szentszékhez: „1864. februárban megnősültem Mező-Komáromban K. Teréziával, akit az ottani plébánián neveltek. Négy és fél év együttléből három évet boldogan, a többit veszekedve éltük, majd végül elzavartak. Én már többször felkértem nőmet levél által az együttlakásra, de ő levelemre nem is válaszolt. (...) Én tehát alázattal kérem a főszenszéket, tessék ügyünket kihallgatni (ezt nagyon kérem).”³⁹⁹

A szentszék H. Vince levelét megküldte az illetékes plébánoshoz egy szentszéki levél kíséretében. A szentszék arra kérte benne a plébánost, hogy próbáljon hatni lelkiileg a fe-

³⁹⁴ VÉL 100/1881.

³⁹⁵ SZTEHLO 1885. 140–142. p.

³⁹⁶ HERGER 2006. 184. p.

³⁹⁷ VÉL 12/1879., egyéb pl.: 14/1860., 110/1866., 60/1879., 15/1880., 73/1880., 100/1881.

³⁹⁸ VÉL 60/1879.

³⁹⁹ VÉL 62/1870.

lekre, amennyiben ez nem jár sikerrel, úgy az illetékes út betartását követően jelenjenek meg a szentszék előtt.⁴⁰⁰

A fenti levéllel egy időben a mező-komáromi község előjáróitól ún. „bizonyítványt” szerzett be a szentszék mindkét fél magaviseletéről, H. Vince új munkahelyéről pedig „erkölcsi bizonyítványt”, amely a folyó év február 18-án megtartott békéltetésre meg is érkezett. A nő bizonyítványa kedvező volt, az igazát erősítette meg. A férfi bizonyítványa azt igazolta, hogy vannak kivetnivalók a viselkedésében, ugyanakkor csatoltak neki a munkahelyéről egy erkölcsi bizonyítványt, amely viszont jó, megbízható dolgozónak írta le. Az állami hivatalból kért bizonyítványokat hét esküdt, a jelenlegi bíró és az 1867-ben hivatalban lévő bíró írta alá.⁴⁰¹

Vida Antal mező-komáromi plébános a következő tartalmú válaszlevelet juttatta el a szentszékhez: „Méltóságodnak f. év jan. 12-én kelt 38. sz. H. Vince féle ügyre vonatkozó hivatalos megkeresése folytán fiui tiszteletteljesen válaszolok.” A levélben leírta, hogyan került K. Teréz kislánként a plébániára és hogyan nevelkedett. Majd 1864 januárjában az idejövő, „csinosan szivarozgató” szabóval házassági frigyre lépett. „Bizonyos férj gond nélkül füstölte el a napot, éjjeli és nappali sétáit tehetette, mert három éven át nejének anyjától került ebéd és vacsora az asztalra. H. Vince nem jeleskedett a munkában, a beszerzett barátnő segítségével a nejének hozomány bútorait is elvitték. Miket H. úr barátnője házatól a helység bírójának a barátnő ellenállása következtében erőhatalommal kellett később elhoznía.”⁴⁰² Ezenkívül kifejtette, hogy nem járt sikerrel a békéltetés terén.

Ezt követte a szentszék idézése, amelyre mindketten megjelentek. H. Vince r. k. felperes, 34 éves szabómester „szabadvallomásában” elmondta, hogy négy és fél évig éltek együtt, három évig szépen, gond nélkül, 1867-ben költöztek külön egymástól. Arra a kérdésre, hogy ki hagyta el a másikat, azt válaszolta, hogy a „nőm hagyott el engem”. Szerinte anyósa bízta erre a feleségét, gyermekük nem született. Megpróbálkozott a béküléssel, de válaszra sem méltatták. Végül kijelentette: „visszakívánom nőmet”.

Alperes, K. Teréz (r. k., 22 éves), vallomásában elmondta, hogy nem ő hagyta el a férjét, hanem fordítva, három évig nem szépen éltek, csak megvoltak, és a viszálykodás okának az alábbiakat jelölte meg: „Férjem aljas emberekkel társalkodott, szidott, káromkodott, mesterségét nem értette, abba kellett hagynia, és részt ment aratni, ezt én szégyelltem, de azért csak megvoltam vele 3 évig. Megvettem érte anyámat, nevelőimet, őket is folyton szidta, velem is mindig pörlekedett. Utána bútoraimat is elvitte s én anyámhoz menekültem.”

A házasságvédő felszólította, hogy béküljön ki a férjével, mire azt válaszolta, hogy mivel otthagya az ura, neki ő nem kell.

Ezt követte a szembesítés, ahol mindegyik fél kitartott a korábbi álláspontja mellett, a nő kijelentette, nem hajlandó békülni.

A békéltetést végző házasságvédő a békéltetés során utolsó próbálkozásként arra hivatkozott K. Teréznek, hogy a férje bár nagy bünt és hibát követett el ellene, de úgy látszik, nagyon megszenvedte, amit tett. Azóta jó munkahelye, lakása van, az erkölcsi bizonyítvány tanúsága szerint jól és becsülettel, megbízhatóan dolgozik. Elmondta továbbá, hogy Teréz a lelki üdvére gondoljon és arra, hogy a megbocsátás a legszebb emberi tulajdonságok közé tartozik, és milyen jó érzés szeretetben, megértésben élni. A lelki ráhatás végén Te-

⁴⁰⁰ VÉL 64/1870., 5/1870.

⁴⁰¹ VÉL 65/1870.

⁴⁰² VÉL 7/1870.

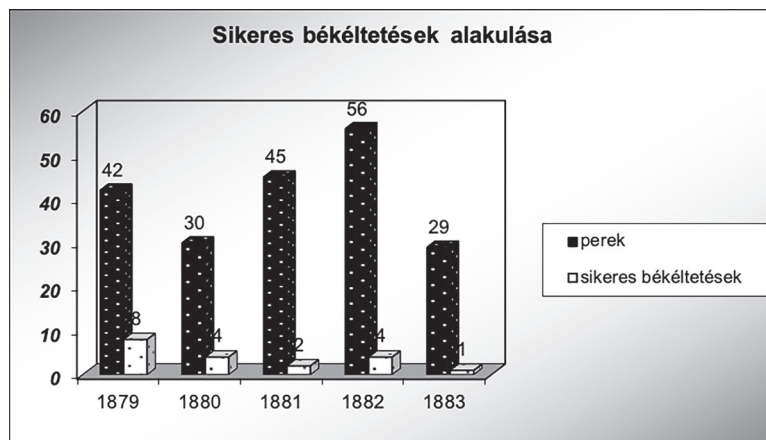
réz „könnyes szemmel” kijelentette, hogy még egyszer megbocsát, de többször nem. Így megbékélve, új reményekkel távoztak.⁴⁰³

Sajnos a békéltetés sem volt minden esetben sikertörténet, amint ez kitűnik az alábbi esetekből is: Sz. Erzsébet római katolikus vallású felperes, H. Imre római katolikus alperes borsos-győri lakosok voltak. „Miután a békéltetés az alperes H. Imrének makacssága miatt, ki a saját beismerése szerint házánál tartózkodó ágyasát, kitől már gyermekeket is nemzett, eltávolítani vonakodik, hajótörést szenvedett”, a feleket peres útra utasították.⁴⁰⁴

H. Imrét figyelmeztették, hogy a szentszéki végzés kézbesítésétől számított 15 napon belül a házánál tartózkodó B. Erzsébet nevű ágyasát feltétlen távolítsa el, mert ellenkező esetben kénytelen a szentszék a közigazgatási közügyek, illetve a Veszprémi Területi Alispáni Hivatal megkeresésével nevezett B. Erzsébetet karhatalommal az alperes házából eltávolíttatni.⁴⁰⁵

A következő esetben a helyi plébános igyekezett elég érdekes eszközökkel a „ledér nő” lelkére hatni – sikertelenül. A szentszék hivatalos iratot küldött a vanyolai plébánosnak, adjon lelkiismeretes tudósítást egy gecsei lakos, F. Anna botrányosnak mondott viselkedéséről.⁴⁰⁶

A plébános levelében az alábbiakat válaszolta: „Sz. Józsefnek hitestársa, F. Anna megszegte házassági hűségét, s megfélekezve női kötelmeiről, tilos házasságtörő viszonyban egy gyermeket szült Gecsén. A hívő népnek innét származott megbotrányozását enyhíti ugyan a bűnös nő irányában tett szigorú eljárásom, ilyenek valának például: midőn őt oktattam, kérés lelke üdvére, majd abbeli fenyegetés, hogy végső esetben kénytelen leszek őt a helységből egyenesen kikorbácsoltatni, majd szülei által, az előjárók közrehatása által is odahatni igyekeztem, hogy Gecsén az erkölcsi közérzületen ejtett seb némileg

Saját kutatás

orvosolva legyen. De miután végső fenyegetésemre azt felelte, hogy kész magát inkább elemészteni, mint férjéhez visszaálljon. S miután a bűntársa nem a közrendből lévén, innét

⁴⁰³ Az itt ismertetett békéltetésnél csak az iratokra támaszkodtam, amelyek közül nem mindegyiknek volt számozása, besorolása. VÉL Szentszéki vegyes iratok, 1830–1902.

⁴⁰⁴ VÉL 74/1882.

⁴⁰⁵ VÉL 74/1882.

⁴⁰⁶ VÉL 38/1866.

a fajtalan viszonyból reá nézve nem egy előny kínálkozhatik – eddig minden fáradozásom siker nélkül maradt.”⁴⁰⁷

Ebben az időben az emberek nagyon vallásosak voltak, és a többség igyekezett ennek megfelelően élni. Bár akkor is voltak elítélendő tettek, de a vallás erkölcsi parancsai még nagyobb „kényszerítő erőnek” számítottak. A plébános, aki ebben a korban felelős volt a falu békéjéért, mindent elkövetett a település nyugalmanak helyreállítása érdekében. Azt azért, hogy „kikorbácsoltatni”, a mai ember számára hallani, ill. olvasni meghökkentő és elgondolkodtató, de ekkor ez egy elfogadott végső büntetési eszközként is szóba jöhetett.

8.3. A Házassági törvény és a két egyházi törvénykönyv hatályba lépését követő változások

Mint már korábban említettem, a békéltetési eljárás menete mindvégig ugyanaz maradt, azonban sajnos a hatékonysága jelentős mértékben lecsökkent.⁴⁰⁸ Hogy ennek mi lehet a magyarázata, nem lehet egyértelműen kijelenteni, csak elméleteket tudunk felállítani. Egy magyarázat lehet, hogy 1894 előtt még az egyházi elválasztás volt a kizárólagos, minden megromlott házasságnál az egyházhoz fordultak a katolikus felek, sokszor nem is komoly válási szándékkal, csak mintegy „ráijesztve” a másik félre. Az egyháztól remélve, hogy majd erőteljesebb hatást gyakorol a házastársára, mint amelyet ő tud, és mint a korábbi gyakorlatból látható, ez sok esetben eredményre is vezetett. 1894 után azonban megszűnt az egyház házassági ügyekben való kizárólagossága, a felek a legtöbb esetben először polgárilag váltak el, amely már egy komolyabb elhatározást jelentett, és csak utána fordultak a szentszékhez, hogy egyházilag is rendezzék a kapcsolatukat.

Mindezek ellenére a szentszék végig kitartott a békéltetési eljárás mellett, egyetlen olyan esettel találkoztam, 1921-ben, ahol ettől eltekintettek: „értessítetik a plébános, hogy a feleket megbékéltetni ne terheltelessék.”⁴⁰⁹

Sőt, nemhogy kitartott, hanem még feddésben is részesítette a békéltetési eljárás szabályait és lépéseit be nem tartó egyházi személyeket: „Z. Pál és N. Erzsébet békéltetéséről felvett jegyzőkönyv formahiány miatt újból visszaküldetik a plébánosnak, mivel békéltetésről ott szó nem lehet, ahol csak az egyik fél van jelen, továbbá az esperesnek nem azért kell elküldeni a keresetlevelet és a kihallgatás jegyzőkönyvét, hogy továbbítsa csak, hanem kísérletet is tegyen.”⁴¹⁰

Az imént elhangzottakból kitűnik, hogy a békéltetés az egyházjogban mindig alapvető jogintézménynek számított, az egyház szellemiségéből kifolyólag, másrészt azon indokból, amely szerint az érvényesen megkötött és elhált házasság felbonthatatlan, így gyakorlatilag a békéltetés volt sok esetben az egyetlen mód, amellyel megkísérelhették helyrehozni a házaseletet.

A múlt fényében a hatályos egyházjogunkból sem hiányozhat a békéltetés intézménye, bár csak egy kánon emlékezik meg róla, amelynek értelmében a bíró kötelezettsége, hogy amennyiben reményt lát a békülésre, kísérelje azt meg lelkipásztori eszközökkel. Az 1695. kán. a következőképpen fogalmazza ezt meg: „Iudex, antequam causam acceptet et

⁴⁰⁷ VÉL 7/1866.

⁴⁰⁸ Az 1919 utáni négy évben egyetlen sikeres békéltetés szerepel a jegyzőkönyvekben.

⁴⁰⁹ VÉL 81/1921.

⁴¹⁰ VÉL 61/1922.

quotiescumque spem boni exitus perspicit, pastoralia media adhibeat, ut coniuges concilientur et ad coniugalem convictum restaurandum inducantur.⁷⁴¹¹ A törvény lakonikussága ellenére a békéltetés korunkbeli fontosságát hangsúlyozza az a tény, hogy ez a kánon szinte szó szerint, de tartalmát tekintve egyezően, más helyen is szerepel a kódexben, nevezetesen a bíró feladatai között a házassági perekben, ezáltal is hangsúlyt helyezve az intézmény jelentőségére: „Iudex, antequam causam acceptet et quotiescumque spem boni exitus perspicit, pastoralia media adhibeat, ut coniuges, si fieri potest, ad matrimonium forte convalidandum et ad coniugalem convictum restaurandum inducantur.”⁷⁴¹² Láthatjuk tehát, hogy a békéltetés olyan intézmény, amely helyet követel magának a mindenkori kánonjogi szabályozásban.

9. A szentszéki per fő jellemvonásai, menete – különös tekintettel a házassági perekre

9.1. Bevezető gondolatok, hatásköri kérdések

A kánoni per lefolyásának vizsgálata mind a vonatkozó jogszabályok, mind a gyakorlati megvalósulás oldaláról több okból is relevanciával bír: a Corpus Iuris Canonici időszakában, azaz a 20. századi egyházi törvénykönyvek megszületése előtti időben rengeteg jogszabály látott napvilágot a kánonjog és ezen belül az eljárásjog vonatkozásában.⁴¹³ Ebben a szövevényes szabályozásban nem volt egyszerű megtalálni a jogalkalmazónak a megfelelő törvényhelyet, így a jogszabályok egyes rendelkezéseinek bemutatása újdonságokkal szolgálhat bizonyos esetekben. Azonban nem csak a Corpus, hanem a kódexek időszakát is érdemes górcső alá venni, bár az első, 1917-es egyházi törvénykönyv nem tűzte zászlajára egy teljesen új jog alkotását, hanem inkább a meglévő jogszabályokat rendszerezte, egyszerűsítette, modernizálta. Ebből kifolyólag, ahol szükséges volt, említést tettünk a releváns rendelkezésekre e kódex kapcsán. Másrészt a kánonjog területén komoly szerepe volt és van a szokásjognak és a bírói gyakorlat jogfejlesztő szerepének, onnan olvasható ki leginkább, hogy egy adott földrajzi területen mi is volt pontosan a jog, miként valósították meg a gyakorlatban a jogalkalmazók az egyetemes kánonjog rendelkezéseit. Ezért a székesfehérvári és a veszprémi szentszék 19. századi és 20. század eleji gyakorlatán keresztül mutatjuk be, hogy hazánk – de legalábbis Nyugat-Magyarország – szentszékei milyen eljárásrendet alakítottak ki. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint kerül felvázolásra az eljárási mozzanatok megvalósulása, néhol pedig jogeseteken keresztül szemléltetjük az egyes jogi problémákat, és az arra adott szentszéki válaszokat.

Első vizsgálódási pontként vessünk egy pillantást arra, hogy a Corpus Iuris Canonici időszakában miként tekintettek az egyház bírói hatalmára, mi alapozta azt meg, mennyire

⁴¹¹ CIC 1983. 1695. kán. Mielőtt a bíró az ügyet elfogadná, és valahányszor reményt lát a sikerre, alkalmazzon lelkipásztori eszközöket a házastársak kibékítésére és a házassági életközösség helyreállítása érdekében.

⁴¹² CIC 1983. 1676. kán.

⁴¹³ Corpus Iuris Canonici, magyarul kánon törvénytár alatt a középkori egyházjog gyűjteményét értjük, az évszázadok folyamán megjelent pápai egyházjogi dokumentumok egységesen kiadott corpusát. 1582-83-ban állították össze, több kiadást ért meg, részei: Decretum Gratiani, IX. Gergely dekretálisai, Liber Sextus, Clementinae, Extravagantes Communes. Egészen 1917-18-ig, az első egyházi törvénykönyv megjelenéséig hatályban volt, ez számított az egyházjog fő forrásának.

volt széleskörű. A bírói hatalom egyrészt olyan magánjogi ügyekre terjedt ki, amelyek tárgyalása és peres úton történő elintézése az egyház törvényhatóságához tartozott (pl. házassági ügyek), másrészt e hatalom körén belül intézték el az egyházi vétségeket és bűntényeket, valamint ezekre fenyegető intézkedések kiszabását. E két ügykör szerint tehát ebben az időszakban az egyháznak peres ügybeni (azaz mai fogalmaink szerint: magánjogi) és büntető bíróságát különböztették meg. A peres ügyben eljáró bíróság lehetett rendes vagy rendkívüli, aszerint, hogy a bíró hivatalos állásánál fogva működik-e közre, vagy pedig megbízás vagy átruházás folytán gyakorolta bírói hatalmát. A püspököknek és érsekeknek rendes bírói hatalmuk van, amelyet azonban az esetek túlnyomó többségében nem személyesen, hanem szentszékek útján gyakorolnak.⁴¹⁴ A gyakorlatban természetesen találkoztam olyan esetekkel is, amikor maga a püspök elnökölt a szentszéki üléseken, azaz személyesen gyakorolta hatalmát, ez nem számított ritkaságnak a székesfehérvári szentszék gyakorlatában.⁴¹⁵

A peres ügyekbeni eljárást a kezdetekben csak nagyon minimálisan szabályozták. Az apostoli konstitúciók szerint a keresztények minden héten egyszer tartottak törvényszéket, ahol a püspök papjaival és diakónusaival körülvéve kihallgatta a peres feleket és tanúikat, majd a papok és diakónusok megkísérelték a békítést. Ha ez nem vezetett eredményre, akkor a püspök ítéletet hozott az ügyben. Azonban idővel a perek egyre bonyolultabbak, összetettebbek és sűrűbbek lettek, így szükségeslett részletesebben is szabályozni az eljárást. Kezdetben sokat átvett az egyház a római jogi eljárási szabályokból, valamint a germán jog intézményei is hatást gyakoroltak rá, amelynek eredményeképpen, valamint a pápák ténykedésének köszönhetően kialakult egy külön kánonjogi perrendtartás.⁴¹⁶

A kánoni pert IX. Gergely pápa gyűjteménye szabályozta részletesen, ennek első könyve 33–34. címe, valamint az egész második könyv (1–30. cím). E szabályozás – mint említettük – sokat merített a már kialakult világi eljárásjogokból, azonban a világi törvények is sokat átvettek, kölcsönöztek a kánoni per szabályaiból, így nem csoda, hogy nagyban hasonlítottak egymásra a civil és egyházi perjogi törvények. Ennek megfelelően a magyarországi szentszékek és a világi bíróságok eljárása között is sok volt a rokon vonás.⁴¹⁷

Az egyházjog szerint általános hatáskörű, elsőfokú bíróságnak a megyéspüspök bírósága, azaz a szentszék minősült.⁴¹⁸ E munka keretei között nem vizsgálhatjuk az egész bírósági szervezetet, elemzésünk magja az elsőfokú rendes bíróság eljárása lesz. Hazánkban az egyházi bíróságok a világi bírósági rendszerrel párhuzamosan jöttek létre, és kezdetben nagyon széles körre kiterjedt a szentszékek joghatósága.⁴¹⁹ Az egyházi bíráskodási hatalmat 1462-ben Mátyás igyekezett korlátok közé szorítani oly módon, hogy pontosan meghatározta a szentszékek elé tartozó ügyek körét. A házassági kérdések már ebben az időszakban is egyértelműen e kör részei voltak.⁴²⁰ Ez nem változott a 19. század végéig, a polgári házasságkötés bevezetéséig. Az egyház bíráskodási hatásköre egyébként a 17.

⁴¹⁴ KONEK 1889. 383. p.

⁴¹⁵ Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár (a továbbiakban: SzfvPL) 1845-ös jegyzőkönyv [Acta Consistoralia], SzfvPL – IV. – No.5900/10.

⁴¹⁶ BOZÓKY 1871. 228–229. p.

⁴¹⁷ KONEK 1889. 387–388. p.

⁴¹⁸ Ezek kialakulásáról és a bíróságok fajtáiról ld. bővebben: HÁRSFAI 2006. 56–75. p.

⁴¹⁹ Az egyházi és a világi bíróságok viszonyáról ld. BALOGH 2000. 90–92. p.

⁴²⁰ Erről ld. bővebben HERGER 2006. 143–146. p.

századtól egyre inkább leszűkült a végrendeletek alakísági kifogásaira, a házassági, valamint az esküszegési ügyekre.⁴²¹

A Corpus Iuris Canonici időszaka alatt elmondható volt, hogy a kánonjog főszabály szerint a sommás eljárást preferálta (*processus iudiciarius brevis litis*), de emellett ismerte és alkalmazta természetesen a rendes vagy – más néven – ünnepélyes peres eljárást is. E kétféle eljárás között az volt a döntő különbség, hogy a sommásnál kevesebb formaságot alkalmaztak, rövidebbek voltak a határidők, egyszerűbb volt a bizonyítási eljárás, és összességében gyorsabb a perfolym. Ezzel szemben a rendes eljárásnál minden formaságot szigorúan meg kellett tartani. A különbségektől függetlenül mindkét per írásbeli volt.

Bozóky megállapította egyházjogot taglaló munkájában, hogy hazánk szentszékei a 19. század második felétől kizárólag a kánonjogi perrendtartással éltek, mivel a hazai polgári törvények, különösen az 1868. évi LIV. tc. által behozott új törvénykezési rendtartás sok ügyet elvett az egyházi bíróságoktól, és a polgári törvények és törvényhatóságok ügykörébe rendelte őket.⁴²² E pontnál azonban azt mindenképpen megjegyezzük, hogy a szentszéki ítéletekben továbbra is gyakran előfordult a „világi törvényeinkre”, főként Werbőczy Tripartitumára történő hivatkozás, továbbá Mátyás király és II. Ulászló törvényei is megjelentek a hivatkozott jogszabályok között.

Szintén ebben az időszakban – a 19. század második felében – teremtette meg hazánkban az állami törvényhozás azt a lehetőséget, hogy bárki egyszerű nyilatkozattal áttérhessen egy másik vallásra, ezáltal módja nyílt a mindenképpen válni akaró házasságban a házasságból „szabadulni”. Ez az eljárásban akképpen csapódott le, hogy a szentszék hatásköre megszűnt, ha a felek a római katolikus vallást elhagyták. Amennyiben csak egyik fél tért át egy másik vallásra, ugyanakkor a per kezdetekor még mindketten katolikusok voltak, akkor az eljárást a katolikus félre nézve le kellett folytatni, viszont utána a szentszék nem volt köteles hivatalból áttenni az ügyet a polgári bírósághoz, hogy az áttért félre nézve is szülessen ítélet. Abban az esetben pedig, ha már a per megindításakor is vegyes volt a házasság, és az eljárás közben a katolikus fél áttért egy másik vallásra, a pert hatáskör hiánya miatt meg kellett szüntetni.⁴²³

9.2. Perbeli személyek, a szentszéki ülés résztvevői és az ülések gyakorisága

E bevezető gondolatok után vizsgáljuk meg, hogy milyen törvényi rendelkezéseket találhatunk a perbeli személyekről a régi jog, azaz a Corpus szerint, és hogyan körvonalazódott szerepkörük az eljárásban. Lényeges személyek voltak a perben mindenekelőtt a bíró, aki köztekintéllyel döntést hozott az ügyben, és a perlekedő felek. Ezen kívül mind a bíró oldalán, mind a peres felek részéről voltak mellékes személyek, akik csak a per bizonyos szakaszaiban, vagy csak bizonyos nemű feladatokban, ügyekben voltak szükségesek.

A bírónak, aki rendes vagy rendkívüli hatalmánál fogva igazságszolgáltatásra volt hivatva, kötelessége először megvizsgálni, hogy illetékes-e az adott kérdésben, és csak ezután bocsátkozhatott a per tárgyalásába.⁴²⁴ Ezen kívül gondoskodott a per szabályszerűfolyásáról, a feleket kellően meg kellett hallgatnia, és a bizonyítékok alapján igazságos

⁴²¹ SZUROMI 2003. 204–205. p.

⁴²² BOZÓKY 1871. 229. p.

⁴²³ SZTEHLO 1885. 175. p.

⁴²⁴ Az illetékességi kérdésekről ld.: GROCHOLEWSKI 2000. 176–179. p.

ítéletet kellett hoznia. Amennyiben fennállt a gyanú, hogy a bíró az adott ügyben különösen érdekelve van, akkor a felek kifogással élve visszautasíthatták őt, és ha a gyanújuk igazolást nyert, más bíró kirendelését kérhették.⁴²⁵

A szentszéki bíráskodásban magas rangú és tudású egyházi méltóságok vettek részt. A veszprémi levéltárban található, 1879–1883 közötti jegyzőkönyvek tanúsága szerint ebben az öt évben mindig Pribék István felszentelt püspök, püspökhelyettes⁴²⁶ elnökölt, a bírák és ülnökök személye is alig-alig változott. A jegyző – a feldolgozott jegyzőkönyvek szerint – végig dr. Rédey Gyula kanonok volt.⁴²⁷ Vizsgált időszakunkban a veszprémi szentszéken a tisztségek nem voltak egymástól élesen elválasztva, több esetben előfordult, főképpen az ülnökök esetében, hogy az egyik ülésen tiszti ügyészként, a másikon szegények ügyvédjeként vagy éppen ülnökként szerepeltek.⁴²⁸ Az ülésen egy elnök és 5-9 szentszéki bíró, 2-3 szentszéki ülnök, egyes pereknél szentszéki tiszti ügyész, egy jegyző, esetenként – ha a per megkívánta – egy házasságvédő vett részt.

Székesfehérváron is hasonló volt a helyzet, ahol a következő számú és elnevezésű, feladatkörű tisztségviselők tevékenykedtek az egyházi bíróságon 1844-ben: 28 szentszéki bíró, ebből két egyházi jogtanár, jegyző, aljegyző, házasságvédő, tiszti ügyész, szegények ügyvédje, orvos és sebész. A bírók száma változó képet mutatott, nem volt egy kötelezően előírt, fix keret, 20-30 körül mozgott a számuk. Az orvosokra nagy szükség volt például a házasság el nem hálásának megvizsgálása szempontjából, de a felek, vagy más személyek pszichikai állapotát is többször vizsgálat alá kellett venni. 1845-ben a következő tisztségviselők szerepeltek a jegyzőkönyv szerint: elnök (aki a megyéspüspök volt), másodelnök, 28 ülnök: kanonokok, esperesek, zsinati vizsgáló, papnevelő intézet igazgatója, táblabírók, nagyvárad kanonok és cs. kir. tanácsnok, egyházi törvények doktora, teológia doktora; ezen kívül aljegyzők, házasság- és szerzetes fogadás védője, ügyész, szegények ügyvédje, orvos és sebész. Természetesen az imént felsoroltak nem vettek részt minden egyes szentszéki ülésen, közülük kerültek ki az egyes üléseken résztvevő személyek. Ha a konkrét üléseket vesszük górcső alá, Székesfehérváron azt láthatjuk, hogy az elnök mellett leggyakrabban 10-11 ülnök vett részt, azonban nem volt ritka a 13 ülnökkel tevékenykedő szentszéki ülés sem. Legkevesebb 8-9 ülnök minden esetben szerepelt az általam vizsgált jegyzőkönyvek tanúsága szerint. Veszprémben az ülésen egy elnök és 5-9 szentszéki bíró, 2-3 szentszéki ülnök, egyes pereknél szentszéki tiszti ügyész, egy jegyző, esetenként – ha a per megkívánta – egy házasságvédő vett részt.⁴²⁹

1918. május 19. után, az első egyházi törvénykönyv hatályba lépésével csökkent az ülésen résztvevők száma, rendszerint egy elnök, két zsinati bíró, egy házasságvédő és egy szentszéki jegyző voltak az állandó tagok. Az 1917-es Codex Iuris Canonici (CIC) hatályba lépése után a szentszéki bírókat már egységesen zsinati bíróknak nevezték, a szentszéki üléseken is kezdett állandósulni a jelenlévők száma, csak különleges esetben fordult elő,

⁴²⁵ Bozók 1871. 230–232. p.

⁴²⁶ Lorymi püspök, veszprémi püspökhelyettes.

⁴²⁷ Ő volt az, aki egyedülként nemmel szavazott azon a városi közgyűlésen, ahol díszpolgári címet adományozott a város Wekerle Sándor miniszterelnöknek és Szilágyi Dezső igazságügy-miniszternek. Ld. *Veszprémi Hírlap*, 1894. december 2., 48. szám, 5. p.; VÉL Szentszéki jegyzőkönyvek (1879–1883).

⁴²⁸ Pl.: Szalay Mihály L. Mór és K. Anna perében ügyészként vett részt, S. Alojzia és V. Ferenc perében pedig ülnökként. VÉL 17/1883., 18/1883.

⁴²⁹ A szentszéki bíró és a szentszéki ülnök elnevezés váltakozott a jegyzőkönyvekben, viszont ugyanazt a feladatkört (és sok esetben személyi kört) jelentette. Ld. Székesfehérvári és veszprémi szentszéki jegyzőkönyvek. Pl.: SzfvPL – IV. – No.5900/10.; SzfvPL – IV. – No.5900/11.

hogy az általános „felálláshoz” képest többen vettek részt.⁴³⁰ Összességében elmondható, hogy a kódex jótékony hatással volt az állandóságra, az egységesebb gyakorlat kialakítására. Tetten érhető ez például a már említett ülések lebonyolításában (résztevők, ügy előadása, előterjesztés a zsinati bíró által), a kihallgatást fogantató személyek számában és elnevezésében. Az egyházi törvénykönyv hatályba lépése után már nem szerepelt az ítéletek teljes szövege a jegyzőkönyvekben, mint korábban, csak egy tömör, tényszerű összefoglaló volt a felek személyére, a kereset jogcímére és a határozatra vonatkozóan. Ugyanakkor a CIC is meghagyta a szentszéki bíraskodási eljárás lényegét adó jogintézményeket, mint például a háromfokú békeltetést.

Veszprémben a szentszéki ülések 10-14 naponkénti gyakorisággal ismétlődtek, Székesfehérváron is hasonló volt a helyzet, bár 1853-ban (november 17.) hoztak egy olyan rendelkezést, miszerint minden hónap első keddjén és csütörtökén rendes szentszéki ülést kell tartani. Ezen kívül azonban többször tartottak rendkívüli ülést,⁴³¹ és arra is volt gyakran példa, hogy folytatólagos rendes szentszéki ülést hívtak össze másnapra, ahol pontosan azoknak a tagoknak kellett megjelenüik, akik előző nap is az ülés résztvevői voltak.⁴³² Az 1894-es Házassági törvény hatályba lépését követően, azaz a polgári házasságkötés bevezetésével, a perek számában kezdetben nem mutatkozott jelentős változás, azonban egy év elteltével már csökkent a perek száma, így ritkábbak voltak a szentszéki ülések, ugyanakkor az ülésen részt vevők száma nem változott.⁴³³ Érdekes, hogy az 1900-as évek elején a perek száma újra növekedési pályára állt. Úgy tűnik, e néhány év leforgása alatt többen arra jöttek rá, hogy a lelki békéjükhöz mégiscsak szükségük van házasságuk egyházi rendezésére is, és nem elegendő a polgári hatóságok által biztosított válási lehetőség.

A bíró oldalán szereplő mellékes személyek a következők voltak: a szerzetesi fogadalmom és a házassági kötelék védője, a szentszék jegyzője, a szentszék ügyésze, ahol pedig szakértői látélet vagy vélemény szükségeltetett, ott orvost, sebészt, bábát is alkalmaztak, akik minden egyes esetben külön lettek felesketve. Ilyen személyeket a székesfehérvári szentszéken is alkalmaztak, volt egy állandó sebésze, orvosa a bíróságnak, akiket akkor alkalmazott, amennyiben az ügy jellege azt megkívánta.

A felperesnek az általános egyházi perjogi szabályok szerint perbeli jogképességgel kellett rendelkeznie, amely főszabály szerint mindenkinek megvolt, kivéve a 14 év alatti kiskorúakat, akik csak gyámjuk engedélyével szerepelhettek, valamint a szerzetesek, akiknek pedig előljárójuk jóváhagyását kellett kérniük ehhez. Ezen kívül az exkommunikáltak csak bizonyos esetekben állhattak perben, nevezetesen akkor, ha éppen az exkommunikációjukról folyt a per, vagy ha házassági ügyükről volt szó. Alperes lehetett exkommunikált személy is, megkötések nélkül.

Házassági perekben viszont a következőképpen alakult a perbeli jogképesség: a kódexek előtti időszakban (1917 előtt) valamely színleges házasság érvénytelenné nyilvánításának kérésére nem mindenki volt feljogosítva. Magánjogi akadály esetében csak a vétlen házassfél léphetett fel ilyen keresettel, ezen belül a serdületlenség akadályánál pedig csakis a házasságkötéskor serdületlen korban lévő fél, a serdültség elérésekor. A közjogi akadályoknál

⁴³⁰ VÉL Szentszéki jegyzőkönyv alapján az 1920-as év legelső ülésén egy elnök, öt bíró, egy házasságvédő, egy szentszéki ügyész és a jegyző vett részt.

⁴³¹ A szentszéki gyakorlatban a rendes ülések számítottak főszabálynak, viszont amennyiben valamilyen gyors intézkedést kívánó ügy vagy probléma merült fel, az ordinárius rendkívüli szentszéki ülést hívtak össze.

⁴³² Pl.: SzfvPL – IV. – No.5900/10. (1845. febr. 24-25.)

⁴³³ Pl.: 1905-ben 9 ülés volt a szentszéken: jan. 7., febr. 24., márc. 23., márc. 29., ápr. 15., máj. 5., júl. 3., szept. 23., nov. 11. VÉL, Szentszéki jegyzőkönyvek.

viszont nem csak a házaspárok (bizonyos feltételek mellett), hanem bármely felnőtt korú katolikus személy felléphetett, feltéve, hogy a házasság még létezett, ugyanis ha egyik fél már meghalt, úgy nem lehetett a szentszék előtt keresetet indítani.⁴³⁴ Amennyiben a házassági akadály a felek utólagos beleegyezése által kiiktatható, úgy minden esetben kötelező volt a plébánosnak vagy más papnak ezt megkísérlni, és ha sikerrel járt ebben a ténykedésében, úgy a kölcsönös beleegyezést az illetékes plébános és két tanú előtt meg kellett ismételni.

A felek oldalán szereplő mellékszemélyek közül említést érdemelnek az esetleges meghatalmazottak és az ügyvédek. A különbség köztük az volt, hogy az előbbiek a fél teljes jogú képviselői voltak, az ügyvédek viszont csak a rájuk bízott ügyekben és a megbízás terjedelme alapján képviselték a felet. Hazai gyakorlatunk szerint csak azok az ügyvédek működhetek a szentszéken, akiknek azon túl, hogy ügyvédi oklevelük volt, ezt az egyházi bíróság előtt is kihirdették. Ellenben az nem volt szükséges, hogy katolikus vallású legyen az illető, az megszorításként szerepelt azonban, hogy 25 éven aluliak, szerzetesek vagy exkommunikált személyek nem lehettek ügyvédek.

9.3. *A per megindítása*

A szentszéki per mindaddig nem volt megindítható, amíg a felek békéltetését az illetékes lelkész előtt, az előírt formában meg nem kísérelték. Azt nem követelte meg a szentszék, hogy a protestáns felperes lelkésze előtt is kíséreljék meg a békéltetést (természetesen amennyiben vegyes házasságról volt szó). Illetékes lelkésznek mindig a római katolikus alperes lelkészét kellett tekinteni, azon elvnel fogva, hogy a felperes az alperes fórumát tartozott követni.⁴³⁵

A peres eljárás rendszerint az alperes megidézésével vette kezdetét, amelyre a felperes kereseti kérelme alapján került sor. A keresetet elő lehetett adni egyrészt szóban, amennyiben egyszerűbbnek tűnt az ügy, és a házasság tisztán katolikus volt, viszont jegyzőkönyvnek készülnie kellett róla; valamint írásban, ez utóbbi tekinthető főszabálynak. Egyébként az sem volt kizárt, hogy katolikus felek esetén, könnyen átlátható ügyben a lelkész által beadott jelentés alapján is meg lehessen indítani az eljárást.⁴³⁶ A kereseti kérelemnek tartalmaznia kellett a jogalapot, amelyre a felperes az alperes iránti igényét támasztotta; a keresetének alapját, tehát azt, hogy a jogalaphól részére jelen esetben valóban kereseti jog⁴³⁷ támadt, egyszerűbben megfogalmazva: a tényállást; és a kérelmet, azaz amit elérni kívánt a perrel. A felperesnek nem lehetett többet kérnie, mint amennyire jogosítva volt, ha ez mégis megtörtént, a bíró belátására volt bízva, hogy miként járt el: a keresetet – a felperesre nézve kedvezőbb módon – leszállíthatta, de joga volt egyszerűen visszautasítani a keresetet. Ugyanakkor egy keresetbe több kérelmet is bele lehetett foglalni, amennyiben volt alapja: mind alanyilag, azaz például a felperes – házassági perek esetén értelemszerűen csakis akkor, ha a tisztí ügyész volt a felperes – indíthatott több alperes ellen is pert; mind tárgyilag, tehát többféle keresetet is kezdeményezhetett a felperes ugyanazon alperes ellen. Ezeket a kérelmeket együtt bírálták el, amennyiben minden esetkorre illetékes volt

⁴³⁴ Bozóky 1871. 231–232. p.

⁴³⁵ SZTEHLO 1885. 176. p.

⁴³⁶ SZTEHLO 1885. 176. p.

⁴³⁷ A kereseti jogról ld. bővebben: MÓRA 1941. 778–867. p.

a bíróság, ahova beérkezett a kereset, továbbá, ha a perfolyam zavarása nélkül egymással párhuzamosan tárgyalható volt a két vagy több ügy.⁴³⁸

Az 1917-es CIC pontosan meghatározta a keresetlevél kötelező kellékeit: a) a felperesnek meg kellett neveznie a bíróságot, amelyhez a keresetet intézte, továbbá elő kellett adnia, hogy mit kér és kitől kéri, b) jeleznie kellett legalább általánosságban a jogalapot, amelyre indokai és állításai bizonyításában támaszkodott, c) el kellett látnia a saját vagy képviselője aláírásával és keltezéssel, továbbá meg kellett neveznie a saját vagy képviselője lakóhelyét, hogy az iratokat kézbesíteni lehessen.⁴³⁹ Ez a három pont gyakorlatilag – némi szóhasználati eltéréstől eltekintve – megegyezik a hatályos egyházi törvénykönyvünk által előírt kötelező tartalmi elemekkel⁴⁴⁰, amely egyedül annyiban mutat eltérést, hogy kötelező tartalmi elemként írja elő az alperes lakóhelyének vagy pótlakóhelyének megjelölését is.

A keresetlevél kapcsán még egy fontos újdonságot meg kell említenünk, amelyet hatályos kódexünk vezetett be: a keresetlevél elfogadásáról már nem az egész bírói tanácsnak kell döntenie, hanem egyedül a társas bíróság elnökének.⁴⁴¹

Ha tehát a bíróság a keresetet alakilag rendben találta, megidézte az alperest a keresetlevél másolatának csatolásával, és egyúttal bizonyos határidőt tűzött ki neki a megjelenésre.⁴⁴² Ha az alperest személyesen nem érték utol az idézéssel, akkor a háznépének kellett átadni, amennyiben pedig nem tudták a pontos tartózkodási helyét, az „egyház kapujára” kellett kifüggeszteni legalább három napra.⁴⁴³ Ha más egyházmegyében lakott az illető, akit meg kellett idézni, úgy megkereső levelet intézett a szentszék az érintett egyházmegye bíróságához, amelyben kérte, hogy gondoskodjanak az idézésről.

Az idézési parancsban kitűzött napon mindkét fél köteles volt megjelenni, akár személyesen, akár meghatalmazottja útján, mégpedig azért, hogy a szabadvallomásokat kivehessék tőlük, megtörténjen a szembesítés és a bírói békéltetés. Főszabály szerint a tanúknak is a tárgyaláson kellett a vallomásaikat megtenniük.⁴⁴⁴ Ha az alperes nem jelent meg, a felperes kérelmére másod- és harmadízben is meg kellett idézni, házassági ügyekben pedig akár karhatalommal is fel lehetett szólítani a megjelenésre (egy esetben a Pest megyei alispánt kereste meg a székesfehérvári szentszék ilyen kéréssel⁴⁴⁵). Ha mégsem jelent meg, a távollétében is lehetett ítéletet hozni, őt pedig macacsságban elmarasztalták.⁴⁴⁶ Amennyiben a

⁴³⁸ KONEK 1889. 391. p.

⁴³⁹ RADA 1918. 70. p.

⁴⁴⁰ CIC 1983. 1504. kán. – A peralapító keresetlevélnek: 1. tartalmaznia kell, hogy mely bíró előtt kezdeményezik az ügyet, hogy mi a kérés, és kivel szemben kéri ezt; 2. jeleznie kell a felperes jogcímét és legalább általánosságban az állításai alátámasztására szolgáló tényeket és bizonyítékokat; 3. rendelkeznie kell a felperes vagy képviselője aláírásával, az év, a hónap és a nap megjelölésével, továbbá tartalmaznia kell azt a helyet, ahol a felperes vagy képviselője lakik, vagy ahová az iratokat kéri; 4. tartalmaznia kell az alperes lakóhelyét vagy pótlakóhelyét.

⁴⁴¹ CIC 1983. 1505. kán. 1. §.

⁴⁴² Ha ugyanabban a megyében lakott, mint a bíró, akkor 15 napot, ha szomszéd megyében, akkor 30 napot, ha hasrmai megyében, 45 napot, ha annál is messzebb, akkor 60 napot.

⁴⁴³ Az idézésnek a következők voltak a joghatásai: a) a bíróság ebben az eljárásban más bíróságokat megelőzőtt, és illetékessége nem szűnhetett meg az alperes elköltöztetésével sem, b) megszakította az elévülést, c) a birtoállapotban nem történhetett változás, a per tárgyát nem idegeníthette el az alperes, d) az alperes innentől dologi keresetekben rosszhiszeművé vált, személyes keresetekben pedig késedelembe esett.

⁴⁴⁴ RADA 1918. 84. p. Azonban gyakorlatilag mivel hatalmas területű egyházmegyéről volt szó a Veszprémi Egyházmegye esetén, az ügyek többségében szentszéki biztosokat küldtek ki.

⁴⁴⁵ SzfvPL 1853.; SzfvPL – IV. – No.5900/11.

⁴⁴⁶ Ez hátrányos jogkövetkezményekkel járt, például nem élhetett az ítélet elleni fellebbezéssel az alperes, amennyiben macacsságban elmarasztaltott.

felperes nem jelent meg, úgy a megjelent alperes felvehetette a pert, és a körülményekhez képest a kereset alóli felmentését, valamint a neki okozott költségek megtérítését kérhette. Ha a felperes azonban később egy újabb idézést kért, ezt megtehetette, azonban megfelelően kezkeskednie kellett arról, hogy a kitűzött új határidőre pontosan meg fog jelenni.

Amennyiben az alperes a kereset alapját képező tényekre felelt, az perbebocsátkozásnak minősült, amelynek voltak bizonyos joghatásai, nevezetesen: az egyébként esetlegesen illetéktelen bíró illetékessé vált, a kereset az örökösökre is átszállt, és innentől fogva az alperes perhalasztó kifogásokat nem hozhatott fel.

Az alperes védelmére szolgáltak a kifogások, amelyek lehettek egyrészt perszűntetők, másrészt perhalasztók. Az előbbieket esetén az alperes kétségbe vonta azt, hogy a felperes az általa igényelt joggal valaha is bírt volna. A második esetben viszont nem tagadja a felperesi igény létezését, viszont olyan tényeket hoz fel, amelyek az igény érvényesítését vagy a saját elmarasztalását kizárják. Egyébként a bírói érdekeltség kifogása ugyanazokból az okokból volt felhozható, mint a polgári perben.⁴⁴⁷ Természetesen viszonykereset is benyújthatott az alperes, ha nem csak a felperesi kérelem elutasítását, hanem a felperes elmarasztalását is kérte. Ezt köteles volt ugyanaz a bíróság elbírálni, még akkor is, ha egyébként nem volt illetékes az adott ügyben.⁴⁴⁸

Ha a bíró a felek első kihallgatása után tisztázottnak látta a perkérdést, akkor berekesztette az első tárgyalást és új határnapot tűzött ki, hogy a felperes az alperes észrevételeire válasszal élhessen. Ezután még egy viszontválasszal élhetett az alperes, amely után rendszerint a bíró meghozta a határozatát. Ellenben hazai szentszékeinknél bevett gyakorlat volt, hogy a feleknek további szövegváltásokra is lehetőséget adtak abban az esetben, ha a bíró szükségesnek érezte az erkölcsi bizonyosságra jutás tekintetében, vagy ha a felek olyan új körülményeket, tényeket tudtak felhozni, amelyek az ítélet meghozatalában relevanciával bírtak. A házassági ügyek tisztázása közérdeket érintett, így sok esetben a bíró nem érthette be a felek perbeszédeiben előadottakkal, hanem az anyagi igazság kiderítése érdekében a fentebb említett személyes meghallgatás, vallatás, szembesítés eszközével is élt. Amennyiben valamelyik félnek a személyes körülményei miatt, menthető okból (pl. betegség, szegénység) terhére lett volna az utazás, a szentszék megengedte, hogy az általa megkéréselt helybeli lelkész és bírósági kiküldöttek által fogantassák a meghallgatást. Bírósági küldötteként általában egy vagy két szentszéki ülnök és a szentszéki jegyző szerepelt.⁴⁴⁹

Az imént vázolt rendelkezések a veszprémi és székesfehérvári bírósági gyakorlatban a következőképpen valósultak meg. Az eljárás minden esetben a felperes keresetlevelével indult, a szentszék ezt megvizsgálta, és amennyiben nem tartalmazott minden szükséges információt, akkor elutasították: „a keresetlevél V. Károly tabi tanítónak visszaadatik, eljárás alapjául el nem fogadtatik.”⁴⁵⁰ Azonban ez még nem zárta ki, hogy a felperes később újból beadja a keresetlevelet ugyanarra a jogcímre hivatkozással. A szentszéki gyakorlat ismerte ugyan a hiánypótlás intézményét mind az 1917-es kódex előtt, mind az után – amennyiben a szükséges dokumentumokat utólag csatolta a fél, a keresetlevelet elfogadták bizonyos esetekben –, de annak alkalmazásától sok esetben eltekintett.⁴⁵¹ Hogy mely esetekben találták arra érdemesnek a keresetlevelet, hogy ne utasítsák el, hanem

⁴⁴⁷ SZTEHLO 1885. 174. p.

⁴⁴⁸ BOZÓKY 1871. 236–238. p.

⁴⁴⁹ SZTEHLO 1885. 179–180. p.

⁴⁵⁰ VÉL 23/1913. Hiányzott a házasságlevél, továbbá az „alperesnő” jelenlegi tartózkodási helyéről a tájékoztatás.

⁴⁵¹ VÉL 123/1921.

visszaadják hiánypótlásra, nem fedezhető fel semmilyen vezérlő elv. Volt lehetősége a felperesnek új, szabályszerű keresetlevél benyújtására, ugyanahhoz a bíróhoz címezve, ha kijavítható hiba miatt utasították el a keresetét.⁴⁵²

Amennyiben mindent rendben talált a szentszék, vagy a hiánypótlás eredményes volt, akkor következhetett a békéltetési eljárás, amelyet a korábbiakban részleteztünk. Ez az általam vizsgált időszakban mindvégig megmaradt, ráadásul teljesen változatlan formában, bár később már vesztett az eredményességéből.⁴⁵³ Amennyiben a békéltetés eredményes volt, úgy a peres eljárás meg sem kezdődött, a szentszéki jegyző egy bejegyzést írt a jegyzőkönyvbe, hogy a keresetet visszavonták, az egyenetlenkedő házasságfelek kibékültek.⁴⁵⁴

Ha sem a plébánosi és esperesi, sem a szentszéki, azaz „bírói” békéltetés nem járt sikerrel, úgy peres útra utasították az ügy. Innentől kétféleképpen folytatódhatott az eljárás. Az egyik verzió az volt, hogy szentszéki biztosokat küldött ki a szentszék. Az ő feladatuk volt a felek szabadvallomásának és a tanúk vallomásainak felvétele. A másik esetben a szentszék beidézte a feleket és a tanúkat személyes meghallgatásra.⁴⁵⁵

Ezt követően a bíróság kinevezte az adott ügyben eljáró szentszéki házasságvédőt, majd felszólította a feleket, hogy nevezzék meg képviselőiket. Nagyon gyakran került sor szegények ügyvédje kirendelésére, mivel a felek ritkán engedhették meg maguknak, hogy védőt fogadjanak.⁴⁵⁶ Az ügyvédvállásra 15 nap állt a felek rendelkezésére. Házassági perekben a házasságvédő távollétében történt bármely bírói cselekmény semmisnek és érvénytelennek minősült. Később, a 20. század folyamán a kötelékvédő szerepe az eljárásban egyre inkább lecsökkent, sőt, sokszor részvétele már formálissá vált.⁴⁵⁷

A per tényleges folyamata az idézéssel kezdődött tehát, és a jogerős ítélettel zárult.

A perkérdés tisztázása után a peres iratokat kiadták a felek képviselőinek és a házasságvédőnek, hogy megtehessek észrevételeiket és megszerkeszthessék a kérdőpontok jegyzékét, amit a peres feleknek és a tanúknak szántak.⁴⁵⁸ Sok olyan esettel találkoztam, ahol az ügyvéd a szentszéki szabályok ellenére, amely csak 15 napot engedett, ennél tovább tartotta magánál a peres iratokat. Ebben az esetben először felszólították őt a szabályszerű eljárásra. Az ügyvéd több ízben intést kapott emiatt, és figyelmeztették, hogy amennyiben nem hozza be az iratokat, akkor minden szentszéki üggyől el fogják tiltani. A jegyzői hivatal hivatalból nem figyelt erre a mulasztásra, hanem beadványok által értesült róla, abban hívták fel erre a figyelmét.⁴⁵⁹

9.4. A bizonyítás

A bizonyítási eljárás az egyházjog terén csak lassan, a bírósági gyakorlat útján fejlődött ki. A nevesített bizonyítékok a következők voltak: tanúk, bírói szemle, szakértői vélemény,

---

⁴⁵² BÁNK 1960. 506–507. p.

⁴⁵³ VÉL Szentszéki iratok 1880–1907., 33/1883., 60/1913.

⁴⁵⁴ VÉL Szentszéki jegyzőkönyv 1894–1911., 73/1880.

⁴⁵⁵ VÉL 14/1881., 48/1883., 43/1883., 67/1883.: biztos küldés, 57/1883.: szentszékre való berendelés.

⁴⁵⁶ Pl.: VÉL 12/1882., 44/1882., 66/1883., 63/1881. A fél jogosultságát szegénységi bizonyítvánnyal igazolhatta, sőt, kellett is igazolnia, ebben az esetben hivatalból kirendeltek neki szegények ügyvédjét. Csakis a katolikus fél kérhette szegények ügyvédje kirendelését.

⁴⁵⁷ HÁRSFAI 2008. 26. p.

⁴⁵⁸ VÉL 62/1883., 35/1883., 2/1883., 43/1913.

⁴⁵⁹ SzfvPL 1856/39/6.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

okiratok és eskü, de ezeken kívül – vegyes bizonyítási rendszer lévén – bármi olyan dolog bizonyítéknak minősülhetett, amelyből releváns információhoz juthatott a bíróság az ügyre vonatkozóan. Teljes bizonyítást képeztek a hiteles okiratok, valamint minimum két kifogástalan tanú egybehangzó állításai. A bizonyítás tekintetében voltak olyan tények és körülmények, amelyeket nem volt szükséges bizonyítani. Ilyenek voltak a Corpus szerint az ellenérdekű fél által beismert tények vagy önvallomások, a köztudomású tények⁴⁶⁰, valamint a jogilag vélelmezett tények.⁴⁶¹ Ezzel majdnem egyező módon szabályozta ezt a kérdést az első egyházi törvénykönyv is 1917-ben.⁴⁶²

A székesfehérvári szentszék is ennek megfelelően a rendelkezésre álló bizonyítékokból: a felek eskü alatt tett vallomásaiból, a tanúvallomásokból, időnként, ha az ügy megkívánta, szakértők véleménye vagy tárgyi bizonyítási eszközök alapján hozta meg ítéletét. Természetesen mindig a vonatkozó kánonjogi szabályra, jogszabályra hivatkozva. Az átvizsgált szentszéki dokumentumok alapján többféle bizonyítási eszköz is mindennaposnak volt mondható a törvénykezési gyakorlatban. A legalapvetőbb információkat a felek nyilatkozatai és a tanúvallomások adták. Ezen kívül a következő bizonyítékokat is felhasználták a peres felek vagy a bírák hivatalból: lelkipásztori értesítés; a városi, falusi tanács igazolása; orvosi látlet; civil bírósági ítélet; sőt, egy esetben találkoztam városkapitányi bizonyítvánnyal is.⁴⁶³ A lelkipásztori jelentés hivatalos egyházi okiratnak minősült, ezt nem volt szabad megtámadni, vagy az abban foglaltakat bármilyen módon kétségbe vonni. Ezt a jelentést a felek plébánosa készítette el, amennyiben jól ismerte a felek körülményeit. Ebben kötelessége volt leírni mindent, amit tudott, és a bíró ítéletének meghozatalában ez döntő jelentőséggel bírt. Értékes bizonyítéknak számított az orvosi látlet is, amellyel a bántalmazás súlyosságát lehetett minden kétséget kizáróan bizonyítani. Az imént felsorolt bizonyítási eszközök mellett a gyakorlatban fontos bizonyíték volt a közvélemény is. Szeplősítési ügyeknél például mindig vizsgálták, hogy kit tartanak a gyermek apjának, nyomós érv volt ugyanis a falubeliek, az érintettek kisebb közösségének a véleménye.⁴⁶⁴

Főszabály szerint tanú mindenki lehetett, csakis azok képeztek kivételt, akiket maga a törvény vagy a „természet” kizárt ebből. Nélkülözhetetlenek voltak azonban a tanúskodáshoz a következő kellékek: szabadság, azaz mentesség mindenféle félelemtől és erőszaktól; kellő életkor betöltése (14 év); jó hírnév; valamiféle közvetlen ismeret a kiderítendő üggyel, tényekkel kapcsolatban; valamint felesketés. Ezek közül valamelyik hiánya vagy teljesen lehetetlenné tette a tanúskodást, vagy pedig gyanússá tette az illetőt. Házassági perekben a tanúk általi bizonyításnak volt a legnagyobb szerepe és relevanciája.⁴⁶⁵

Fontos alapelvnek minősült már a Corpus időszakában is, hogy a vélelem mindig a házasság érvényessége mellett szólt, azaz, ha nem bizonyosodott be minden kétséget kizáróan a házasság érvénytelensége, akkor érvényesnek kellett nyilvánítani a szent frigyét. A bíró semmiben nem volt kötve a felek állításaihoz és bizonyításaihoz, joga és kötelessége volt egyben, hogy hivatalból mindent kipuhatoljon, ami az igazság bizonyításához és az

⁴⁶⁰ A bírói gyakorlat szerint csak azok a tények tartoztak ide, amelyeket minden épeszű ember könnyen megtudhat, és azok, amelyeket a bíró akár a fennforgó perben, akár más perben hivatalos eljárása közben megtudott.

⁴⁶¹ Voltak megdönthető és megdönthetetlen vélelmek egyaránt.

⁴⁶² Az 1917-es CIC részletesen szabályozta, hogy mik nem szorulnak bizonyításra: a) a közismert tények (*facta notoria*), b) amit maga a törvény feltételez (*ipsa lege praesumuntur*), c) amit az egyik fél állít és a másik elfogad, hacsak a bíró vagy a törvény mégis bizonyítást nem követel. RADA 1918. 78–79. p.

⁴⁶³ Lásd pl.: SzfvPL 1856/25/7., SzfvPL 1846/67/10.

⁴⁶⁴ SzfvPL 1870. 286–287/8.

⁴⁶⁵ KONEK 1889. 395–396. p.

erkölcsi bizonyosság eléréséhez szükséges. Tehát a házassági ügyek jellegéből adódott, hogy olyan személyek is alkalmas tanúk voltak, akik a felekkel szoros rokoni vagy baráti kapcsolatban álltak. Ez azért volt fontos kitétel, mivel a házasságról általában a felekhez közel álló személyeknek volt igazán, érdemben tudomásuk. A Veszprémben és Székesfehérváron vizsgált ügyek nagy részében is eszerint jártak el, tanúként általában a közeli hozzátartozókat idézték be, mivel ők rendelkeztek a legtöbb érdemleges információval. Székesfehérváron ezt deklarálták is, hogy házassági perekben „törvényes gyakorlatnál fogva” a rokonokat ki kell hallgatni.⁴⁶⁶

9.5. Az ítélet

A bírói döntés lehetett végítélet vagy közbenszóló végzés. Az utóbbira akkor kerülhetett sor, ha a felek között valamely érdemleges körülmény még vitás volt, vagy ha a bíró nem volt teljesen meggyőződve a tények valóságáról, amelyekre a törvényt alkalmaznia kellett. Egyébként a gyakorlatban erősen keveredett e két fogalom – az ítélet és a végzés – használata, leginkább az ítélet kifejezést szerették használni, abban az esetben is, ha valójában végzésről volt szó.

Az ítéletet szentszéki gyakorlat szerint a kihirdetése (felolvasása) előtt a szentszéki bírák között köröztetni kellett.⁴⁶⁷ Ellenben 1846-ban Fehérváron hoztak egy olyan rendelkezést, miszerint az olyan csekélyebb jelentőségű ügyeket, amelyek első hallásra és olvasásra is könnyen „felfoghatók”, ne köröztessék a bírák között, hanem ha valamelyikük el szeretné olvasni a peres iratokat, a jegyzőnél tehet erre vonatkozó bejelentést, aki tértivevényt mellé kiadta azokat.⁴⁶⁸ Egyébként e rendelkezés azért születhetett, mert a szentszéki jegyző egy előterjesztésében azt sérelmezte, hogy a köröztetések alkalmával gyakran elvesztek a peres iratok. Így kérte, hogy erősítsék meg azt a gyakorlatot, amely szerint az utolsó ülnök a periratok átvételekor kiállít róla egy tértivevényt, ezáltal a jegyző biztos lehetett abban, hogy a per eljutott ahhoz, akit illet. Továbbá a túl hosszúra nyúló köröztetés azért sem volt praktikus, mert a perek így jelentősen elhúzódtak.⁴⁶⁹

Az ügydöntő ítélet érvényességéhez szükséges volt, hogy az illetékes bíró mellett kellő számú ülnök jelenlétében hozzák, világos legyen, és a felek előadásain, valamint a fennálló törvényeken alapuljon, továbbá az előírt formások és szertartások betartása mellett szülessen.⁴⁷⁰ Ez utóbbi a következőt jelentette: a bíróság, a felek és két tanú jelenlétében, égő gyertyák között álló feszület előtt ünnepélyesen felolvassák. Az ítélet indokolását az egyházjog nem kívánta meg, ennek ellenére hazai szentszékeinknél ez bevett gyakorlat volt, a világi perekhez hasonlóan, valamint az 1836. évi 16. tc. is megkövetelte.⁴⁷¹ Több esetben, mondhatni gyakran találtam példát arra, hogy a szentszék világi törvényekre is hivatkozott: legtöbbször ítéletében, de egyéb, alátámasztásra szoruló esetekben is.

⁴⁶⁶ SzfvPL 1856/32/5.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

⁴⁶⁷ SzfvPL 1845/8.; SzfvPL – IV. – No.5900/10.

⁴⁶⁸ SzfvPL 1846/87/2.; SzfvPL – IV. – No.5900/10.

⁴⁶⁹ Erre utaltak: SzfvPL 1846/85/14.; SzfvPL – IV. – No.5900/10.

⁴⁷⁰ Bozóky 1871. 244. p.

⁴⁷¹ 1836. évi 16. tc. a bírói ítéleteknek okokkal leendő támogatásáról: Minden Bíróságok és Ítélszékek a polgári perekben hozandó ítéleteket jövőre okokkal támogatni kötelesek lesznek. Magyar Törvénytár, 1836–1868. évi törvényczikkek, Franklin-Társulat, Budapest, 1896, 58. p.

Fontos szabálya volt a köteléki pereknek, hogy az ilyen ügyben hozott ítélet soha nem emelkedett jogerőre, ugyanis bármikor hiteles bizonyíték merült fel az ítélettel ellentétes valóságra, akkor pert lehetett indítani a megfelelő döntés elérése érdekében. A felek az ítélet ellen addig élhettek fellebbezéssel, ameddig két egybehangzó ítélet nem született. Házassági perekben szükség is volt a két egybehangzó ítéletre.⁴⁷² A házasságvédő köteles volt fellebbezni, amennyiben érvénytelennek nyilvánították a házasságot, továbbá érdekes módon, ha a másodfokú bíróság is az érvénytelenség mellett foglalt állást, úgy harmadfokra is vihette az ügyet, különösen amennyiben az érvénytelenség mellett felhozott bizonyítékok nem voltak minden kétséget kizáróak. Abban az esetben, ha az első- és harmadfokú egyházi bíróság a házasságot érvénytelennek, a másodfokú pedig érvényesnek mondta ki, a házasságvédő még negyedfokra is vihette a pert.⁴⁷³

Az ítélet kihirdetésénél erre a célra felkért két papnövendék vett részt tanúként az ülésen.⁴⁷⁴ 1917-18 után már minden ügy egy zsinati bíróhoz került, akit előadóbírónak neveztek, ő tartotta végig a kezében a szálakat, az ő feladata volt az ügy előadása a szentszék előtt, javaslatot is tett az ítéletre, és ez alapján szavazott a többi szentszéki tag, nevezetesen a másik zsinati bíró (akit szavazó bírónak neveztek) és az elnök. Rendszerint mindig az az ítélet született végül, amire az előadó bíró javaslatot tett. Ezzel az eljárással a szentszéken teljesen megfeleltek a kódex által támasztott követelményeknek, amely előírta, hogy a házassági köteléki pereket hármass bíróság előtt kell tárgyalni.⁴⁷⁵

Az ítélet meghozatala többféle jogkövetkezménnyel bírt. Egyrészt ugyanaz a bíró nem vonhatta vissza az érvényes és minden formai kelléknek megfelelő, azaz teljesen jogszerű ítéletet, továbbá nem másíthatta azt meg, kivéve, ha felsőbb bíró visszaküldte hozzá az ügyet. Másrészt, amennyiben mindkét fél belenyugodott az ítéletbe, nem fellebbezett, úgy a pernek vége lett az ítélet meghozatalával, az ügy ítélt dologgá vált. Kivételt képeztek ez alól – ahogy említettük – a köteléki perek, amelyek soha nem váltak *res iudicata*-vá.

Az eljárás következő lépése a felek értesítése volt, azaz az ítélet közlése az érintettekkel. Ez különösen fontos szerepet töltött be, mivel amíg ez nem történt meg szabályszerűen, addig a felek fellebbezésre nyitva álló határideje nem kezdődött meg. Erre jó példa a veszprémi szentszék gyakorlatából, hogy 1920-ban fellebbezés érkezett egy olyan ügy vonatkozásában, amelynél még 1913-ban született ítélet, és mivel az iratokból nem volt megállapítható, hogy a közlés szabályszerűen megtörtént, így a szentszék elfogadta a fellebbezést.⁴⁷⁶ A határozatokat mindig annak a szentszéknek továbbították, amelyhez a felek lakóhelyük szerint tartoztak, a kézbesítést az illetékes szentszék végezte.⁴⁷⁷ Tehát az ítélet ellen fellebbezéssel lehetett élni, amelyet az ítéletet hozó bíróhoz kellett benyújtani, valamint az alakilag semmis ítéletet is meg lehetett támadni semmisségi panasszal.

⁴⁷² A két egybehangzó ítélet szükségessége (köteléki perekben) egészen 2015-ig volt követelmény az egyház-jogban.

⁴⁷³ Bozóky 1871. 413–415. p.

⁴⁷⁴ Pl.: VÉL 64/1911., 40/1914.

⁴⁷⁵ ERDŐ 1985. 11. p. és VÉL 80/1921.

⁴⁷⁶ VÉL 41/1920. „Mután az iratok tanúsága szerint a szentszéki ítélet kézbesítve nem volt, csak 1920. évi március hó 10-én elküldhető, és tekintve, hogy az 1881. can. rendelkezésének megfelelőleg a fellebbezés beérkezett, további eljárás céljából a fellebbezés az összes ügyiratokkal együtt az Érseki Főszentszékhez áttétetni rendeltetik.”

⁴⁷⁷ Pl.: VÉL 20/1881.

9.6. A perorvoslatok és a végrehajtás

Áttérve a perorvoslatokra, egy érdekes rendszert figyelhetünk meg a kánonjogban. A régi jog szerinti hazai praxisunk a perorvoslatok tekintetében két csoportot különböztetett meg: ítélethárítót és ítéletsemmisítőt. A különbség a kettő között abban állt, hogy az ítélet meghozatala előtt, vagy az után lehetett élni velük. Az előbbiekhöz tartozott az elmellőző parancs, a perletétel, az ügyvédi szó visszavonása, amely hazai világi törvényeken (Werböczy Hármaskönyvének rendelkezésein) alapult, és a peralku. Az utóbbi csoport részét pedig a következők képezték: a fellebbezés,⁴⁷⁸ a semmisségi panasz, az előbbi állapotba való visszahelyezés és a perújítás. Azonban meg kell jegyeznünk, hogy hazánk szentszéki gyakorlatában a semmisségi panasz és az előbbi állapotba való visszahelyezés ismeretlen volt.⁴⁷⁹ Az ügyvédszó visszavonása tehát ismét egy ékes bizonyítéka annak, hogy a két jogrendszer, a polgári és az egyházi törvénykezés és törvényhozás hatott egymásra, egymással párhuzamosan fejlődtek, alakultak. Így a kettő együttes vizsgálata értékes megállapításokkal gazdagíthatja a jogtudományt. Vizsgált szentszékeink gyakorlatában a perorvoslatok közül kettő fordult elő a leggyakrabban: a fellebbezés és a perújítás. A fellebbezés, mint rendes perorvoslat gyakorlatilag mindennaposnak volt mondható, gyakran élt vele az a fél, aki az ítéletet magára nézve sérelmesnek érezte. Perújítást némileg ritkábban, de több esetben is kérelmeztek az általam vizsgált időszakban, általában új körülményekre hivatkozva, vagy pedig újabb okmányok bemutatása révén.⁴⁸⁰

Amennyiben az ítélet jogerőre emelkedett, de ennek ellenére az elmarasztalt fél nem volt hajlandó az annak megfelelő magatartás tanúsítására, akkor a perben győztes fél kérhette az ítélet kényszer útján való végrehajtását. Erre az egyházjog általánosságban négyhavi határidőt szabott, amelyet a bíró megrövidíthetett, ha az adott ügyben úgy találta helyénvalónak. Egyébként addig nem volt lehetőség a perújításra, ameddig a felek a szentszék ítéletét nem hajtották végre, ennek jogszabályi alapja a székesfehérvári szentszék gyakorlatában az 1613. évi 23. tc. volt, tehát egy civiljogi törvény, amely ismét jól bizonyítja, hogy nem csak az egyházjog rendelkezéseit tartották kötelezőnek a szentszék bírái, hanem hazánk magánjogi törvényeit is alkalmazták.⁴⁸¹

Hazánk egyházi bírósági gyakorlatában, nagyon ritka esetekben, a szentszékek maguk hajtották végre az ítéletet, általában csakis akkor, ha egyházi személyek ügyében kellett

⁴⁷⁸ Fellebbezéssel az ítélet kihirdetésének napjától számított 10 napon belül lehetett élni, pontosabban e határidőn belül kellett kijelenteni az ez iránti igényt, 30 napon belül pedig átküldő levelet kellett kérni, melynek alapján átküldték a peres iratokat a felsőbb bírósághoz. Mindkét mozzanatnak meg kellett történnie az érvényes fellebbezéshez.

⁴⁷⁹ Ezen kívül másféle csoportosítás is létezett ebben a korszakban, például bevett felosztásnak számított a jogirodalomban a rendes és a rendkívüli perorvoslatok megkülönböztetése. A rendes perorvoslatokat az ítélet kihirdetésétől számított 10–14 napon belül lehetett alkalmazni, a rendkívüliekkel viszont csak bizonyos feltételek megléte esetén lehetett élni, viszont ha a feltételek fennálltak, akkor a határidő lejártá után, akár évek elteltével is.

⁴⁸⁰ Pl.: SzfvPL 1856/44/3.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

⁴⁸¹ SzfvPL 1857/57/7. P. János martonvásári lakos és hitvestársa kérelmére megengedték a perújítást, mivel a végrehajtó bíró értesítéséből azt lehetett kikövetkeztetni, hogy a felek „hódolva a szentszék ítéletének”, az együttélést folytatták. Azonban a periratok tárgyalásakor kitűnt a felek vallomásaiból, hogy nem teljesítették a szentszék ítéletét, és egy óráig sem éltek együtt. Mivel pedig az 1613. évi 23-as törvény szerint a pert csak a hozott ítélet teljesítése után lehet megújítani, így „a felek házassági pere leszállíttatik, s így a felek az 1856. év ápr. 8-án hozott ítélet teljesítésére, valamint annak végrehajtására a cs. kir. törvényszék hivatalosan megkerestetik.”

intézkedni. Azonban az esetek túlnyomó többségében a világi bíróságoktól vagy valamilyen világi szervtől, törvényhatóságtól kértek segítséget egy megkereső levél kíséretében. A világi hatóság köteles volt e kérésnek eleget tenni. Bár egyes korabeli jogtudósok kíváncsian tartották volna, hogy a házassági perekben hozott ítéletek végrehajtásánál legalább egy szentszéki küldött is jelen legyen.⁴⁸² Az ítéletek végrehajtásáról a törvényszék mindig értesítette hivatalosan a szentszéket, e tény pedig belefoglalták a szentszéki jegyzőkönyvbe.⁴⁸³

Az egyházi végrehajtási jog jellemzője volt a megfelelő lelki eszközök beállítása a lelki ügyekhez, a szigort enyhítő méltányosság, a lelkek üdvösségének szem előtt tartása és természetesen az etikai háttér erősségének hangsúlyozása. Másik fontos alaptétel a végrehajtás terén, hogy mivel az ügyek nagy része közérdekű, így a bíró nincs kötve a felek végrehajtás iránti kérelméhez.⁴⁸⁴

Már a klasszikus kánonjog korszakában is, amikor az egyház bíraskodási tevékenysége a leginkább virágkorát élte, az ítéleten túleső mozzanatok kevésbé érdekelték, a végrehajtás részletes szabályozását és foganatosítását nem tűzte ki célul az egyházjog, hanem a világi hatalomnak tulajdonított nagy szerepet e tekintetben. Ez a helyzet az újkorban még inkább erősödött.⁴⁸⁵ Az 1917-es kódex az ítélet végrehajtásának tárgyalásakor nem említette a világi hatalom segítségét, hanem a büntetőjog területén tért ki erre. Ettől függetlenül bevett gyakorlat volt a kereszténység elismerése óta, hogy az egyház rendelkezésére állt a világi hatalom segítségnyújtása az egyes államok külön joga és a különböző korok szerinti terjedelemben. Ahol viszont az újkorban az egyházat és az államot teljesen különválasztották, ott ezt az eszközt az állam nem adta meg többé az egyháznak. Ha azonban az állam elismerte közjogi testületnek az egyházat, úgy bizonyos állami segélynek nem volt akadálya.⁴⁸⁶

Természetesen azokban az ügyekben, amelyekben az egyházi bíróságok illetékességét az állam elismerte, ahogy ez történt hazánkban is házassági ügyekben 1894 előtt, karhatalmat is adott az ítélet végrehajtására. Régi törvényeink szóltak a szentszékeknek adott jogsegélyről, amely nem kizárólag a végrehajtási eljárásra vonatkozott, hanem más esetekben is kérhető volt. Például a makacs alperes vagy a meg nem jelenő, vallani nem akaró tanú ellen a polgári hatóságot megkereshette a szentszék. Erre gyakran akadt is példa a székesfehérvári szentszék gyakorlatában. Továbbá olyan eset is volt például, amelynél az alperes (feleség) hozományának – a per lefolytatásának idejére történő – biztosítására kereste meg a szentszék Fejér megye alispánját.⁴⁸⁷ Azonban 1894 után, a polgári házasság bevezetését követően is a bevett egyházak pozitív állami támogatást kaptak, amely azt jelentette, hogy az állam az egyház jogainak érvényesítésére tehetett intézkedéseket kényszereszközökkel, és ezeket állami hatóságok útján foganatosította. Hazánkban egyébként a bevett egyházak általánosan elismert fegyelmi joghatóságot gyakoroltak, így a közigazgatási szervek segítségét igénybe vehették.⁴⁸⁸

---

⁴⁸² BOZÓKY 1871. 228–248. p.

⁴⁸³ PL.: SzfvPL 1853/150.; SzfvPL – IV. – No.5900/11.

⁴⁸⁴ MÓRA 1934. 21. p.

⁴⁸⁵ MÓRA 1934. 27–28. p.

⁴⁸⁶ MÓRA 1934. 64–65. p.

⁴⁸⁷ SzfvPL 1845/49/5.; SzfvPL – IV. – No.5900/10.

⁴⁸⁸ KÉRÉSZY 1903. 247–249. p.

9.7. A sommás eljárás

A szembesítés és a bírói békeltetés után – amennyiben a békeltetés nem járt eredménnyel – a felektől megkérdezte a szentszék, hogy a sommás vagy a rendes peres eljárást választják-e. Erről természetesen nem csak ők dönthettek, amennyiben ugyanis a bíróság úgy ítélte meg, hogy szükséges a rendes eljárás lefolytatása, akkor a felek akaratától függetlenül ezen útra terelte az ügyet.

Tehát amennyiben a sommás eljárás lefolytatása mellett szülelt döntés, a sikertelen békeltetés után a felek szabadvallomásából felvett jegyzőkönyvet az előiratokhoz csatolták, és minden további szóváltás mellőzésével a bíróság végzéssel bizonyítást rendelt el. Ezentúl 15 napos határidővel előírták a feleknek, hogy nevezzék meg a tanúikat, azok lakhelyét, állását és a hozzájuk intézendő kérdőpontokat⁴⁸⁹ állítsák össze.

Miután beérkezett a felek tanúihallgatás iránti kérelme, esetleges szakértői szemle-kérelme, a tanúk lakóhelye szerinti plébániahivatalt megkeresték ezek foganatosítása végett, a felvett tanúvallomásra készült jegyzőkönyvet pedig be kellett terjesztenie a szentszékhez. Ezután az egyházi bíróság végzésében meghagyta a feleknek, hogy 15 napon belül írásban nyújtsák be esetleges észrevételeiket a felvett jegyzőkönyvek kapcsán. Ezt követően – ha nyújtottak be a felek észrevételeket, ha nem – az ügyet a per összes anyagát egybegyűjtve ítéletre bocsátották, és erről a feleket is értesítették.

Tehát a lényegi különbség a rendes és a sommás eljárás között abban volt, hogy az eljárás gyorsítása végett a felek közötti válasz- és viszonzásválasz-váltásokat kiiktatták. A rendes eljárásnál ugyanis a békeltetés megghiúsulása után a felperes keresetében foglaltakra az alperes elleníratot adhatott be 15 napos határidővel, írásban, majd ennek másolatát megküldték a felperesnek, hogy választ adhasson rá, ezután erre az alperes viszonzálással élhetett. Végül a viszonzásválaszt olyan meghagyással kézbesítették a felperesnek, hogy végirattal élhet, 15 napos határidővel. Amennyiben a felperes élt ezzel a lehetőséggel, akkor azt megküldték az alperesnek, hogy hasonló feltételekkel ellenvégíratot nyújthasson be a bíróságnak. Ezt az eljárási szakaszt követte a bizonyítási eljárás, abban a formában, ahogy a sommás eljárásnál is láthattuk.

A feleknek volt olyan lehetőségük, hogy a peres iratok benyújtására nyitva álló határidőn belül halasztást kérjenek, amennyiben úgy ítélték meg, hogy ez az idő nem lesz elegendő számukra, és valami oknál fogva kicsúsznának az időbeni benyújtásból. Ezt a halasztást az első esetben mindig meg kellett adni, a második halasztási kérelemnél azonban már mérlegelni kellett, mivel amennyiben a bíróság úgy ítélte meg, hogy a kérvény csak az ellenérdekű fél bosszantására vagy az eljárás elhúzására irányult, akkor meg kellett tagadni.

Az 1917-es kódex lényegesnek mondható változásokat hozott az eljárásjog tekintetében, ugyanis sok panasz merült fel az per hosszadalmasságát, bonyolultságát illetően. Emiatt e területen volt leginkább szükség a régi jog megreformálására. Ennek megfelelően az első egyházjogi kódexújításaiban az eljárás egységességét, egyszerűsítését, megrövidítését, áttekinthetőségét, gyorsabb lebonyolítását tűzte ki zászlajára. Az V. Kelemen-féle, azaz régi jog szerinti sommás eljárás eltűnt, olyan formában, hogy a szabályai a kódex hatályba lépésétől kezdve a rendes peres eljárás törvényi tételeinek feleltek meg, tehát akként tovább éltek, de már nem ez számított a rövidített eljárásnak. Sommás eljárást ismert azonban az új kódex is, méghozzá a sommás házassági eljárást, amelyet az 1990–1992. kánonokban szabályozott röviden. Azonban ez csak kivételes jelleggel volt alkalmazható. „Ha biztos

⁴⁸⁹ Annyiszor két példányban, ahány különböző plébánia területén laktak a tanúk.

és hiteles okmányokból világos, melyek ellentmondáson vagy kétségen felül állnak, az akadály fennforgása a valláskülönbség, a papi-rend, az ünnepélyes szüzességi fogadalom, házassági kötelék, vérrokonság vagy sógorság, vagy lelki rokonság miatt, úgyszintén hasonló bizonyossággal az tűnik elő, hogy ez akadályok miatt nem történt felmentés, ez esetekben, mellőzve az eddig ismertetett ünnepélyes formákat, az ordinárius, beidézve a feleket, kijelentheti a házasság semmisségét, de a kötelékvédő jelenlétében.⁴⁹⁰ E kijelentés ellen a kötelékvédő, ha úgy véli bölcsen, hogy az akadályok, melyekről az 1990. kánon szól, nem biztosak, vagy valószínűleg megvan a felmentés is rájuk, köteles a másodfokú bíróhoz fellebbezni, akihez az aktákat el kell küldeni s írásban figyelmeztetni, hogy kivételes esetről van szó.⁴⁹¹ A másodfokú bíró, a kötelékvédő egyedüli jelenlétében, döntse el ugyanoly módon, mint amelyről az 1990. kánon szól, vajon az ítélet megerősítendő-e, vagy inkább az ügyet a jog rendes szabályai szerint kell lefolytatni, ez esetben küldje vissza azt az elsőfokú törvényszékhez.”⁴⁹² Egyébként a kódex perjogi része számított a 20. század eleji legátfogóbb európai perjogi kodifikációnak, így nagy figyelemmel fordultak feléje a világi kútfők is.

Összefoglalásképp elmondhatjuk, hogy az egyetemes kánonjogi rendelkezéseknek házákn vizsgált szentszékei eleget tettek, annak megfelelően végezték törvénykezési tevékenységüket. Azonban jelentősen gazdagították, színesítették a képet az egyes szentszékek szokásjog útján kialakult gyakorlati rendelkezései, amelyek által pontosabb képet kaphatunk arról, hogy mi volt a jog valójában. Azt is megfigyelhettük, hogy a szentszékek nem csak a kánonjog rendelkezéseit tartották irányadónak, hanem hazai törvényeinket is messzemenően figyelembe vették és kötelezőnek tekintették magukra nézve, mind az ítéletek jogalapját tekintve, mind az egyes eljárási cselekmények vonatkozásában.

A kánonjog perjogi normáinak fejlődését tekintve elmondható, hogy a korabeli és a hatályos egyházjog szerinti eljárás vonatkozásában bár némely részletszabály tekintetében történtek jelentősnek mondható változtatások, az eljárás alapvető mozzanataiban, a felhasználható bizonyítékokban, a kánoni per menetében lényegi változtatások nem történtek napjainkig sem.

10. Az egyházi és a polgári per viszonya, változások a Ht. hatályba lépése után

A házassági perekben ítélező két hatóság közötti viszony kapcsán érdekes „fejlődéstörténet” figyelhető meg. Pontosítva a kijelentést, az egyház polgári hatóságok irányába tanúsított magatartása mutat némi változást az idő előrehaladtával. Már közvetlenül a Házassági törvény hatályba lépését követően is megtalálhatók voltak a polgári hatóságok által hozott döntések a szentszéki iratok között, azonban ekkor még semmiféle utalás nem történt rájuk, nem vették figyelembe az ítélethozatal során (sőt, néhol még ki is nyilvánították, hogy a

---

⁴⁹⁰ CIC 1917. 1991. kán.

⁴⁹¹ CIC 1917. 1992. kán.

⁴⁹² MÓRA 1934. 6–8. p.

szentszék nem köti a polgári hatóság döntése). A plébánost kötelezték, hogy küldje be a polgári házassági okmányokat.⁴⁹³

Később kezdett megszűnni az egyház távolságtartása a polgári döntések, eljárás iránt, ugyanis már arra is akadt példa, hogy polgári hatóság által lefolytatott bizonyítási cselekményt fogadott el, tett magáévá a szentszék: a nagyatádi királyi járásbíróság polgári osztálya által eskü alatt kihallgatott tanúk vallomását a szentszék elfogadta, arra hivatkozott ítéletében.⁴⁹⁴ Ugyancsak ez figyelhető meg az első világháború utáni holtta nyilvánítások tekintetében, amelyek esetén a feleség kérte, hogy új házasságra léphessen, mivel a járásbírószági végzésben felhozott indokok figyelembe vételével a szentszék megállapította a *moralis certitudot*.⁴⁹⁵

A szentszék figyelemmel kísérte a polgári hatóság döntését olyan esetekben is, amikor nem történt azokra vonatkozóan konkrét kérelem, hivatkozás sem. Erre például szolgálhat P. Terezia kérelme, amelyben urától való elválasztását kérte, azonban a szentszék a holtta nyilvánítás kérelmezését ajánlotta, miután az a polgári hatóságnál lefolytatást nyert.⁴⁹⁶

Az 1920-as évekre odáig jutott ez a folyamat, hogy már a szentszék javasolta a feleknek a polgári házasság megkötését. „L. György r. k. és I. Pelágia görög keleti állítólagos házastársak 1921-ben akatolikus pap előtt kötött házassága formahiány miatt érvénytelen, azonban polgárilag is új házasság kötendő, mivel ezen állítólagos házastársak semmiféle okmányt nem tudnak felmutatni.”⁴⁹⁷

Talán a fentebb kifejtetteknek is köszönhető, hogy néhányak szemében kezdtek elmosódni a határok a polgári és az egyházi elválasztás között, mivel arra is akadt példa, hogy a felperes polgárilag kötött házassága érvénytelennek nyilvánítását kérte a szentszéktől. Erre természetesen a várható végzés született: a keresetlevelet elutasították, miután a házasság egyházilag kezdettől fogva érvénytelen volt.⁴⁹⁸

Az állami perjog⁴⁹⁹ és az egyházi bíráskodás közötti összefüggéseket jelen munka egy korábbi fejezetében már részletesebben kifejtettük, így csak összefoglaló jelleggel állapítjuk meg, hogy több egyházi eljárási momentum is helyet kapott a Házasság törvény megszületése utáni magánjogi eljárásban a házassági perek tekintetében.

Az egyházjog befolyása a magánjogi viszonyokra

Az egyház humanitárius felfogása nagy hatást gyakorolt az egyének személyállapotának a fejlődésére, mivel az egyház a nem szabad állapotúakat, a rabszolgákat is egyenjogú, teljes jogú tagjainak tekintette, így a keresztény házasság minden jogelvében részesítette. Ezzel hozzájárult ahhoz, hogy a később kialakult, és napjainkban is a társadalom alapját képező jogegyenlőség kialakuljon.

Az elévüléshez és az elbirtokláshoz az egyházjog a szigorú lelkiismeretesség parancsa szerint mindig jóhiszeműséget követel meg, az elévülés egész időszaka alatt, nem csak a

⁴⁹³ Pl.: VÉL 19/1920. „Gosztonyi László zalacsányi plébános a polgári házassági felbontási okmány beküldésére felhívatik.”

⁴⁹⁴ VÉL 64/1911.

⁴⁹⁵ VÉL 102/1922. Saját eljárást is lefolytatott a szentszék, nem kizárólag az állami bíróság nyomozati anyagára támaszkodott, erről egy későbbi fejezetben részletesen lesz szó.

⁴⁹⁶ VÉL 102/1922.

⁴⁹⁷ VÉL 137/1922.

⁴⁹⁸ VÉL 16/1919.

⁴⁹⁹ Az újkori perjogról ld. ECKHART 1946. 409–411. p.

kezdeten. A szerződések megkötésekor a kánonjog nem a formaságokra helyezte a hangsúlyt, hanem a jogszerű keletkezésük kötelező természetére, így azok megtartása szintén jobban megvalósulhatott.

Az örökösödési jog területén is befolyást gyakorolt a kánonjog a világi jogra. Mivel hosszú időn keresztül az egyház kezében volt ezen ügyek intézése, így ez alatt az idő alatt olyan szabályokat dolgozott ki mind a külalakra, mind a végrendelet tartalmára és kötelező elemeire vonatkozóan, amelyek beszívárogtak a polgári jogba, és ennek fontos részeit képezték.⁵⁰⁰

11. Eljárás házassági perekben a Házassági törvény hatályba lépését követően

A Ht. rendelkezett arról, hogy házassági ügyekben az illetékes fórumok a királyi bíróságok, továbbá a folyamatban lévő eljegyzési és házassági pereket az illetékes királyi bírósághoz kellett áttenni.⁵⁰¹ Viszont magáról az eljárásról semmit nem mondott a törvény, és más jogszabályok sem születtek ezügyben, így a bírák a korábbi eljárási szokásokra támaszkodtak.⁵⁰² *Sztehlo Kornél* a következő jogszabályokat jelölte meg a házassági ügyek eljárása tekintetében: a Házassági törvényt, az akkor hatályos polgári perrendtartást (1868. évi LIV. tc.), az 1840. évi XV. tc. második részében szabályozott és az ITSZ (1861) által módosított rendes szóbeli eljárást, amennyiben ezta törvényes gyakorlat nem módosította, az 1796. december 13-án és az 1803. december 20-án kelt királyi rendeletet a házasságvédő kirendeléséről, az 1822. augusztus 6-ai, 19435. sz. a. kelt rendeletet a királyi táblához való felvitelről, békéltetésről, felek szembesítéséről, valamint a legfelsőbb bíróságok állandó gyakorlatát.⁵⁰³

Az eljárás három szintű volt, a királyi törvényszék ítélkezett első fokon, innen került az ügy a királyi ítélőtábla elé, majd a királyi kúria is felülvizsgálta az ítéleteket.

Az eljárást a felek állandó és utolsó együttlakása szerint illetékes bíróság előtt kellett megindítani, amely alól egyetlen kivétel a hűtlen elhagyás esetkőre volt, ugyanis ebben az esetben az elhagyott fél lakása szerinti törvényszék volt az illetékes.

A kereset első elbírálásakor a tárgyaláson részt vett a feleken kívül a házasságvédő is, akit az adott törvényszék rendelt ki a helybeli ügyvédek közül. Feladata az egyházi kötelekvédőkhöz hasonlóan az volt, hogy mindent megtegyen a házasság fennmaradása érdekében. Köteles volt a tárgyalásokon megjelenni, észrevételeit a felek előadására megtenni, a felbontás, ágytól-asztaltól elválasztás ellen fellebbezéssel élni, továbbá felügyelt a házasságból származó kiskorú gyermekek érdekeire, valamint az anyagi és eljárási jogszabályok megtartására. A Ht. hatályba lépését követően kiemelt szerepet töltött be a házasságvédő intézménye az ítélkezési gyakorlatban, annak ellenére, hogy sem a Ht., sem a vonatkozó végrehajtási rendeletek nem szóltak róla. Egyébként a „közérdeket” képviselő tisztviselő a protestáns bontóperekben is megjelent viszonylag korán, már a 18-19. század fordulóján.⁵⁰⁴

⁵⁰⁰ KONEK 1889. 589–590. p., BÓNIS 1972. 69–89. p.

⁵⁰¹ Ht. 136-137. §.

⁵⁰² KÖBLÖS 1996. 12–13. p.; vö.: FODOR–MÁRKUS 1894. 12–15. p.

⁵⁰³ vö. STEHLO 1896. 26. p. A házassági perekben alkalmazandó eljárás teljes körű törvényi szabályozására először az 1911. évi I. tc.-ben, azaz a Pp. 639–686. szakaszaiban került sor. HERGER 2013. 71. p.

⁵⁰⁴ HERGER 2003. 30. p.

A bontó- és válóperekben, valamint az olyan megtámadási perekben, ahol az egyik házasság fél támadta meg a házasság érvényességét, a bíróság békéltető tárgyalást tűzött ki a kereset beadását követően. Itt a feleknek személyesen meg kellett jelenniük. Amennyiben az alperes távolmaradt, azt úgy értékelték, hogy nem kíván békülni, azonban, ha a felperes nem jelent meg, abban az esetben a pert megszüntették. Egy alkalommal kimenthették magukat a házasság felek, akkor a bíróság új határnapot jelölt meg. Általában a békéltető tárgyalás napjára tűzték ki a rendes tárgyalást is, viszont ezen már a feleknek nem kellett személyesen jelen lenniük.⁵⁰⁵

Az elsőfokú bíróság ítélete ellen a felek, valamint a házasságvédő is fellebbezhetett; ha senki nem támadta meg az ítéletet, akkor is hivatalból fel kellett terjeszteni a királyi ítélőtáblához. Viszont ekkor az ítélőtábla az ítélet csupán azon részét vizsgálta felül, amely a kötelék felbontásáról, illetve a kiskorú gyermekek elhelyezéséről és tartásáról rendelkezett.⁵⁰⁶

E szabályok vizsgálatakor szembetűnő jelenség, hogy több rendelkezés az egyházi bíróságok eljárásának mintáját követi, azaz lényegében a kánonjogi szabályokhoz rendkívül hasonló megoldások születtek. Gondolhatunk itt a kötelékvédő szerepére és feladatkörére, a békéltetés intézményére, valamint a fellebbezés hiányában is kötelező felterjesztésre. A házassági köteléki perek (legalább) két fokon történő vizsgálata komoly hagyományokra tekint vissza az egyházi bíráskodásban, érdekesség, hogy ez napjainkig fennállt, viszont a perek gyorsabb elbírálása érdekében, tehát a felekkel szembeni méltányosabb és gyorsabb eljárás jegyében 2015-ben eltörölték ezt a szabályt. Tehát az érvénytelenséget kimondó egyetlen ítélet végrehajtható fellebbezés hiányában, nem kell kötelező jelleggel a másodfokú bíróság elé felterjeszteni.⁵⁰⁷

Tehát összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy bizonyos, az egyházi bíráskodásban kialakult intézmények tovább éltek az állami bíráskodásban.

12. Kiemelt specialitások az 1917-es CIC hatályba lépése után

A régi egyházi törvénykönyv ahhoz, hogy a házasság formailag érvényes legyen, a korábbiakhoz képest⁵⁰⁸ szigorúbb feltételeket támasztott. Bevezette a *parochus territorialis* fogalmát, ezen kívül megtartotta a korábbi követelményeket, nevezetesen a katolikus szertartású pap és a két tanú jelenlétét. Ezzel az új szabállyal sokan nem voltak tisztában, ennek is köszönhető, hogy 1922-ben nagyon megszorodtak a formahiány miatt érvénytelen házasságok. Ezeknél rendszerint az egyik fél nem magyar volt, Oroszországban kötettek görög-keleti lelkész előtt, és leggyakrabban a *parochus territorialis* követelményének nem felelt meg a felek házassága.⁵⁰⁹ Arra is volt példa, hogy a tanúk száma sem felelt meg az előírtaknak, ugyanis csak egy tanú vett részt az esketésen. Ezen eset kapcsán külön kiemelő, hogy itt találkoztam egyedül azzal, hogy a házassági kötelékvédő nem fellebbezett, hanem „az ítéletben megnyugodott.”⁵¹⁰ Megfigyelhető volt még ezeknél a pereknél, hogy a jegyző

⁵⁰⁵ SZTEHLO 1896. 27–28. p.

⁵⁰⁶ E rendelkezést megszüntették az 1907. évi XVII. tc. 6-7. §-ai, amelyek a kúria tehermentesítése érdekében kiiktatták az iratok felülvizsgálat végett hivatalból való felterjesztését.

⁵⁰⁷ Ld. Ferenc pápa *Mitis Iudex* kezdetű motu proprio-ja.

⁵⁰⁸ vö. KÉRÉSZY 1909. 90–92. p.

⁵⁰⁹ Egyes esetekben ezeket a házasságokat tisztán szovjet házasságnak is nevezte a szentszék.

⁵¹⁰ VÉL 8/1922.

előterjesztésére indultak. Az ítéletben hol semmisnek, hol érvénytelennek mondták ki a házasságot.

Egy eset szemléltetésül a sok közül: K. Margit görög keleti vallású személy B. Józseffel 1920-ban Oroszországban görög-keleti pap előtt kötött házasságát érvénytelennek mondta ki a szentszék, ugyanis minden olyan házasság, amely 1918. május óta nem a *parochus territorialis* előtt kötöttet, formahiány miatt érvénytelen volt.⁵¹¹

Arra is akadt példa, hogy bár fennállt a gyanúja a formahiány miatti érvénytelenségnek, a szentszék mégis a házasság érvényessége mellett tette le a voksát. „Jegyző előterjesztése után S. Jenőnek Oroszországban N. Anna görög kath. nővel 1919-ben kötött házasságát a szentszék érvényesnek nyilvánítja, mivel csak a formahiány esete forogna fenn, azonban a férj vallomása szerint ezen házasságot római katolikus szertartású pap, *parochus territorialis* és két tanú előtt kötötte.” Ebből az esetből is tisztán látható, hogy ekkor még az eskünek, pontosabban az eskü alatt tett vallomásnak milyen nagy szerepe volt, mivel iratok bemutatása nélkül is, pusztán a férj eskü alatt tett vallomására hivatkozva érvényesnek mondták ki a házasságot.⁵¹²

A specialítások közé tartoznak a holtta nyilvánítási eljárást és az új házasságra lépést kérelmező özvegyek beadványai, amelyek 1921-ben szaporodtak meg drasztikus módon.

A kánonjogban a holtak nyilvánítási eljárásra vonatkozó jogszabályok nem sokat változtak az évszázadok folyamán, lényegében a ma hatályos eljárás is, amelyet az 1983-as Codex Iuris Canonici rendez, a korábbi alapokon áll. Láthattuk, hogy 1917 előtt nem volt egy egységes kánonjogi kódex, így több helyről kellett a jogalkalmazóknak „összegyűjteni” az alkalmazandó jogszabályokat. E témát szabályozta VI. Piusz pápa 1789. július 11-i levele, valamint a Szent Officium rendeletei, amelyek közül az elsőt 1670-ben adták ki. Ezek közül talán a legfontosabb az 1868. május 13-án kiadott rendelet, amely lényegében mind a mai napig meghatározó. A holtak nyilvánítási eljárás a kánonjogban a házasság-jog tekintetében releváns, ezért úgy rendelkezett a jogszabály, hogy az „özvegynek” kell benyújtania a kérelmet a területileg illetékes megyéspüspökhöz. A gyakorlatban nem ő személyesen folytatta le az eljárást, hanem egy szentszéki bíróra szignálta az ügyet, és az általa benyújtottak alapján döntött az egyházmegyei bíróság (szentszék), hogy valóban bizonyítottan tekinthető-e a férj halála. A fő bizonyítási módok a következők voltak: a tanúkihallgatások, a vallomások és a közvélemény. A pusztta távollét a legtöbb állam polgári jogi álláspontjával szemben a kánonjogban nem volt elegendő a holtta nyilvánító határozat meghozatalához. Az 1868-as rendelet nevesített több olyan veszélyhelyzetet, amelyek során való eltűnés valószínűsítette a halál tényét. Ilyen a háború és a tengeri hajóút például, de ezek során is szükséges volt az eltűnés aprólékosabb vizsgálata. A háborús körülményeket akkor lehetett figyelembe venni, ha az illető személy ténylegesen részt vett a harcokban, azóta nem adott magáról életjelet, annak ellenére, hogy elegendő idő eltelt az ellenség kapitulációja óta, házasságlete boldog volt és nincs valamilyen elfogadható, értelmes indok a távollétére.⁵¹³

Az első világháború után az általam vizsgált szentszékek gyakorlatában is gyakran előfordult ezen eljárás, az özvegyen maradt asszonyok tömegesen kérelmezték férjük holtta nyilvánítását, és amennyiben megállapították a *moralis certitudot* (erkölcsi bizonyosság) a halál megtörténtéről, engedélyezték az új házasságra lépést. Ebből is kitűnik, hogy az

⁵¹¹ VÉL 191/1922.

⁵¹² VÉL 114/1922.

⁵¹³ FERENCZI-SZUROMI 2004. 144–147. p.

embereknek még mindig mennyire számított egyházilag is rendezni a kapcsolatukat, mivel ezeknél az eseteknél kivétel nélkül lefolytatta már a járásbíróság a holtta nyilvánítási eljárást, mégis kérelmeztek ugyanezt, továbbá az újránházasság engedélyezését is.

A veszprémi szentszék gyakorlatában – az egyetemes kánonjogi normáknak megfelelően – az ügyet egy zsinati bíróra szignálták, ő terjesztette elő, hogy adjanak engedélyt a feleségnek új házasság megkötésére, amennyiben férje „megszűnt élni.” A szentszék bizonyítási eljárást folytatott le a halál megtörténtének megállapítására, amelynek keretében felvette a feleség vallomását, tanúkat hallgatott meg, tárgyi bizonyítási eszközöket – például a házastársak levelezését; katonatárs levelét, amelyben leírta társa halálát – használt fel a szentszék. Néhol egyes bizonyítási cselekményeket mellőzött a járásbírószági végzésben felhozott indokokat elfogadva és magáévá téve.⁵¹⁴

A bizonyítást követően az ügygel megbízott zsinati bíró terjesztette elő a szentszék ülésén, hogy engedélyezzék a feleségnek az új házasságra lépést, amelyről az ülésen részt vevő zsinati bírók és az elnök szavazott, és – majdnem minden esetben – egyhangúlag elfogadta, hozzájárult. Egyetlen olyan esettel találkoztam, ahol a szentszék nem találta bizonyítottnak a férj halálát. Az ilyen kérvények nagymértékű megszaporodása után már egy bíró több ügygel is meg lett bízva egyszerre, és egy ülésen a szentszék „tömegesen” járult hozzá az új házasságra lépésekhez.⁵¹⁵

---

⁵¹⁴ VÉL 48/1921.

⁵¹⁵ VÉL Szentszéki jegyzőkönyv 1911–1925., VÉL 48/1922.

IV. A LEGGYAKORIBB ELJÁRÁSOK

E fejezetben azon szentszék előtti eljárások kerülnek bemutatásra, amelyeket a köznyelvben „válásként” volt szokás emlegetni. Sőt, megállapíthatjuk, hogy nem csak a köznyelvben, hanem nagyon gyakran a szentszéki peres dokumentumokban is válás címszóval illették ezen eljárásokat, amelyek valójában más jogintézményeket takartak. Mivel a katolikus egyházjog szerint a házasság mindig is felbonthatatlan volt, értelemszerűen nem ismeri a válást, így e fogalom nem a kötelék felbontására vonatkozott, mint az 1894 utáni állami bíróságok gyakorlatában, hanem a kötelék fenntartása melletti különélésre, azaz az ágytól és asztaltól történő elválasztásra (*separatio*). Néhol a házasság érvénytelennek nyilvánítása érdekében folyó pereket is válópereknek nevezték, amely még inkább félrevezető, mivel ebben az esetben – ha bizonyítást nyert valamelyik percím – létre sem jött a házasság, hanem az kezdettől fogva semmis volt.

1. A *separatio* (ágytól-asztaltól való elválasztás)

1.1. A separatio a civiljogban és a kánonjog-történetben

A szeparáció, azaz ágytól és asztaltól történő elválasztás ismert volt mind a kánonjogban, mind a korábbi magánjogunkban. Bár tény, hogy a Házassági törvény a hazánkban is több évszázados joggyakorlati múltra visszatekintő egyházjogból vette át ezt az intézményt, lényegében azért, hogy tekintettel legyen azokra a katolikus vallású polgárokról, akik egyházuk tanítása szerint a házasságot felbonthatatlannak tekintették, tehát egy gesztusnak is minősíthetjük a polgári házasság bevezetésekor a katolikus egyház felé. Ezen túl házasságrendező szerepet is szántak neki, mivel ahol remény mutatkozott még a házasság megmentésére, ott éltek ezzel a lehetőséggel, hátha ennek ideje alatt sikerül a feleknek helyrehozni a házasságukat.

Az ágytól és asztaltól elválasztás tehát a Ht. új megvilágításában kétféle jogintézményt takart. Egyrészt egy békéltetési eszközzé tették, ugyanis amennyiben a bíró még reményt látott a házasság békülésére, a házasság felbontása előtt a törvényben meghatározott intervallumon belüli időre elrendelte a felek ágytól és asztaltól való különélését. Csakis akkor mellőzhették ezt a momentumot, ha semmi reményt nem láttak arra, hogy a felek rendbehozzák házasságukat, kibékülnek.⁵¹⁶

Ez az intézmény hüen megfelelt a törvény szellemiségének, amely azt fejezte ki, hogy a felek elválasztása csak végső eszköz lehet, a bíró csak ultima ratioként fordulhat a megoldáshoz, amikor már a házasság helyrehozhatatlanul megromlott. Ilyen esetben már értelmetlen lenne egyébként is az ágytól-asztaltól elválasztás, mert csak az eljárás céltalan meghosszabbodását eredményezné. Ez utóbbi szempontot egyébként akkor is figyelembe kell venni, amikor a különélést elrendeli a bíró: olyan időt kell megszabni, amelytől joggal várható, hogy a felek higgadtan végig tudják gondolni a szándékaikat, és esetleg békítőleg hat rájuk a különélés, viszont az eljárást nem nyújtja szükségtelenül. Abban az esetben

⁵¹⁶ Ht, 99. §.

viszont, amennyiben a felek maguk kéri a különélés idejének meghosszabbítását, ezt a bíróságnak mindenképpen engedélyeznie kell, mert ez komoly békülési szándékra utalhat, és az a mindenekelőtti célja a szabályozásnak, hogy a felek rendbehozzák házasságukat.⁵¹⁷

A fentebb vázoltak mellett az ágytól és asztaltól elválást a Ht. önálló jogintézménnyé is tette, mégpedig abból a célból, hogy fontos alapelvének megfelelően az állami érdekek mellett az egyéni érdekeknek, a lelkiismereti szabadságnak is teret engedjen. Így kívánt megoldást nyújtani a törvény azon házasfeleknek, akiknek a házassága tönkrement, viszont lelkiismereti meggyőződésük sérelme nélkül nem kérhetnék frigyük felbontását. Másrészt akkor is megoldást nyújthat e jogintézmény, ha a felek egyike vagy mindkettő titkon még reményt lát a házasság helyrehozására, így nem kívánja a felbontást, viszont a közös élet is tarthatatlanná vált pillanatnyilag, továbbá kereseti jogát érvényesíteni szeretné, nehogy az elévülés miatt elenyésszen (tekintettel a Ht. 83. §-ára, amely kimondta, hogy bizonyos esetekben csak hat hónapon belül lehetett pert indítani), viszont kereseti kérelmét csak a különélésre korlátozza egyelőre.

Elválasztás előtt egyébként a bíró éppúgy köteles volt a bontó ok meglétét vizsgálni, mint a kötelék felbontására irányuló kérelemnél, és amennyiben nem bizonyosodott be annak valósága, a különélés iránti kérelmet éppúgy el kellett utasítani, mint a házasság felbontására irányuló keresetet.

A Ht. szerint az ágytól és asztaltól elválasztásnak ugyanazok voltak a feltételei, mint a kötelék felbontásának. A két intézmény (kötelék felbontása és ágytól-asztaltól elválasztás) egyébként párhuzamosan is alkalmazható volt. A felperes bármikor átváltoztathatta az elválasztásra irányuló keresetét felbontó keresetre, ugyanis mindkét eljárás tárgyalási módja egyforma volt, ugyanazokkal a kifogásokkal lehetett élni mindkettő esetén. Ezzel a választási jogával a felperes célszerűségi megfontolásokból az elsőfokú ítélet meghozataláig élhetett, hogy ne lehessen indokolatlanul elhúzni az eljárást. Amennyiben olyan ügyről volt szó, ahol az alperesnek viszontkereseti jogot állapítottak meg, ő – függetlenül a felperes kereseti kérelmétől – kérhette akár a kötelék felbontását, akár ágytól és asztaltól történő elválasztást. Amennyiben az egyik fél felbontást kért, a másik pedig szeparációt, a bíróság – amennyiben bebizonyosodott a minkét eljáráshoz szükséges bontó ok megléte – minden esetben felbontotta a köteléket.⁵¹⁸

A Ht. az állami magánjogban a következőképpen rendezte e jogintézmény alkalmazásának vagyoni jogi hatásait. Az ágytól-asztaltól elválasztott felek elvesztették hitvestársi örökösödési jogukat, a feleségnek az özvegyi joga és az özvegyi örökösödése szintén megszűnt, viszont a közszerzemény megosztását kérhette. Egyébként ez a szabályozás a Ht. előtt sem volt másként az örökösödés tekintetében: a Kúria egy 1886-ös döntése szintén kimondta, hogy a hitvestársi örökösödés nem illeti meg az elválasztott feleket.⁵¹⁹ Így csak az osztrák polgári törvénykönyvet használó jogterületeken állt be új szabályozás a Ht. hatályba lépésével, ugyanis aszerint a vétlen házasság felbontottja törvényes öröklési jogát.⁵²⁰ Az özvegyi jog a Ht. előtti joggyakorlat szerint még megillette a feleséget, amennyiben nem az ő hibájából következett be az elválasztás, azonban ez az új szabályozás, miszerint a Ht. mind az elválasztásnál, mind a felbontásnál megszüntette ezt, a nő vagyoni helyzetében nem hozott gyakorlati változást, mivel a vétlen nőt férjével szemben

⁵¹⁷ MÁRKUS 1895. 134. p.

⁵¹⁸ MÁRKUS 1985. 140–142. p.

⁵¹⁹ A Curia 1886. évi május 5-én 125/p. sz. a. kelt döntése.

⁵²⁰ OPTK 759. §.

tartás illette meg. Ez a férj örökösire is átszállt, tehát terjedelem tekintetében lényegében megfelelt az özvegyi jognak.⁵²¹

A Ht. nem bontja különböző fajtákra a szeparációt, ezzel szemben a kánonjog két fajtáját is ismeri, egyrészt az örököszt vagy életfogytiglanit, másrészt az ideiglenest. Az első változat két esetben volt lehetséges a Corpus Iuris Canonici érvényessége alatti századokban: ha a házasfelek egyike vagy mindkettő szerzetbe lépett, vagy ha a férfi felvette a felsőbb egyházi rendeket (diakonátus, áldozópapság, püspökség); továbbá ha a házasfelek egyike házasságtörést követett el (bizonyos feltételek megléte szükségeltetett még ezen belül).⁵²² Bár itt kell megjegyeznünk, hogy nem volt ez teljesen egyértelmű az évszázadok alatt kiadott, néha egymásnak ellentmondó törvények szövevényében. Ennek megfelelően a korabeli szerzők álláspontja sem egyezett, bizonyos kánonjogászok szerint már ebben az időszakban is csak a házasságtörés⁵²³ (korábbi évszázadokban csak a nő házasságtörése, később mindkét házasságtörés⁵²⁴) szolgáltatott alapot az élethosszig tartó elváltatásra, esetleg még – főként a régebbi jogban – a hitehagyás lehetett erre megfelelő ok, de azt az egyházi joggyakorlat a 19. századra már az ideiglenes elváltatás jogcímei között ítélte meg.⁵²⁵ 1917 után, az első egyházi törvénykönyv megszületésétől kezdve már egyértelműen csak egy esetkörre szűkült a végleges elváltatás lehetősége: a házasságtörésre. Az ideiglenes elváltatás esetei nem voltak taxatív felsorolva, lényegét tekintve akkor lehetett kiszabni, ha a házasfelek egyikének (vagy akár mindkettőnek) a lelki üdvössége, élete, egészsége veszélyeztetve volt. A 19. század közepén keletkezett *Rauscher-féle instructio* a következőket hozta rá példaként: ha az egyik házasság fél a keresztény hittől elpártol, ha házastársát hitehagyásra, vétkekre vagy büntetésekre csábítja, ha rossz bánásmóddal életét és egészségét veszélyezteti, ha hosszabb időn át érzékenyen keseríti, vagy ha hosszas ragályos betegségben szenved. *Bozóky* egyházi jogi tankönyve szerint pedig az életközösség ideiglenes felbontását akkor kérhette az egyik házasság fél, ha a másik fél őt a kereszténységtől és a katolikus hittől való elpártolásra próbálta rábírn, büntetése próbálta rávenni, folytonos elkeserítések áldozata volt, vagy kegyetlenkedéseket, élete elleni törekvéseket követett el, vagy könnyelmű, pazarló életmódot folytatott, és ezek által a lelki üdvét, az egészségét, testi épségét vagy a becsületét veszélyeztette.⁵²⁶ Az 1917-es CIC ehhez nagyon hasonló, bár némileg eltérő esetköröket hozott fel az ideiglenes elváltatásra.⁵²⁷

Az időleges elváltatást egyébként az egyházi bíróságok mindig határozatlan időre mondták ki, sem a törvény nem nevesített fix határidőket, sem a gyakorlatban nem találok olyan esettel, ahol az elváltatás pontosan meghatározott időtartamra szólt volna.⁵²⁸ Fontos kiemelni, hogy sem az élethosszig tartó, sem az időleges különélés nem

⁵²¹ MÁRKUS 1895. 142–143. p.

⁵²² BAGOSSY 1896. 220–221. p.

⁵²³ E tett büntetőjog-történeti vonatkozásairól ld. VÁMBÉRY 1901. 278–361. p.

⁵²⁴ ROSZNER 1887. 303–304. p.

⁵²⁵ KONEK 1889. 543–544. p., SCHERMANN 1913. 89–90. p.

⁵²⁶ BOZÓKY 1871. 416–417. p.

⁵²⁷ Ezen okok a következők az 1131. kán. szerint: ha a másik fél nemkatolikus szervezethez csatlakozott, ha a gyermeket nemkatolikus módon nevelte, ha vétkes és gyalázatos életet él, ha súlyos testi vagy lelki veszedelmet okoz a másik félnek, ha vadságával a közös életet túl nehezíti. S minden más hasonló: mindmegannyi törvényes ok a másik fél szétválására, a helyi ordinárius tekintélyével vagy saját elhatározásával, ha biztos a dolgok felől, és veszedelmes volna a halogatás.

⁵²⁸ Ld. erről bővebben: KONEK 1889. 543–547. p.

valósulhatott meg pusztán a felek akaratából, akár kölcsönös megegyezéséből, csakis bírósági eljárás folytán.⁵²⁹

A separatio eljárását tekintve a következő fontosabb elvek voltak lefektetve a Corpus időszakában. Peres útra csakis a plébános által megkísérelt békéltetés eredménytelensége esetén kerülhetett sor.

Ha a felperes bizonyítani tudta, hogy az életközösség folytatása rá nézve veszélyekkel járna, akkor mind a per megindításakor, mind az eljárás alatt bármikor ideiglenes, elküldönített lakást kérhetett.

Ha a pert megindították, az volt elsődlegesen a cél, hogy előzetes vizsgálat által be lehessen fejezni a pert, és lehetőleg ne kerüljön sor formális bizonyítási eljárásra (kihallgatás, szembesítés, tanúk kikérdezése útján). Amennyiben ez nem sikerült, akkor bizonyítási eljárást kellett lefolytatni, amely a bíróság által kirendelt nyomozó biztos vezetése alatt állt. A bizonyítás ebben az esetben az általános kánoni eljárásjogi normák szerint zajlott le, azzal a kitételrel, hogy a felek egyikének az esküt csak nagy óvatosság mellett szabadott odaítélni. Fellebbezésnek ebben az esetben csak perdöntő ítélet vagy ilyennek minősülő közbenszóló végzés ellen lehetett helye, viszont két egybehangzó ítélet ellen semmilyen esetben sem. (Ebben is különbözik tehát az érvénytelenség kimondása iránt zajló perekről.)⁵³⁰

1.2. A separatio a gyakorlatban és hatályos egyházjogunkban

Az ágytól-asztaltól elválasztást, mint terminus technikum a szentszéki gyakorlat honosította meg hazánkban, amely hatályos egyházjogunkban már különválás, azaz szeparáció néven ismert. Azért is megkerülhetetlen, hogy e téma részletesebben e munka részét képezze, mivel korábban évszázadokon át magasan ez volt a leggyakoribb a szentszékek előtti eljárásokat tekintve. Mára ez már nem mondható el, nagyon megritkult ezen esetek száma, és az eljárás is teljesen megváltozott. Ennek megfelelően hatályos kódexünk már csak néhány kánon erejéig emlékezik meg erről a korábban mindennapos jogintézményről.

Előjáróban, a törvénybeli szabályozás vonatkozásában, azt mindenképpen ki kell emelni, hogy a separatio tekintetében újdonságnak tekinthető, hogy a hatályos Egyházi Törvénykönyvben helyet kapott az eljárás menetének a kódexben való rögzítése, ugyanis a régi kódex erre nem tért ki. Ez első látásra kicsit paradoxnak tűnik amiatt, hogy korábban sokkal nagyobb jelentőséggel rendelkezett ezen intézmény.

A házassági életközösség megszüntetése lehetett részleges, ekkor csak az ágyra nézve történt az elválasztás, és teljes, ha ágyra és asztalra nézve is. A veszprémi szentszéken ennek a megkülönböztetésnek nem volt nagy gyakorlati relevanciája, egyetlen esettel találkoztam, ahol csakis az ágyra nézve választották el a feleket. A másik csoportosítási szempont az elválasztás örökössége vagy ideiglenessége, amelynek kapcsán már lehet vizsgálni, hogy mikor melyiket részesítette előnyben a szentszék. Az örökös elválasztásra sokkal ritkábban került sor, csak végső esetben, ultima ratio jelleggel alkalmazta a szentszék, általában csak a házasságtörés szolgáltatott megfelelő alapot a kimondására.⁵³¹ Minden

⁵²⁹ Hatályos kánonjogunkban már a jogalkotó szakított ezzel a gyakorlattal, új szabályozást nyert a szeparáció.

⁵³⁰ Bozók 1871. 416–417. p.

⁵³¹ VÉL 27/1906. T. Endre és F. Magdolna házassági ügyében az alperes házasságtörést követett el, a zalaegerszegi királyi törvényszék felbontotta a házasságot, ennek ellenére kérte a felperes, hogy a szentszék mondja ki az ágytól-asztaltól való örökös elválást, mert mint híven vallásához ragaszkodó egyén, súlyt helyezett a szentszék ítéletére és csak annak megnyerése után érezte magát lelkiismeretében is egészen nyugodtan.

más esetben az ideiglenes vagy határozatlan időre (ami szintén ideiglenesnek minősült) történő elvásztás volt a per végkimenetele.⁵³²

Az ágytól és asztaltól elvásztások száma az 1894-es Házassági törvény előtt magas arányt képviselt az összes perhez képest, amit az adott évben lefolytatott a szentszék. Ez igaznak mondható a Ht. hatályba lépését közvetlenül követő évre is, ugyanis nem csökkent lényegesen az ilyen irányú perek száma. Ugyanez nem mondható el a századfordulóhoz közeledve, és utána, mivel a házassági perek, köztük az ágytól-asztaltól elvásztást célzó kérelmek is megfogyatkoztak.⁵³³ Ez a tendencia igaz volt az 1910-es évekre is, jól mutatja ezt az a tény, hogy 1912-ben és 1914-ben egyetlen ilyen ügyel sem foglalkozott a szentszék.⁵³⁴

Azonban ezt nem lehet egyértelműen arra fogni, hogy a Ht. ismerte ezt a jogintézményt, és a házastársak inkább a polgári utat választották, és nem tartották fontosnak egyházilag is rendezni a kapcsolatukat, mert a világháború utáni években újra emelkedett a száma az ilyen irányú kereseteknek, bár arányában már messze nem érte el azt a szintet, amit a Ht. előtti időkben „produkált”.⁵³⁵

A hivatkozott okok tekintetében az idő előrehaladtával nem volt változás az elvásztások tekintetében, továbbra is leggyakrabban a durva, kegyetlen, szeretetlen bánásmód, a hűtlen elhagyás, a vagyon és becsület veszélyeztetése szerepelt percímként az ideiglenes elvásztásoknál.⁵³⁶

A szentszék elvásztást kimondó ítéleteiben kivétel nélkül a trienti szent zsinat XXIV. ülésének 8. szabályára hivatkozott.⁵³⁷

Az 1917-es CIC-re áttérve, a különválás jogosságát tekintve 1129–1130. kánonja még csak azt hangsúlyozta, hogy az ártatlan félnek joga van a különváláshoz. A hatályos CIC 1152.k. 1.§-a elismeri ugyan a különválás jogát, de kijelenti: „nagyon ajánlatos, hogy a házasság szerződésétől vezetve és a család érdekében a bocsánatot ne tagadja meg a házasságtörő féltől, és a házastársi életet ne szakítsa meg”. Ennek a szemléletbeli változásnak az alapját nagyrészt az újabb katolikus moráleteológia megállapításai képezték, amelyek szerint még a házasságtörés sem igazolja teljesen erkölcsileg a különválást. Az új CIC a házasságtörés megbocsátására nem csupán a feleket buzdítja, hanem az egyházi hatóságot is felszólítja a megbocsátás elősegítésére.⁵³⁸

Érdemes egy rövid vizsgálódás erejéig arra is kitérni, hogy a két kódex szerint az ideiglenes elvásztásra mely cselekmények adhattak okot. Azt előljáróban le kell szögezni, hogy egyik kódex sem taxatív módon határozza meg az eseteket: az 1917-es Kódex példálózó jelleggel felsorol több esetkört is, nevezetesen, ha a házastárs a római katolikus felekezet tagja lett, ha gyermekét nem katolikus módon neveli, ha büntetésre méltó vagy gyalázatos életmódot folytat, ha a másik felet súlyos testi vagy lelki veszedelemnek teszi ki, valamint, ha kegyetlenségével igen nehézzé teszi az együttélést. Ezen kívül hozzászövi, hogy ezek és

⁵³² SIPOS–GÁLOS 1960. 576. p.

⁵³³ VÉL Szentszéki jegyzőkönyv, 1894–1911.

⁵³⁴ Ennek kapcsán az is hozzátartozik az igazsághoz, hogy 1914-ben összesen 4 ügy volt terítéken a szentszéken, ebből három erőszak és félelem címén történő érvénytelennek nyilvánítási kérelem volt.

⁵³⁵ VÉL Szentszéki jegyzőkönyv, 1911–1925.

⁵³⁶ VÉL 78/1903. Egy példa a szeretetlen bánásmódra: „alperes felperest soha házához nem vezette, hanem otthon, anyjánál hagyta, őt semmiféle pénzbeli vagy egyéb anyagi segélyben nem részesítette, az eltartásáról nem gondoskodott, hanem erre vonatkozó kérelmeit ridegen és gorombán visszautasította.”

⁵³⁷ Pl.: VÉL 64/1911.

⁵³⁸ *Magyar Katolikus Lexikon. VII. kötet.* Szent István Társulat, Budapest, 2002. 574. p., *különválás* szócikk.

ilyesféle okok szükségeltetnek az ideiglenes elváláshoz.⁵³⁹ Egyébként nem véletlen, hogy ezeket az okokat nevesíti a törvénykönyv, mivel a gyakorlatban is ezek voltak – különösen is az egyik fél kegyetlenkedése, valamint a „durva, szeretetlen bánásmód” – a felperes által leggyakrabban hivatkozott elválasztásra okot adó cselekmények.

Hatályos egyházi törvénykönyvünk ezzel szemben már sokkal rövidebben, lényegre törőbben fogalmaz: „Aki házastársának vagy gyermekének súlyos lelki vagy testi veszedelmet okoz, vagy másképpen nehezíti meg mértéken felül a közös életet⁵⁴⁰, az a másik félnek törvényes okot szolgáltat a különválásra.”⁵⁴¹ E megfogalmazás több okból is célszerűbbnek tűnik, ugyanis a korábban nevesítettek mind beleilleszthetők az új szabályozásba is, azaz a rövidítés által nem a felek joga lett szűkebb körű a kereset megindítására, hanem a törvényszöveg lett áttekinthetőbb. Emellett természetesen az is fontos szempont lehet, hogy a gyakorlatban már elenyésző a jelentősége ennek a rendelkezésnek, ellentétben a korábbi időkkel.

A különválás hatósági kimondása történhet közigazgatási úton a megyéspüspök határozatával, vagy bonyolult esetben bírói úton. Régen ez csakis bírói úton volt elképzelhető.

Említettem, hogy jelenleg már nem nagyon jellemző, hogy peres eljárást folytatnak le a különválás tekintetében. Ennek több oka is van azon túl, hogy ma már sokan megelégednek az államilag történő elválasztással, míg régen teljesen az egyház „kezeiben” volt a házassági ügyek intézése. Egyrészt az, hogy amennyiben a vétkes fél (akinek ehhez egyébként nincs joga) szakítja meg az életközösséget, a másik félnek semmilyen külön, törvény által előírt kötelezettsége nincs; másrészt, ha az ártatlan fél úgy ítéli meg, hogy a késlekedés veszéllyel járna, ebből kifolyólag külön engedély nélkül ideiglenesen különválnak, ezt sehol sem kell jelentenie, jogosan marad ebben az állapotban, amíg a különválás oka fennáll.

Az imént felvázoltak is egy hatalmas – a korral jövő – változás egyházjogunk történetében, ugyanis a Corpus hatályossága idején a tisztí ügyésznek kötelessége volt a közérdek védelme érdekében pert indítani, amennyiben a tudomására jutott, hogy valamely házasság felek bírói ítélet nélkül külön élnek. Ebben az esetben mindkét fél alperes volt a perben, a tisztí ügyész felperessége mellett. Ez is elég gyakori eljárásnak számított az egyházi bíróság gyakorlatában, amely elsődleges feladatának a felek kibékítését tekintette, azonban ha erre nem mutatkozott remény, akkor kimondták az ideiglenes (vagy ritka esetben a végleges) elválasztást, hogy a kapcsolatok tisztázottak legyenek.

1.3. A kegyetlenkedés, mint szeparációs ok az egyházi bíróságok gyakorlatában, tekintettel a világi bíróságok gyakorlatára

A korábbi fejezetekben már rávilágítottunk, hogy a polgári házasságkötés 1895-ös bevezetését megelőzően az egyházi bíróságok ügykörét döntően a szeparációs perek tették ki. E cím alatt a szeparáción belül a leggyakrabban előforduló esetkörrel, a durva, kegyetlen bánásmóddal, kegyetlenkedéssel foglalkozunk, azt vizsgáljuk, ez miként jelent meg az egyházi bíróságok gyakorlatában.

Mind a Corpus időszakában, mind az 1917-es törvénykönyvben – bár nem voltak taxatív felsorolva a szeparáció esetkörei – külön nevesítette a jogalkotó az általunk vizsgált

⁵³⁹ CIC 1917. 1131. kán. 1. §.

⁵⁴⁰ Vö. HÁRSFAI 2007. 132–134. p.

⁵⁴¹ CIC 1983. 1153. kán. 1. §.

ideiglenes szeparációs okot, a durva, kegyetlen bánásmódot vagy más néven kegyetlenkedést. Amelyet aztán a bírói gyakorlat is alaposan kimunkált, megállapításának feltételeit kikristályosította.

A kutatás fő matériáját tehát a kánonjogi szempontok, az egyházi törvénykezési gyakorlat vizsgálata teszi ki a 19. század folyamán és a századfordulón. E gyakorlat jogszabályi háttérének részletesebb bemutatása a monográfia első fejezetének negyedik pontjában már megtörtént, így arra itt nem térek ki mélyebben az ismételések elkerülése végett. Csak annyit szeretnék megjegyezni, hogy a jogalkalmazóknak nem volt egyszerű dolguk a jogszabályok közötti eligazodásban, mivel a kánonjog forrásait több helyről, eltérő szintű jogszabályok halmazából kellett kiválogatniuk: hatályos volt egyrészt a Corpus Iuris Canonici tekintélyes mennyiségű joganyaga, több pápai konstitúció született a témában, ezen kívül egyetemes, nemzeti és egyházmegyei zsinatok szabályozták az eljárási kérdéseket, továbbá a helyi gyakorlatra is figyelemmel kellett lenniük a szentszék jogalkalmazóinak. Mivel azonban nem egyedül a szentszékek előtt találkozhatunk a fentebb említett ügyekkel, hanem a világi bíróságok előtt is, ezért ahol releváns, röviden kitérünk a korabeli állami magánjogi szabályozásra, és a világi bíróságok gyakorlatára is.

A kegyetlenkedés, kegyetlen bánásmód és a hűtlen elhagyás egyébként szoros kapcsolatban volt egymással, ugyanis nagyon gyakran előfordult mind a szentszéki bíráskodási gyakorlatban, mind a világi bíróságok előtt (akár a Kúriáig jutott ügyekben is), hogy a kegyetlen bánásmód szolgáltatott alapot az elhagyásra. Ennek tisztázása azért is volt kiemelkedő jelentőségű, mert fontos szempont volt az ítélet meghozatalakor, hogy melyik fél hibájából mondták ki az ágytól és asztaltól történő elválasztást, vagy éppen a válást állami bíróságok előtt.⁵⁴²

Tehát kánoni gyakorlatunkban sok esetben az egyik fél a kegyetlenkedés megletekor nem fordult a szentszékhez, hanem önkéntesen elvált a házastársától, azonban amint ez az egyházi hatóság tudomására jutott, az ügyésznek hivatalból pert kellett indítania önkéntes elválás címén, hogy a házastársak joghelyzete rendezve legyen. Ebben az esetben mindkét házastárs fél a per alperese volt, az ügyész felperessége mellett. Ekkor a sértett házastárs (általában a feleség) gyakran bebizonyította a kegyetlenség meglétét, és amennyiben a bíróság megalapozottnak találta, ugyanúgy ezen a címen mondták ki a szeparációt.⁵⁴³

Ugyanakkor a kegyetlenség gyakran nem járt egyedül, hanem más percímeikkel együtt sorolták fel, mint például a pazarlással, tékozló életvitellel.⁵⁴⁴

Hogy e percim fontosságát alátámasszuk, szemléltetésképp néhány adatot mindenképpen érdemes megvizsgálni. Az 1850-60-as években, szűk tíz év leforgása alatt 54 esetben szerepelt a perekben a kegyetlenkedés, mint szeparációra okot adó percim a székesfehérvári szentszék gyakorlatában. Természetesen nem minden esetben látták megalapozottnak, de erre még alább részletesebben kitérek. E szám nagysága akkor tűnik ki igazán, ha összevetjük azzal az adattal, miszerint 1855 és 1871 között 83 szeparációs pert tárgyaltak a székesfehérvári egyházi bíróságon. Tehát megállapíthatjuk, hogy az ügyek túlnyomó többségében szerepelt, akár önmagában, akár más percímeikkel együtt, az esetek nagyon

⁵⁴² Erre ld. több civiljogi jogesetet: RÉVAY 1921. 15. és 24. p., valamint a hűtlen elhagyás eljárásjogi kérdéseiről: RÉVAY 1920.

⁵⁴³ Pl.: SzfvPL 1845/30/1., SzfvPL 1846/52/6., SzfvPL 1846/55/4., SzfvPL 1846/49/3., SzfvPL 1845/22/5., SzfvPL 1857/54/9., SzfvPL 1855/3/5.; SzfvPL – IV. – No.5900/10.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

⁵⁴⁴ Pl.: SzfvPL 1859. 91. p.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

nagy százalékában a házastárs kegyetlenkedésére, durva bánásmódjára hivatkozva adták be a keresetlevelet, azaz ez volt a szeparáció kérésének fő oka.⁵⁴⁵

Az ügyek döntő többségében felperesként a feleséggel találkozhatunk, ellenben arra is volt több példa, hogy a férj vádolta kegyetlenkedéssel házastársát. Például egy 1856-os ügyben a férjet találjuk felperesként, aki a feleségétől annak egészen a bántalmazásokig terjedő durva bánásmódja miatt szeretne különválni, amely kegyetlenkedés egyszer odáig fajult, hogy a feleség megkísérelte felgyújtani férjét.⁵⁴⁶

A kegyetlenkedés, mint szeparációs ok, tehát csakis az ideiglenes elválasztásra szolgáltatott alapot, az örökös elválasztásra nem. Viszont az ideiglenes elválasztásnál egyik fő hivatkozási ok lévén, a tankönyvek általában első helyen hozták példaként. Így volt ez már a Corpus időszakában is, és nem változott az 1917-es egyházi törvénykönyv bevezetésével sem.⁵⁴⁷

A kegyetlenkedésről, mint terminus technikusról annyit feltétlenül meg kell jegyezni, hogy ez jogi tartalmat nyert a szentszéki bíraskodásban, bizonyítottsága esetén okot adott az ideiglenes szeparáció kimondására. Ennek pontos kritériumai is kikristályosodtak a bírói gyakorlatban. Nem volt elég ugyanis például az egyszeri – akár durva – bántalmazás, mint ahogy nem alapozta meg a többszöri, de nyomokat nem hagyó, enyhébb bántalmazás sem.⁵⁴⁸ A bírói gyakorlat következetesen csakis akkor látta bizonyítottnak a kegyetlenkedést, amennyiben többszöri, rendszeres bántalmazást igazolt a felperes, valamint az életveszély megléte is szükségeltetett ezen felül. Az életveszélynek azonban szintén tartósnak kellett lennie, nem volt elegendő egyetlen szituáció, amelyben a sértett fél élete veszélyben forgott. Példaként szolgálhat erre L. Teréz és G. Sándor szigetújfalusi lakosok esete 1856-ból, amelynél a tanúk azt bizonyították, hogy a férj egyszer kést dobott felesége után, amely kimerítheti az életveszély fogalmát, de mivel csak egy ilyen esetről számoltak be, és több bántalmazást, életveszélyes helyzetet nem tudott bizonyítani a sértett házasság, így nem látták megalapozottnak a szeparációt.⁵⁴⁹ Egy másik esetben, L. Anna és P. N. István székesfehérvári lakosok ügyében a férj annyira megverte feleségét, hogy e tettéért börtönbe került, és megállapították (a saját vallomásából, tanúk állításaiból, valamint a lelkész nyilatkozatából), hogy a szabadulása után is fennáll a veszély, hogy súlyosabban kezdet emelne feleségére, így a szeparáció mellett döntött a szentszék.⁵⁵⁰ Tehát a tények fennállását a bíróság mindig az adott esetben mérlegelte a felhozott bizonyítékok alapján.

Összefoglalva tehát, hogy mely esetekben látták megvalósulni a bántalmazást, azt mindenképpen le kell szögezni, a téves következtetések elkerülése végett, hogy a durva bánásmódot, kegyetlenkedést nem a mai mércénkkel mérve kell elképzelni. Vizsgált korunkban még a házastárs megverése nem merítette ki e fogalmat, többször is kifejtették ítéletükben a bírák, hogy a minimum többszöri, és egy bizonyos mértéket túllépő verést

⁵⁴⁵ SzfvPL Szentszéki jegyzőkönyvek adatai alapján.

⁵⁴⁶ SzfvPL 1856/54.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

⁵⁴⁷ Ld. erre példaként és bővebben: Bozók 1871. 416–418 p.

⁵⁴⁸ Pl.: SzfvPL 1857/47/3.; SzfvPL – IV. – No.5900/12., Amely ügynél több tanú is látta a bántalmazást, melyet nagyon súlyosnak írtak le, ennek ellenére nem látta bizonyítottnak a bíróság a kegyetlenkedést. Egy másik esetben pedig orvosi bizonyítványok is igazolták az ütéseket, viszont nem ítélték „veszedelmesnek” azokat. SzfvPL 1845/31/1.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

⁵⁴⁹ SzfvPL 1856. 38. p. 14. ügy. Egyébként ennél az ügynél érdekes módon mindkét fél úgy nyilatkozott, hogy a történetek ellenére mégis együtt szeretnének élni, azaz a per folyamán rendeződött a viszonyuk, ez is érvként szolgálhatott a bíróság döntésénél.

⁵⁵⁰ SzfvPL 1846/54/2.; SzfvPL – IV. – No.5900/10.

lehet csak bántalmazásnak, kegyetlenségnek tekinteni. Példaként szolgálhat erre a következő érvelés is, amelynél nem állapították meg a durva bánásmódot: „szájas feleségét csak önvédelemből bántotta, és néha ittas állapotában, midőn neje felbosszantotta.”⁵⁵¹

A bántalmazás elkövetési magatartásai igen változatosak lehettek. A „klasszikusnak” mondható pofon, felpofozás, durvább verés, „megtagolás” (akár pusztával kézzel, akár bottal vagy egyéb eszközzel) volt a leggyakoribb,⁵⁵² de ezen kívül az emberi kreativitás e téren és ebben a korban sem ismert határokat. Ennek érzékeltetésére álljon itt néhány példa a jegyzőkönyvekből. Előfordult, hogy kést, egyéb vágóeszközt dobott a férj felesége után; más esetben a férj erős szorongatásokkal próbálta nejét „jobb belátásra bírni”, amelyek komoly (orvosilag is igazolt) kék foltokat eredményeztek; ezenkívül előfordult még a férj felgyújtása; mérgezési kísérlet; ostorral verés is a bíróság gyakorlatában.⁵⁵³ Továbbá volt példa olyanra, hogy a férj „szelíd természetű” feleségét annyira megverte, hogy utána napokig betegeskedett, és ez a „vérengzésig terjedő” durvasága a tanúk szerint nem egyedi eset volt.⁵⁵⁴ E magatartásokat természetesen nem minden esetben találta a bíróság minden kétséget kizáróan bizonyítottnak.

Mint láthattuk tehát, azt sem jelenthetjük ki, hogy e tettek elkövetői kizárólag a férfiak voltak, bár az esetek túlnyomó többségében megállja helyét e feltételezés, de mint bemutattuk, néhol a feleség is – hol pusztán agresszivitásból, hol valamilyen aljas cél érdekében – a férje testi épsége ellen fordult.

Egyébként a súlyos bántalmazással és annak a ténynek a megkövetelésével, hogy a bántalmazások többszöriek és életveszélyesek legyenek, amelyek az együttélést már lehetetlenné teszik, a későbbi magánjogunkban is találkozhatunk, ott is megkövetelték ezen tények meglétét a házasság felbontásának megengedéséhez. Jó példa erre az a Kúrián tárgyalt eset, amelynél egy vasúti őr a feleségével összeveszett és megverte. Ezt nem ítélte a bíróság elegendőnek az elválasztáshoz, azzal érvelt, hogy a házasfelek olyan kisebb bántalmazásait, amelyek a házasság további fenntartását nem teszik lehetetlenné, el kell nézniük egymásnak, és meg kell bocsátani. Nem értett teljes mértékben egyet ezzel az érveléssel *Sztehlo Kornél*, aki szerint individualizálni kellene a döntéseket, nem szerencsés ilyen általános klauzulát lefektetni, mert minden egyes esetben vizsgálni kell a házasfelek egyéniségét, és életviszonyaikat szintén gondosan figyelembe kell venni.⁵⁵⁵ Inkább *Sztehlo*-val kell egyetértenünk érvelésében, és megállapíthatjuk, hogy a szentszéki gyakorlat is igyekezett ez utóbbi elvet követni, mivel minden egyes pernél nagyon komoly bizonyítási eljárást folytattak le, ugyanakkor tény, hogy megkövetelték a többszöri és súlyos bántalmazást, tehát összességében a Kúriai gyakorlattal hozhatjuk inkább párhuzamba a szentszéken kikristályosodott gyakorlatot.

Ezen bevezető gondolatok után, hogy a gyakorlatban is megismerkedhessünk a fentebb elméletben kifejtett gondolatokkal, térjünk át egy érdekes és vitatható szeparációs per vizsgálatára, amelyet kegyetlenkedés címén nyújtottak be a székesfehérvári püspöki szentszéken. Azért választottam többek között egy együttélésre utasító pert, mert többségben volt a gyakorlatban azon ítéletek száma, ahol nem találták megalapozottnak a kegyetlenkedést, azaz együttélésre szólították fel a házasfeleket.

⁵⁵¹ SzfvPL 1859/93.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

⁵⁵² Pl.: SzfvPL 1857. 47/3., SzfvPL 1855. 3/5.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

⁵⁵³ Pl.: SzfvPL 1856. 38/14., SzfvPL 1856. 35/6., SzfvPL 1857. 58/9.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

⁵⁵⁴ SzfvPL 1845/40/4.; SzfvPL – IV. – No.5900/10.

⁵⁵⁵ Ahogy ezt a Ht. 80. §-a meg is követeli, azt tartaná a 78. §-nál is követendőnek *Sztehlo*. *SZTEHLO* 1925, 20–21. p.

Vizsgált szentszéki perünkben az ítélet 1857-ben született meg. Vessünk egy pillantást először is a legfontosabb tényekre, vázoljuk fel röviden a történeti tényállást. A keresetet a feleség nyújtotta be férje ellen, mindketten dunapentelei lakosok voltak. Az ügy *causa petendije*, azaz a percím, amelyre hivatkozva az elválasztást kérte, a kegyetlenkedés volt. Ennek alátámasztására a következő állításokat hozta fel a felperes: férje őt éjjel nappal üldözte, elűzte a háztól, szüntelen ütötte-verte, sőt, a bántalmazások odáig fajultak, hogy azok következtében szellemileg visszamaradott lett a verések ideje alatt született gyermekük. Továbbá felhozta a felperes, hogy férje mérget tart a házban, méghozzá azzal a céllal, hogy az ő életére törjön, így nem maradhat nála, mert az élete veszélyben forog. Itt fontos ismételten hangsúlyozni, hogy az életveszély fennforgását megkövetelték a kegyetlenkedés megállapításához, így ennek bizonyítása döntő jelentőségű volt. A felperes több tanúval kívánta igazolni a bántalmazásokat, azonban csak az egyik tanú nyilatkozta azt, hogy szemtanúja volt a bántalmazásnak, de ő is csak egyszer.

Fontos tény, hogy az alperes elismerte, hogy nejét néha „arcul csapta”, azonban ezt azzal indokolta, hogy „ilyen fenyítésre mintegy kényszerítette őt” a felesége, ugyanis nem látta el a legalapvetőbb háziasszonyi és házastársi kötelezettségeket sem. Továbbá azt is felhozta felesége ellen, hogy nem törődik a gyermekeikkel, kegyetlenül bánik velük, nem ápolja őket még betegségükben sem, amely tényeket tanúkkal is bizonyított.

A bíróság a tanúk és a felek vallomásai alapján hozta meg ítéletét, amelyben a felperes kérelmét elutasította, és a Decretum Gregorii (együttelésre utasító rendelkezések: Decretal. Gregorii II. XXIV. tit. 24. fejezet; elválasztó rendelkezések: II. könyv. 13. cím, 13. fejezet, vagy 2. és 13. cím, 10. fej. és 8. fej.) rendelkezéseire, a Trentói zsinat 24. ülés 8. fejezetében foglaltakra, valamint Pál apostol Kor. VII. 10., róm. VII. 3. leveleire hivatkozva a feleket együtt lakásra- és élésre szólították fel.⁵⁵⁶ Abban a korban ezt a szentszék végre tudta hajtani úgymond „karhatalommal” is, ugyanis a cs. kir. törvényszék nyújtott ebben segítséget az egyházi bíróságnak.

A bíróság ítéletében azzal érvelt, hogy bár a felperes valóban bizonyítani tudta, hogy férje kezet emelt rá, a tanúvallomásokból azonban nem látta bizonyítottnak, hogy ez rendszeresen történt, amint ítéletében fogalmaz: „tehát fölperesnő alperes férje ellen semmi mást, csak egy pár bántalmazást bizonyított be, mely kegyetlenségnek éppen nem mondható”. Ami az életveszélyt illeti, a feleség ennek fennálltát férje méregtartásával próbálta igazolni, azonban a bíróság ezt sem látta megalapozottnak, mivel az alperes tanúinak vallomásából kellő bizonyossággal állítható, hogy a mérget a rágcslók irtására használta az alperes, semmilyen ölési szándék nem vezérelte. A koraszülést, amelynek következtében a gyermek betegen született, a felperes szintén nem tudta kellően alátámasztani, ugyanis az egyik tanú csak azt bizonyította, hogy a felperes a kezei között szült, a többi tanú pedig egyenesen azt állította, hogy valószínűleg az asszony véletlen és súlyos elesésének volt a következménye. Tehát világosan kiolvasható az ítéletből, hogy a kegyetlenkedés megállapításához két konjunktív feltétel fennállása szükséges: egyrészt a bántalmazás rendszeressége, másrészt a bántalmazások olyan mértéke, amely életveszélyt idéz elő. Azt, hogy az életveszélyt mikor látták megvalósulni, mindig az egyes esetekben, a körülmények alapos mérlegelésével a bíró diszkrecionális joga volt eldönteni.

---

⁵⁵⁶ Ítéletek indokolásai pl.: SzfvPL 1845. 22/5., SzfvPL 1846. 49/3., SzfvPL 1857. 58/9. SzfvPL 1856. 24/9., SzfvPL 1857/54/9., SzfvPL 1856/29/2., SzfvPL 1856/34/12., SzfvPL 1856/42/9., SzfvPL 1856/44/6.; SzfvPL – IV. – No.5900/10.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

Fontos követelmény volt a bíró számára, hogy erkölcsi bizonyosságra jusson az ítélet meghozatala előtt, amely bizonyosság nem jelent tévedhetetlenséget, de az igazság valószínűségét. Jelen perben a bíró nem látta megvalósulni a kegyetlenkedés meglétét, ezért nem hozta meg az elválasztó ítéletet. Ellenben érdemes végiggondolni, hogy ennyire megromlott kapcsolatnál, ami a periratokból egyértelműen kitűnik, a felekre nézve kedvező ítélet született-e.

Pár szóban össze kell foglalni a kánoni perben, és konkrétan a kegyetlenkedés címén indult perekben használt bizonyítékokat, amelyek alapján a bírák erkölcsi bizonyosságra juthattak és meghozhatták ítéletüket. Általánosságban elmondható, hogy a kánonjog a vegyes bizonyítási rendszert alkalmazza (mind vizsgált korszakunkban, mind a jelenleg hatályos egyházjogunkban), azaz alapvetően bármi felhasználható bizonyítékként az adott perben, amely valamilyen tekintetben igazolja a fél által állított tényeket, viszont egyes bizonyítékokat külön is nevesít, és néhol megszabja, hogy adott esetben mennyire vehetők figyelembe (pl. vádlott beismerő vallomása). Továbbá főszabály szerint a bizonyítékoknak nincs előre meghatározott bizonyító ereje, a bíró joga eldönteni, hogy az adott esetben mennyire veszi figyelembe az egyes bizonyítékokat ítélete meghozatalakor. Vizsgált korszakunkban a nevesített bizonyítékok a következők voltak: tanúvallomások, bírói szemle, szakértői vélemény, okiratok, eskü.⁵⁵⁷

Az átvizsgált szentszéki dokumentumok alapján többféle bizonyítási eszköz is mindennaposnak volt mondható a törvénykezési gyakorlatban a kegyetlenség igazolására. Ahogy a pereknél általában, a kegyetlenkedési eseteknél is a legalapvetőbb információszerzési formák a felek nyilatkozatai és a tanúvallomások voltak. Ezekből sok esetben minden kétséget kizáróan le lehetett szűrni a durva bánásmód meglétét vagy hiányát. Ezen kívül a következőkkel is gyakran éltek a peres felek vagy a bírák hivatalból: lelkipásztori értesítés; a városi, falusi tanács igazolása; orvosi látlet, sőt, egy esetben találkoztam városkapitányi bizonyítvánnyal is.⁵⁵⁸

Vizsgált perünkben csak tanúvallomások és a felek önvallomásai álltak a bíró rendelkezésére, ellenben – ahogy említettük – a kegyetlenkedés címén indult szeparációs perekben vannak egyéb tipikus bizonyítási eszközök is, amelyeket az esetek nagy többségében alkalmazni szoktak. Az egyik a már említett tanúvallomás, mivel jó eséllyel voltak tanúi rokonok, barátok, ismerősök, szomszédok a bántalmazásoknak. Ezen kívül nagy szerepe volt a lelkipásztori jelentésnek, amely hivatalos egyházi okiratnak minősült, ezt nem szabadott megtámadni, vagy az abban foglaltakat bármilyen módon kétségbe vonni. Ezt a jelentést a felek plébánosa készítette el, amennyiben jól ismerte a felek körülményeit, ugyanis ekkor kötelessége volt leírni mindent, amit tud, és a bírónak döntése meghozatalában ez döntő jelentőséggel bírt.

Ezen kívül értékes bizonyítéknak számított az orvosi látlet, amellyel a bántalmazás súlyosságát lehetett minden kétséget kizáróan bizonyítani. A bírói gyakorlatot vizsgálva ugyanis abban az esetben, ha a sértett fél olyan jellegű sérüléseket szenvedett, hogy huzamosabb ideig kórházi kezelésre szorult, akkor az esetek döntő többségében a bíróság megállapította az életveszély fennálltát.

Bizonyítékként értékelték a felek szembesítés során tett nyilatkozatait is, amely bár a kánoni perben nem volt jellemző eljárás, mivel az írásbeliség volt a főszabály, ennek elle-

⁵⁵⁷ Bozóky 1871. 240–241. p.

⁵⁵⁸ Lásd pl.: SzfvPL 1856/25/7., SzfvPL 1846/67/10.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.; SzfvPL – IV. – No.5900/10.

nére több esettel találkoztam, amelyeknél a feleket személyesen is meghallgatták egymás jelenlétében, ahol reflektálhattak egymás kijelentéseire.

Érdekes szempont a kegyetlenkedés vizsgálatakor annak szemügyre vétele, hogy a kegyetlenkedő fél milyen indokokat hoz fel a durva bánásmód mentségéül. Ugyanis a bíróság abban az esetben, ha a bántalmazás bár megvalósult, de úgy ítélte meg, hogy menthető okból tette a házastárs, akkor nem mondta ki az ágytól és asztaltól elválasztást, hanem a feleket az egymás iránti keresztényi szeretetre intette, és felszólította őket, hogy változzanak meg, és éljenek békében egymással. Egy szélsőséges alperesi védekezés így hangzott: „szájas feleségemet csak önvédelemből bántottam, és néha ittas állapotomban, midőn nejem nagy szájjával felbosszantott”. Természetesen ez nem szolgálhatott mentségül a kegyetlen bánásmódra, ellenben például a feleség házasságtörése, vagy az asszonyi kötelezettségek súlyos elhanyagolása adott esetben annak minősülhetett. A vizsgált perben is mentette magát az alperes felesége gyermekeikkel és vele szemben tanúsított nem megfelelő magatartásával, amelyet tanúkkal is bizonyított. Továbbá azokban az esetekben, amikor a kegyetlenkedés bár megvalósult, de régebben történt, és a feleség továbbra is együtt élt férjével, ezt megbocsátásként értékelte a bíróság, és így nem szolgálhatott az elválasztás alapjául. Azaz hasonló elbírálás alá esett, mint a házasságtörés, amelynél a további, bizonyos ideig (hat hónapig) tartó együttélést szintén a megbocsátás jeleként értelmezték. Ahogy ez törvényi szabályozást is nyert.⁵⁵⁹

Érdemes egy rövid kitekintés erejéig azt is megvizsgálni, hogy miként viszonyultak a kegyetlenkedéshez a kánonjogon kívüli házasságjogok a polgári házasság bevezetése előtt, abban az időszakban, mikor még mindenre azon eljárás volt az irányadó, amely alá a vallása szerint tartozott.

Fontos leszögeznünk, hogy a házasság intézményének szabályozása, és a házassági jogvitákban való törvénykezés a középkortól kezdve, évszázadokon át a katolikus egyház és annak intézményei hatáskörébe tartozott. Abban az esetben is, ha nem katolikus vallású személyek házasságáról volt szó. Ez az elv kezdett megtörni a 18. században, mivel a protestánsok és más vallásúak házassága kezdett kikerülni a szentszékek illetékességéből, és vagy más egyházak bíróságai elé kerültek ezen ügyek, vagy az állami törvényszékek elé.⁵⁶⁰ Amennyiben vegyes házasságról volt szó, tehát az egyik fél a katolikus vallást követte, azokban az ügyekben megmaradt a szentszékek illetékessége, bár később, a 19. század folyamán ez a helyzet is bonyolódni kezdett.

1786-ban, II. József uralkodása alatt született egy nyílt parancs, házassági pápens, amelyben a házassági kötelék felbontását szabályozták azokra nézve, akik nem a katolikus vallást követték. E parancs négy esetkört nevezett meg, amelyek teljesülése esetén megengedhető a házassági kötelék felbontása.⁵⁶¹ E négy esetkör egyike a „halálos gyűlölet vagy levívhatatlan ellenszenv (*capitolare odium aut insuperabilis aversio*)”, amely kicsit tágra nyitotta a bíróságok döntési szabadságát, mivel a levívhatatlan ellenszenv alá elég sok magatartást be lehetett sorolni. Kimondottan tehát maga a kegyetlenkedés nem volt bontó okként megnevezve, ugyanis a pápens próbálta szűkre szabni az elválasztás lehetőségeit, azonban a fentebb említett esetkör keretein belül váló okká nőtte ki magát a gyakorlatban

⁵⁵⁹ CIC 1917. 1129. kán.; SzfvPL 1857/48. esetről szintén elnézték a kegyetlenséget, mert volt rá oka az alperesnek; továbbá megbocsátásra példa: SzfvPL 1856/27/7.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

⁵⁶⁰ Erről ld. bővebben MÓRA 1942. 383–387. p.

⁵⁶¹ Ezen esetkörök: 1. a házaspár egyike a másiknak az életére tört, 2. házasságtörés, 3. hűtlen elhagyás, 4. halálos gyűlölet vagy levívhatatlan ellenszenv. SZTEHLO 1885. 223–237. p.

a kegyetlenkedés. Lényegében egyrészt e bontó ok egyik esetköréként kezdett elterjedni a gyakorlatban a kegyetlenség, tehát amikor bebizonyosodott a többszöri bántalmazás, engesztelhetetlen gyűlölség címén elválasztották a feleket.

A kegyetlenkedés azonban egy másik elválasztási esetkörnél is relevanciával bírt, nevezetesen a házastárs élete elleni törés esetében. A kegyetlenkedést ugyanis gyakran minősítették élet elleni törésnek, amennyiben kellően súlyos volt az egyik házastárs cselekedete.⁵⁶² Másrészt az osztrák polgári törvénykönyv is kimondta a 115. §-ban, hogy nem csak az élet elleni törés, hanem az egészség elleni veszedelmes cselekedetek is okai lehetnek a házasság felbontásának. Hasonlóképpen szabályozta ezt a kérdéskört az 1894-ben született Ht. is.⁵⁶³ Fontos leszögeznünk, hogy itt valódi elválasztásról beszélünk, nem pedig a kötelék fennmaradása melletti szeparációról, mivel csak a katolikus egyház tanítása szerint minősült a házasság felbonthatatlannak.

Érdeemes megállni néhány gondolat erejéig azon kérdés mellett, mivel elég gyakran előfordult a gyakorlatban, hogy vajon életet vagy egészséget sértő magatartásnak minősülhet-e, ha a férj, tudva, hogy súlyos nemi betegségben szenved, mégis közöszlött a feleségével, aki nem tudott a ragályos kórról. Született ez ügyben a Kúriának is egy döntése, amely nem tekintette a fentebb leírt magatartást súlyos bántalmazásnak. A bántalmazást klasszikus értelmében nem is fedi le e magatartás, azonban véleményünk szerint hatásaiban kimeríti e cselekményt, ezért csak akkor mentesülhetne a férj a felelősség alól, ha megalapozottan gondolta azt, hogy a betegségének a fertőző volta már megszűnt, vagy nem is létezett.⁵⁶⁴

Egyébként a protestáns egyházakra vonatkozó jog is ismerte az ágy- és asztaltól történő elválasztást, amely élethosszig nem tarthatott, mivel a házasság maga felbontható volt, így nem lett volna értelme, tehát csakis időleges elválasztás fordulhatott elő, a házassági nyílt parancs 49–53. szakaszai szabályozták ezt. E szabályozás csakis az ideiglenes elválasztást ismerte, és többek között akkor volt helye, ha az egyik házastársat a másik durva bánásmódban részesítette. A nyílt parancs tehát ismerte ezt az intézményt, azonban a gyakorlatban nem folytak olyan perek, amelyeknél a törvényszék előtt csakis az ágytól-asztaltól történő elválasztást kérték. Mégsem volt teljesen cél nélküli ez a szabályozás, ugyanis alkalmazni kellett az ideiglenes elválasztást olyan esetben, amikor engesztelhetetlen gyűlölségre alapítva végleges elválasztás iránt folyt a per, de még reményt láttak arra, hogy a felek egy kis meggondolási időt nyerve kibékülhetnek. Amennyiben más ok volt a válóper tárgya, nem az engesztelhetetlen gyűlölet, nem követelte meg a nyílt parancs az ideiglenes elválasztást, ebben az esetben viszont a gyakorlat is, a parancsnak teljes mértékben eleget téve, mindig először az ideiglenes elválasztást szabta ki. Ennek az időtartamára nem volt kötelező törvényi előírás, a bíró szabad belátására volt bízva a körülmények alapos mérlegelésével. A bírósági gyakorlatban a három havi időszak terjedt el, amely a körülmények változásával ismételtető volt.⁵⁶⁵

Vizsgálódásainkban a kánonjogra fókuszálva próbáltuk meg bemutatni a szentszéki gyakorlatban oly gyakran előforduló szeparációs okot, a kegyetlenkedést, valamint ahol relevanciával bírnak a korabeli magánjogi törvények, ill. a polgári hatóságok eljárásának

⁵⁶² Egyébként az élet elleni törés megállapításához a Kúria megkövetelte, hogy a házastárs élete ellen törő házastárs fél a Btk. valamelyik, az ember élete ellen irányuló büntetett megkísérelje vagy legalább erre előkészületet tegyen. HAJNAL 1936. 73. p.

⁵⁶³ Ht. 78. §. Felbontható a házasság, ha másik házastárs a házastárs fél élete ellen tört vagy azt testi épségét vagy egészségét veszélyeztető módon szándékosan súlyosan bántalmazta.

⁵⁶⁴ Ld. erről SZTEHO 1925. 20–21. p.

⁵⁶⁵ SZTEHLO 1885. 43–61. p.

bemutatása, vagy párhuzamot tudunk vonni a kánonjogi szabályozással, ott az állami törvények és bírósági gyakorlat is említésre került, a teljesség igénye nélkül. A civiljogi *jurisdictio* teljességre törekvő bemutatása majd egy másik munka keretein belül fog megtörténni.

Megfigyelhettük, hogy a szentszék egységes jogi elveket dolgozott ki, amelyek mentén a döntéseit meghozta, és amelyekhez következetesen ragaszkodott is. Ere eklatáns példa a kegyetlenkedés megvalósulásához és megállapításához szükséges egységes feltételrendszer kialakítása, amely elég szigorúnak tűnhet mai szemmel nézve, azonban nem árt ismételt hangsúlyoznunk, hogy vizsgált korszakunkban még más volt a társadalmi mérce. A házasságon belüli viszonyok kevésbé voltak jogilag szabályozva, ezáltal a házasfelek kevesebb jogvédelmet kaphattak bántalmazások esetén, bár a társadalom is elnézőbb volt az ilyen ügyekben a vétkes féllel szemben.

Láthattuk, hogy a bizonyítási eljárás nagyon alapos és teljességre törekvő volt az egyes esetekben, a bíróság igyekezett minden releváns bizonyítékot megszerezni, a felek teljes viszonyrendszerét feltérképezni, hogy erkölcsi bizonyosságra juthasson az ítélet meghozatalakor. Ebben párhuzamot vonhatunk az állami bíróságok gyakorlatával, amely szintén alapos mérlegelés alá vetette az ügy minden mozzanatát.

Fontos leszögeznünk, hogy abban is megegyezik mind a magánjogi, mind a kánonjogi álláspont az ágytól és asztaltól elválasztott felek esetén, hogy a különélés folyamán is – természetesen az együttélés köteleességétől eltekintve – kötelezve voltak a felek a házasságból származó köteleességek egymás iránti teljesítésére. Ezt az álláspontot teljes egészében magáévá tette a Kúria gyakorlata is. Leszögezték ugyanis, hogy amennyiben ez nem valósulna meg, és a feleknek úgymond bizonyos szabadság lenne engedélyezve, az táptalajt szolgáltatna az erkölcstelenségnek, és a házasfeleknek az egymással való kiengesztelődés még nehezebbé válna.⁵⁶⁶

Több hasonlóságot, rokon vonást felfedezhetünk tehát az egyházi és az állami bírászkodás összevetésekor, valamint a törvényi szabályozásban is. Ez nem véletlen, mivel hazánk jogfejlődését nem törte ketté a kötelező polgári házasság bevezetése, és az állami bíróságok szerepének felértékelődése a házassági ügyekben. A két jogrend egymás mellett élt a továbbiakban (ahogy szűkített körben korábban is), egymásra hatást gyakoroltak, néhol egymás ítéleteit tekintetbe is vették. (Természetesen nem a kánonjogi szabályok sérelmével, azok félretételével, hanem ahol arra lehetőség volt). Továbbá a polgári házasságkötést bevezető Ht. nem a semmiből került megalkotásra, hanem az addigi hazai hagyományokat, tapasztalatokat, elvárásokat figyelembe véve.

Összességében elmondható, hogy a bírói gyakorlat a kegyetlenkedés címén indított szeparációs perekben meglehetősen következetesen alkalmazta azokat a szempontokat, amelyeket kialakított, amelyek alapján döntéseit meghozta. Ezekkel lehet vitatkozni, hogy a felekre nézve mennyire kedvezőek, ellenben azt hangsúlyozzuk, hogy az egyház igyekezett mindent megtenni azért, hogy a házasságok helyrejöjjenek, a még menthető kapcsolatok ne bomoljanak fel, amely végső soron a lelkek üdvösségét szolgálja, amely az egyház minden ténykedésének, így a bírászkodásnak is fő célja.

---

⁵⁶⁶ HAJNAL 1936. 45. p.

1.4. Önkéntes (hűtlen) elhagyás egyházi és polgári szempontból

Az elhagyás esetköre szintén egy nagyon fontos bontó ok (egyházi szempontból szeparációs ok), amelynél kiemelt jelentősége van az egyházi és a polgári szempontból történő összevetésnek, mivel meglehetősen hasonló, rokon intézményekről van szó. Másrészt az állami törvényhozás nagyrészt az egyházi gyakorlati előzményekre tekintettel vette fel esetkörei közé e bontó okot, és mint látni fogjuk, nagyon sok hasonlóság mutatkozik a szabályozásban. Továbbá komoly gyakorlati relevanciája is indokolja, hogy külön fejezetben foglalkozzunk vele, mivel nagyon gyakran szerepelt a bíróságok gyakorlatában (mind az egyházi, mind a világi fórum előtt) az e jogcímen indított házassági per. Meg kell azonban emlékeznünk arról, hogy nem csupán az egyház kánonjogi szabályozásában találkozhatunk e jogintézménnyel (a Ht. hatályba lépése előtt), mivel II. József 1786-os házassági pátenzában is szerepelt a „gonosz elhagyás”, mint bontó ok, amely a protestánsokra nézve kötelező jog volt a Házassági törvény megszületése előtt. Persze azt fontos hangsúlyoznunk, hogy II. József is a kánonjogi rendelkezésekből indult ki pátenze megalkotásakor. A gyökerek egyébként egészen Szent Istvánig nyúlnak vissza, ugyanis már mind ő, mind Könyves Kálmán szabályozták a hűtlen elhagyás bizonyos esetköreit, bár tény, hogy egészen másképpen, mint a 19. század folyamán tették.⁵⁶⁷

Vizsgáljuk meg először a terminus technikusokat, tegyük rendbe az egyházi bírósági gyakorlatban néhol kissé keveredő szóhasználatot. Azt leszögezhetjük, hogy a világi jogi szóhasználatban egyértelműen a hűtlen elhagyás szerepelt minden esetben, köszönhető ez természetesen annak, hogy magyar nyelvű törvénnyel, pontosan lefektették a törvénykezés és a jogtudomány számára az alkalmazandó fogalmakat. Egyébként nem a Ht.-ben jelent meg először a hűtlen elhagyás fogalma, már ezt használta a polgári törvénykezési rendtartásról szóló 1868. évi LIV. tc. is. Korabeli jogtudósok kifejtették, hogy az elhagyáshoz hozzáillesztett 'hűtlen' kifejezés jogi tartalommal bír, jogi minősítés, kifejezi ugyanis az egyik házasság által elkövetett cselekmény vétkes mivoltát. (Arról nem is beszélve, hogy nem minden elhagyás tekinthető hűtlen elhagyásnak.) A hűtlen kifejezés egyébként arra utal, hogy mivel a házasság egy állandó és osztatlan közösség, ezt szegi meg a vétkes fél, ezáltal a házasság mibenlétéhez is hűtlenné válik. Tehát az elhagyásnak minden esetben szándékosnak és jogos ok nélkülinek kellett lennie, amennyiben e konjunktív feltételek közül valamelyik nem teljesült, már nem beszélhetünk hűtlen elhagyásról.⁵⁶⁸

Az egyházi szóhasználat már nem volt ennyire következetes és egyértelmű. Ugyanis más jogintézményeket takartak az egyes megfogalmazások, amelyeknek az elnevezése nem

⁵⁶⁷ Szent István Király Dekrétomainak Második Könyve, 28. Fejezet, Azokról, a kik az országon kívül szöknek az ő feleségöktől: Hogy mind a két nemen valók bizonyos törvény alatt és bosszuvallás nélkül éljenek és gyarapodjanak, ezen királyi végzéssel rendeltetett: ha valaki szilaj gerjedelmében az ő felesége utálása miá elhagyja hazáját, minden a mit a férj bir vala, legyen az asszonyé, valameddig férjére várakozni akar, és senki ötet más házasságra kényszeríteni ne merje.

1. §. De ha kedve tartja, magával vivén hozzá illendő ruháit, egyéb javakat pedig kibocsátván kezéből, szabad legyen házasságra mennie. És ha férje, hallván ezt, visszatér, ne legyen szabad neki mást feleségül venni az ő vétkeért, hanem csak a püspök engedelmevel. *Magyar Törvénytár. 1000–1526. évi törvényczikkek.* Franklin, Budapest, 1899, 33. p.

Kálmán Király Dekrétumainak Második Könyve, 7. Fejezet, Az urokat elhagyó asszonyokról: Ha valamely asszony elhagyja urát, adják vissza neki, és valahányszor elhagyja, vigyék vissza hozzá; mert meg vagyion írva: *Kiket Isten egybekötött, ember el ne válaszsza.* *Magyar Törvénytár. 1000–1526. évi törvényczikkek.* Franklin, Budapest, 1899, 123. p.

⁵⁶⁸ Pl.: RÉVAY 1921., SZTEHLO 1925., VIRÁG 1904.

mindig volt egybehangzó. A bíraskodási gyakorlat során a legelterjedtebb szóhasználat az önkéntes (vagy ritkábban önkényes) elválás volt, amely arra utalt, hogy a felek együttes elhatározással (akár úgy, hogy az egyik házastárs csak belenyugodott az elválásba), önkéntesen szakították meg az életközösséget, amely ellen így természetesen egyikük sem emelt kifogást. Előfordult azonban a gyakorlatban a hűtlen elhagyás is, ezzel a kifejezéssel szintén operált az egyházi törvénykezés: ekkor valamelyik fél hagyta el házastársát a törvények megszegésével (és a másik fél akarata ellenére), bár némely esetben az önkéntes elválás szinonimájaként használták.⁵⁶⁹

Vizsgáljuk meg kicsit alaposabban, hogy miként szabályozták anyagi jogi szempontból a hűtlen elhagyást korbeli jogalkotóink. Ha az egyházi szabályozást alaposabban szemügyre vesszük, megállapíthatjuk, hogy a Corpus Iuris Canonicens, valamint az első egyházi törvénykönyvben (1917) nem volt külön szabályozva a hűtlen elhagyás. Az ágytól és asztaltól történő ideiglenes elválasztás esetkörei között tarthatjuk számon, amelynél ugyan nincs nevesítve, de a jogalkotó egy generálklauzulával utalt arra, hogy minden olyan dolog, ami lehetetlenné teszi az együttélést, az e szakasz szerint ítéendő meg. E kánon a következőképpen hangzik: „Ha a másik fél nemkatolikus felekezethez csatlakozott; ha a gyermeket nemkatolikus módon nevelte; ha vétkes és gyalázatos életet él; ha súlyos testi, vagy lelki veszedelmet okoz a másik félnek; ha vadságával a közös életet túl nehézvé teszi s más hasonló, mindmeggannyi törvényes ok a másik fél szétválására, a helyi ordinárius tekintélyével, vagy saját elhatározásával, ha biztos a dolgok felől és veszedelmes volna a halogatás.”⁵⁷⁰

Az egyházjogászok ennek megfelelően a szeparáció nem nevesített, a gyakorlat által ki-munkált esetkörei között hozták fel – szinte kivétel nélkül első helyen – a hűtlen elhagyást.⁵⁷¹

Ezzel szemben az állami törvények szerint részletesen szabályozva volt e bontó ok, az 1894-es Házassági törvényben pontos definícióját adták a hűtlen elhagyásnak, amely a következőképpen hangzott:

77. § A házasság felbontását kérheti az a házastárs, kinek házastársa szándékosan és jogos ok nélkül elhagyott:

- a) ha a házassági életközösséget megbontó házastárs a házastársának elhagyásától számított hat hó elteltével bírói határozattal az életközösség visszaállítására lett kötelezve, és e határozatnak a bíróilag megszabott határidő alatt igazolatlanul eleget nem tesz;
- b) ha a házassági életközösséget megbontó házastárs, kinek tartózkodási helye legalább egy év óta ismeretlen, az életközösségnek egy év alatt leendő visszaállítására bírói hirdetmény útján felhívott és e felhívásnak igazolatlanul eleget nem tesz.

Mint láthatjuk, itt már komolyan kimunkált szabályozással találkozhatunk, amely a kánoni eljárásjognak is köszönhető, a korábbi gyakorlatból kiindulva határozták meg az állami jogalkotók a releváns esetköröket, a szabályozás mikéntjét.

A hat hónap megkövetelése eredetileg a törvényjavaslatban még nem szerepelt, az Igazságügyi Bizottság szerkesztette át ilyen formára a szabályozást, ugyanis teljesen jogosan

⁵⁶⁹ Pl.: SzfVPL 1846/52/6.; SzfVPL – IV. – No.5900/10.

⁵⁷⁰ CIC 1917. 1131. kánon 1. §.

⁵⁷¹ Lásd pl.: SIPOS–GÁLOS 1960. 581. p.

azzal érveltek, hogy nem volna éppen célszerű, ha nem elég fontos okból a másik házastárs azonnal eszközölhetné az életközösség visszaállítására felszólító bírósági végzést. Ezzel mélyen egyet kell érteni, mert a bíróságokra is felesleges terhet rótt volna, ha akár kisebb családi perpatvarok után már ilyen ügyekkel kellett volna foglalkoznia, másrészt érzelmi síkon sem a célzott hatást érte volna el a szabályozás, lehet, hogy éppen az állt volna a békülés útjába, ha a másik házastárs azonnal a bíróságra sietett volna, és ilyen formában erőltette volna rá a másik félre akaratát.⁵⁷²

Az elhagyás ténye az állami magánjogban kétféle formában szerepelhetett bontóperben: egyrészt az eddig tárgyalt hűtlen, azaz szándékos és jogos ok nélküli elhagyás esetében, amelynek esetköreit a Ht. 77. §-a szabályozta. Az itt megfogalmazottak az ún. feltétlen bontó okok közé tartoztak. Másrészt az elhagyás ténye a Ht. 80. szakaszába is ütközhetett, mint a szándékos és súlyos házastársi köteleességsértés elkövetési magatartása.

Vizsgáljuk meg kicsit alaposabban az elhagyást, mint magatartást: milyen tevékenységgel valósulhatott ez meg, és mely magatartások voltak azok, amelyek nem merítették ki e fogalmat. Egyrészt mindenképpen egyoldalú (tehát a másik házastárs beleegyezése nélküli) és szándékos tetteknek kellett lennie. Tehát ha – példaként felhozva egy jogesetet – az egyik házastárs elutazott 1914-ben egy francia fürdőbe, azonban a háború miatt évekig nem tudott hazatérni, hiába valósult meg a 6 hónap különélés, az eltávozás nem azzal a szándékkal történt, hogy a társát elhagyja, így nem beszélhetünk sem szándékosságról, sem elhagyásról. Ezzel szemben amennyiben például a férj hadifogságba került hosszú időre, és leveleiben (amelyek hitelességéhez nem fér kétség) kifejtette, hogy szabadulása után sem kíván visszatérni a feleségéhez, hanem az életközösséget örökre megszűntnek tekinti, ez már kimerítheti a hűtlen elhagyás fogalmát, függetlenül attól, hogy eredetileg nem ezzel a szándékkal távozott el. Ebben az esetben a kijelentések tudomásra jutásától kezdve tekintendő az életközösség megszakítotttnak.⁵⁷³

A szándékosságon túl a másik fontos fogalmi eleme az elhagyásnak a jogos ok hiánya. Hogy mi számíthat az elhagyás jogos okának, azt minden egyes esetben a bírónak kellett mérlegelnie a körülmények alapos feltérképezésével és vizsgálatával. Az elbírálás során zsinórmértékül az szolgált, hogy amennyiben az egyik házastárs bontó vagy érvénytelenítő okot megvalósító magatartást követett el, ezáltal jogos okot szolgáltatott a másik házastársnak az életközösség megszűntetésére.

Az imént felsoroltak tekinthetők az elhagyás legfontosabb elemeinek. Emellett azonban a bontóper kezdeményezéséhez a másik oldalról is teljesülniük kellett bizonyos kitételeknek, azaz az elhagyott félnek a megfelelő módon kellett eljárnia. Ezt kicsit jobban megvilágítva: „őszinte célzattal” kellett eljárnia az életközösség visszaállítására irányuló kérelmekor. Ez kibontva azt jelenti, hogy az elhagyott házastársnak – amennyiben ilyen kérelmet adott be – meg kellett bocsátania a házasságukban addig esetlegesen felmerült bontó okokat, valamint komolynak és őszintének kellett lennie a visszahívásnak. Ezt a kitételezt bírói gyakorlatunk fejlesztette ki. *Virág* kitűnő megfogalmazásában: „mert arra, akivel hajlandók vagyunk együttélni, többé józan ésszel nem haragudhatunk annyira, hogy ezen haragunkból kifolyólag a házasság felbontását is készek legyünk kérni.”⁵⁷⁴ Tehát a Ht. 80. §. a) pontjára hivatkozás, azaz az elhagyás mint súlyos házastársi köteleességsértés nem állhatta meg a helyét, amennyiben a visszahívás megtörtént, ugyanis az feltételezi a bontó okok (azaz

⁵⁷² RÉVAY 1921. 13. p.

⁵⁷³ RÉVAY 1921. 19–21. p.

⁵⁷⁴ RÉVAY 1921. 28–29. p.

a kötelességsértés) megbocsátását. Azért is szükséges ezt az elsőre magától értetődőnek tűnő alapvetést kiemelnünk, mivel nagyon gyakran előfordult a gyakorlatban, hogy az elhagyott házastárs a visszahívás mellett valamilyen bontó okot is felhozott keresetében, amelyre alapozva a házasság felbontását kérte. A bírói gyakorlat egyébként azért követelte meg a visszahívás őszinteségét és komolyságát, mert el akarta kerülni, hogy egy hazug visszahívás alapja lehessen a házasság felbontása kérvényezésének (amennyiben ugyanis a visszahívás megtörténik, és annak nem tett eleget a másik házastárs, akkor az elhagyott fél kérhetette a házasság felbontását hűtlen elhagyás címén). Tehát a Ht. 77. §. a) pontja alapján csakis az kérhetette a házasság felbontását, aki az együttélést őszintén és komolyan akarta.⁵⁷⁵

Ha tovább vizsgáljuk a törvény és a törvénykezési gyakorlat által megkövetelt feltételeket, meg kell emlékeznünk arról is, hogy a visszahívást kérőnek milyen egyéb kötelességei vannak a fentebb említetteken kívül, és hogy ezeknek meddig tartozik eleget tenni. A visszahívó fél magától értetődő kötelessége volt, hogy visszafogadja a házastársát, amennyiben jelentkezik. Azonban nem szabhatott ennek kapcsán feltételeket, nem hívhatta vissza saját tetszése szerinti helyre a házastársát, hanem a korábbi rendes lakóhelyükön kellett az életközösséget helyreállítani, és ott kellett tartózkodnia, hogy az esetlegesen visszatérő házastársát fogadni tudja (vagy jogos távolléte esetén gondolkodni arról, hogy a visszatérő fél rendelkezésére álljon a közös lakás). Visszafogadási kötelezettségének azonban csakis a megszabott határidő leteltéig kellett eleget tenni. Ennek hossza a 77. §. első esetkörében bíróilag volt megszabva, a második esetkörnél pedig egy évig tartott. Amennyiben ez a határidő eredménytelenül telt el, a visszahívó házastárs kötelezettsége megszűnt, azaz ha a házastársa mégis jelentkezett, de ő már nem kívánt vele tovább együtt élni, akkor nem volt köteles helyreállítani az életközösséget, hanem beadhatta a válási keresetet. A most fejtegetettek kapcsán gyakori eset volt a bírósági gyakorlatban, hogy a visszahívott alperes, aki határidőn túl tett eleget a visszahívásnak, erősen hangoztatta, hogy kész békülni, helyreállítani az életközösséget, és megvádolta a felperest, hogy nem volt őszinte és komoly a visszahívása, mivel nem fogadta el a visszatérést határidőn túl. Ez az érvelés azonban nem volt helytálló a bíróság gyakorlata szerint. Fontos volt azonban, hogy a visszahívó határozatnak igazolatlanul ne tegyen eleget az elhagyó fél. Amennyiben ugyanis valami akadályba ütközött a házastársához való visszatérése, legyen szó akár betegségről, akár valamilyen más körülményről, ha ezt a tényt igazolni tudta, akkor a bontó ok nem állt fenn. Ebbe az elbírálási körbe tartozott az is, amennyiben a visszahívó félnek nem volt lakása, hanem valamelyik rokonánál szívésségből tartózkodott, és ezt nem találta alkalmas helynek az életközösség visszaállítására az elhagyó fél. Továbbá, ha például a felhívó fél közös háztartásban (ágyasságban) élt valakivel, akkor is jogosan mentette ki magát az elhagyó fél a visszatérés kötelezettsége alól.⁵⁷⁶

Az élet hozta kényes helyzeteket megoldani próbáló bírói gyakorlat kialakított a visszahívással–visszatéréssel kapcsolatban egy olyan eljárási módozatot is, amely első látásra a 77. §. szellemiségével ellenkezőnek tűnt, azonban a gyakorlati helyzetek megkövetelték az esetek szenzitív kezelését, a mindkét fél érzelmi állapotára tekintettel lévő helyzetmegoldást, amely sokszor nem kis nehézségek elé állította a szövevényes ügyekben jó döntésre jutni próbáló bírákat. Ugyanis kialakult egy olyan kiterjesztő gyakorlat, amely bizonyos körülmények fennállása esetén megengedte az életközösséget megbontó házasság felbontását, hogy a 77. §-ra hivatkozva kérje a házasság felbontását. Vizsgáljuk meg kicsit alaposabban,

⁵⁷⁵ RÉVAY 1921. 28–33. p.

⁵⁷⁶ RÉVAY 1921. 16. p.

ez milyen feltételek esetén fordulhatott elő. Az élet nem kevés példát hozott arra, hogy az elhagyó házaspár hosszabb-rövidebb idő után megbánta tettét, és az általa megszakított életközösség helyreállítására törekedett, azaz békülő szándékkal lépett fel házastársánál. Ő azonban az elhagyásból eredő megbántottságánál fogva, vagy más okok miatt erre nem volt nyitott, elzárkózott a béküléstől. Ez az eset a szerepek felcserélődéséhez vezethetett, ugyanis a bírói gyakorlat kialakította, hogy ha az eredetileg elhagyó házaspár minden tőle telhetőt (ezt minden egyes esetben a körülmények alapos vizsgálatával lehetett eldönteni) megtett a békülés és az életközösség helyrehozatala érdekében, a másik fél vált jogi értelemben véve az életközösség megbontójává. Fontos volt tehát a komoly és őszintén megbékülő célzattal végrehajtott békülő tevékenység. Viszont ennek sikertelensége esetén az eredetileg hibás házaspár is ítéltetett a 77. §-ban lefektetett bontó okra való hivatkozással.⁵⁷⁷

Egyébként a hűtlen elhagyást gyakran felhasználták a válni kívánó házaspárok arra, hogy elérjék kötelékük felbontását. A tényállás „kijátszását” oly módon valószínűsítették meg, hogy mintegy eljátszották a hűtlen elhagyást, azaz előzetes közös megállapodásuk alapján azt vallották a bíróságon, hogy egyikük (általában a férj) elhagyta a társát, és így elérték a házasság felbontását. Ugyanis vizsgált korunkban kölcsönös megegyezéssel még nem lehetett elválni, hanem ahhoz szigorú feltételeknek kellett teljesülni. Ehhez természetesen annak a tényleges állapotnak fenn kellett állnia, hogy a házaspár külön élnek, de ez nem okozott problémát, mivel a házasság megromlásával a felek ténylegesen különköltöztek, azonban ez nem egyoldalú cselekedet volt valamelyik házaspár részéről, hanem a felek közös megegyezésével történt. Leggyakrabban e színlelt perben a nő szerepelt felperesként, mégpedig olyan célszerűségi okok folytán, hogy ne veszítse el a névviselés jogát, a nőtartáshoz való jogát vagy éppen a nyugdíjjogosultságát. Ha ugyanis ő lenne a hűtlen elhagyó, ezekre nem tarthatna igényt. Ritkább esetekben a férjjel találkozhattunk alperesként, amennyiben a feleség derogálónak érezte, hogy a kívüljáró előtt olyan színben tűnjön fel, mint akit elhagyott a házastársa. Esetleg olyan esetekben, ha a férj még hajlott volna a békülésre, így fennállt a „veszély”, hogy amennyiben ő kap alperesként a feleségéhez visszautasító végzést, annak valóban eleget tett volna.⁵⁷⁸ Ezenél a pereknél tehát jogtalan különélés tulajdonképpen egyik fél részéről sem forgott fenn. Ennek kapcsán a bírói gyakorlat kialakította, hogy a 77. §. a) pontjában megfogalmazott bontó ok csakis abban az esetben foroghatott fenn a megegyezésszerűen bekövetkezett különélés esetében, ha az életközösség visszaállítására irányuló kérvény beadása előtt a házaspár egyike társához békítőleg közeledett. Tehát megkérte az életközösség visszaállítására, amelyre aztán a másik fél nem volt hajlandó, és ettől kezdve tartott a különélés legalább hat hónapig.

Egyébként a közös megegyezéssel történő különélés esetén sem kizárt, hogy egyik fél később megmondolja magát, és mégis a házasság folytatását szorgalmazza, ilyenkor megengedetten adta be a házastársát visszahívásra felszólító kérvényt. Továbbá a házaspár, amikor a bíróságot a visszatérésre, azaz az életközösség helyreállítására kötelező végzés kibocsátására kérte, nem volt köteles az elhagyás szándékos és jogos ok nélküli voltát bizonyítani, csakis annyit kellett megemlítenie, hogy őt a másik fél elhagyta. Ennek megfelelően a bíróság sem volt jogosult kutatni a kért végzés kibocsátása előtt, hogy jogos ok nélkül történt-e az elhagyás, mivel ennek vizsgálata a peres eljárásra tartozott.⁵⁷⁹

⁵⁷⁷ RÉVAY 1921. uo.

⁵⁷⁸ RÉVAY 1921. 16–17. p.

⁵⁷⁹ VIRÁG 1904. 14–15. p.

Sztehlo Kornél 1925-ben megállapította, hogy a hűtlen elhagyás, vagy más nevén jogos ok nélküli elhagyás a válóperek 90%-ában szerepelt, mint bontóok. Az esetek döntő többségében erre való hivatkozással kérték a felek a házasság felbontását, mivel egyéb bontó okot vagy nem tudtak felmutatni, vagy nehezebb lett volna a bizonyítása. A hűtlen elhagyásos válóperek viszont lényegében a felek közötti megegyezés volt az alapja, és mivel megegyezés alapján nem lehetett a házasság felbontását kérni, ezért – ahogy az imént láthattuk – elhagyásnak színelve igyekeztek elérni a felek, hogy a bíróság véget vessen frigyüknek. Ezt a Kúria is felismerte, ezért próbálta kezdetben megnehezíteni az ilyen eljárás alapján kért bontást. Azonban rájöttek, hogy a teljesen tönkrement házasságban élő feleknek nem tesz jót, ha a válás eléréséhez mindenáron valamilyen vétkességet kell a másira bizonyítaniuk, hanem a békés rendezés inkább mindenkinek az érdeke. Így később nem gördítettek már akadályt a hűtlen elhagyásos esetek elé a törvénykezési gyakorlatban.⁵⁸⁰

A Ht. előtti időszakban is felmerült a kérdés, hogy ha gyermekek voltak, az elvált házasfelek esetén melyik szülőnél kerüljenek elhelyezésre, és melyik felet kötelezzék a gyerektartás és nevelés költségeinek kifizetésére. Erre az esetre az 1877. évi XX. tc. adott eligazítást, amely kimondta, hogy ebben a kérdésben a bíróság határoz, addig azonban, amíg a határozata jogerőre emelkedik, a gyámhatóság kötelessége az ügyet megfelelően rendezni. Abban az esetben is a gyámhatóság feladata a gyermekek helyzetének rendezéséről gondoskodni, ha a szülők anélkül, hogy törvényesen elváltak volna, külön éltek, és gyermekeik ellátásáról nem gondoskodtak. Az említett törvény a gyámhatóságnak azt az iránymutatást adta, hogy a hét éven aluli gyermekek, valamint a lányok a 7. életév betöltése után is rendszerint az anyánál helyezendők el, kivéve, ha fontos oknál fogva ezt a gyámhatóság nem tartja megfelelőnek.⁵⁸¹

Ha megvizsgáljuk e civiljogi fejtegetések után az egyházjogot, megállapíthatjuk, hogy az is alapelveként tekintett (és tekint) arra, hogy a házasfelek közös akarattal semmiképpen sem kezdeményezhetnek házassági pert. A házasság felbontásáról természetesen szó sem lehetett a felbonthatatlansági tétel miatt, de még ágytól és asztaltól történő elválasztást sem kezdeményezhettek közös megegyezéssel (kivéve a régi jog szerint az egyházi rendek felvételét), hanem csakis az egyik fél bizonyos vétkes magatartásai szolgáltathattak alapot arra, hogy a másik fél kezdeményezze az elválasztást. Ettől függetlenül természetesen az élet produkált sok olyan helyzetet, amit az állami házassági jogi normák vizsgálatakor láttunk, ahol már egyik fél sem szerette volna az életközösséget fenntartani, és emiatt különváltak önhatalmúlag. Ami nem volt megengedett cselekedet az egyházjog szerint. Ebben az esetben a tiszti ügyész kötelessége volt benyújtani a keresetet a házasfelek ellen, így ő volt a per felperese, míg az önként elvált felek az alperesek. Erre azért volt szükség, hogy a családi kapcsolatok a közvetlen környezet, a társadalom számára is világosak és követhetőek legyenek (például a bigámia megelőzése végett), tehát közérdek fűződött a tiszti ügyész beavatkozásához.

A régi egyházjog szerint az önkéntes vagy – ahogy *Konek Sándor* fogalmazott – gonosz elhagyásnál a távollévőnek méltányos határidőt kellett kitűzni a megjelenésre, amennyiben pedig nincs információ a hollétéről, hírlapok útján volt értesítendő. Az egyház tehát az önkéntes elválást nem ismerte el jogszerűnek, kivéve abban az esetben, ha az együttélésből életveszély származna az egyik félre. Érdekes megjegyezni, hogy a „merő testi, ha mindjárt undort gerjesztő nyavalya” nem lehetett elegendő ok az elválásra, maximum a testi közö-

⁵⁸⁰ SZTEHLO 1925. 17. p.

⁵⁸¹ KONEK 1889. 545–546. p.

sülés megtagadására. Ahogy említettük, nem volt az elválás jogszerű, azonban oly érvek tekintette az egyházjog, amelynél fogva minden formaszzerűség mellőzésével az ágytól és asztaltól történő elválasztási eljárás leegyszerűsíthető volt bizonyos feltételek fennállása esetén: ha a felek az elválási okot kellőképpen elismerték, nyomós okok voltak az elválásra, valamint az ügy lehető legjobban történő titokban tartására remény mutatkozott.⁵⁸²

Egyébként sokáig kérdéses volt, hogy tisztí kereset indítható-e az önként elvált házaspár esetében, mivel az 1868. évi LIV. tc. erről nem szólt.⁵⁸³ Ennek ellenére az általam vizsgált szentszékek gyakorlatában szép számmal indultak ilyen keresetek a házaspár különélése esetén. Nézzük meg kissé alaposabban, hogy az egyházi bírósági gyakorlatot megvizsgálva milyen következtetéseket vonhatunk le.

Vizsgált jogintézményünk – ahogy fentebb említettük – a szentszéki dokumentumokban többféle néven is megjelent, nem feltétlenül szinonimaként használva az egyes elnevezéseket. Néhol hűtlen elhagyásnak nevezték,⁵⁸⁴ ritkán önkényes elválásnak,⁵⁸⁵ a leggyakrabban azonban az önkéntes elválás kifejezést használták. Olyan szóhasználattal is találkoztam, ahol a perben magát az elhagyási aktust nevezték hűtlen elhagyásnak, és az így kialakult joghelyzetre már – mivel a másik fél nem tett kifogást az elhagyás ellen – az önkéntes elválás terminust alkalmazták.⁵⁸⁶

A szentszéki dokumentumok alapján kétféle végkimenetel volt az önként elvált házaspár ellen indított tisztí pernek. Ha valamelyik fél fel tudott hozni olyan okokat házastársa ellen – és természetesen ezeket bizonyítani is tudta –, amelyek indokul szolgálhattak az ágytól-asztaltól elválasztáshoz, akkor a bíróság a felhozott tények alapján elválasztotta a feleket. Például H. György és F. Mária vörösvári lakosok perében a férj panasza az volt, hogy felesége elűzte őt a háztól, a feleség pedig kegyetlenséggel, részegességgel vádolta urát, valamint azzal, hogy rossz gazda. Az utóbbi vádak a tanúvallomások alapján bizonyítást nyertek, így ágytól és asztaltól ideiglenesen elválasztották őket.⁵⁸⁷

Az esetek túlnyomó többségében mindkét fél a másikat vádolta a házasság megromlásáért, a feleség leginkább férje kegyetlenkedését szokta felhozni vádként, a férj pedig a vizsgált dokumentumok alapján leggyakrabban házasságtörésre hivatkozott.⁵⁸⁸ Például L. Lipót és F. Mária tisztí ügyész által perbefogott alperesek esetén a férj vádja az volt, hogy felesége házasságtörést követett el, és ezen túl még a vagyonukat is „elprédálja szeretőjével”. Erre válaszul a feleség azt hozta fel, hogy férje kegyetlenkedett vele, valamint szintén hűtlen volt, és gyermeket nemzett egy másik nővel. Mivel a férj úgy nyilatkozott, hogy bár a hűtlensége valóban megtörtént, de csakis a felesége tette után, és mindezek ellenére helyre szeretné hozni házasságát, így a szentszék „együttlakás- és élésre” kötelezte a feleket.⁵⁸⁹

Természetesen olyanra is volt példa, igaz ritkán, amikor az egyik fél semmit nem hozott fel házastársa ellen, sőt, inkább azt hangsúlyozta, hogy szeretné visszakapni a társát.⁵⁹⁰ Sőt, olyanra is találtam példát, ahol egyik fél sem vádolta házastársát semmivel. Ny. Ferenc és T. Erzsébet alperesek, fehérvári lakosok ügyében bár a feleség elhagyta minden ok nélkül

⁵⁸² KONEK 1889. 545. p.

⁵⁸³ Ld. KONEK 1889. 546. p.

⁵⁸⁴ Pl.: SzfvPL 1845/23/1.; SzfvPL – IV. – No.5900/10.

⁵⁸⁵ Pl.: SzfvPL 1856/40/5.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

⁵⁸⁶ SzfvPL 1846/52/6.; SzfvPL – IV. – No.5900/10.

⁵⁸⁷ SzfvPL 1856/44/6.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

⁵⁸⁸ Pl.: SzfvPL 1856/40/5.; SzfvPL 1856/31/3.; SzfvPL 1856/26/11.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

⁵⁸⁹ SzfvPL 1856/40/5.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

⁵⁹⁰ Pl.: SzfvPL 1855/13/4.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

férjét, azt nyilatkozta, hogy szereti urát és nem vádolja semmivel, csak apja bízta a különköltözésre. Így a szentszék az életközösség helyreállítására kötelezte őket.⁵⁹¹

Nem véletlen, hogy a legtöbb esetben mindkét fél hozott fel elválasztási okokat házastársa ellen, mivel az önkéntes elválások esetén általában nagyon megromlott házasságokról volt szó, amelynél már egyik fél sem erőltette az együttélést. Amennyiben ugyanis valamelyik házastársnak még fontos volt a házasság megmentése, úgy általában a szentszékhez fordult, hogy házastársát annak segítségével, tekintélyével próbálja visszaszerezni. Ebben az esetben néhol „visszakövetelő pernek” szokták nevezni az eljárást (vagy hűtlen elhagyásnak), és a felperes nem a tiszti ügyész volt, hanem a házastársát visszahívó fél. Egy ilyen ügyben T. Ferencz inotai kovácsmester szerette volna feleségét, Sz. Borbálát visszaszerezni: a szentszék előtt feleségét „perbe idéztetni és bíróilag visszarendeltetni” kérte. A következő szentszéki ülésre beidézték a feleket,⁵⁹² ahol mindketten vallomást tettek és szembesítették is őket. Ez azonban nem vezetett eredményre, mivel a feleknek nem sikerült kibékülni.⁵⁹³ Természetesen voltak ettől függetlenül olyan esetek, ahol bár az egyik fél önkényesen döntött a különélés mellett, házastársa ebbe belenyugodott, és így mindketten alperesként szerepeltek a perben, amelyet a tiszti ügyész indított.⁵⁹⁴

Ha a bizonyítási eljárás lefolytatása után a szentszék nem találta megalapozottnak egyik felhozott okot sem az ágytól-asztaltól elválasztás kimondására, úgy „együttélésre és lakásra” kötelezték a feleket és a perköltséget közösen kellett viselniük. Például P. Joannis és M. Julianna martonvásári lakosok ügyében a tanúvallomások nem bizonyították a feleség hűtlenségét, a férj kegyetlenkedésére pedig neje csak egy esetet tudott felhozni, amelyet nem talált elegendőnek a szentszék, így az életközösség helyreállítására kötelezték őket.⁵⁹⁵ Amennyiben viszont az egyik fél vádjai bebizonyosodtak, de úgy nyilatkozott, hogy kész megbocsátani a házastársának, úgy a perköltséget a vétkes fél viselte. Például V. István és V. Erzsébet érdi lakosok perében a férj hűtlen elhagyással vádolta feleségét, valamint azzal, hogy „másokkal összeadta magát” és „rossz, tékozló gazdaasszony”. Ezzel szemben a feleség azt nyilatkozta, hogy férje megcsalta őt, ami be is bizonyosodott, ellentétben a férj vádjaival, amelyeket nem talált megalapozottnak a szentszék. A felhozottak ellenére a feleség hajlandó volt megbocsátani urának.⁵⁹⁶

Önkéntes elválás iránti perekben előfordult többször közbeszóló ítélet, amely azt célozta, hogy a felek helyrehozzák az együttélést. Ennek során – 30 napos határidővel – arra utasították a feleket, hogy állítsák helyre az életközösséget. A történetek felügyeletére az illetékes plébánost kérték fel, akinek lelkipásztori értesítés formájában kellett jeleznie az eredményt a szentszék felé.⁵⁹⁷

Mint láthattuk, leginkább ágytól és asztaltól elválasztás iránt folytak az önkéntes elválás kapcsán indult perek, azonban olyan is előfordult a székesfehérvári szentszék gyakorlatában, hogy a házasság érvénytelennek nyilvánítását célzó eljárás alakult át a per, erőszak és félelem címén. Ez néhol bebizonyosodott, például volt olyan eset, amelynél a feleség

⁵⁹¹ SzfvPL 1857/50/12.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

⁵⁹² SzfvPL 1845/35/6.; SzfvPL – IV. – No.5900/10.

⁵⁹³ SzfvPL 1845/34/7.; SzfvPL – IV. – No.5900/10.

⁵⁹⁴ Pl.: SzfvPL 1846/61/7., SzfvPL 1846/52/6.; SzfvPL – IV. – No.5900/10.

⁵⁹⁵ SzfvPL 1856/26/11.; további példák: Pl.: SzfvPL 1845/21/3., SzfvPL 1845/23/1., SzfvPL 1855/13/4. Perköltség-viselésre példa: SzfvPL 1856/40/5., SzfvPL 1857/50/12.; SzfvPL – IV. – No.5900/10.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

⁵⁹⁶ SzfvPL 1856/31/3.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

⁵⁹⁷ Pl.: SzfvPL 1855/13/4.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

édesapja önként bevallotta, hogy ő kényszerítette lányát a házasság megkötésére „lenyűgöző hatalommal”.⁵⁹⁸ Némely esetben azonban nem nyert bizonyítást a vis et metus: S. András és G. Theresia önként elvált házastársak perében például csak azt állapították meg, hogy a feleség kezdetektől fogva idegenkedett a házasságtól, de azt, hogy kényszerítették volna a házasság megkötésére, ő maga is tagadta. Így azt az ítéletet hozta a szentszék, hogy a feleket három évre elválasztották ágytól-asztaltól, azzal a kitételrel, hogy a lelkipásztor kísérelje meg többször a felek kibékítését.⁵⁹⁹

Ha ítéletében együttélésre szólította fel a bíróság a házasságfeleket, különböző jogszabályi hivatkozásokkal szoktak élni. Leggyakrabban az alábbi formulát alkalmazták: „egyházi és hazai törvényeink szerint”, valamint ezután Szent Pál különböző leveleit citálták. Ezek közül is a két leggyakoribb hivatkozás a következő volt: a rómaiakhoz írt levél VII. fejt. 2., valamint a korinthusiakhoz írt I. levelének VII. fejezete. Biblián kívüli kánoni forrásként IX. Gergely Liber Extrájának II. könyv, XIII. c. 13. fejezetét hozták fel mint jogszabályi alapot. Az elválasztó ítéletben pedig az ágytól-asztaltól elválasztás témakörében citált jogszabályokat alkalmazta a szentszék.

1.5. A házasságtörés az egyházi bíróságok gyakorlatában

A házasságtörés napjainkban is súlyos erkölcsi kérdéseket felvető magatartás, viszont hazánkban büntetőjogi vagy egyéb jogkövetkezményekkel már nem jár, amennyiben egyik házasságfél elköveti e házasságelleni tettet. Ellenben nem volt ez mindig így történelmünkben, már az ókortól kezdődően súlyos bűncselekménynek számított, amely büntetőjogi felelősségre vonást vont maga után, ezen kívül polgári jogi szempontból is komoly jogkövetkezményei voltak, családjogi perekben minden esetben elmarasztalták az e cselekményben bűnös félt. Még a 19. század folyamán is találhatunk házasságtöréssel kapcsolatos peres ügyeket, amelyekben a hűtlen cselekmény komoly relevanciával bírt. Mivel hazánkban évszázadokon keresztül az egyházi bíróságok hatáskörébe tartozott a házassági ügyek intézése, amelyek elég nagy százalékát tették ki a házasságtöréssel kapcsolatos ügyek, ebből kifolyólag szükséges epereket megvizsgálni egy rövid történeti áttekintést, bevezetést követően.⁶⁰⁰ Ráadásul az örökös ágytól-asztaltól elválasztásra – mint láthattuk – hosszú időn át egyedül e percím szolgáltatott alapot, ezért is kiemelten fontos az elemzése.

A házasságtörés jogi szabályozására egészen régi emlékeink vannak, már Hammurapi törvénykönyve (Kr. e. 2000 körül) részletgazdag szabályokat tartalmazott a hűtlenkedés bizonyos eseteire. E korai jogszabályban is megfigyelhetjük azt a sokáig fennmaradó szemléletmódot, amely szerint a nő házasságtörése sokkal súlyosabban ítéendő tett volt, mint a férj hasonló magatartása. Ugyanis, ha az asszonyról bizonyosodott be a hűtlenség, akkor ezért életével fizetett: vízbe kellett dobni. Egy esélye maradt a büntetés elkerülésére: ha férje megbocsátott neki, mivel ő ezen magatartásával megmenthette házastársát a biztos haláltól. Amennyiben egy polgár feleségét vádolták meg, hogy más férfival volt együtt, de nem tudták bebizonyítani, akkor Isten előtt esküt kellett tennie, majd hazatérhetett férjéhez.

⁵⁹⁸ SzfvPL 1845/17/3, ilyen per még pl.: 1855/9/3.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

⁵⁹⁹ SzfvPL 1855/9/3.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

⁶⁰⁰ Az egyházi bíróságok hatásköréről ld. bővebben: HÁRSFAI 2006. 56–75. p.; BÓNIS–DEGRÉ–VARGA 1961. 74–75. p.; BÓNIS 1997a. 640–641. p.

Ezzel szemben a férfi hűtlenségéért konkrét elmarasztalás nem járt, hanem az volt a büntetése, hogy feleségét elveszíthette, azaz visszaköltözhett az édesapja házába, ha nem tudott megbocsátani férjének:

142. §. Ha egy asszony szidalmazza a férjét és azt mondja: „Többé nem nyúlhat sz hozzá!” – ügyét a bíróságán vizsgálják ki, s ha mindig otthon volt és semmi bűn nem terheli (azaz hűséges volt), férje ellenben eljár a háztól és nagyon megalázta őt, az asszony büntetlen marad, kapja vissza hozományát, és menjen atyja házába.⁶⁰¹

A házasságtöréssel kapcsolatos rendelkezések a Bibliában is megjelentek, annak mind az ószövetségi, mind az újszövetségi részében. Az ebben foglalt rendelkezések bár nem számítanak konkrét jogszabálynak, de erkölcsi iránymutatásuk mindenképp fontos, valamint a katolikus egyház jog kötelező normaként tekintett és tekint rá olyannyira, hogy az egyházi bírósági gyakorlatban az ítéletek indokolásában is megjelennek a Biblia egyes részei, mint hivatkozott jogszabályi alapok.

Először az Ószövetséget érdemes kicsit alaposabban megvizsgálni. E könyv prófétái a házasságtörést súlyos bűnként kárhoztatták, a bálványimádás bűnének szimbólumát látták benne. (Pl. Oz. 2,7; Jer 5,7; 13,27)⁶⁰² A házasságot ebben az időszakban még nem tekintették intézménynek sem társadalmi, sem vallási szempontból, ennek ellenére komolyan védték: mind törvényileg, mind erkölcsileg. Az Ószövetségben is megfigyelhető – amelyet már Hammurapi szabályozásában láttunk – hogy a férfivel szemben elnézőbb szemlélet uralkodott, esetében ugyanis csakis a más feleségével vagy eljegyzett nővel történő nemi érintkezés minősült házasságtörésnek (pl. Kiv 20,17; Lev 20,10). Az egyedülálló nővel vagy rabszolgánővel folytatott viszony nem számított bűnnek.⁶⁰³

Azokat, akiket házasságtörésben bűnösnek találtak, megkövezték, mind az asszonyt, mind a férfit, valamint azt a nőt is, akit a városon belül erőszakoltak meg, mivel segítségért kellett volna kiabálnia. Ezzel szemben, akit a városon kívül, a „határban” erőszakoltak meg, őt nem tekintették bűnösnek (mivel hiába is kiabált volna).⁶⁰⁴

A házasságtörést megcsonkítással (*Ez 23,25*) és elégetéssel (*Ter 38,24; Lev 21,9*) is büntethették. Egyébként a házasságtörés elég gyakori bűnnek számított.⁶⁰⁵

Ha az Újszövetséget megvizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy szintén meglehetősen sok helyen foglalkozott e házasságot súlyosan sértő magatartással. Ellenben új szemléletet, új nézőpontokat hozott is az eddig megvizsgáltak mellé. Jézus a hatodik parancs („Ne paráználkodj!”, „Ne törj házasságot!”) betartásának fontosságát hangsúlyozta, de a „szív tettét”, azaz a kívánságot ugyanúgy elítélte, mint a tényleges házasságtörő cselekedetet.⁶⁰⁶ E, a

⁶⁰¹ *Hammurabi törvényei*. kiadja: Az erdélyi Múzeum-Egyesület jog- és társadalomtudományi szakosztálya, ford.: Kmoskó Mihály, Ajtai K. Albert Könyvnyomdája, Kolozsvár, 1911, 45. p.

⁶⁰² *Magyar Katolikus Lexikon. IV. kötet*. Szent István Társulat, Budapest, 1998, 695–696. p. *házasságtörés* szócikk.

⁶⁰³ Ezen túlmenően: a házasságtöréssel gyanúsított férfit soha nem vetették alá olyan próbatételnek (föltékenységi áldozat), mint az asszonyt (*Szám 5,11*).

⁶⁰⁴ MTörv 22,22-22,25.

⁶⁰⁵ Magyar Katolikus Lexikon uo., *házasságtörés*.

⁶⁰⁶ Mt 5,28

korábbiakhoz képest látszólag szigorúbb megítélés mellett azonban Jézusnak a házasságtörő asszony iránti magatartása az irgalom és az igazságosság példázata lett.⁶⁰⁷

Szent Pál apostolnál a házasságtörés nem pusztán jogi kérdés volt, inkább szembe-
szegülés Isten akaratával, ezért tanításai szerint a házasságtörőknek nem lesz részük Isten országában.⁶⁰⁸

A középkori felfogás és jogi gondolkodás szerint a házasságtörés a család rendje, békéje elleni támadás volt. A házassági hűséget és tisztaságot a társadalom alapvető értékének tekintették, így az azt veszélyeztető magatartást súlyosan büntették minden formájában (házasságtörés, megszeplősítés, ágyasság, bujaság, kerítés, többnejűség, vérfertőzés, nemi erőszak, fajtalanság, nőrablás).

A középkor folyamán voltak zsinatok és egyházi írók, akik a házasságtörő hitves elbocsátásának kötelezettségéről beszéltek, de ezek nem a válásra utaltak, hanem a vezeklés idejére történő elbocsátásról.⁶⁰⁹

A büntető ítéletek – akárcsak a házassági ügyek ítéletei a szentszékeken – még a 18. században is a tízparancsolatra hivatkoztak a büntetéskiszabás indokolásaként, így önállóan megfogalmazott tényállásra nem volt szükség. Amennyiben mindkét fél házasság volt, általában azonos mértékű büntetést kaptak, ha viszont csak az egyik félnek állt fenn érvényes köteleke, a másik fél általában enyhébb büntetést kapott, sőt, némely esetekben nála a büntetés el is maradt.⁶¹⁰

Az általános áttekintés és bevezetés után érdemes megvizsgálni kicsit alaposabban, hogy Magyarországon milyen fejlődéstörténeten ment keresztül a házasságtörés szabályozása, valamint milyen gyakorlati tapasztalatokat figyelhetünk meg e kérdéskör kapcsán.

A férj és a feleség paráznaságának megítélése nem volt azonos súlyú hazánkban sem, erről Szent László és Könyves Kálmán törvényei tanúskodnak: a parázna asszonyt halállal büntették, a férffel szemben viszont elnézőbbek voltak.

A férfi házasságtörő feleségét büntetlenül megölhette, és utána újraházasodhatott. Viszont, ha az asszony rokonai szerint jogtalanul cselekedett a férj ekképpen, bíróság elé kellett vinni az ügyet.⁶¹¹

A férj természetesen dönthetett úgy, hogy nem veszi el felesége életét, hanem inkább bírói úton kér büntetést számára. Ebben az esetben az asszonynak a kánoni szabályok szerint előírt bűnbánatot kellett tartania, házastársa pedig dönthetett, hogy meg tud-e bocsátani neki és visszafogadja, vagy pedig külön élnek innentől fogva. Ha ez utóbbit választotta, egyikük sem házasodhatott újra azon kánonjogi szabály miatt, amely szerint az érvényes kötelék felbonthatatlan.⁶¹²

Werbőczy Tripartituma is lehetővé tette a férj számára, hogy rendelkezzen parázna felesége életével, de csakis az első parázna cselekedet elkövetésekor:

---

⁶⁰⁷ Vö. Jn 8,1-11

⁶⁰⁸ Vö. 13,9; 1Kor 6,18; 1Tesz 4,3

⁶⁰⁹ SIPOS–GÁLOS 1960. 577. p.

⁶¹⁰ Vö. Kettős és egyszerű házasságtörés. Magyar Katolikus Lexikon, házasságtörés.

⁶¹¹ Szent László Király Dekrétoimainak Első Könyve, 13. fejezet a parázna asszony megöléséről. In: *Magyar Törvénytár. 1000–1526. évi törvények*. Franklin, Budapest, 1899.

⁶¹² E szabályozás mind Szent László, mind Könyves Kálmán törvényeiben megtalálható volt. Szent László Király Dekrétoimainak Első Könyve, 20. Fejezet a paráznaságon kapott asszonyról; Kálmán Király Dekrétoimainak Második Könyve, 8. Fejezet a parázna asszonyokról. In: *Magyar Törvénytár. 1000–1526. évi törvények*. Franklin, Budapest, 1899. A felbonthatatlanság elméleti hátteréről ld. bővebben: ERDŐ 2014. 514–516. p.

„De ha férje a házasságtörés után vele együtt lakván és hálván, erkölcsi magaviseletét tudva elnézné, akkor hitbérét is vissza fogja nyerni és férje azután őt a házasságtörés miatt (ha másodszor vétkeznék is) meg nem ölheti, a mit első ízben, a mikor tudniillik a házasságtörés tudomására jutott, szabadon és jogosan megtehetett.”⁶¹³

Ez az álláspont hosszú időn át nem nagyon változott. Egyébként nem volt véletlen, hogy még késői évszázadokban is a feleség paráználkodása minősült súlyosabban, mivel ennek – a férfinak alapvetően többet megengedő társadalmi felfogáson túl – súlyosabb családjogi következményei is lehettek. Egy reformkori indokolás tökéletesen megragadja ennek a szemléletnek a lényegét: súlyosabb „az asszony paráználkodása, mint a mely által a férj nemzetségébe a törvényes örökösök jogainak sérelmével idegen gyermek csempésztetik, a nemzetségnek sokkal nagyobb sérelmet okozván”.⁶¹⁴

Ha a házasságtörésre kiszabható büntetéseket megvizsgáljuk, elmondható, hogy a 17-18. századra már a halálbüntetés helyett gyakoribbá vált a verés (férfiaknál botozás, nőknél az ostorozás), valamint a bírságolás. II. József büntető törvénykönyve 1787-től magánvádassá tette a büntető eljárást a házasságtörés ügyében. Bár e kódexet hamarosan hatályon kívül helyezték, az enyhe megítélés általánossá vált a magyar büntetőjogban. A polgári kor első büntető törvénykönyve, a Csemegi-kódex is ismerte e tényállást, rendelkezései szerint ha a házasságtörés miatt a házasság felbontása vagy az ágytól-asztaltól elválás bekövetkezett, három hónapig terjedő fogházbüntetéssel kellett sújtani az elkövetőt. Jelen fejezet témája viszont nem a büntetőjogi vonatkozások elemzése, hanem az egyházi bíróságok előtti eljárás tapasztalatai, amelyekre a büntetőkódex is utalt.

Az 1894-ben elfogadott Házassági törvény (1894. évi XXXI. tc.) szabályozásában is megjelent a házasságtörés, nevezetesen a bontó okok között találkozhatunk az általunk vizsgált cselekménnyel. E törvényi szabályozásban ugyanis még megfigyelhető volt bizonyos, a kánonjogból „átmentett”, azaz onnan eredeztethető, valamint az addigi joggyakorlatban szereplő bontó okok megkövetelése. Ezek név szerint a következők: házasságtörés, természet elleni fajtalanság, új házasság kötése, szándékos és jogos ok nélküli elhagyás, házastárs élete elleni törés, házastárs testi épségét vagy egészségét veszélyeztető, szándékos és súlyos bántalmazás; büntett elkövetése, amennyiben az elítélt házaselet halálra vagy legalább 5 évi fegyházra vagy börtönre ítélik.

Jelen fejezet keretei között nincs mód a külföldi gyakorlat alapos elemzésére, rövid kitekintésként azonban megállapíthatjuk, hogy a vizsgált korszak egyik jelentős házasságjogi törvénye, a magyar törvényhozásra is erőteljesen ható német házasságjogi törvényhozás egyik eredménye, az 1875-ös birodalmi törvény is foglalkozott a házasságtöréssel.

E törvény is ismert természetesen házassági akadályokat, amelyek fennállása esetén a házasság, ha meg is kötötték, semmis volt. Ezek a következők voltak: tilos volt egyenes ági rokonoknak egymással házasságra lépni, valamint édes- és féltestvéreknek is. Ezen kívül nem csak a vérségi kapcsolatban lévőknek volt tilalmazott a házasságkötés a rokoni kapcsolatok körén belül, hanem a mostohaszülő-mostohagyerek relációban is, valamint az anyós és az após sem házasodhatott a (volt) menyével vagy vejével. Az sem számított ezekben az esetekben, hogy házasságból vagy házasságon kívül születésről volt-e szó, mindenképpen tilalmazott volt a frigy. Az örökbefogadó és örökbefogadott között is házassági

⁶¹³ HK. I. 105. 1. §.

⁶¹⁴ Magyar Katolikus Lexikon, *házasságtörés*.

akadály állt fenn, bár csak addig, ameddig ez a jogviszony fennállt köztük. A következő esetkör pedig egy korábbi házasság elleni cselekményre vonatkozott, ugyanis a házasságtörést elkövetett elvált személy és a bűntársa sem köthette össze életét törvényesen. Bár ez utóbbi eset alól lehetséges volt felmentést kérni.⁶¹⁵

Az abszolút és a relatív bontó okokat megvizsgálva összefoglalásképp elmondhatjuk, hogy az abszolút bontó okok esetén erős párhuzam figyelhető meg a magyar házassági törvény és a külföldi államok házassági jogalkotása között. Bár a házasságtörés fogalmi meghatározása jelentősen eltért bizonyos államoknál, bontó okként mindegyik elismerte.⁶¹⁶

A házassági ügyek, és ezen belül a házasságtörés részletes szabályainak kidolgozása, valamint az ilyen ügyekben való döntés hosszú évszázadokon keresztül a katolikus egyház jog fennhatósága alá tartozott, így mielőtt a konkrét ügyek elemzésére térnénk át, szükséges megvizsgálni, hogy pontosan mit értett a kánonjog házasságtörés alatt, kik követhették el, és milyen jogok sérültek ennek elkövetésekor.

A házasságtörés a házassági hűséget sértő szexuális kapcsolat, bűn a hatodik és a kilencedik parancsolat ellen.

E házasságot sértő cselekmény megtörténhet két házasságban élő személy, házas és szabad állapotú, házas és klerikus, ill. házas és szerzetes személy között.

A kánonjogi felfogás szerint a házasságtörő az igazságtalanság bűnét is elköveti, mivel nem teljesíti vállalt kötelezettségeit: sérti a házastársi köteleket, ami a szövetség jele; sérti a másik házastárs jogát, és megtámadja a házasság intézményét azáltal, hogy megszegi a szerződést, amely annak alapjául szolgál. Továbbá veszélyezteti a gyermekek javát, akiknek szükségük van a szülők stabil egységére.⁶¹⁷

A görögkatolikusoknál a feleség házasságtörése ok a házasság felbontására. A római katolikus vallás esetén ez nincs így, ez az eset sem törheti meg a megkeresztelt felek házasságának felbonthatatlanságát.⁶¹⁸ Bár a katolikus egyház a házasságot felbonthatatlannak tartotta és tartja, az életközösséget bizonyos esetekben felbonthatónak vélte, mindazon esetekben, amikor az együttélésből az egyik házastársra valamilyen jelentős hátrány, testi vagy lelki üdvét fenyegető baj, elkerülhetetlen veszély háramolna, valamint abban az esetben, ha egyik hitvestárs a házasság ellen súlyosan vétett. A Ht. nem bontja különböző fajtákra a szeparációt, ezzel szemben a kánonjog két fajtáját ismeri, egyrészt az örököszt vagy életfogytiglanit, másrészt az ideiglenest. A házasságtörés a „súlyosabbat”, az örökös elválasztást megalapozó cselekménynek minősült az egyházjogban.

Az elválás kimondását nem kérhette, ha a panaszló fél maga is okot szolgáltatott a házasságtörésre; ha ő maga a vétkes társat elcsábította; a házasságtörést megengedte vagy jóváhagyta, vagy a bűnt elengedte, akár nyíltan, akár hallgatólagosan, és folytatta a vétkes féllel a házassági együttélést; valamint aki maga is paráználkodott.

A corpus időszakában házasságtörés esetén nem lehetett önkényesen megszakítani az életközösséget, hanem csakis bírói ítélet folytán.

Ha a bírói ítéletben házasságtörés miatt elmarasztalt fél be tudta bizonyítani, hogy az örökös elválasztás kimondása után házastársa is házasságtörést követett el, akkor jogosult

⁶¹⁵ HINSCHIUS 1876. 112–121. p.

⁶¹⁶ Mind nálunk, mind külföldön a bíróra bízta annak eldöntését, hogy mely esetben tekinti bizonyítottnak a házasságtörést. HERGER 2005. 180–183. p.

⁶¹⁷ BÁNK 1963. 147. p.; SZUROMI 2010. 197. p.; KUMINETZ 2002. 37. p.; Magyar Katolikus Lexikon, *házasságtörés*.

⁶¹⁸ HANÁK 1986. 184. p.

lett az életközösség visszaállítását követelni, mivel a kölcsönös hűség iránti kötelezettség az ágytól-asztaltól elválasztás után is fennállt.⁶¹⁹

1917 után, az első egyházi törvénykönyv megszületésétől kezdve már egyértelműen csak egy esetkörre szűkölt a végleges elválasztás lehetősége: a házasságtörésre. Mint láhattuk, az ideiglenes elválasztás esetei nem voltak taxatív felsorolva, lényegét tekintve akkor lehetett kiszabni, ha a házaspár egyikének (vagy akár mindkettőnek) a lelki üdvössége, élete, egészsége veszélyeztetve volt.

Az 1917-es kódex szerint tehát az örökös elválás egyetlen oka az egyik fél házasságtörése lehet: e vétés fennforgása esetén a másik fél a természeti és a tételes jog (Biblia, Trid. XXIV. 8.) alapján jogosult az életközösség megszüntetésére. A szodómiát és a bestialitást is a házasságtöréssel egy tekintet alá vették.

Szükséges volt az örökös elválasztáshoz, hogy be legyen bizonyítva a házasságtörés. Nyomós vélelmek is elegendők voltak ehhez, mivel e bűn természeténél fogva elég nehézkes a bizonyítás.

Az ártatlan fél nem volt jogosult az elválásra az 1917-es kódex szerint, ha 1) a házasságtörésbe beleegyezett, akár kifejezetten, akár hallgatólagosan (azaz nem akadályozta meg, pedig könnyen megtehetné volna); 2) ha maga adott rá okot (pl. tanáccsal, rábeszéléssel); 3) ha a házasságtörést kifejezetten vagy hallgatólagosan megbocsátotta. Vélelmezendő a megbocsátás, ha a megbizonyosodástól számított 6 hónapon belül nem hagyta el a vétkes felet, vagy nem kezdeményezte a szeparációt. 4) Az sem jogosult az elválásra, aki maga is elkövette a bűntettet (ez gyakori volt a szentszékek gyakorlatában).

A kódex utáni gyakorlatban már nem volt egyértelmű, hogy a vétkes fél kérheti-e a házasság visszaállításának kimondását, amennyiben az eddig vétlen házastársa is házasságtörést követett el.

Fontos újítása volt az első egyházi törvénykönyvnek, hogy amennyiben biztos és nyilvános volt a házasságtörés, az ártatlan fél önhatalmúlag is elválhatott. Ebben az esetben az elválás természeténél fogva örökösnek minősült, az ártatlan fél sosem volt köteles az együttélést helyreállítani. De természetesen joga volt megtenni, ha úgy érezte helyesnek.⁶²⁰

Az 1917-es CIC 1129–1130. kánonja még csak azt hangsúlyozta, hogy az ártatlan félnek joga van a különváláshoz. A hatályos CIC 1152. k. 1. §-a elismeri ugyan a különválás jogát, de kijelenti: „nagyon ajánlatos, hogy a házaspár keresztényi szeretettől vezelve és a család érdekében a bocsánatot ne tagadja meg a házasságtörő féltől, és a házastársi életet ne szakítsa meg”. Ennek a szemléletbeli változásnak az alapját nagyrészt az újabb katolikus morálteológia megállapításai képezték, amelyek szerint még a házasságtörés sem igazolja teljesen erkölcsileg a különválást. Az új CIC a házasságtörés megbocsátására nem csupán a feleket buzdítja, hanem az egyházi hatóságot is felszólítja a megbocsátás elősegítésére.⁶²¹

Az elméleti megalapozást követően át kell térni annak vizsgálatára, hogy ezen elméleti szabályok miként valósultak meg a szentszékek gyakorlatában, mi módon ítélték meg a házasságtörési ügyeket az egyházi bíróságok bírái. 1856 és 1871 között 6 kötetléki pert és 83 ágytól-asztaltól elválasztás iránti keresetet indítottak a székesfehérvári szentszéken,

⁶¹⁹ KONEK 1867. 648. p.

⁶²⁰ SIPOS–GÁLOS 1960. 577–579. p.

⁶²¹ *Magyar Katolikus Lexikon. VII. kötet.* Szent István Társulat, Budapest, 2002, 574. p., *különválás* szócikk.

amelyből házasságtöréssel kapcsolatos ügy 11 volt. Néhol nősparáznaságnak is hívták (amelyet nő követhetett el, házasságban).⁶²²

Az általam vizsgált szeparációs perek túlnyomó többségében mindkét fél a másikat vádolta a házasság megromlásáért, a feleség leginkább férje kegyetlenkedését szokta felhozni vádként, ahogy ez egy korábbi fejezetben részletesen bemutatásra került, a férj pedig a feldolgozott dokumentumok alapján leggyakrabban házasságtörésre hivatkozott.⁶²³ Például L. Lipót és F. Mária tiszti ügyész által perbefogott alperesek esetén a férj vádja az volt, hogy felesége házasságtörést követett el, és ezen túl még a vagyonukat is „elprédálja szeretőjével”. A feleség viszont szintén ideiglenes szeparációt megalapozó tettel vádolta meg férjét: állítása szerint férje kegyetlenkedett vele, valamint szintén hűtlen volt, és gyermeket nemzett egy másik nővel. Mivel a férj úgy nyilatkozott, hogy bár a hűtlensége valóban megtörtént, de csakis a felesége tette után, és mindezek ellenére helyre szeretné hozni házasságát, így a szentszék „együttlakás- és élésre” kötelezte a feleket.⁶²⁴

Amint a szeparáció elemzésekor már láthattuk, az örökös elválasztásra sokkal ritkábban került sor, csak végső esetben, ultima ratio jelleggel alkalmazta a szentszék, és csak a házasságtörés szolgáltatott megfelelő alapot a kimondására (ahogy azt a jogszabályok is előírták).⁶²⁵ Minden más esetben az ideiglenes vagy határozatlan időre (ami szintén ideiglenesnek minősült) történő elválasztás volt a per végkimenetele.⁶²⁶

A végleges elválasztásra példa lehet O. Kálmán római katolikus keszthelyi lakos felperes és V. Anna római katolikus szintén keszthelyi lakos alperes ágy- és asztaltól örökösen elválasztó ítélete. Ennek indoka: „a nő részéről könnyelmű és pazarló életmód, ledér szerelmeskedés, főleg pedig egészen a nyilvános botrányig üzött gyakori házasságtörés.”⁶²⁷

A vizsgált dokumentumok alapján azt a gyakorlati attitűdöt is megállapíthatjuk, hogy nem mindig örökös elválasztó ítélet született a bebizonyosodott házasságtörés esetén sem. Például szolgálhat erre K. Katalin felperes és B. György alperes ügye, amelyben a hűtlenség bebizonyosodott, ugyanis éjjel elfogták a férjet egy gyanús személynél, bezárták, nehogy idő előtt el tudjon menekülni, és bizonyítani tudják a paráználkodást. Ezt a tényt a ráckevei tanács bizonyítványa is megerősítette, amelyben rögzítették ezt a tényt. Ennek ellenére csak ideiglenesen választották el a feleket.⁶²⁸ Leginkább erre törekedett a szentszék, mintegy kiskaput hagyva a könnyebb békülésre, csak nagyon ritka esetben mondta ki az örökös elválasztást.

Több esetben nem tudták minden kétséget kizáróan bebizonyítani a házasságtörést, illetve, ha be is bizonyították, vagy mindkét fél bűnös volt, vagy pedig az ártatlan kész volt a megbocsátásra (még gyereknemzés ellenére is), így nem született elválasztó ítélet. Az általam vizsgált időszak gyakorlatában a leggyakrabban ennek megfelelően az ítélet: „együttlakásra és élésre” kötelezés volt. Az alapos bizonyosság megkövetelését jól nyomon

⁶²² SzfvPL 1845/16-17/2. A nőt nősparáznaság miatt választották el ágytól-asztaltól a férjétől, amely nem köteleket érintő ok, így nem köthetnek új házasságot. Az ítélet „jogszabályi” alapjai: Máté, 19. fej. 1-2 vers, Márk 10. fej. 9-10. vers, Trid. zs. 24. ülés 7. can., 1791. évi 26. tc, 10. §.; Szentszéki jegyzőkönyvek 1860–1871.

⁶²³ PL.: SzfvPL 1856/40/5., SzfvPL 1856/31/3., SzfvPL 1856/26/11.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

⁶²⁴ SzfvPL 1856/40/5.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

⁶²⁵ VÉL 27/1906. T. Endre és F. Magdolna házassági ügyében az alperes házasságtörést követett el, a zalaegerszegi királyi törvényszék felbontotta a házasságot, ennek ellenére kérte a felperes, hogy a szentszék mondja ki az ágytól-asztaltól való örökös elválást, mert mint híven vallásához ragaszkodó egyén, súlyt helyezett a szentszék ítéletére és csak annak megnyerése után érezte magát lelkiismeretében is egészen nyugodtan.

⁶²⁶ SIPOS–GÁLOS 1960. 576. p.

⁶²⁷ VÉL 26/1880.

⁶²⁸ SzfvPL 1856/24/9.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

követhetjük például D. György és M. Juli önként elvált házaspár perében, amelyben a feleség vádja a következő volt: „férjének férjehagyott volt gazdaasszonyávali gyanús társalgása”, amelyet bár igazolt tanúkkal, és a férj is elismerte a látogatást, a gyanús társalgást viszont nem, így ezt nem találta elegendőnek a szentszék az elvásztató ítélet kimondásához.⁶²⁹

S. Károly és M. Eleonora nemesek ügyében a férj vádjai szerint felesége más férfival botrányoztató életet élt, viszont ezt a tanúvallomások alapján a szentszék nem látta minden kétséget kizáróan bizonyítottnak, így együttélésre szólították fel a feleket.⁶³⁰

G. József felperes és A. Anna alperes esetében pedig a felperes házasságtöréssel vádolta meg a feleségét, az alperes pedig kegyetlenséggel férjét, azonban a kegyetlenséget nem sikerült bizonyítani. Mivel a felperes úgy nyilatkozott, hogy kész megbocsátani feleségének, így „együttlakás és élésre” utasították őket.⁶³¹

R. Teréz és R. Lipót perében az alperes férj megcsalta a feleségét a szakácsnőjével, gyermeket is nemzett neki. Ennek ellenére a nő úgy nyilatkozott a perben, hogy kész megbocsátani a férjének, amennyiben a szakácsnőt eltávolítják a háztól, így nem választották el a feleket.⁶³²

Több vizsgált ügyben mindkét félnél bebizonyosodott a házasságtörés, általában az egyik házastárs cselekedetét a másik tette miatti bosszú motiválta, viszont mivel az együttélés folytatása mellett tették le a voksukat a felek, vagy legalább az egyik (a másiknak nem kell a beleegyezése, mert ha ő maga is házasságot tört, akkor nincs joga az elvásztást kérni), így nem választották el őket.⁶³³

L. Teréz és G. Sándor ügyében bebizonyosodott, hogy mindkét fél házasságot tört, az alperes – állítása szerint – csak bosszúból, de mivel mindkét fél úgy nyilatkozott, hogy együtt akarnak maradni, így nem választották el a feleket a bebizonyosodott házasságtörés ellenére sem.⁶³⁴

Az esetek nagy részében nem önállóan csak a házasságtörés volt valamelyik fél, vagy akár mindkettő vádja, hanem más percímekkel együtt jelent meg, például kegyetlenkedés, pazarlás, kicsapongó élet mellett.

A más címen indult perek közül leggyakrabban a kegyetlenség esetén találkozhatunk a házasságtöréssel, a vétkes fél ezzel próbálta menteni magát, mintegy igazolni a bántalmazásokat „jogosságát”. Mivel abban az esetben, ha a bántalmazás igazoltan megvalósult, de a bíróság úgy ítélte meg, hogy menthető okból tette a házastárs – és a házasságtörés a gyakorlat szerint annak minősült –, akkor nem mondták ki a szeparációt kegyetlenkedés címén.⁶³⁵

Ha az ítéletek jogszabályi alapjait vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy több forrásból is merítettek a szentszékek bírái. Nem csak kimondottan jogszabályokat vettek alapul az ítélet meghozatala során, hanem ahogy már korábban említésre került, a Biblia, azon belül az Újszövetség is egyik alapvető jogforrásnak és hivatkozási alapnak, zsinórmértéknek számított az általam vizsgált szentszékek gyakorlatában (Máté, Márk evangéliuma). Ezentúl a házassági ügyeket szabályozó pápai dekretálisok és zsinati határozatok is megjelentek az ítéletekben, mint a tételes egyházi jog kötelező rendelkezései: Trienti zsinat (24. ülés 7.

⁶²⁹ SzfvPL 1845/14/2.; SzfvPL – IV. – No.5900/10.

⁶³⁰ SzfvPL 1845/23/1.; SzfvPL – IV. – No.5900/10.

⁶³¹ SzfvPL 1857/47/3.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

⁶³² SzfvPL 1856/27/7.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

⁶³³ SzfvPL 1856/31/3.; SzfvPL.: 1856/40/5.; SzfvPL.: 1856/38/14.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

⁶³⁴ SzfvPL 1856/38/14.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

⁶³⁵ PL.: SzfvPL 1856/27/7.; SzfvPL 1857/48.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

can.); IX. Gergely pápa Liber extrája, örökös elválasztásnál: 4. könyv, XIX. cím, IV. fej. és XXI. cím, IV. fej.). Mindezekon felül hazánk világi törvényei és ítélkezési gyakorlata is fontos hivatkozási alpnak számított: Werbőczy Hármaskönyve, I. rsz. 105. cím; 1791. évi 26. tc. és „161 felső ítélet”.⁶³⁶

Az ítélet megfogalmazásának gyakorlatában az „egyházi és világi (hazai) törvényeink, nevezetesen” fordulattal szokták bevezetni a jogszabályok felsorolását.

Végül egy olyan kérelemről kell említést tenni, amely témánkat kicsit távolabbról érinti, viszont mégis van némi relevanciája, mert a házasságtörés elkerülését célozta. Több esetben olyan kérelemmel fordult valamelyik házaspár a szentszékhez, amellyel úgymond a bajt szerette volna megelőzni. Azaz, ha fennállt véleménye szerint a házasságtörés veszélye, mivel egy harmadik személy túl közel került a házastársához. Ilyen esetben viszont a szentszék válasza a következő volt:

„A házassági törvényszéknek csak a házaspár felek fölött levén bíraskodási joga, ennél fogva a házasságháborítót nem idézheti perbe. Miért is a jelen perben netalán fennforgó házasságháborító ellen a sértett fél a világi bíróság elé utasítatik.”⁶³⁷

Összefoglalásképp elmondhatjuk, hogy nem volt ritka az általam vizsgált szentszékek gyakorlatában a házasságtöréssel összefüggő ügyek száma, továbbá megállapítható a feldolgozott perek alapján, hogy több férfi hivatkozott erre a percímrre az ágytól-asztaltól elválasztás iránti keresetekben, mint feleség. Nem volt ritka azonban az sem, hogy mindkét fél elkövette e házasság elleni cselekményt, ebben az esetben viszont egyik fél sem kérhette az elválasztást. Annak ellenére, hogy elég sokan estek bűnbe, leszűrhető a perekből, hogy maguk a felek is sok esetben igyekeztek a keresztény szellemiség jegyében megbocsátani, és ezáltal megmenteni a házasságukat. Tetten érhető ez abban, hogy több szeparációs eljárás során maga a felperes jelezte a bíróságnak vallomásában, hogy kész megbocsátani házastársának és folytatni az együttélést.

A perek végkimenetelét tekintve – bár a házasságtörés volt az egyetlen lehetséges percímr az örökös elválasztásra, mégis – elmondható, hogy nagyon kevés esetben jutott erre a döntésre, azaz a végleges szeparációra a szentszék ítéleteiben, sokkal inkább preferálta az ideiglenes elválasztást, valamint az „együttlakás- és élésre” kötelezést. Ennek egyik oka a fentebb említett szabály volt, miszerint a házasságtörést szintén elkövetett fél nem kérhette a szeparációt, másik oka pedig az a – más perekben is tetten érhető – egyházi szemléletmód, amely szerint minél inkább törekedni kell a házasság megmentésére, és a végleges szeparációnak csak akkor lehet létjogosultsága, ha már végérvényesen és menthetetlenül megromlott a felek házassága.

⁶³⁶ SzfvPL Szentszéki jegyzőkönyvek 1856–1871.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

⁶³⁷ PL.: SzfvPL 1857/62/7.; SzfvPL – IV. – No.5900/12.

2. A házassági kötelék felbontására irányuló perek

2.1. Az el nem hált házasságokkal kapcsolatos perek

Az el nem hált házasságokkal kapcsolatos perek nem mentek ritkaságszámba a szentszék gyakorlatában, bizonyos tendenciák is megfigyelhetők ezek kapcsán, amelyekből le lehet vonni következtetéseket.

Az eljárás menete a következő volt. Ha a felek egyike kérte a házasság alóli felmentést (itt őt nem felperesnek, hanem kérelmezőnek nevezték), a pápához intézett kérvényt kellett beadni a lakóhelye szerint illetékes megyéspüspökhöz. Alsóbb fokú bíró nem indíthatta meg az eljárást ilyen ügyekben, hanem arra engedélyt kellett kérnie Rómától (az Apostoli Szentszéktől).⁶³⁸ Amint megérkezett az engedély, a püspök az ügy kivizsgálását az egyházmegyei bíróságra bízta. A vizsgálatnak tisztáznia kellett, hogy valóban elhátatlan-e a házasság. A bizonyítási eljárás végeztével az iratokat a házassági kötelékvédő észrevételeivel együtt a megyéspüspök felterjesztette az illetékes római kongregációhoz. A Rota Romana az ügyet megvizsgálta, s ha a kérést megalapozottnak találta, javaslatával együtt felterjesztette a pápához. Ő ezután szabadon döntött a felmentés megadásáról. Ha a pápa a felmentést megadta, azt a kongregáció megküldte a megyéspüspöknek. Ezek után a felek új házasságot köthettek, hacsak a felmentő levél valamelyikük számára ezt nem tiltotta meg (pl. impotencia miatt), vagy nem kötötte püspöki engedélyhez.

Az eljárásban házasságvédő részvétele kötelező volt, aki azzal a feladattal volt megbízva, hogy ne csatlakozzon a felmentést kérő félhez, hanem a peres eljárásra és az ügy érdemére vonatkozó nehézségeket hozzon fel.⁶³⁹

A kánonjogban két nézet alakult ki az el nem háltas kapcsán. Az egyik szerint már a konszenzussal létrejött a házasság és felbonthatatlan, az elhálás nem szükséges; míg a másik nézőpont szerint csakis az elhálással válik felbonthatatlanná. I. Miklós pápa a házasság létrejöttéhez szükségesnek és elégségesnek tartotta a felek beleegyezését: *consensus facit nuptias*. A 12. századi bolognai iskola, sőt maga Gratianus szerint is a házasság létrejöttének folyamata a *desponsatio*val kezdődött el, és a testi egyesüléssel vált teljessé. Petrus Lombardus olyan különbségtételt vezetett be, amely hosszú évszázadokon át meghatározó maradt. Megkülönböztette a házassági akarat jelen idejű szavak által való kifejezését (*per verba de praesenti*) ugyanannak jövő időben való kimondásától (*per verba de futuro*), amelyet testi kapcsolat követett.⁶⁴⁰ III. Sándor pápa dekretálisaiban ezeknek a szintézise rajzolódott ki.⁶⁴¹ Ez a kettősség a veszprémi törvénykezési gyakorlatban is tetten érhető volt, e kérdés kapcsán nem beszélhetünk egységességről, bár a második nézőpont szerinti ítélezés tekinthető „főszabálynak”. Ebben a témában két pert mutatok be: mindegyiknél más lett a per kimenetele a kísértetiesen hasonló tényállások ellenére.

Az első esetben B. József római katolikus igali lakos nyújtott be keresetet M. Anna ellen. Két, bírósági ítélet által beigazolt mérgezési kísérlet alapján kérte a házasságot kötelékieg felbontani (bár erre nem volt lehetősége), emellett a házasságot nem hálták el feleségével. A szentszék részéről az alábbi végzés született: „[...] az egyszer érvényesen megkötött házasságot semmi később bekövetkezett ok érvénytelenné nem változtathatja, s

⁶³⁸ Pl.: VÉL 28/1912.

⁶³⁹ SIPOS–GÁLOS 1960. 561. p.

⁶⁴⁰ SZUROMI 2003. 140. p.

⁶⁴¹ ERDŐ 2001. 229–231. p.

az egyházilag törvényszerű, bár el nem halt házasság (matrimonium ratum) az elnemhálás alapján fel nem oldható.”⁶⁴²

A következő esetben ellenben bonyolult bizonyítási eljárást folytattak le annak tekintetében, hogy valóban elhátatlan-e a házasság. Három orvosszakértőt is kirendeltek az elhátatlanság megállapítására (érdekes, hogy nem egyezett mindhármuk véleménye ennek tekintetében, de 2:1 arányban az elhátálás meg nem történte „nyert”), és miután ez bebizonyosodott, a következőképpen alakult az ügy:

Két szentszéki bíró kiküldését kérték a G. János római katolikus berhidai lakos és P. Mária római katolikus szentgróti lakos között kötött, de elhátállással nem „teljesített” házasság alóli felmentés ügyében, öszentsége XIII. Leó pápához kérvény intézése végett, valamint a mellékleteknek az eredeti iratokkal történő összehasonlítására. Ez meg is történt.⁶⁴³

Az említett kérvényt felterjesztették a bécsi apostoli „nuncziátushoz”, XIII. Leó pápához való továbbítás végett. Ő felmentési okmányt adott a feleknek, a házasságot kötelékileg feloldotta és engedélyezte az új házasságra lépést.⁶⁴⁴

A házasság alóli felmentés bizonyos anyagi teherrel is járt, amely alól azonban – kivételes esetben – adható volt felmentés. „A felmentési okmány hiteles másolatában Skuller Ignác zala-szentgróti plébános, mint a felek eskető lelkészének azzal rendeltetik megküldeni, hogy a felek házasságára vonatkozó anyakönyvi rovatba vezesse be, miszerint a kérdéses el nem halt házasság XIII. Leó pápa Öszentségének 1883. évi márczius hó 7-éről kelt határozata, illetve felmentési okmánya alapján kötelékileg feloldatott, s a feleknek az új házasságra lépés megengedetett. Miről mindkét fél végzésileg azon hozzáadással értesítendő, hogy úgy a felmentési okmányért Rómában fűzetendő 355 libella (a mi pénzértékünkben 177 forint 50 krajcár) valamint a kérvény és a mellékleteinek elkészítéséért a szentszék által a tisztí ügyésznek megítélt 100 forint, továbbá a szentszéki jegyzőnek megítélt 30 forint egyenlő arányban a felek vagy egyik félnek teljes szegénysége esetére a másik fűzetőképes fél által készpénzben a szentszék jegyzői hivatalánál leteendő.”⁶⁴⁵

G. János jelezte, hogy a pápai felmentés díját s a szentszék által megítélt tiszteletdíjat fele részben P. Máriával „kéri megvétetni”. Azonban mivel a nő a periratokhoz csatolt szegénységi bizonyítvánnyal igazolta fizetéseképtelenségét, ezért a felmerült költségeket G. Jánosnak kell teljes egészében megfizetni.⁶⁴⁶

Ez a kettősség az 1900-as évekig megszűnt, a gyakorlat egységesedett. Bár továbbra is alapos bizonyítási eljárást folytattak le arra nézve, hogy valóban nem történt-e meg az elhátálás, de ha ez bebizonyosodott, a szentszék az elválasztás mellett tette le a voksát, és a pápa sem döntött ezzel ellenkezően. Talán ez arra vezethető vissza, hogy a szentszék ítéleteiben megjelentek a megelőző bírói gyakorlatra történő hivatkozások, és mivel korábban is a főszabály a kötelék felbonthatósága volt (azaz a házasság alóli felmentés megadása), így a bírói gyakorlat egységesítette ezt.⁶⁴⁷

---

⁶⁴² VÉL 90/1880.

⁶⁴³ VÉL 18/1882.

⁶⁴⁴ VÉL 20/1883.

⁶⁴⁵ VÉL 20/1883.

⁶⁴⁶ VÉL 26/1883.

⁶⁴⁷ Vö. KONEK 1889. 538. p.

2.2. Erőszak és félelem (*vis et metus*)

E cím alatt is egy olyan érvénytelenségi okkal találkozhatunk, amely a bíraskodási gyakorlatban jogtörténetünk folyamán jelentős szerepet játszott, és hatályos jogunkban is megtalálhatjuk.

Mint a bevezetőben említést tettem róla, egy különleges esetre is bukkantam. Egyrészt azért szentelek külön fejezetet egy ilyen per részletezésére, végigkövetésére, mert a negyedfokon tárgyalta per nem volt hétköznapi eset a magyar szentszékek gyakorlatában⁶⁴⁸. Továbbá az erőszak és félelem címén lefolytatott eljárást, döntési szempontokat hűen nyomon lehet követni benne, valamint úgy gondolom, hogy összefüggés lehet e nagy port kavart ügy, és a jelentős mértékben megszorodott érvénytelenség nyilvánítást célzó perek között, amelyeket az erőszak és félelem jogcímére hivatkozva indítottak meg a veszprémi szentszéken. Mivel nem lehet véletlen, hogy attól az évtől kezdve ugrott meg az e jogcím alapján érvénytelenség nyilvánítani kért perek száma, amikor kimondták az említett perben az elv拉斯ztást.

A házasságot erőszak és félelem alapján semmisnek kimondani kért keresetek száma a 19. században és a századfordulón elenyésző volt, több évig egyel sem találkoztam, 1895-ben kettő volt.⁶⁴⁹ Az 1910-es években ehhez képest megugrott a száma az erre a jogcímre hivatkozóknak.⁶⁵⁰ Az 1917-es CIC hatályba lépése utáni időszakban kicsit visszaesett a számuk, de még mindig jelentős maradt az összes per számához viszonyítva.

Érdekesség, hogy az ilyen perek számának emelkedése nem csak helyi jelenség volt: „a legtöbb (sajnos kellenél több) köteléki per az erőszak és félelem címén folyik” az 1910-es években országos szinten is.⁶⁵¹ Mindez annak ellenére történt, hogy a szentszéki bírói gyakorlat következetesen az el nem hálás (*matrimonium ratum sed non consummatum*) eljárása és megállapítása mellett tört lándzsát abban az esetben, amennyiben mindkettő érvénytelenségi ok fennállt.

Nyilván a perek nagy számának is köszönhető, hogy kimerítő elemzéseket találhatunk a korabeli szakirodalomban az erőszak és félelem fogalmára, megállapíthatóságára, bírói gyakorlatára. Ezekben kifejtették, hogy az akarat elhatározás szabadságának gátlója az erőszak és félelem. Ezek egymást feltételező fogalmak voltak, ugyanis az erőszak a félelem oka a legtöbb esetben.⁶⁵²

Az erőszak két fajtája a testi és a lelki erőszak volt. A testi (fizikai, abszolút) erőszak alkalmazásával kikényszerített házasság a beleegyezés hiánya miatt nem tekinthető házasságnak, mivel a testi erőszak az akaratot teljesen kizárta, és az így kikényszerített külső cselekvés az akarat teljes ellenkezésével jött létre. Ennek azonban a gyakorlati valószínűsége nem nagy az alaki követelmények miatt. Annál inkább volt gyakorlati relevanciája a lelki erőszaknak, amely alatt valamilyen rosszal való fenyegetés által előidézett lelki szorongást értettek. Az ész használatát kizáró lelki kényszer minden kétséget kizáróan érvénytelenítette a házasságot. A lelki kényszer és félelem lehetett belső vagy külső ok által előidézett, jogszerű vagy jogellenes, súlyos mindenkire nézve vagy viszonylagosan súlyos, amikor csak a megfélemlített körülményeire irányult. A lelki kényszer és félelem akkor

⁶⁴⁸ JANCsó 1901. 1. p.

⁶⁴⁹ VÉL 50/1895. és 150/1895.

⁶⁵⁰ Pl.: VÉL 38/1913., 39/1913., 53/1913., 37/1914.

⁶⁵¹ SIPOS-GÁLOS 1960. 448. p.

⁶⁵² SIPOS-GÁLOS 1960. 442. p.

érvénytelenítette a házasságot, ha súlyos, kívülről előidézett, jogellenes volt és olyan, hogy a megfélemlített kényszerítve érezte magát a házasságkötésre, hogy tőle megszabaduljon.⁶⁵³ Ezt az 1917-es kódex ki is mondta 1087. kánonjában, de a bírói gyakorlat már korábban is következetesen ezen elvek szerint hozta meg ítéleteit, az egyik ítélet indokolásából idézve: „az egyház csak olyan házasságokat jelent ki bíróilag érvényteleneknek, melyek megkötésére a feleket, vagy azok egyikét külső, jogtalan és erős erőszakkal származó súlyos és beszámíthatóságot kizáró erőszakkal vagy megfélemlítéssel kényszerítették.”⁶⁵⁴

A szentszék két dolgot vizsgált annak tekintetében, hogy valóban érvénytelen-e a házasság. Egyrészt elsődlegesen az erőszak és félelem fennállását, másodsorban pedig azt, hogy az erőszak alól teljesen felszabadulva nem adta-e meg a házassági beleegyezést utólag és azzal a tudattal a kényszerített fél, hogy ez által az érvénytelen házassága érvényessé válik. Fontos kitétel volt, hogy a kényszerített fél azzal a tudattal hajtotta-e végre a beleegyezésnek minősülő cselekményt, hogy azzal beleegyezését adja a házasságba, mivel ha ez nem volt minden kétséget kizáróan bizonyítva, akkor a szentszék nem állapította meg az utólagos beleegyezést, az úgynevezett *novus consensus*-t. Ilyen utólagos beleegyezésnek minősülhetett adott esetben a házasság elhálása, bár ezt mindig nagyon alapos vizsgálatnak vetette alá a szentszék, mert gyakran előfordult, hogy az elhálás még a kényszer és félelem hatására történt meg. Sokszor azonban elmaradt az elhálás, így fordulhatott elő a két érvénytelenségi ok konkurálása, amelynél a szentszék az el nem hálásra való hivatkozást részesítette előnyben, valószínűleg azért, mert azt valamivel könnyebb volt bizonyítani orvosszakértők által, így az eljárás időtartama is rövidebb volt. (Bár arra is akadt példa, hogy az orvosszakértők sem tudtak egységes álláspontot képviselni.)⁶⁵⁵

A bizonyítás eszközei voltak a felek eskü alatt tett vallomásai és a tanúvallomások. A legközelebbi hozzátartozókat is meg lehetett idézni vallomástételre. Az ítéletek indokolásának tanúsága szerint szinte minden esetben a birtok egyben tartása és az eladósodottság orvoslása szolgált indokul a kényszer alkalmazására, amelyet a tanúvallomások minden kétséget kizáróan bizonyítottak.⁶⁵⁶

Érdekesség, hogy a szentszék több ítéletében hivatkozott az érvénytelenség megállapításánál a bírói gyakorlatra, vagy más néven egyházi joggyakorlatra, amely szintén alátámasztani látszik azt a gondolatot, hogy a nagy visszhangot keltő, később részletezett pernek is köze volt az efféle perek megszaporodásához.

Az érvénytelenséget kimondó ítéletek kánonjogi jogalapja a C. 14. X. de spons. et matr. IV. 1. és a tridenti szent zsinat XXIV. ülésének XII. kánonja (12. szabálya) volt a régi kódex hatálya lépése előtt.⁶⁵⁷

⁶⁵³ SIPOS-GÁLOS 1960. 442–446. p.; KONEK 1889. 484–485. p.

⁶⁵⁴ VÉL 40/1911. „Az erőszakot és a megfélemlítést rendszerint a házasságot megtámadó családja, szülei, néhol nagyszülei alkalmazták. „Bevett szokás” volt a családokban a társadalmi ranglétrán elfoglalt helyüktől függetlenül, ugyanúgy előfordult a grófi, bárói családoknál, akárcsak a földműveseknél.

⁶⁵⁵ VÉL 36/1911. „A fentebb elősorolt bizonyítékok bőségesen bizonyítják, hogy a per alatti házasság elhálását affectus maritalis nem kísérte. Sőt ha a dologi beleegyezés megtörtént a per adatok meg is engednék, a házasság utólagos érvényesítéséhez hiányzott a felperesnél azon tudat, hogy e jelek gyakorlása által érvénytelen házassága érvényessé válik. Ezen tudatot az egyházi joggyakorlat multhatatlanul megkívánja.”

⁶⁵⁶ Pl.: VÉL 36/1911. „Báró B. házassága a periratok világos tanúsága szerint pusztán kényszerből elfogadott eszköz volt eladósodott atyja katonai rangjának, vagyoni helyzetének és életének megmentésére.”

⁶⁵⁷ Pl.: VÉL 38/1913.

V. VIS ET METUS A GYAKORLATBAN – EGY PÉLDA ALAPJÁN

Azért vállalkoztam egy erőszak és félelem címén indított köteléki per külön fejezetben történő, részletesebb bemutatására, mert egy konkrét ügy menetén keresztül követhetjük végig legjobban az egyes eljárási cselekményeket, perbeli momentumokat, másrészt ez a per azért kiemelten jelentős, mert egészen a negyedfokig bezárólag Magyarországon tárgyalták, amely egyházi méltóságok szerint is példátlan a katolikus egyházi törvénykezésben. Továbbá olyan érdekes tendenciák figyelhetők meg e per kapcsán, amelyek mellett nem lehet elmenni szó nélkül. Felmerül a kérdés ugyanis, hogy mi okozhatta azt a jelenséget, hogy egy nagy visszhangot keltett per után annyira megszorodott az erőszak és félelem címén felbontani kért házassági perek száma a veszprémi szentszéken.

Annyit szeretnék a perrel kapcsolatban megjegyezni, hogy több, általam fontosnak tartott perirat hiányzott a Veszprémi Érseki Levéltárból, így az eset minél hitelesebb feltárása érdekében kutatást végeztem a Szombathelyi Püspöki Levéltárban is, ahol szerencsére sok, a perrel kapcsolatos iratra bukkantam, amelyet e munkában feldolgoztam. Sajnos az esztergomi Primási és Főkáptalani Levéltárban nem kaptam engedélyt a kutatásra. Ezenkívül e per kapcsán jobbra csak különböző dobozokban elhelyezett iratok alapján tudtam rekonstruálni a per menetét, az iratok nagy része nem volt ellátva iktatószámmal, így sok helyen csak a doboz megnevezésére tudtam hivatkozni.

A perben szereplő személyek nevét megváltoztattam a nagymúltú grófi családokra tekintettel, továbbá mivel nem a konkrét szereplők, hanem az eljárási cselekmények, a szentszékek gyakorlata képezi a vizsgálat tárgyát.

1. Előzmények

A per tényállását röviden a következőkben összegezhetjük. A peres felek története akkor kezdődött, amikor a gróf édesapa mindent elkövetett, hogy lányát a nagy vagyon gyarapítása végett a már gyermekkorában neki szánt férfihez adja. Megjegyzendő, hogy nem volt könnyű dolga, miután lánya makacs természetű volt, ráadásul egy német származású grófba volt szerelmes. Atya és lánya között megkezdődött a harc, bár abban a korban a végeredményhez nem férhetett kétség. Az atya a „nevelés” módszerének hosszú skáláját vonultatta fel: a „klozettba zárástól”, a zárdába küldés fenyegetésétől, a tébolydába zárás lehetőségétől a verésig minden belefért az atyai meggyőzés módszereibe.⁶⁵⁸ Sok-sok atyjától elszenvedett, Máriára (a későbbi felperes) nézve bántó és megalázó helyzet után 1884-ben, Budapesten megtörtént a házasságkötés.⁶⁵⁹

A tanúk elmondása szerint, bár gyermekeik születtek, mégis végig veszekedésben, egymást nem szeretve, boldogtalanul éltek. Az atya verései után a férj verései következtek, ezt a tényt még az édesapa is elismerte. A házasság megkötése után néhány évvel a követ-

---

⁶⁵⁸ VÉL Szentszéki iratok 1830–1902.

⁶⁵⁹ VÉL Szentszéki iratok 1830–1902.

kező kijelentést tette: „Látja Specián, 'István' rodhattul bánik a feleségével, mint a maga utolsó bérence sem bánik úgy a feleségével. A hajánál fogja, és úgy veri. Sajnálom, hogy kényszerítettem hozzá, de én jót akartam, és azt hittem, ha együtt lesznek, megszokják egymást.”⁶⁶⁰

Mária sokszor adott hangot válási szándékának, de csak a külön hálószobáig jutottak el. Társaságban csak akkor mutatkoztak együtt, ha nagyon muszáj volt. Mária első végleges válási szándéka apja halála után, 1891-ben fordult meg a fejében, de anyja súlyos betegsége eltántorította ettől. A későbbi években egyrészt a gyerekeire tekintettel nem kezdeményezte az eljárást, továbbá abban a hitben volt, hogy a házassága a kényszer ellenére is érvényes. Egy baráti beszélgetés alkalmával Sztehlo Kornél akkori „sztárügyvéd” és jogtudóstól kapta azt az információt, hogy az atya részéről gyakorolt kényszer és megfélemlítés címén a katolikus egyháztól is kérelmezheti egyházi házasságának semmissé nyilvánítását. Így a Veszprémi Püspöki Szentszék előtt, mint elsőfokon illetékes bíróságnál 1906-ban beadta keresetét házasságának kezdettől fogva érvénytelennek nyilvánítása végett.⁶⁶¹

2. Első-, másod- és harmadfokú ítélet

A Veszprémi Püspöki Szentszék, mint illetékes elsőfokú egyházi bíróság a házasságot érvényesnek mondta ki. A felperesnek a per folyamán nem sikerült bizonyítania azt, hogy férjével külső, jogtalan és erős megfélemlítés folytán kötött házasságot, sem azt, hogy a megkötés idején érvénytelennek bizonyult házasság házaseletük hosszú tartama alatt érvénytelen is maradt.⁶⁶²

A felperes, illetőleg a szentszéki házasságvédő fellebbezése folytán az ügy az Esztergomi Érseki Főszentszékhez, mint másodfokon eljáró bírósághoz, illetve harmadfokon az Esztergomi Prímási Bírósághoz került elbírálásra.⁶⁶³

A veszprémi ítélet a házasságot érvényesnek mondta ki, ám a szentszéki házasságvédő mégis fellebbezést nyújtott be. Ez abból kifolyólag történt, mert két egybehangzó ítéletre volt szükség ahhoz, hogy az ítélet jogérvényes legyen. Így az elsőfokú ítélet után másodfokon vagy egy rövidített eljárással megerősítették az ítéletet, vagy másodfokú peres eljárásra utasították.⁶⁶⁴ A házasságvédő a per kezdete előtt a szentszéki elnök, illetőleg a vizsgálóbíró „kezébe” esküt tett, hogy mindent fel fog hozni a házasság érvényben tartása mellett, illetőleg „felbontása” ellen. Éppen ezért köteles volt jelen lenni a felek, a tanúk és a szakértők kihallgatásánál, ő szerkesztette a hozzájuk intézendő kérdéseket, amelyeket zárt borítékban adott át az ügy bírójának, aki azt csak a kihallgatáskor nyitotta fel.⁶⁶⁵ Ha a szentszék úgy határozott, hogy a házasságot érvénytelennek nyilvánítja, illetve ágytól és asztaltól véglegesen elválasztja a feleket, a házasságvédőnek minden esetben véleményeznie kellett.⁶⁶⁶

---

⁶⁶⁰ VÉL Szentszéki iratok 1880–1907. Kihallgatási jegyzőkönyv.

⁶⁶¹ VÉL Szentszéki iratok 1880–1907.

⁶⁶² VÉL 80/907.

⁶⁶³ Szombathelyi Püspöki Levéltár (a továbbiakban: SzPL) 4994/1908., 40/1908., 19/1908.

⁶⁶⁴ GROCHOLEWSKI 2000. 76. p. A gyakorlat szerint ez a szabály érvényesült a Codex előtt is.

⁶⁶⁵ HUSZÁR 1928. 92. p.

⁶⁶⁶ RADA 1918. 133. p.

Az esztergomi Érseki- illetőleg Prímási Főszentszék az elsőfokú bírósági ítélettel nem értett egyet, és a peres házasságot már „gyökerében” érvénytelennek nyilvánította. A másod- és harmadfokú ítélet ellen a szentszéki házasságvédő az Apostoli Szentszékhez, mint illetékes negyedfokú bírósághoz fellebbezett, mert nem értett egyet a házasság semmisnek nyilvánításával. A prímási bíróság házasságvédője a szombathelyi negyedfokú bíróság házasságvédőjének erről így írt:

„A perben amiket a Prímási Szentszék ítélete elleni füllebbezésben kifejték, azt mind teljes meggyőződésemből mondom és írom, most is csak azt mondanám. Appelláltam, bár szokatlan a Pápához appellálni, mert lelkiismeretem nem hagyott nyugtot, akármennyit kapacitáltak. Kérem, nemde az ítélethozatalnál egyöntetű eljárásról csak akkor lehet szó, ha az ügy ugyanaz és az érvek e körben, a tanuvallomások arra az időre, míg a kényszerítő apa élt, talán kielégítőek, de nagyon-nagyon elégtelenek az apa halála utáni 8–9 évre. Erre voltaképpen csak egy tanuvallomás van, és ennek a vallomása is, mint kifejtettem, nagyon bizonytalan és általános. Véleményem szerint feltétlenül új tanúkihallgatásra van szükség, a szereplő tanuk nem elégségesek.”⁶⁶⁷

3. A per negyedfokra kerül

A fellebbezés nyomán a *Sacra Congregatio Concilii*, 1908. június 20-án kelt határozatával a Mária grófnőnek István gróf elleni köteléki perében az Apostoli Szentszék nevében történő negyedfokú végérvényes ítélethozatal céljából István Vilmos szombathelyi megyéspüspököt bízta meg.⁶⁶⁸

Ezt követően a szentszéki bíróság vezetője, István Vilmos kinevezte az elnöksége alatt eljárni hivatott házassági bírakat és ülnököket, összesen hat főt, egy házasságvédőt és egy jegyzőt.⁶⁶⁹

A következő szentszéki ülésre 1908. november 13-án került sor, amelyen megtárgyalták a pert, és ennek negyedfokon történő felülbíráásával kapcsolatban a következő végzést hozták. A IV. fokú házassági bíróság báró F. Gusztávné, Cs. János, S. Olga, V. Lajos és J. Jánosné felperesi tanúknak az elsőfokú bíróság által megvalósított tanúkihallgatását, illetőleg tanúvallomásaikat egyrészt formailag „perrendszerűtlennek” találta, és így bíróság előtti bizonyítás erejével nem bírónak, másrészt tartalmilag: a házasság megkötésére és a házasság együttélésnek a kényszer alkalmazó atya haláláig s az ő halálától a tényleges különválásig fennálló kényszer és megfélemlítés bebizonyítására nézve. Kérte a bíróság a fent említett felperesi tanúk újbóli, szabályszerű kihallgatását, valamint Mária édesanyjának, testvéreinek és a felperes által esetleg újra megnevezendő tanúknak a megidézését és kihallgatását.⁶⁷⁰

Továbbá új tanúkat kért megnevezni a bíróság a felperes azon állításának bizonyítására, miszerint a kényszerítő atya halálától fogva egészen a második fiúgyermek születéséig házasságilag csak egyszer éltek együtt, amelynél a felperes „mint véletlen s bepezsgő-

⁶⁶⁷ Hommer György házasságvédő kézzel írt levele, Kelt: 1909. máj. 23.

⁶⁶⁸ VÉL 2647/1908.

⁶⁶⁹ SzPL 40735/908.

⁶⁷⁰ SzPL 4994/1908.

zött állapotban való együttlakás” következményére hivatkozott, továbbá ezen együttélés helyének, idejének, összefüggésének bizonyítására. Továbbá felhívta a grófnőt, hogy a fent nevezett, és az újból megnevezett tanúinak tartózkodási helyét jelentse a szentszéki bíróságnak.⁶⁷¹

Az egyházi bíróság a tanúk meghallgatását azzal indokolta, hogy a S. Congr. Inquis. 1883. június 20. kelt Instructioja és a Rauscher-féle Instructio előírta, hogy a házassági köteléki perekben kihallgatandó tanúk tanúvallomásaik letétele előtt meg legyenek esketve. Márpedig a báró F. Gusztávné, Cs. János és S. Olga tanúvallomásaiból Veszprémben felvett jegyzőkönyvekből perrendszerűen nem tűnt ki, hogy vallomásaik előtt a megkívánt esküt letették volna. V. Lajos és özv. J. Jánosné pedig 1907. január 28-án tett tanúvallomásaikra csak utólag, 1907. április 24-én tették le az esküt. Továbbá a fent nevezett tanúk vallomásairól felvett jegyzőkönyvek nem igazolták azokat a felperes által felhozott tényeket, amelyekből az atya által alkalmazott kényszer megállapítható lett volna.⁶⁷²

A fenti 1883-as egyházi instructiok előírták, hogy a kényszer és megfélemlítés címén megtámadott házasságokra nézve elsősorban megidézendők és meghallgatandók a perben álló felek, azok szülei, rokonai és a házbeliak (mivel általában nekik van leginkább rálátásuk a történetekre). Márpedig jelen házassági perben a felperes édesanyját és testvéreit, akik ráadásul a felperes állítása szerint szintén tudtak az atya által alkalmazott kényszerről, az alsóbb bíróságok nem hallgatták ki. Ezért a már kihallgatott, továbbá az itt felsorolt tanúknak megidézését és újbóli kihallgatását rendelték el.⁶⁷³

Az eddigi tanúvallomásokból csak az tűnt ki, hogy a házasfelek kezdettől fogva és folyamatosan békétlenségben éltek, de mivel emellett mégis gyermekeket nemzettek, nem egyértelmű, hogy a békétlenség és folytonosság oly természetű lett volna, hogy a házassági beleegyezést a grófnő részéről az atya haláláig és az azután következő időben, a házasfelek végleges különválásáig kizárta volna, és a második fiúgyermek nemzése valóban annak az egyszeri bevezsgözött együttltnnek volt az eredménye.⁶⁷⁴

4. Tanúkihallgatások

Minden kánoni perre jellemző volt, hogy a tanúkhöz intézendő kérdéseket (kérdőpontok jegyzéke) két csoportra osztották. Voltak ún. általános és különös kérdések. Az általános kérdések – nevéből is következően – általában alapvető személyes adatokra vonatkoztak, és igen hasonlóak voltak a különböző perekben. A különös kérdések viszont már az adott per specifikumaira kérdeztek rá, az úgy minél alaposabb feltérképezése és a releváns információk lehető legpontosabb beszerzése végett.

Vizsgált perünkben a következő kérdéseket intézték a tanúkhöz:

Általános kérdések:

1. Mi a tanú neve? Vallása? Életkora?
2. Van-e a tanú és a peres felek között rokonság vagy sógorság?
3. Jó vagy rossz viszonyban van-e a tanú a perben álló felekkel?

---

⁶⁷¹ SzPL 4994/1908.

⁶⁷² SzPL 4994/1908.

⁶⁷³ SzPL 4994/1908.

⁶⁷⁴ VÉL 4994/908.

4. Nem háramlik-e jelen perből a tanúra valamilyen kár vagy haszon?
5. Nincs-e utasítva a tanú vagy rábeszélve a teendő vallomására nézve?

Különös kérdések:

1. Ismeri-e a tanú, és ha igen, honnét és mióta a peres feleket?
2. Van-e tudomása arról, hogy a felperes grófnőt atyja kényszerítette a gróffal kötendő házasságra?
3. Minő fenyegetésekkel történt a kényszerítés? Nevezetesen: van-e tudomása a tanúnak arról, hogy a felperes grófnőt atyja kitagadással, kolostorba záratással fenyegette, és hogy tébolydába csukátja, ha István gróffal nem lép házasságra?
4. Tud-e a tanú arról, hogy a felperes grófnőt atyja tényleg a szobába zárta, s addig ki nem bocsátotta, míg akaratát meg nem törte, s színleg bele nem egyezett a házasságba? Kitől tudja ezt?
5. Tud-e a tanú arról, hogy a felperest atyja tettelesen is bántalmazta, és így kényszerítette a szóban lévő házasságra?
6. Mikor történtek ezek? Eljegyzés előtt vagy az után?
7. Minő magatartást tanúsított a felperes ezekkel szemben? Milyen volt a lelkiállapota?
8. Minő ellenállást fejtett ki a felperes, hogy e házasságot megakadályozza?
9. Tud-e a tanú arról, hogy a felperes kijelentette, miszerint ha kényszerítik a házasságra, az esketésnél „nemet” fog mondani?
10. Érintkezett-e a tanú ezen idő alatt a peres felekkel és azok családjával, s van-e tudomása arról, milyen volt a felperes grófnő viselkedése az eljegyzésnél s azon idő alatt, míg István gróffal jegyben járt?
11. Tud-e nevezetesen arról, hogy az esküvőt „nagy jelenetek” előzték meg? Miben álltak ezek?
12. Tudja-e azt, hogy a felperes az esküvő előtt sírt és sokat szenvedett atyja hajthatatlansága miatt?
13. Mi volt az oka, hogy a felperest atyja kényszerítette az Istvánnal kötendő házasságra?
14. Tud-e a tanú arról, hogy az atya csak addig akarta a házasságot, míg ebből egészséges fiúgyermek születik?
15. A házasságkötés után is kényszerítette-e a felperest atyja és mivel a házasság megvalósulásra?
16. Milyen magatartást tanúsított a felperes akkor? Akart-e szabadulni a házasságból?
17. Tud-e a tanú arról, hogy a peres felek folytonos békétlenségben éltek? Mi volt az oka?
18. Miben nyilvánult meg a kényszer az atya halála után a második fiúgyermek születéséig?
19. Miként akart szabadulni a felperes ekkor a házasságból?
20. Igaz-e, hogy a felperes grófnő már rég távozott volna, illetőleg válópert indított volna, ha tudja, hogy ezen házasság érvénytelen? Honnan és miből tudja ezt?
21. Igaz-e, hogy a felperes csak azért nem indított mindjárt atyja halála után válópert, mert házasságukat érvényesnek tartotta?
22. Mióta szakították meg a házasság felek a kölcsönös érintkezést egymással?
23. Tud-e a tanú arról, mikor váltak külön ágytól?
24. Milyen volt a felek közt az érintkezés ezen idő alatt a közös étkezésnél, látogatások s egyéb alkalmakkor? Hogyan viselkedtek egymással szemben? Beszéltek-e, társalogtak-e pl. az asztalnál? Érintkeztek-e napközben?

25. Tettek-e vagy fogadtak-e közösen látogatásokat?
26. Részt vettek-e közösen ünnepélyeken, vadászatokon, stb?
27. Mikor szakítottak meg minden érintkezést egymással?
28. Meddig s hogyan lakott az alperes a grófnő házában azután, hogy asztaltól is külön váltak? S mikor váltak el teljesen?
29. Tud-e a tanú arról, mi okból tagadt meg az alperes gróf többszörös megidéztetése dacára is minden, a felpereshez való viszonyára, házasságukra s általában a szóban lévő ügyre vonatkozó felvilágosítást és vallomást?
30. Tud-e a tanú s akar-e még az ügyre vonatkozólag valamit mondani?

Tehát láthatjuk, hogy a különös kérdések által részletekbe menően próbáltak választ találni minden lényeges körülményre, információra. Ez minden szentszéki pernél, a csekélyebb súlyú szeparációs ügyeknél is hasonlóképpen zajlott, nemcsak vizsgált perünk sajátossága volt.

A fentebb említett, negyedfokú szentszéki ülés végzésének megfelelően az új és ismételt tanúmeghallgatásokra Budapesten, 1909. április 30-án és május 1-én került sor a negyedfokú szombathelyi bíróság megkeresésére, és az Esztergomi Érseki Főszentszék által kiadott „vallatóparancs” alapján.⁶⁷⁵

A felperes új tanúja Sz. Lászlóné grófnő volt. A házasságvédő kérdéseire elmondta, hogy az „őszinte vallomásból” rá nézve inkább kár háramlik, de ő inkább a lelkiismerete szerint megvall mindent, bármilyen következményei lesznek. Arra a kérdésre, hogy M. gróf kényszerítette-e lányát a házasságra, azt vallotta: „Közvetlen tudomásom van erről, mert igen bizalmas rokoni viszonyban voltam M. gróffal, és ő nekem örömmel beszélt el, hogy végre sikerült leányát István grófhhoz erőszakolni, és örült, hogy ekként a majorátus egy kézben marad. Azt is mondta M., sőt kijelentette: kitekerem a nyakát annak a lánynak, hogy ilyen szerencsét mer elszalasztani, meg is verte lányát, láttam. Kijelentette előttem M., hogy kész mindenre, ha a lánya ellen mer szegülni. Maga a gróf mondotta nekem, hogy iszonyú, mennyi küzdelem volt a lányával, hogy a lánya megtérjen.”⁶⁷⁶

A következő tanú a felperes bátyja volt, aki Budapesten személyesen megjelent, míg a veszprémi elsőfokú tárgyaláson édesanyjával egyetemben csak egy levéllel képviseltették magukat.

A házasságvédő 5 általános kérdést és 29 különös kérdést tett fel. A feltett kérdésekre többek között az alábbiakat válaszolta: „Én azok közé tartoztam, aki rajta volt, hogy e házasság létrejöjjön, hogy a majorátust gyermekei bírják. Az öreg nagyon erőszakos természetű volt, és okvetlenül kívánta, hogy Mária Istvánhoz menjen férjhez. Azt tudom az anyámtól, hogy ő maga bement apámhoz, miután a leány folyton sírt, hogy szová tegye a házasságot, apám azonban kidobta őt, s azzal, hogy ő fogja kiházásítani a leányát, nem pedig az anyám.”⁶⁷⁷

A házasságvédő azon kérdésére, hogy a házasság megkötése után is kényszerítette-e az apa a házasság együttlérésre, a következőt válaszolta: „Kényszerítette, mert volt is módja apámnak őt kényszeríteni, mert hisz az apja adta az apanázst, más vagyona Máriának nem volt, mint csak amit az apja adott neki.”⁶⁷⁸

⁶⁷⁵ SzPL 1725/1909., SzPL 75/1909.

⁶⁷⁶ VÉL Szentszéki iratok 1880–1907. Kihallgatási jegyzőkönyv, kérdőpontok jegyzéke.

⁶⁷⁷ VÉL Szentszéki iratok 1880–1907. Kihallgatási jegyzőkönyv, kérdőpontok jegyzéke.

⁶⁷⁸ VÉL Szentszéki iratok 1880–1907. Kihallgatási jegyzőkönyv, kérdőpontok jegyzéke.

S. Gusztáv gazdatiszt vallomásában elmondta, hogy „egy veszekedési jelenet után a kegyelmes úr a kastélyban jött velem lefelé a lépcsőn és akkor azt mondotta: látja Naxi, a fejességével ez a lány a legszebb tervemet tönkre akarja tenni, hisz tudja, hogy István A. Dénes birtokának várományosa, és mindenütt szomszéd birtokosok vagyunk.”⁶⁷⁹

A következő tanú, J. Jánosné olyan jelenetnek volt tanúja, amikor M. gróf a lányának ezt mondta: „majd elfelejted azt a másikat, ha nem, majd kiverem belőled azt a szeszélyt, hogy mást szeretsz. Ha nem teljesíted azt, amit én parancsolok a te érdekében, tőlem egy krajcár hozományra sem számíthatsz.” Elmondta, hogy az apa kényszerítette lányát, és ezt a házban mindenki tudta. Egyszer később az öreg gróf azt mondta előtte: „jaj, hogy én a lányomat ehhez kényszerítettem, most ilyen kellemetlen az életem, síromban sem lesz nyugtom emiatt.”⁶⁸⁰

S. Olga Mária grófnőnél 1895 és 1907 között mint nevelőnő dolgozott. Elmondása szerint a grófi házaspár hálósobái külön voltak, véglegesen 1899-ben váltak el (asztaltól is), és néhány hónap elteltével véglegesen elköltözött István gróf.⁶⁸¹

Az uradalom vadásza, V. Lajos M. grófnál dolgozott 1879 és 1891 között. Az öreg gróf több ízben kijelentette előtte, hogy semmi szín alatt nem engedi máshoz: „én téged egy magyar gróffal akarlak boldoggá tenni, nem pedig avval a némettel.” Erre Mária azt válaszolta: „én pedig nem megyek hozzá, én ki nem állhatom azt az embert.”⁶⁸²

Majd a szomszéd birtokosnő, báró F. Gusztávné következett meghallgatásra, aki a felekkel jó viszonyban volt. M. gróf egyik alkalommal átment hozzá, és bejelentette lánya eljegyzését. A bárónő nagyon meglepődött, és megkérdezte, mit szolt Mária. A gróf azt felelte, hogy „azt tőle nem kértem, ezt a házasságot kívánom A. Dénes majorátusa végett, majd később megszereti. Szép, szolid, okos fiatalember. Ez a két leányom úgy fog táncolni, ahogy én füttyölök.” A tanú elmondta azt is, hogy egyik beszélgetés alkalmával, amikor Mária panaszkodott a tarthatatlan sorsa miatt, azt mondta, hogy igen ritkán érintkeztek házasságilag egymással, s hogy csodálkozik, honnan vannak mégis a gyermekek.⁶⁸³

Az elsőfokú veszprémi tárgyaláson részt vett tanúk közül csak Cs. János nem jelent meg személyesen. Helyette egy levelet küldött, amelyben kérte, hogy a tanúként való kihallgatásától tekintsenek el, mivel ő a felperes házához csak a házasság megkötése után került, tehát a házasságot megelőző dolgokról nem tud semmi érdemi információval szolgálni. Egyébként az első alkalommal történt kihallgatáskor már részletes vallomást tett eskü alatt.⁶⁸⁴

Ezzel a negyedfokon elrendelt régi és új tanúk kihallgatása megtörtént.

A negyedfokon bíráskodó szentszékeknek is nagy meglepetést okozott, hogy Bécsből, 1909. május 30-án a Nunziatura Apostolicától István Vilmos püspöknek címzett levélben közölték, hogy a perrel kapcsolatban új tanúkihallgatásokra van szükség. A levélben szerepelt az újabb tanúk névsora, összesen 11 fő.⁶⁸⁵

A szombathelyi, negyedfokon ítélkező szentszéki bíróság a fenti levélben foglaltak miatt nagyon nehéz helyzetbe került, egyrészt, mert a tanúkihallgatások már befejeződtek, másrészt az újonnan megnevezett tanúk – három osztrák lakóhelyű személyen kívül – Ma-

⁶⁷⁹ VÉL Szentszéki iratok 1880–1907. Kihallgatási jegyzőkönyv, kérdőpontok jegyzéke.

⁶⁸⁰ VÉL Szentszéki iratok 1880–1907. Kihallgatási jegyzőkönyv, kérdőpontok jegyzéke.

⁶⁸¹ VÉL Szentszéki iratok 1880–1907. Kihallgatási jegyzőkönyv, kérdőpontok jegyzéke.

⁶⁸² VÉL Szentszéki iratok 1880–1907. Kihallgatási jegyzőkönyv, kérdőpontok jegyzéke.

⁶⁸³ VÉL Szentszéki iratok 1880–1907. Kihallgatási jegyzőkönyv, kérdőpontok jegyzéke.

⁶⁸⁴ VÉL Szentszéki iratok 1880–1907. Kézírt levél.

⁶⁸⁵ Sub secreto értesítés, szombathelyi szentszéki iratok.

gyarország területén szétszórva laktak Kassától Erdélyig, és a pontos címük ismeretlen volt. Ezeken túlmenően az is problémát jelentett, hogy a tanúk kihallgatása nem lett volna szabályszerű, amelynek okát a következő szentszéki ülésen alaposan megvitatták. Az ülésre 1909. június 3-án került sor, ahol a megyéspüspök jelentette, hogy magas helyről *ins secreto* értesítés érkezett, amely szerint a jelen köteléki perben hozandó ítélet előtt tanúként ki kell hallgatni 11 új főt.⁶⁸⁶

Az ülést követően – 1909. június 9-én – az esztergomi szentszéken keresztül megérkezett Őzsentsége államtitkárának levele, amelyben az volt a kifejezett akarata, hogy „a Méltóságod (dr. István Vilmos püspök) által a fenti perben hozandó ítélet sem utolsónak, sem végérvényesnek ne tekintessék, miután a Szentséges Atya ezen ítéleten felül egy újabb ítéletet kíván hozatni.”⁶⁸⁷

1909. június 17-én megérkezett Rómából is ugyanaz a kihallgatandó tanúi névsor, amelynél még a nevek sorrendje is megegyezett a béccsivel. A Rómából érkezett sürgönyben az is szerepelt, hogy a perben a további eljárásokat haladéktalanul függesszék fel.

5. Jogkérdések az új tanúkihallgatásokkal kapcsolatban

Az új tanúk kihallgatása kapcsán a szentszék felvette a kapcsolatot a felperessel abból a célból, hogy kérje az új tanúkkal kapcsolatos észrevételeit és lakóhelyük pontos megjelölését. Mária válaszlevelében bár tudomásul vette – mert nem tehetett mást – a tényeket, de megfogalmazta kifogásait.⁶⁸⁸

1909. július 9-én levelet kapott István Vilmos püspök egy magas rangú egyházi méltóságtól, amelyben sok megfontolandó dologra hívta fel a figyelmét. Például, hogy amennyiben az új tanúvallomások a fellebbezett per aktáihoz lesznek csatolva, és módosíthatják a per megítélését, akkor *materia causae nova* lévén a per már nem ugyanaz lesz, és ha a szombathelyi szentszék e bővített matéria felett fog ítélni, akkor az nem negyedfokú ítéletnek fog minősülni, mert ezt a pert nem fellebbezték, hanem elsőfokú bíróság által hozott ítéletnek, amelynél azonban a *competentia fori* merül fel, hacsak külön delegálással nem pótolják a hibát. Nézete szerint úgy lehetne megoldani ezt a problémát, ha a szombathelyi szentszék feloldaná a veszprémi szentszék per megvizsgálása befejezését kimondó rendeletét vagy ítéletét, és utasítaná, hogy az új tanúkat hallgassa ki, s ezen kihallgatások után és alapján hozzon ítéletet. Ugyanis ha olyan vallomások lennének, amelyek alapján a veszprémi szentszék is semmisnek nyilvánítaná a házasságot, akkor aligha kerülne negyedfokra a per, vagy fordított esetben olyan vallomások hozhatók még fel, amelyek alapján az érseki szentszék is fennállónak mondaná ki, akkor szintén kérdéses lenne a fellebbezés.⁶⁸⁹

Annak kapcsán is csodálkozását fejezte ki, hogy az apostoli szentszék az ügy befejezése előtt beleszólt a perbe. Szerinte azért sem szerencsés ez az eljárás, mert akár a szombathelyi szentszék ezután hozandó ítéletét vesszük, akár *quia definitiva sententia non erit* a Római Curia fogja tárgyalni, *cassatio causae* iránti kereset fennmarad mindkét peres fél számára,

---

⁶⁸⁶ SzPL Szentszéki jegyzőkönyv.

⁶⁸⁷ VÉL 37849/1909.

⁶⁸⁸ VÉL 13/1909.

⁶⁸⁹ VÉL Szentszéki iratok 1880-1907. Kézzel írt levél.

mert nem azt a pert tárgyalják, amelyet a felperes beadott. Ennek megfelelően a levél írója mindenképpen perújítást kezdeményezne.⁶⁹⁰

Nem tudni, hogy az alperes információi honnan, kitől származtak, de egy kemény hangú levéllel kereste meg István Vilmos püspököt, amelyben visszautasította a perrel kapcsolatban családtagjai „zaklatását”.⁶⁹¹

A felperes, Mária 1909. július 20-án küldött levelében – ügyvédje által megfogalmazva – leírta észrevételeit a 11 új tanúról, kifejtette, hogy tudomásul veszi a határozatot, de csodálkozását fejezte ki a szokatlan eljárás miatt, amely szerint olyan tanúk kihallgatását rendelték el, akikre sem az alperes, sem a felperes, sem a házasságvédő nem hivatkozott. Ebből ő azt feltételezte, hogy az említett tanúk vagy maguk jelentkeztek, vagy olyanok jelentették be őket, akiknek a perbe nincs joguk beleszólni, de mindenképpen ellene irányuló ellenséges indulatból tették ezt. Ennek kapcsán kifejtette Mária, hogy a vele ellenséges viszonyban álló tanúknak az egyházi bíró nem adhat hitelt, „mert az 1883. június 30-án kelt *Instructio ad Patriarchas Archiepiscopos, Episcopos rituum Orientalium in causis matrimonialibus adhibenda probata in Congr. Generali Emniorum et Revorum P. P. in Rebus fidei Inquisitorum Generalium Pars II. tit. VII. art. IV. 42. pontjában az foglaltatik: Anim advertat iudex, ne admittat eos, qui sponte ad examen accesserint, quia mendaces praesumuntur.*”⁶⁹²

A perben a S. Congregatio Concilii által utólagosan megidézett tanúk a kihallgatáson nem jelentek meg, és az idézéssel együtt kézbesített kérdőpontok jegyzékét kitöltetlenül visszaküldték a szentszéknak mentegetőző levél kíséretében, amelyben különböző okokat vagy inkább kifogásokat hoztak fel távolmaradásuk igazolására.⁶⁹³

Mária édesanyja ismét levélben válaszolt, hogy nem tud személyesen megjelenni, 77 éves és beteg (ezt orvosi bizonyítvánnyal is igazolta).

P. Dóra bárónő jelent meg egyedül, aki az ügyel kapcsolatban a szentszék szerint lényegtelen vallomást tett.⁶⁹⁴

6. A negyedfokú ítélet

Az István Vilmos megyéspüspök elnökletével eljáró negyedfokú egyházi bíróság az elsőfokú ítéletet megváltoztató, s a peres házasságot kezdettől fogva érvénytelennek nyilvánító másod- és harmadfokú ítéletet az alább felsorolt okok alapján helybenhagyta.⁶⁹⁵

A negyedfokú bíróság a szentszéki végzéssel elrendelt, és az 1909. április 30-án, valamint május 1-én Budapesten, az esztergomi főegyházmegyei hatóság rendeletére fogatatosított tanúkihallgatásokról felvett jegyzőkönyvek adatai nyomán beigazoltnak látta azt, hogy Mária grófnőt jogtalan, erős fenyegetésekkel, sőt tetteles bántalmazásokkal is

⁶⁹⁰ VÉL Szentszéki iratok 1880-1907. Kézzel írt levél.

⁶⁹¹ Az alperes kézzel írt levele.

⁶⁹² VÉL Szentszéki iratok 1880-1907.

⁶⁹³ Például Sz. Rezső többek közt a következőket írta: „Ezer bocsánat, hogy felhívásának tanúvallomásra nem jelenek meg, de végre a csallányba is beleütött a mennykő, alig tudok mászni.” Továbbá leírja, hogy a házasságot megelőző időről nem tud semmit. VÉL Szentszéki iratok 1880-1907.

⁶⁹⁴ VÉL Szentszéki iratok 1880-1907.

⁶⁹⁵ SzPL 4994/908.

kényszerítették, hogy az alperessel házasságot kössön, s így beigazoltnak látta azt, hogy a házasságuk *vis et metus* okából „gyökerében” érvénytelen volt.⁶⁹⁶

Azt, hogy a házaselet hosszú időtartama alatt is érvénytelen maradt a házasság, a tanúvallomásokból beigazoltnak látta a bíróság. Megállapította, hogy a házasság együttélés és testi érintkezés által utólagosan nem lett érvényesítve a házasság, vagyis az eredetileg hiányzó házassági beleegyezést a beigazolt testi érintkezés nem pótolta. Ez abból következett, hogy a felperes addig, amíg jogi tanácsadója fel nem hívta figyelmét házassága érvénytelenségére, nem is tudta, hogy eredeti beleegyezése s így házassága is érvénytelen volt. Ennélfogva a vélt házastársával való testi egyesülésre irányuló szándékát nem kísérelhette az a cél, hogy az addig hiányzó házassági beleegyezést ezáltal pótolja. Ezt a „*novus consensus*” a felperes grófnő nem adta meg a házaselet hosszú tartama alatt sem, mert a *novus consensus*hoz szükséges lett volna, hogy tudja, az eredetileg kényszer alatt adott konszenzusa érvénytelen és valódi házasságkötéséhez elégtelen volt. Amikor pedig a felperes tudomást szerzett arról, hogy házassága érvénytelen, válási szándékát rögtön kifejezte.⁶⁹⁷

Az ítéletében a szentszéki bíróság kitért Merry del Val bíboros államtitkár sürgönyére is, amelyben azt kérték, hogy a bíróság által hozandó ítélet sem utolsó, sem végérvényes ne legyen („*sententiam istam neque ultimam, neque definitivam retinendam esse*”); mert Őszentsége X. Pius pápa még egy újabb bírói eljárást fog elrendelni.⁶⁹⁸

A negyedfokú bíróság ítéletében leírta, hogy lelkiismerete az ítélettel kapcsolatban tiszta, „ugyanakkor szükségesnek tartja a legfelsőbb egyházi bíróság magas figyelmét a periratokból aktaszerűleg beigazolható két ténykörülmenyre felhívni, annál is inkább, mert jelen IV. fokú házassági bíróság a per folyamán nem egyszer érezte e kettős ténykörülmenyeknek a peres házassággal összefüggő egyéb tények teljes felderítésére nézve bénító és zavaró hatását.” Szóvá tette a bíróság az ítéletében, hogy az alperes többszöri szabályszerű idézésre, továbbá a negyedfokú házassági bíróság elnöke előtt tett szóbeli ígérete ellenére sem működött közre, bár a perben mind maga, mind a peres házasságból származott gyermekei révén elsősorban érdekelt fél volt, ennek ellenére makacsul vonakodott vallomást tenni. A levélben kézbesített, hozzá intézett részletes kérdésekre a választ egyenesen megtagadta, sőt testvéreinek és rokonainak a S. Congr. Concilii 1909. június 17-én kelt leiratával elrendelt kihallgatása ellen 1909. július 5-én kelt levelében erőlyesen tiltakozott. A negyedfokú házassági bíróság csak azért tekintett el egyházi fenyték alkalmazásától, mert azt az adott körülmények között nem találta célravezetőnek.⁶⁹⁹

A S. Congr. Concilii X. Pius pápa Őszentsége parancsára a per bővebb tárgyalása céljából a 11 új tanú kihallgatását rendelte el. Ám az új tanúk kihallgatására irányuló igyekezet teljesen meddő és eredménytelen volt, mert a szabályszerűen megidézett tanúk – P. Dóra bárónő különben érdemileg jelentéktelen vallomása kivételével – egyáltalán nem tettek vallomást, és a felkért esztergomi, kalocsai, bécsi, kassai valamint a jelen szentszék által intézett levelekre a tanúskodást megtagadták. Ezek után a negyedfokú házassági bíróságnak feltűnő jelenség volt, hogy az újonnan megnevezett tanúk, míg korábban mindent megmozgattak, hogy kihallgassák őket, most a tanúvallomást megtagadták.⁷⁰⁰

⁶⁹⁶ SzPL 4994/908.

⁶⁹⁷ SzPL 5567. sz. jegyzőkönyv, kelt Szombathely, 1909. december 13-án, kihirdetve dec. 15-én.

⁶⁹⁸ SzPL 37849/909.

⁶⁹⁹ SzPL 4994/908.

⁷⁰⁰ SzPL 4994/908.

A házasságvédő azzal az indokolással, hogy a negyedfokú bírói eljárás újabb felülvizsgálás tárgyává lesz téve, az ítélet ellen sem szóban, sem írásban nem fellebbezett.

A negyedfokú ítéletet – X. Pius pápa államtitkárának leirata értelmében – István Vilmos megyéspüspök az összes perirattal együtt felterjesztette Vaszary Kolos bíboros, hercegprímásnak.⁷⁰¹

A veszprémi szentszék 1911 augusztusában kapta meg a hercegprímás leiratát, amelyben közölte, hogy a Rota Romana – a negyedfokú ítélethez hasonlóan – szintén érvénytelennek nyilvánította a házasságot.⁷⁰²

Az ítélet kihirdetését követően mindkét fél új életet kezdett.

---

⁷⁰¹ SzPL 37849/909.

⁷⁰² VÉL 88/1911. 5140. sz. leirat.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Munkámban arra törekedtem, hogy minél hitelesebben mutassam be a veszprémi, valamint a székesfehérvári szentszéken zajló házassági bíraskodási gyakorlatot, annak eszközeit, alkalmazásának speciális módszereit 1850-től 1922-ig a fellelhető jegyzőkönyvek, szentszéki iratok alapján. A katolikus egyház életében ez egy fájó, nehézségekkel, változásokkal teli, küzdelmes időszak volt a szekularizáció és a liberális eszmék térhódításának következtében, amely leginkább az 1894-es Házassági törvény bevezetésével érte el tetőpontját. A polgári házasság bevezetése mind a mai napig ható relevanciával bír, és a szentszékek bíraskodására is komoly hatást gyakorolt.

Megállapítható, hogy a Ht. hatályba lépése után jelentősen csökkent a szentszéken folyó házassági perek száma, amely nem meglepő jelenség. Ebben az ágytól és asztaltól elváltatások száma csökkenésének is szerepe volt, bár később helyébe léptek a házasság érvénytelenségének kimondása iránti perek, különösen az erőszak és félelem jogcímére alapozott keresetek száma szaporodott meg látványosan, de az el nem hált házasság kapcsán folyó perek iratai is sok helyet követeltek maguknak a szentszéki aktákban. Ettől eltekintve, a kezdeti jelentős csappanás után némileg növekedett a szeparációs perek száma is, vélhetően azért, mert – ahogy a szentszéki jegyzőkönyvekben gyakran megörökítették – ekkor még az emberekben nagyon élt a vallási tudat, fontosnak tartották „lelkismeretük megnyugtató végett” egyháziilag is rendezni házasságukat. Arról nem is beszélve, hogy a polgárilag már elvált házastársak több esetben az egyháztól várták, hogy a segítségével, lelki ráhatással sikerül visszaszerezni házastársukat, ezért több olyan kérvény érkezett a szentszékre, amelyben arra kérték a bíróságot, hogy utasítsa volt házastársukat a hozzájuk történő visszatérésre. Ebből is kitűnik, hogy az egyház családösszetartó ereje elvitathatatlan.

A szeparációs perek esetén a szentszékek gyakorlatában a kegyetlenkedés volt a leggyakrabban felhozott percím, amelyre alapozva az elváltatást kérte valamelyik házaspár. Ezen kívül kiemelkedően jelentős volt az olyan, tisztai ügyész által indított keresetek száma, amelyeket önkéntes elválás miatt kért lefolytatni. Ez utóbbira a házassági viszonyok tisztázottsága végett, közérdekből volt szükség.

Megjegyezhetjük továbbá, hogy a két jogrendszer, a hazai partikuláris kánonjog és az állami magánjog házassági szabályozása messzemenően figyelembe vette egymást, ezt láthattuk az egymástól átvett jogintézményeknél, mint például a szeparáció szabályozásánál, a békéltetésnél, vagy a bíraskodási gyakorlatot tekintve az önkéntes elválás (hűtlen elhagyás) esetkörénél.

Továbbá a polgári bíróságok ítéleteit figyelembe vették a kánoni ítélkezés során, valamint az ítéletekben hivatkozott jogszabályok között is rendre felbukkantak a magánjogi törvényhelyek, szokásjogi gyűjtemények, leggyakrabban Werbőczy Tripartituma, valamint Mátyás király törvényei, de ezeken kívül számos más törvénycikk hivatkozásra került. Ezen túl bizonyos eljárási cselekményeknél szerves együttműködés volt megfigyelhető az egyházi és állami intézmények között, többször fordult a szentszék állami hatóságokhoz az eljárás sikere vagy a perben szereplő felek érdekében (pl. bizonyos tanúk kihallgatása, hozomány biztosítása érdekében, stb.)

A bevezetőben felvetett másik vizsgálódási kérdésre, miszerint megfigyelhető-e fejlődés egyes eljárásjogi intézmények vonatkozásában, ha igen, akkor ez milyen mértékű, és milyen formában ment végbe, megállapítható, hogy több esetben a már jogtörténetünkben

jól működő, kikristályosodott intézményekhez nyúltak vissza a hatályos egyházi törvénykönyv megalkotói. Azokat néhol változatlan formában, más esetekben pedig bizonyos módosításokkal, némileg – a gyakorlatban szerzett tapasztalatok beleépítésével – átalakítva, fejlesztve ma is megtalálhatjuk hatályos kánonjogunkban. Természetesen jelentős újításokat is végrehajtottak a jogalkotók, amelyek úgymond a „korral jártak”, vagy a II. Vatikáni Zsinat szellemiségéből következtek.

Azért láttam relevanciát a Corpus szerinti gyakorlat és a későbbi szabályozások összevetésében, mert manapság már kijelenthető, hogy az egyszerűbb törvényi szabályozásnak köszönhetően az egyházi bíróságok teljes mértékben meg tudják valósítani a kódex szerinti előírásokat, eljárást, míg a korábbi időszakban a gyakorlatban alkalmazott, élő jog leginkább a szentszékek eljárásában volt nyomon követhető. Ugyanis a bonyolult törvényi szabályozást mindenhol kicsit másként vitték át a gyakorlatba az egyházi bíróságok, természetesen nem ellentmondva a törvényi klauzuláknak, kógens szabályoknak, az egyház teológiai elvárásainak, csak apróbb eltérésekkel átültetve a mindennapi törvénykezésre. Így fontos szerepet kell kapnia e terület vizsgálatának.

Elmondható, hogy az 1917-es CIC hatályba lépése jótékonyan hatott a szentszék bíráskodási gyakorlatára olyan értelemben, hogy az eljárás kezdett állandóságot mutatni, kikristályosodni, azonos fogalmakat használtak, a szentszéki ülésen részt vevők száma, elnevezése, feladatköre letisztult. A jogcselekményeknél következetesen mindig a kódex kánonjaira hivatkoztak, az egyházi törvénykönyv hatályba lépése jelentősen megkönnyítette a jogalkalmazást, nem különböző korokból és helyekről származó intézmények szövevényes kavalkádjából kellett megtalálnia a szentszéknek az alkalmazandó jogot. Érdekes, hogy a perek száma újból emelkedést mutatott az 1917-es kódex hatályba lépése után.

Mint láthattuk, az Alaptörvény mentalitása is alátámasztja a jogtörténeti vizsgálatok időszerűségét és aktualitását. Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy miként az európai alkotmányok általában alapértékként védik mind a házasságot, mind a családot, úgy igaz ez az állítás hazánk alkotmányos gyakorlatára is. Megfigyelhettük továbbá, hogy nem előzmények nélküli a mai alkotmányi szintű szabályozás, a jogtörténeti hagyományok talaján kifejlődött, kifejlesztett normákat láthatunk, amelyek megfelelnek a történelem folyamán végig uralkodó házasság-szemléletnek. Bár azt nem lehet kétségbe vonni, hogy nagy változás megy végbe napjainkban az ezzel kapcsolatos társadalmi normákban, ennek ellenére kiemelt fontosságú a házasság intézménye napjainkban is, ahogy ez hangsúlyt kap az Alaptörvény kiemelt védelmi rendszerében.

Arra a jelen munka elején felvetett vizsgálódási kérdésre, amely a külföldi jog magyar jogalkotásra gyakorolt esetleges hatásait kereste, kijelenthető a legjelentősebb külföldi (főként német), polgári házasságot bevezető jogszabályok és az országgyűlési vitaanyag vizsgálata után, hogy hazai jogalkotóink messzemenően figyelembe vették a Házassági törvény megalkotásakor a külföldi módszereket, jogintézményeket, sőt, még a bevezetést követő gyakorlat tapasztalatait is. Bár a jogalkotás során elsődleges szempontként tekintettek a hazánkban már ismert és bevált intézmények alkalmazására, továbbfejlesztésére, ezek mellett a külföldön eredményes példákat szintén igyekeztek beépíteni.

Jelenkorunk polgári jogi vonatkozásai mellett e téma aktualitása abban is megragadható, hogy a házasság egyházjogi szabályozása máig viták, színódusok, pápai *motu proprio* tárgyát képezi. Tehát a katolikus egyházon belül is nézőpontok ütköznek például a felbonthatatlanságból származó feszültségek kezelésére, az elvált újraraházasodottak egyházon belüli megítélése tekintetében, az ő szentségekhez járulásuk kérdésében, valamint az elhúzódó eljárások miatt. Ez utóbbi probléma – a túl hosszadalmas eljárás – orvoslására

tett kísérletet Ferenc pápa a házasságok érvénytelenségének kimondása tárgyában folyó perek egyszerűsítésével, például a két egybehangzó ítélet megkövetelésének eltörlésével. Bár a katolikus egyházfő hangsúlyozta apostoli levelében, hogy nem az érvénytelenség kinyilvánítását kívánta ezzel egyszerűsíteni, hanem a perek gyorsítása és méltányos egyszerűsítése volt a cél.

A szentszéki ítélkezésben nyomon követhető a törvényesség, a humánus, az együttérzés, az elkötelezettség és nem utolsósorban a nagy tudással párosuló felkészültség. A szentszéki dokumentumok vizsgálata után kijelenthető, hogy a rendelkezésre álló minden törvényes eszközt felhasználták arra, hogy a nem működő házasságokat helyrehozzák, illetve, ha volt esély rá, megmentsek, erről tanúskodik például a Veszprémben és Székesfehérváron jól bevált háromlépcsős békéltetés.

Ha az egyházi peres eljárás egészét nézzük, megállapíthatjuk a szentszéki iratok alapján, hogy bár a per írásbeli volt, mégis előfordult gyakran, hogy a feleknek személyesen meg kellett jelenniük a bíróság előtt, akár szembesítés, akár tárgyalás, akár más eljárási cselekmény elvégzése céljából. Így, ugyan írásbeli perről kell beszélnünk, de a szóbeli eljárás egyes elemei is megjelentek a törvénykezési gyakorlatban.

Az ötödik fejezetben bemutatott, egyházi bíróság előtt zajló, *vis ac metus* címén indított, érvénytelenség megállapítását célzó – hazánkban egészen negyedfokig jutó – per kapcsán kialakult bíraskodási gyakorlatot, annak eszközeit, speciális módszereit tekintve a következő észrevételeket szűrhetjük le a fellelhető jegyzőkönyvek, iratok alapján. Megállapíthatjuk, hogy igazságos ítélet született a bemutatott per alkalmával. A veszprémi szentszéknek nem állt rendelkezésére olyan bizonyíték, amely kétséget kizáróan alátámasztotta volna a kényszerszert, így a házasságot érvényesnek mondta ki. A további eljárás során azonban a Budapesten kihallgatott tanúk hitelt érdemlően igazolták az édesapa részéről az erőszakot és a fenyegetést. A lelkiismeretes döntéstől a negyedfokon ítélkező szentszék még az sem tántorította el, hogy igen nagy nyomás nehezedett rá. E per azért is kiemelkedő jelentőségű az egyházi bíraskodásban, mivel rendkívül egyedi esetnek számított, hogy hazai szentszék negyedfokon tárgyalta egy pert, és negyedfokú ítéletet hozott. Összességében elmondható, hogy a szentszék abban a nehéz időben, a megnyírbált katolikus egyházi jogosítványok ellenére is bátor kiállással hozta meg ítéletét. Olyan döntés született, amely hűen tükrözi az egyház középkor óta létező álláspontját, miszerint a konszenzus áll mindenekfelett, nem pedig a családok – anyagi vonzattal járó – döntése.

A kutatás során nagyon sokat tanultam a feltártakból, például, hogy a jog és az „emberséges ítélet” milyen vékony mezsgyén egyensúlyoz, és mindig arra kell törekedni, hogy megtaláljuk azt a pontot, amikor a jog és az emberség nem ütközik, hanem találkoznak és kiegészítik egymást.

FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

IRODALOM

- ADRIÁNYI 2001 = ADRIÁNYI Gábor: *Az egyháztörténet kézikönyve*. Szent István Társulat, Budapest, 2001.
- ADRIÁNYI 2005 = ADRIÁNYI Gábor: *A katolikus egyház története a 20. században Kelet-, Közép-kelet- és Dél-Európában*. Kairosz Kiadó, Győr, 2005.
- ADRIÁNYI 2009 = ADRIÁNYI Gábor: *A Bach-korszak katolikus egyházpolitikája 1849 – 1859*. Kairosz Kiadó, Győr, 2009.
- ANGYAL–BARANYAY–MÓRA 1941 = ANGYAL Pál – BARANYAY Jusztin – MÓRA Mihály (szerk.): *Notter Antal Emlékkönyv. Dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről*. Szent István Társulat, Budapest, 1941.
- ANTAL 2005 = ANTAL Tamás: *Szilágyi Dezső igazságügyi reformjairól (1890–1900)*. In: Béli Gábor – Kajtár István – Szekeres Róbert (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok VIII.*, Pécs, 2005.
- ANTAL 2006 = ANTAL Tamás: *Törvénykezési reformok Magyarországon (1890–1900). Ítéltáblák, bírói jogviszony, esküdtszék*. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2006.
- ANTAL 2016 = ANTAL Tamás: *Szilágyi Dezső és műve*. Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2016.
- Arbeitsgemeinschaft Österreichische Rechtsgeschichte (Hg.): *Rechts- und Verfassungsgeschichte*, 3. Auflage, Facultas, Wien, 2014.
- BACK 1906 = FRITZ BACK: *Das ungarische Ehegesetz*. Wien, 1906.
- BAGOSSY 1896 = BAGOSSY Bertalan: *Feladatunk a polgári házassággal szemben*. Szatmár, 1896.
- BALOGH 2000 = BALOGH Elemér: *Középkori bajor egyházi bíraskodás*. Szent István Társulat, Budapest, 2000.
- BALOGH 2010 = BALOGH Elemér: *Egyházi bíraskodás a középkori Erdélyben*. In: *Iustum Aequum Salutare VI*, 2010/1.
- BÁNK 1960 = BÁNK József: *Kánoni jog I-II*. Szent István Társulat, Budapest, 1960–1962.
- BÁNK 1963 = BÁNK József: *Kánoni jog II*. Szent István Társulat, Budapest, 1962.
- BARÓTI 1948 = BARÓTI János: *A veszprémi egyházmegye szétagolása 1777-ben*. Kézirat, Órtilos, 1948.
- BARTA 1890 = BARTA Béla: *A katolikus egyház és a keresztény vallásfelekezetek közötti viszonyosság*. Buzárovits Ny., Budapest, 1890.
- BENEDEK 2000 = BENEDEK Elek: *Nagy magyarok élete*. Anno Kiadó, Budapest, 2000.
- BERZEVICZY 1922 = BERZEVICZY Albert: *Az abszolutizmus kora Magyarországon. 1849–1865. I. köt.* 1922.

- BORNHAK 1933 = OTTO BORNHAK: *Staatskirchenliche Anschauungen und Handlungen am Hofe Kaiser Ludwigs des Bayern*. In: Quellen und Studien zur Verfassungsgeschichte des Deutschen Reiches in Mittelalter und Neuzeit. K. Zeumer, VII. kötet, 1. füzet, Weimar, 1933.
- BÓNIS 1936 = BÓNIS György: *Házassági törvényjavaslatok a XIII. század elején*. Regnum, 1936. évf., Különlenyomat.
- BÓNIS 1972 = BÓNIS György: *Középkori jogunk elemei. Római jog, kánonjog, szokásjog*. Budapest, 1972.
- BÓNIS 1997 = BÓNIS György: *Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bíraskodás történetéhez a középkori Magyarországon*. (Jogtörténeti Tár 1/1). Püski Kiadó, Budapest, 1997.
- BÓNIS 1997a = BÓNIS György: *Az egyházi bíraskodás fejlődése a Mohács előtti Magyarországon*. In: Balogh Elemér (szerk.): Bónis György: Szentszéki regeszták. Szeged, 1997.
- BÓNIS–DEGRÉ–VARGA 1961 = BÓNIS György – DEGRÉ Alajos – VARGA Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Levéltárak Országos Központja, Budapest, 1961.
- BOZÓKY 1871 = BOZÓKY Alajos: *Az egyházi jog tankönyve*. Heckenast, Pest, 1871.
- BUCHHOLZ 1981 = STEPHAN BUCHHOLZ: *Eherecht zwischen Staat und Kirche, Preußische Reformversuche in den Jahren 1854 bis 1861*. Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1981.
- BUDAY 1901 = BUDAY Dezső: *A házasságjog bölcselete*. Politzer, Budapest, 1901.
- BUKOVSKY 1907 = BUKOVSKY VIKTOR: *Útmutató anyakönyvi és házassági ügyekben az új módosítási törvény felölésével*. Budapest, 1907.
- CERBERUS 1894 = CERBERUS: *Polgári házasság és a papok*. Pécs, 1894.
- CHIMPAN 2012 = CHIMPAN (Kovács) Noémi-Emese: *A polgári házasság bevezetése körüli ellentétek*. In: IX: RODOSZ Konferenciakötet, Kolozsvár, 2012.
- CSIKY 1873 = CSIKY Gergely: *Az egyházjog tankönyve, különös tekintettel a Vatikáni Zsinatra és a magyarországi jogviszonyokra*. Csanád-egyházmegyei Nyomda, Temesvár, 1873.
- CSIKY 1879 = CSIKY VIKTOR: *Észrevételek némely vegyes házasságok érvényességi kérdéséhez*. In: Jogtudományi Közlöny 1879/27; 28.
- CSIZMADIA 1983 = CSIZMADIA Andor: *A házasság a feudális korban és a tridenti zsinat rendelkezéseinek végrehajtása Magyarországon*. In: Jogtudományi Közlöny, 1983/3.
- CSIZMADIA 1976 = CSIZMADIA Andor: *Deák Ferenc egyházpolitikája*. In: Tanulmányok Deák Ferencről. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1976.
- CSORDÁS é.n. = CSORDÁS EÖRS M.: *A katolikus kánoni jog*. In: Rácz Lajos (szerk.): Felekezeti egyházjog Magyarországon. Unió, [é.n.]
- DAEMPF 1877 = DAEMPF Sándor: *A magánjog és tárgya különös tekintettel a magyar általános magánjog codificatiójára*. Pécs, 1877.
- DAMNITZ 2001 = MICHAEL DAMNITZ: *Bürgerliches Recht zwischen Staat und Kirche*. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2001.

- DÁRDAY 1885 = DÁRDAY Sándor: *A polgári házasság*. In: Szabadelvűpárti Naptár, 1885.
- DEGRÉ 1941 = DEGRÉ Alajos: *A magyarországi szentszékek gyakorlata a protestánsok köteléki pereiben 1786-ig*. In: Angyal Pál – Baranyai Jusztin – Móra Mihály (szerk.): Notter Antal Emlékkönyv. Dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről. Szent István Társulat, Budapest, 1941.
- DEGRÉ 1983 = DEGRÉ Alajos: *A polgári házasság kialakulása Magyarországon*. In: Jogtudományi Közlöny, 1983/1.
- Dignitas Connubii. Instrukció. Az egyházmegyei és egyházmegyei közti bíróságok által a házassági semmisségi ügyek elintézése során megtartandó szabályokról*. Szent István Társulat, Budapest, 2005.
- DÖLLE 1964 = Hans DÖLLE: *Familienrecht. Darstellung des deutschen Familienrechts mit rechtsvergleichenden Hinweisen. I. kötet*. C. F. Müller, Karlsruhe, 1964.
- ECKHART 1946 = ECKHART Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Politzer Zsigmond és Fia, Budapest, 1946.
- EICHMANN 1921 = Eduard EICHMANN: *Das Prozeßrecht des Codex Iuris Canonici*. Druck und Verlag von Ferdinand Schöningh, Paderborn, 1921.
- ERDŐ 1985 = ERDŐ Péter: *Újítások az egyházi perjogban*. Szent István Társulat, Budapest, 1985.
- ERDŐ 1989 = ERDŐ Péter: *Egyházjogi alapismeretek. Általános szabályok*. Budapest, 1989.
- ERDŐ 1995 = ERDŐ Péter: *Az egyházjog teológiája, intézménytörténeti megközelítésben*. Szent István Társulat, Budapest, 1995.
- ERDŐ 2001 = ERDŐ Péter: *Egyházjog a középkori Magyarországon*. Szent István Társulat, Budapest, 2001.
- ERDŐ 2005 = ERDŐ Péter: *Egyházjog*. Szent István Társulat, Budapest, 2005.
- ERDŐ 2014 = ERDŐ Péter: *Egyházjog*. Szent István Társulat, Budapest, 2014.
- ERDŐ 2016 = ERDŐ Péter: *Megjegyzések a házassági perek új szabályairól*. In: Magyar Sion, 2016/1.
- FERENCZI–SZUROMI 2004 = FERENCZI Rita – SZUROMI Szabolcs Anzelm: *A természetes személy jogképességének megszűnése. A holtak nyilvánítás polgárjogi és kánonjogi aspektusa*. in: Kánonjog 6, 2004, 141–149. p.
- FODOR é.n. = FODOR Ármin (szerk.): *Magyar magánjog IV. Családjog*. Singer és Wolfner, Budapest, [é. n.]
- FODOR–MÁRKUS 1894 = FODOR Ármin – MÁRKUS Dezső: *A polgári törvénykezési rendtartás kézikönyve*. Singer és Wolfner, Budapest, 1894.
- FRIEDBERG 1865 = Emil FRIEDBERG: *Das Recht der Eheschliessung in seiner geschichtlichen Entwicklung*. Leipzig, 1865.
- FRIEDBERG 1876 = Emil FRIEDBERG: *Verlobung und Trauung*. Verlag von Bernhard Tauchnitz, Leipzig, 1876.

- FRIEDBERG, Aemilius (ed.): *Corpus Iuris Canonici. Pars I., 2. Nachdruck.* Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz, 1995.
- FRIEDBERG, Aemilius (ed.): *Corpus Iuris Canonici. Pars II.* Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz, 1955.
- FUHRMANN 1998 = Inken Fuhrmann: *Die Diskussion über die Einführung der fakultativen Zivilehe in Deutschland und Österreich seit mitte des 19. Jahrhunderts.* Peter Lang, Frankfurt am Main, 1998.
- GERGELY 2001 = GERGELY Jenő: *A történelmi keresztény egyházak autonómia-szervezete a dualizmus éveiben.* In: Sarnyai Csaba Máté (szerk.): *Állam- és egyház a polgári átalakulás korában Magyarországon 1848–1918.* Budapest, 2001.
- Gaudium et Spes. Lelkipásztori konstitúció az Egyházzól a mai világban.* In: A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai. Budapest, 2000.
- GROCHOLEWSKI 2000 = Zenon GROCHOLEWSKI: *Tanulmányok az egyházi házasság- és per-jogról.* Szent István Társulat, Budapest, 2000.
- GROSSCHMID 1908 = GROSSCHMID Béni: *A Házasságjogi törvény (1894. évi XXXI. t.-cz.) I-II.*, Politzer, Budapest, 1908.
- HAJNAL 1936 = HAJNAL Henrik: *A m. kir. Kuria legujabb gyakorlata köteléki és nőtartási perekben.* Budapest, 1936.
- HALMAI et al. 2009 = HALMAI Gábor – POLGÁRI Eszter – SÓLYOM Péter – UITS Renáta – VERMAN Martin: *Távol Európától. Kiemelt védelem alacsony színvonalon.* Fundamentum, 2009/1.
- Hammurabi törvényei.* Kiadja: Az erdélyi Múzeum-Egyesület jog- és társadalomtudományi szakosztálya, ford.: Kmoskó Mihály. Ajtai K. Albert Könyvnyomdája, Kolozsvár, 1911.
- HANÁK 1986 = HANÁK László: *Ágytól asztaltól...?* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986.
- HARING 1929 = Johann HARING: *Der kirchliche Eheprozess, Eine praktische Anleitung für kirchliche Richter.* Ulrich Mosers Verlag, Graz, 1929.
- HÁRSFAI 2006 = HÁRSFAI Katalin: *Egyházi eljárásjog.* Szent István társulat, Budapest, 2006.
- HÁRSFAI 2007 = HÁRSFAI Katalin: *Az alkoholizáló életmód hatásának figyelembe vétele a házassági beleegyezés vizsgálatánál.* In: Kánonjog 9. Budapest, 2007.
- HÁRSFAI 2008 = HÁRSFAI Katalin: *Bírósági gyakorlat.* Szent István Társulat, Budapest, 2008.
- HÁRSFAI 2012 = HÁRSFAI Katalin: *A kötelékvédő közreműködése az objektív igazság kiderítésében a házassági semmisségi perekben.* In: Kánonjog 14. Budapest, 2012.
- HÁRSFAI 2013 = HÁRSFAI Katalin: *A kánoni eljárás princípiumai.* Szent István Társulat, Budapest, 2013.
- HÁRSFAI Katalin: *Az egyházi eljárás alapelvei* c. előadásvázlat
- HEINER 1908 = FRANZ Heiner: *Das neue Verlöbniß- und Eheschliessungsrecht in der katholischen Kirche. Für die Praxis dargestellt.* Verlag von Heinrich Schöningh, Münster, 1908.
- HEINZ 2000 = HEINZ Ervin: *Népesedéspolitikai intézkedések 1945 előtt.* Demográfia, 2000/4.

- HERCZEGH 1885 = HERCZEGH Mihály: *Magyar családi és öröklési jog. A vonatkozó újabb törvények-, felsőbb rendeletek és egy döntvényfüggelékkal, mely a M. Kir. curiának, ügyis mint hétszemélyes, ügyis mint legfőbb ítélőszéknek elvi határozatait tartalmazza.* Eggenberger, Budapest, 1885.
- HERCZEGH 1902 = HERCZEGH Mihály: *Magyar jogtörténet. Kapcsolatosan az európai jogtörténettel.* Politzer, Budapest, 1902.
- HERGER 2000 = HERGER Csabáné: A házassági jogalkotási és jogalkalmazási hatáskör helye az állam és az egyház közötti kapcsolatban, in: Jogelméleti Szemle 3/2000.
- HERGER 2003 = HERGER Csabáné: *A házasság védelmének eszközei az 1894. évi XXXI. tc.-ben.* Jogtörténeti Szemle, 2003/4.
- HERGER 2004 = HERGER Csabáné: *A házassági kötelék felbontásának történeti fejlődése és modelljei.* Jogtörténeti Szemle, 2004/4.
- HERGER 2005 = HERGER Csabáné: *Jogátvétel vagy európai szintű jogalkotás. Az 1894. évi XXXI. tc. megalkotása az európai jogfejlődés tükrében.* In: Béli Gábor – Kajtár István – Szekeres Róbert (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok VIII.* Pécs, 2005.
- HERGER 2006 = HERGER Csabáné: *A nővételtől az állami anyakönyvvezetőig. A magyar házassági köteléki jog és az európai modellek.* Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2006.
- HERGER 2008 = HERGER Csabáné: *„Szabad egyház szabad államban”. A katolikus autonómia-mozgalom a 19. századi Magyarországon.* Jura 2008/1.
- HERGER 2009 = HERGER Csabáné: *A vilmosi Németország és az osztrák Császárság egyházpolitikája.* Miskolci Jogi Szemle. A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának Folyóirata, 2009/2.
- HERGER 2013 = HERGER Csabáné: *A házassági kötelék védelmét szolgáló eszközök az 1911. évi I. tc-ben különös tekintettel a békeltetésre.* In: Homoki-Nagy Mária (szerk.): *A polgári peres eljárás történeti fejlődése Magyarországon. V. Szegedi Jogtörténeti Napok,* Szeged, 2013, 71–94. p.
- HERGER 2016 = HERGER Csabáné: *A összehasonlító jogtörténeti kutatások határai a házassági vagyoni jog területén.* In: Béli Gábor – Korsós né Delacasse Krisztina – Herger Csabáné (szerk.): *Ut juris ordo exigit. Ünnepi tanulmányok Kajtár István 65. születésnapja tiszteletére.* Pécs, 2016.
- HERMANN 2015 = HERMANN István: *A veszprémi római katolikus egyházmegye igazgatása a 18. században.* Veszprém, 2015.
- HILLING 1916 = Nikolaus HILLING: *Der kanonische Eheprozess.* Peter Hanstein, Bonn, 1916.
- HINSCHIUS 1876 = Paul HINSCHIUS: *Das Rechtsgesetz über die Beurkundung des Personenstandes und die Eheschließung.* Verlag von J. Guttentag, Berlin, 1876.
- HOGYA 1990 = HOGYA György: *Veszprém város szervezett tűzvédelme 1875-1948.* „Megyei Tűzoltóparancsnokság, Veszprém, 1990.
- HOLLWECK 1900 = Joseph HOLLWECK: *Das Civileherecht des Bürgerlichen Gesetzbuchs, dargestellt im Lichte des canonischen Eherechts.*, Verlag von Franz Kirchheim, Mainz, 1900.

- HOMOKI-NAGY 2005 = HOMOKI-NAGY Mária: *A magyar magánjog történetének vázlata 1848-ig*, Jatepress, Szeged, 2005.
- HOMOKI-NAGY 2004 = HOMOKI-NAGY Mária: *A magyar magánjog kodifikációja a 19. században*. Jogtörténeti Szemle, 2004/1.
- HOMOKI-NAGY 2013 = HOMOKI-NAGY Mária (szerk.): *A polgári peres eljárás történeti fejlődése Magyarországon*. Szeged, 2013.
- HÜBNER 1928 = HÜBNER Emil: *Egyházjog és jogtörténet*. Simon és Garab Könyvnyomdája, Cegléd, 1928.
- HUSZÁR 1928 = HUSZÁR Elemér: *A katolikus házasságjog rendszere*. Szent István Társulat, Budapest, 1928.
- IMLING 1899 = IMLING Konrád: *Családjog. 4. kötet*. 1899.
- JANCSÓ 1901 = JANCSÓ György: *A magyar házassági és házastársi öröklési jog*. Politzer Zsigmond és fia kiadása, Budapest, 1901.
- Katolikus pedagógia*. Egyházatyák írásai házasságról, családról, nevelésről, 1/2011, 2. szám.
- KATONA 1904 = KATONA Mór: *A mai érvényű magyar magánjog vezérfonala*. 2. kiadás, Stampfel, Pozsony–Budapest, 1904.
- KATONÁNÉ 1978 = KATONÁNÉ Soltész Mária: *A házasság jogi intézményének sorsfordulatai a kapitalista társadalomban (A franciaországi tapasztalatok)*. Jogtudományi Közlöny, 1978/3.
- KATONÁNÉ 1985 = KATONÁNÉ Soltész Mária: *A válás intézményének története*. Jogtudományi Közlöny, 1985/2.
- KAZALY 1882 = KAZALY Imre: *A katolikus egyházjogtan kézikönyve, különös tekintettel Magyarországi jogi viszonyaira. I. kötet*. 3. kiadás, Serédy Könyvnyomdája, Vác, 1882.
- KEMÉNYFY 1898 = KEMÉNYFY Kálmán Dániel: *Ötven év alkotmányos egyházpolitikája (1848–1898)*. Buzárovits Gusztáv Könyvnyomdája, Esztergom, 1898.
- KEMÉNYFY 1905 = KEMÉNYFY Kálmán Dániel: *A modern keresztény politika érvényesülésének akadályai*. Stephaneum Nyomda Rt., Budapest, 1905.
- KÉRÉSZY 1903 = KÉRÉSZY Zoltán: *Az egyházjog tankönyve*. Politzer, Budapest, 1903.
- KÉRÉSZY 1909 = KÉRÉSZY Zoltán: *A „Ne temere” decretum, tekintettel a jogtörténeti előzményekre*. Budapest, 1909.
- KÉRÉSZY 1941 = KÉRÉSZY Zoltán: *Újabb egyházrendezési feladatok Magyarországon*. In: Angyal Pál – Baranyai Jusztn – Móra Mihály (szerk.): Notter Antal Emlékkönyv. Dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről. Szent István Társulat, Budapest, 1941.
- KMOSKÓ 1911 = KMOSKÓ Mihály: *Hammurabi törvényei*. Kolozsvár, 1911.
- KOLOSVÁRY 1941 = KOLOSVÁRY Bálint: *Széljegyzetek a református egyházi törvénykezéshez*. In: Angyal Pál – Baranyai Jusztn – Móra Mihály (szerk.): Notter Antal Emlékkönyv. Dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről. Szent István Társulat, Budapest, 1941.

- KONEK 1889 = KONEK Sándor: *Egyházjogtan kézikönyve. Különös tekintettel a magyar állam egyházi viszonyaira*. Franklin, Budapest, 1889.
- KOVÁTS 1883 = KOVÁTS Gyula: *A házasságkötés Magyarországon egyházi és polgári jog szerint, tekintettel törvényhozásunk feladatára*. Budapest, 1883.
- KOWAL 2004 = JANUSZ KOWAL SJ: *A házasság felbontása a hit javára*. Szent István Társulat, Budapest, 2004.
- KÖBLÖS 1996 = KÖBLÖS Adél: *A házassági törvény a bírói joggyakorlatban*. Kézirat (évfolymadolgozat), József Attila Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 1996.
- KUMINETZ 2002 = KUMINETZ Géza: *Katolikus házasságjog. Különös tekintettel a latin egyház jogára*. Szent István Társulat, Budapest, 2002.
- LANGE 2010 = DAVID LANGE: *Der Staatsakt als konstitutives Element für Begründung und Auflösung der Ehe*. Peter Lang, Frankfurt am Main, 2010.
- LAURAN 1890 = LAURAN Ágoston: *Mivé lett a katolikus Magyarország, vagyis a magyarországi katholicizmus jelenlegi egyházpolitikai helyzetét ábrázoló napi kérdések*. Ifj. Berger S. Könyvnyomdája, Nagyvárád, 1890.
- LEFKÁNITS 2013 = LEFKÁNITS György: *Az ügyhallgató szerepe a házassági semmisségi perben – vázlat az egyházi bíróságok joggyakorlata számára*. In: Kánonjog 15. Budapest, 2013.
- LINK 2000 = CHRISTOPH LINK: *Staat und Kirche in der neueren deutschen Geschichte*. Peter Lang, Frankfurt am Main, 2000.
- MADARÁSZ 1938 = MADARÁSZ István: *A vallásváltoztatás magyar közjogi szempontból*. Szerző kiadása, Budapest, 1938.
- Magyar Katolikus Lexikon*. Szent István Társulat, 2002, 2004.
- Magyar Törvénytár. 1740-1835. évi törvényczikkek*. Franklin-Társulat, Budapest, 1901.
- MÁRKUS 1895 = MÁRKUS Dezső: *A házassági jog és az anyakönyvi törvény kézikönyve, az 1894. XXXI., XXXII. és XXXIII. törvényczikkek és az azokra vonatkozó összes rendeletek és utasítások*. Budapest, 1895.
- MELICHÁR 1907 = MELICHÁR Kálmán: *A katolikus autonomia Magyarországon*. Kilián Frigyes utóda, Budapest, 1907.
- MESZLÉNYI 1927 = MESZLÉNYI Zoltán: *Házassági köteléki perek az egyházi bírásokban*. Esztergom, 1927.
- MIKLÓS 2015 = MIKLÓS Péter: *Az emlékezés világi. Művelődéstörténeti tanulmányok*. Bálint Sándor Szellemi Örökségéért Alapítvány, Szeged, 2015.
- MÓRA 1934 = MÓRA Mihály: *Az ítélet végrehajtásával kapcsolatos főbb kérdések. A Codex Iuris Canonici alapján, figyelemmel a régi jogra is*. Pallas, Budapest, 1934.
- MÓRA 1941 = MÓRA Mihály: *A házassági kereseti jog eredete és kialakulása*. In: Angyal Pál – Baranyai Jusztin – Móra Mihály (szerk.): *Notter Antal Emlékkönyv*. Dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről. Szent István Társulat, Budapest, 1941.

- MÓRA 1942 = MÓRA Mihály: *Az egri püspöknek adott két instrukció (1794–1795) és a sommás házassági köteléki per*. Budapest, 1942.
- MOREL 2007 = JULIUS MOREL: *Radikális egyházreform. A katolikus egyház válsága az 1950-től napjainkig tartó időszakban, megújulásra ösztönző tények és vallásszociológiai elemzések*. Budapest, 2007.
- NAGY 2007 = NAGY Andrea: *A házasság intézménye a dualizmus utolsó két évtizedében*. Belvedere Meridionale, 2007/1–2.
- NOTTER 1904 = NOTTER Antal: *Az egyház törvényhozó joga a házasság kötelékére vonatkozólag*. Szent István Társulat, Budapest, 1904.
- OCHOA 1983 = JAVIER OCHOA: *Il „De processibus” secondo il nuovo Codice*. In AAVV, *La nuova legislazione canonica*. Corso sul Nuovo Codice di Diritto Canonico 14–25 febbraio 1983, Roma, 1983.
- OERTZEN-LEPPIN 1882 = OERTZEN-LEPPIN: *Zeugnisse wider die obligatorische Zivilehe und für die Freiheit christlicher Eheschließung*. Gütersloh, 1882.
- POLGÁRTÁRS 1894 = POLGÁRTÁRS: *Uj magyar házasságjog*. Budapest, 1894.
- PORUBSZKY 1868 = PORUBSZKY József: *Értekezés a polgári házasságról*. Eger, 1868.
- PUCHTA 1843 = GEORG FRIEDRICH PUCHTA: *Die Ehescheidungsfrage*. In: *Fliegende Blätter für Fragen des Tags*, Berlin, 1843.
- RÁCZ 1972 = RÁCZ Lajos: *A polgári házasság intézményének megvalósulása Magyarországon*. Budapest, 1972.
- RADA 1918 = RADA István: *Egyházi perrendtartás*. Egyházmegyei Könyvnyomda, Veszprém, 1918.
- RÉVAY 1920 = RÉVAY Bódog: *Az elhagyásos per, házasságjogi tanulmány*. Budapest, 1920.
- RÉVAY 1921 = RÉVAY Bódog: *A hűtlen elhagyás*. Budapest, 1921.
- ROSZNER 1887 = ROSZNER ERVIN: *Régi magyar házassági jog*. Budapest, 1887.
- RUSZOLY 2001 = RUSZOLY József: *Európa jogtörténete*. Püski, Budapest, 2001.
- RUSZOLY 2013 = RUSZOLY József: *Európai jog- és alkotmánytörténelem*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2013.
- SALACZ 1938 = SALACZ GÁBOR: *A magyar kultúrharc története: 1890–1895*. Pécsi Egyetemi Kiadó, Béc, 1938.
- SALACZ 1974 = SALACZ GÁBOR: *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867–1918*. Aurora Könyvek, München, 1974.
- SARNYAI 2001 = SARNYAI CSABA MÁTÉ (szerk.): *Állam és egyház a polgári átalakulás korában Magyarországon: 1848–1918*. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 2001.
- SARNYAI 2002 = SARNYAI CSABA MÁTÉ: *Polgári állam és katolikus egyház. 1848. március–december: a katolikus autonómia-törekvések megjelenése*. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 2002.

- SAVIGNY 1850 = Friedrich Karl von SAVIGNY: *Darstellung der in den preußischen Gesetzen über die Eheschließung unternommenen Reform*. In: Savigny: Vermischte Schriften, Berlin, 1850.
- SCHANDA 2008 = SCHANDA Balázs: *A házasság intézményének a védelme a magyar alkotmányban*. Iustum – Aequum – Salutare, 2008/3.
- SCHERMANN 1913 = SCHERMANN Egyed: *A házasság jogi és erkölcsi szempontból*. Budapest, 1913.
- SCHLAUCH 1893 = SCHLAUCH Lőrincz: *Fölterjesztése az „egységes polgári házasságjogról” szóló törvényjavaslatra és indoklására*. Franklin, Budapest, 1893.
- SCHWAB 1967 = Dieter SCHWAB: *Grundlagen und Gestalt der staatlichen Ehegesetzgebung in der Neuzeit bis zum Beginn des 19. Jahrhunderts*. Bielefeld, 1967.
- SCHWARZ 1901 = SCHWARZ Gusztáv: *Ujabb magánjogi felfedezések*. Politzer, Budapest, 1901.
- SIPOS 1923 = SIPOS István: *A katolikus házasságjog rendszere. A Codex Iuris Canonici szerint*. Pécs, 1923.
- SIPOS 1941 = SIPOS István: *A házasságkötés rendkívüli formája halálos veszedelmen kívül*. In: Angyal Pál – Baranyay Juszti – Móra Mihály (szerk.): Notter Antal emlékkönyv. Dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről. Szent István Társulat, Budapest, 1941.
- SIPOS–GÁLOS 1960 = SIPOS István – GÁLOS László: *A katolikus házasságjog rendszere a Codex Iuris Canonici szerint*. Szent István Társulat, Budapest, 1960.
- SOHM 1876 = Rudolph SOHM: *Trauung und Verlobung*, Hermann Böhlau, Weimar, 1876.
- SZEIBERT 2006 = SZEIBERT Orsolya: *Házasság, házasságon kívüli partnerkapcsolat, család a nemzetközi emberi jogi egyezmények, az Alkotmány és az alkotmánybírósági gyakorlat tükrében*. In: Sajó András (szerk.): Alkotmányosság a magánjogban. Complex, Budapest 2006.
- SZIKLAY 1899 = SZIKLAY János: *Negyven év a katolicizmus történetéből: a „Magyar Állam” negyvenéves jubileuma: 1859–1899*. Hunyadi Mátyás Intézet, Budapest, 1899.
- SZLADITS 1937 = SZLADITS Károly: *A magyar magánjog vázlata, II. rész. Kötelmi jog, családi jog, öröklési jog*. Grill, Budapest, 1937.
- SZTEHLO 1885 = SZTEHLO Kornél: *A házassági elválás joga Magyarországon és Erdélyben. Gyakorlati használatra az elválásból eredő személy- és vagyoni jogi kérdésekben és az egyházi és világi bíróságok elé tartozó váloperekben, különös tekintettel a magyar kir. curia gyakorlatára*. Franklin, Budapest, 1885.
- SZTEHLO 1896 = SZTEHLO Kornél: *Eljárás a házassági perekben*. Budapest, 1896.
- SZTEHLO 1925 = SZTEHLO Kornél: *A házassági per kézikönyve, tekintettel a Magyar Kir. Curia gyakorlatára, a szomszéd államok házassági jogának ismertetésével*. Budapest, 1925.
- SZUROMI 2002 = SZUROMI Szabolcs Anzelm: *Az első három Esztergomi Zsinat és a magyarországi egyházfegyelem a 12. században*. In: Erdő Péter (szerk.): Tanulmányok a magyarországi egyházjog középkori történetéről, Budapest, 2002.

- SZUROMI 2003 = SZUROMI Szabolcs Anzelm: *Egyházi intézménytörténet*. Szent István Társulat, Budapest, 2003.
- SZUROMI 2008 = SZUROMI Szabolcs Anzelm: *Kánonjogtudomány és kodifikáció, Megjegyzések a latin egyházjog kodifikációjához*. Iustum Aequum Salutare, 2008/2.
- SZUROMI2010 = SZUROMI Szabolcs Anzelm: *Szemponatok a katolikus egyház jogrendjének működéséhez.*, Szent István Társulat, Budapest, 2010.
- TANCIK 2012 = TANCIK Balázs: *Egyházjogi változások és azok civiljogi hatásai Magyarországon a XIX. század második felében*. Budapest, 2012.
- TÓTH 1985 = TÓTH Gáspár: *A szentszéki válóperek*. Jogtudományi Közlöny 1895/36.
- TÓTH 1896 = TÓTH Gáspár: *A magyar házassági jog rendszeres kézikönyve*. Budapest, 1896.
- VÁMBÉRY 1901 = VÁMBÉRY Rusztem: *A házasság védelme a büntetőjogban. 1. kötet*. Politzer, Budapest, 1901.
- VIKÁR 1909 = VIKÁR Béla (szerk.): *Szilágyi Dezső beszédei. Az egyházpolitika első fele. II. kötet*. Athenaeum, Budapest, 1909.
- VIRÁG 1904 = VIRÁG Gyula: *A házasság felbontásának joga Magyarországon. Gyakorlati kézikönyv a jogász és laikus közönség számára*. Athenaeum, Budapest, 1904.
- VISEK 1884 = Anton VISEK: *Die Civilehe vor dem Forum des Rechtes und des Gewissens*. Druck und Verlag der Cyrillo-Methodisches Buchdruckerei, Prag, 1884.
- VÖLGYESI 2013 = VÖLGYESI Levente: *A polgári peres eljárásjogi fellebbezés jogintézményének modernkori fejlődéstörténete*. Iin: Homoki-Nagy Mária (szerk.): *A polgári peres eljárás történeti fejlődése Magyarországon*. V. Szegedi Jogtörténeti Napok. Szeged, 2013.
- WEISS 1981 = WEISS Emília: *Vétesség, feldúltság és a házasságok közös megegyezése a múlt és a ma magyar házassági bontójogában*. Jogtudományi Közlöny, 1981/7.
- WIRTH 1980 = Paul WIRTH: *Gerichtsverfassung und Gerichtsordnung*. In: *Grundriss des nachkonziliaren Kirchenrechts*. Pustet, Regensburg, 1980.
- WOLF-LÜKE-HAX 1959 = Ernst WOLF – Gerhard LÜKE – Herbert HAX: *Scheidung und Scheidungsrecht. Grundfragen der Ehescheidung in Deutschland*. J. C. B. Mohr, Tübingen, 1959.
- ZELLER 1894 = ZELLER Árpád: *A magyar egyházpolitika 1847–1894. A vallásszabadság, a polgári házasság, a katolikus autonomia, az alapok és alapítványok s egyéb egyházpolitikai kérdések történelmi fejlődése hazánkban*. Boruth E. kny., Budapest, 1894.

EGYÉB FORRÁSOK

Munkámban a Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, a Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, valamint a Szombathelyi Püspöki Levéltár jegyzőkönyveire és szentszéki irataira támaszkodva végeztem kutatásaimat.

A monográfiában a levéltári kútfőkre az alábbi módon hivatkozom: VÉL 564/1907, SzfvPL 234/43, SzPL 24/1906.

Belvedere Meridionale, Főszerkesztő: Kiss Gábor Ferenc, Szeged, 2007.

Iustum Aequum Salutare, Szerkesztő: Bándi Gyula, Budapest, 2008.

Századunk, Szerkesztő: Klapka György, Budapest, 1868.

Veszprémi Hírlap, Szerkesztő: Cholnoky Viktor, Veszprém, 1894.

Magyar Törvénytár, 1836 – 1868. évi törvénycikkek, Franklin-Társulat, Budapest, 1896.

Magyar Törvénytár, 1894 – 1895. évi törvénycikkek, Franklin-Társulat, Budapest, 1897.

A Szapáry- és a Wekerle kormány minisztertanácsi jegyzőkönyvei, 1890. március 16. – 1895. január 13., Budapest, 1999, Összeállította és a bevezető tanulmányt írta: Lakos János.

Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai, Képviselőház irományok, XV. kötet, Budapest, 1894.

Országgyűlés Képviselőházának naplója, XIII. kötet, Pesti Könyvnyomda-Részvény Társaság, Budapest, 1893.

Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés Főrendiházának naplója, III. kötet, Budapest, 1894.

Allocuzione alla Rota Romana (25 ian. 1988), AAS 80 (1988)

Allocuzione alla S. Romana Rota (2 oct. 1944), AAS 36 (1944)

Allgemeines Landrecht, 1794.

Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch, 1811.

Bürgerliches Gesetzbuch, 1896.

Codex Iuris Canonici 1917.

Codex Iuris Canonici 1983.

Felhasznált jogszabályok jegyzéke

1613. évi 23. tc az erőszakosságokról és a jószágelfoglalásokról a korábbi országgyűléseken kelt törvénycikkelyeknek világosabb megmagyarázása

1790/91. évi 26. tc. a vallás ügyéről

1836. évi 16. tc. a bírói ítéleteknek okokkal leendő támogatásáról

1868. évi LXVIII. tc. a vegyes házassági válóperekről

1868. évi LIII. tc., mely a törvényesen bevett keresztény vallásfelekezetek viszonyosságáról

1868. évi LIV. tc. a polgári törvénykezési rendtartás tárgyában

1877. évi XX. tc. 28. §. – gyámi törvény

1894. évi XXXI tc. a házassági jogról

1949. évi XX. törvény – a Magyar Köztársaság Alkotmánya

1952. évi IV. törvény – a házasságról, a családról és a gyámságról

2011. évi CCXI. törvény – a családok védelméről

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

Alkotmánybírósági határozatok

154/2008. (XII. 17.) AB határozat

14/1995 (III. 13.) AB határozat

11/2014. (IV. 4.) AB határozat

4/1990. (III. 4.) AB határozat

995/B/1990. AB határozat

22/1992. (IV. 10.) AB határozat

23/1993. (IV. 15.) AB határozat

32/2010. (III. 25.) AB határozat

43/2012. (XII. 20.) AB határozat

Internetes hivatkozások

http://ersekseg.veszprem.hu/vegym2/tortenelem_egyhazi megye.htm (2013. február 17.)

<http://genealogy.euweb.cz/hung/szechenyi8.html> (2013. február 17.)

<http://leveltar.katolikus.hu/index.htm?http&&&leveltar.katolikus.hu/szekesfehervar.html>
(2014. január 12.)

<http://www.ugyvedvilag.hu/rovatok/szakma/egyutteleles-hazassag-csalad-mit-ved-a-jog>
(2015. augusztus 31.)

http://jesz.ajk.elte.hu/herger3.html#_ftn14 28016. október 27.)

A PÓLAY ELEMÉR ALAPÍTVÁNY KÖNYVTÁRA

Sorozatszerkesztő: Balogh Elemér egyetemi tanár

1. Balogh Elemér és Sarnyai Csaba Máté (szerk.): *Deák Ferenc és a polgári átalakulás Magyarországon*. Szeged, 2004.
2. Homoki-Nagy Mária (szerk.): *Mezővárosaink jogélete a 18–19. században*. Szeged, 2010.
3. Eric Blin (réd.): *Mécanisme de décisions dans une Europe élargie*. Szeged, 2004.
4. Hajdú József: *A munkavállalók személyiségi jogai*. Szeged, 2005.
5. Eike von Repgow: *A Szász tükör*. Szeged, 2005.
6. Balogh Elemér (Hg.): *Ungarn auf der Schwelle in die EU. Herausforderungen und Aufgaben für Wirtschaft und Gesellschaft*. Szeged, 2006.
7. Karsai Krisztina (szerk.): *Keresztmetszet. Tanulmányok fiatal büntetőjogászok tollából*. Szeged, 2005.
8. Papp Tekla: *A koncesszió*. Szeged, 2006.
9. Hajdú József: *A japán munkaügyi kapcsolatok sajátosságai a kezdetektől 1995-ig*. Szeged, 2006.
10. Szajbély Katalin és Traser Julianna Sára (szerk.): *Képünk az Unióról, helyünk az Unióban*. Szeged, 2006.
11. Nagy Ferenc (szerk.): *Bűnügyi mozaik. Tanulmányok Vida Mihály 70. születésnapja tiszteletére*. Szeged, 2006.
12. Rúzs Molnár Krisztina: *Mediáció a munkajogban*. Szeged, 2007.
13. Nagy Ferenc (szerk.): *Ad futuram memoriam. Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére*. Szeged, 2007.
14. Szondi Ildikó: *Nemzetiségi demográfiai viszonyok a déli szláv országokban*. Szeged, 2007.
15. Nagy Ferenc (szerk.): *Büntetőjog és humánium. Emlékkötet Fonyó Antal halálának 25. évfordulójára*. Szeged, 2007.
16. Nagy Tamás és Nagy Zsolt (szerk.): *Jogelmélet és önreflexió*. Szeged, 2007.
17. *Legal Transitions. Development of Law in Formerly Socialist States and the Challenges of the European Union*. Szeged, 2007.
18. Lőrincsikné Lajkó Dóra (szerk.): *Opuscula Szegediensia. A Munkajogi és Szociális Jogi Doktoranduszok és Pályakezdő Oktatók első konferenciája*. Szeged, 2007.
19. Nagy Zsolt: *A jogi oktatás fejlődése és aktuális kérdései*. Szeged, 2007.
20. Gellén Klára: *A színlelt szerződés*. Szeged, 2008.
21. Karsai Krisztina (Hg.): *Strafrechtlicher Lebensschutz in Ungarn und in Deutschland. Beiträge zur Strafrechtsvergleichung*. Szeged, 2008.
22. Görög Márta: *A kegyeleti jog és a nem vagyoni kártérítés*. Szeged, 2008.
23. Szabó Imre (szerk.): *Ius et legitimatio. Tanulmányok Szilbereky Jenő 90. születésnapja tiszteletére*. Szeged, 2008.
24. Csink Lóránt: *Az államfő jogállása Európában és Magyarországon*. Szeged, 2008.
25. Lőrincsikné Lajkó Dóra (szerk.): *Opuscula Szegediensia 2. A Munkajogi és Szociális Jogi Doktoranduszok és Pályakezdő Oktatók második konferenciája*. Szeged, 2008.
26. Both Ödön: *Reform és forradalom. Egybegyűjtött írások Magyarország alkotmány- és jogtörténetéből 1790–1849*. Szeged, 2009.
27. Soós Edit – Fejes Zsuzsanna: *Határon átnyúló együttműködések Magyarországon*. Szeged, 2009.

28. Bobvos Pál (szerk.): *Reformator iuris cooperandi. Tanulmányok Veres József 80. születésnapja tiszteletére*. Szeged, 2009.
29. Bató Szilvia: *A „büntetési rendszer” átalakításának megjelenése Kossuth Lajos Pesti Hírlapjában (1841–1844)*. Szeged, 2010.
30. Juhász Zsuzsanna: *A börtön-egészségügy „gócpontjai” és ártalomcsökkentő kezdeményezések külföldön*. Szeged, 2010.
31. Lőrincsikné Lajkó Dóra (szerk.): *Opuscula Szegediensia 3. A Munkajogi és Szociális Jogi Doktoranduszok és Pályakezdő Oktatók harmadik konferenciája Szeged*. Szeged, 2010.
32. Hegedűs Andrea: *Az élettársi kapcsolat a polgári jogi kodifikáció tükrében*. Szeged, 2010.
33. Berki Gabriella (szerk.): *Opuscula Szegediensia 4. A Munkajogi és Szociális Jogi Doktoranduszok és Pályakezdő Oktatók negyedik konferenciája Szeged*. Szeged, 2011.
34. Horesnyi Julianna Csilla: *Bérgarancia. A magyar szabályozás és annak gyakorlata*. Szeged, 2011.
35. Blazovich László és Schmidt József (közreadják): *A Sváb tükör*. Szeged, 2011.
36. Antal Tamás: *Város és népképviselő. Az 1848:XXIII. tc. és intézményei Debrecenben (1848–1872)*. Szeged, 2011.
37. Trócsányi László (szerk.): *Dikaosz logosz. Tanulmányok Kovács István emlékére*. Szeged, 2012.
38. Nagy Zsolt: *Metszetek a jogásztársadalomról*. Szeged, 2012.
39. Merkovity Norbert: *Bevezetés a hagyományos és az új politikai kommunikáció elméletébe*. Szeged, 2012.
40. Császár Mátyás: *Az Európai Unió intézményi jogi aktusai*. Szeged, 2013.
41. Ember Alex: *Az üzemi baleset*. Szeged, 2013.
42. Szalai Anikó: *A fegyveres összeütközések hatása a nemzetközi szerződésekre*. Szeged, 2013.
43. József Hajdú: *Social Protection of the Unemployed*. Szeged, 2013.
44. Molnár Imre: *A locatio conductio a klasszikus kori római jogban*. Szeged, 2013.
45. Molnár Imre: *Ius criminale Romanum. Tanulmányok a római jog köréből*. Szeged, 2013.
46. Jakab Éva: *Humanizmus és jogtudomány. Brissonius szerződési formulái I*. Szeged, 2013.
47. Badó Attila: *Az igazságszolgáltató hatalom függetlensége és a tisztességes eljárás*. Szeged, 2013.
48. Téglási András: *A tulajdonhoz való jog alkotmányos védelme*. Szeged, 2013.
49. Soós Edit: *A mélyülő európai integráció*. Szeged, 2013.
50. Révész Béla (szerk.): *„Most megint Európában vagyunk...” Szabó József emlékkönyv*. Szeged, 2014.
51. Bóka János: *Tradíció és modernitás a kínai jogrendszerben. A szerződési jog útja a császárkori gyökerektől a modern szintézisig*. Szeged, 2015.
52. Sulyok Tamás: *Az ügyvédi hivatás alkotmányjogi helyzete*. Szeged, 2015.
53. Juhász Krisztina: *Az Európai Unió biztonság- és védelempolitikája, az EU válságkezelési tevékenysége*. Szeged, 2015.
54. Homoki-Nagy Mária: *„A ministerium az ősiség teljes és tökéletes eltörlésének alapján a polgári törvénykönyvet ki fogja dolgozni (...) Az Osztrák Polgári Törvénykönyv hatása a magyar magánjogra. [Előkészületben.]*
55. Karsai Krisztina: *Alapelvi (r)evolúció az európai büntetőjogban*. Szeged, 2015.
56. Szomora Zsolt: *Alkotmány és anyagi büntetőjog. A büntetőjog-alkalmazás alkotmányosságának egyes kérdései*. Szeged, 2015.
57. Stipta István: *A magyar jogtörténet-tudomány kétszáz éve*. Szeged, 2015.

58. Balogh Elemér – Homoki-Nagy Mária (szerk.): *Tripartitum trium professorum. Három szegedi jogtörténész. Drei Szegediner Rechtshistoriker. Tudományos emlékülés Bónis György születésének 100., Both Ödön születésének 90. és Iványi Béla halálának 50. évfordulóján.* Szeged, 2017.
59. Gácsi Anett: *A jogellenesen megszerzett bizonyítékok értékelése a büntetőeljárásban.* Szeged, 2016.
60. Fejes Zsuzsanna (szerk.): *Suum cuique. Ünnepi tanulmányok Paczoly Péter 60. születésnapja tiszteletére.* Szeged, 2016.
61. Gál Andor – Karsai Krisztina (szerk.): *Ad valorem. Ünnepi tanulmányok Vida Mihály 80. születésnapjára.* Szeged, 2016.
62. Pákozdi Zita: *A jogerő tárgyi terjedelme a polgári perben.* Szeged, 2017.
63. Juhász Andrea Erika: *A kínzás, az embertelen, a megalázó bánásmód tilalma a fogvatartottakkal szemben.* 2019.
64. Gellén Klára (szerk.): *Honori et virtuti. Ünnepi tanulmányok Bobvos Pál 65. születésnapjára.* Szeged, 2017.
65. Gellén Klára – Görög Márta: *Lege et fide. Ünnepi tanulmányok Szabó Imre 65. születésnapjára.* Szeged, 2016.
66. Pozsonyi Norbert: *Dologi hitelbiztosítékok az ügyleti gyakorlatban. Kauteláris praxis a preklasszikus és a klasszikus korszakban.* Szeged, 2017.
67. Révész Béla (szerk.): *A szegedi jogbölcseleti iskola alapítója. Horváth Barna emlékkönyv.* Szeged, 2017.
68. Görög Márta – Hegedüs Andrea (szerk.): *Lege duce, comite familia. Ünnepi tanulmányok Tóthné Fábrián Eszter tiszteletére, jogász pályafutásának 60. évfordulójára.* Szeged, 2017.
69. Legeza Dénes: *A kiadói szerződés története. A reformkortól 1952-ig.* Szeged, 2018.
70. Martonyi János: *Nyitás és identitás. Geopolitika, világkereskedelem, Európa.* Szeged, 2018.
71. Görög Márta – Mezei Péter (szerk.): *A szellemi tulajdonvédelem és a szabadkereskedelem aktuális kérdései.* Szeged, 2018.
72. Deák Zoltán: *Az erőszak, a fenyegetés és a kényszer büntetőjogi fogalmai.* Szeged, 2018.
73. Dúl János: *A társasági jog és az öröklési jog kapcsolódási pontjai osztrák jogi fragmentumokkal.* Szeged, 2018.
74. Tamási Anna Éva: *A veszprémi és a székesfehérvári szentszékek törvénykezési gyakorlata házassági perekben (1850–1920).* Szeged, 2020.
75. Juhász Krisztina (szerk.): *Az első 25 év. A szegedi Politológiai Tanszék jubileumi tanulmánykötete.* Szeged, 2018.
76. Gál Andor: *A jogos védelem teleologikus megközelítésben.* Szeged, 2019.
77. Csatlós Erzsébet: *A konzuli védelem európai közigazgatása. Az együttműködések szervezeti és eljárásjoga az uniós polgár konzuli védelemhez való jogának tükrében.* Szeged, 2019.
78. Rokolya Gábor: *Az államosított közjegyzőség története.* Szeged, 2019.
79. Badó Attila: *A bírói függetlenség egyes garanciális elemeinek összehasonlító vizsgálata.* Szeged, 2020.
80. Görög Márta – Mezei Péter (szerk.): *Innovatív társadalom – innovatív szellemi tulajdonvédelem.* Szeged, 2020.
81. Siket Judit: *A helyi, önkormányzatok közigazgatási autonómiája Magyarországon. Az autonómia egyes tárgykörei intézménytörténeti és nemzetközi kitekintéssel, figyelemmel a Helyi Önkormányzatok Európai Chartájára.* Szeged, 2020.
82. Szakály Zsuzsa: *Az alkotmány stabilitását védő garanciák.* Szeged, 2020.

83. Varga Norbert: *A kartellfelügyelet bevezetése Magyarországon. Az 1931:XX. tc. kodifikációja és gyakorlata.* Szeged, 2020.
84. Molnár Erzsébet: *A gazdálkodó szervezet vezetőjének speciális büntetőjogi felelőssége.* Szeged, 2020.